

ЮНУСИ ИМОМНАЗАР

САБЗУ СУРХ

РОМАН

Тошканд
«TAMADDUN»
2021

УЎК: 821.512.133-1
КБК: 84 (Тоҷ)7

Имомназар, Юнус.

Сабзу сурх: роман / Ю. Имомназар. – Тошканд: «Тамaddon», 2021. – 488 саҳ.

Муҳаррир:

Олим ДАВЛАТОВ, доктори фалсафа доир ба илмҳои филология

Аз пайи Инқилоби Октябр, ки дар Русия ба вуқӯ пайваста буд, авоили солҳои бистуми асри XX дар сарзамини Иморати Бухоро низ табаддулоти кулли сохти кишвардорӣ ба амал омад. Дар ин маҳдудай таърихӣ сабку равишҳои зиндагӣ, ҳаёти иҷтимоию фарҳангӣ ва ҳатто эътиқоду ҷаҳонфаҳмии мардум дигаргун шуд. Агар то ин дам парчаи сабзи Ислому эҳтисоз дошт, бо мурури вақт ливои сурхи Ҳукумати Шӯроҳо ҷойгузини он гардид.

Дар китоби мазкур низ воқеаю ҳодисаҳои ҳамин давраи гузариш, ки худудан даҳ солро фаро мегирад, табаддулоти зеҳнӣ иҷтимоии одамон, одоб ва расму оинҳои алоқаманд бо нигориши бадеӣ баён шудаанд. Муаллиф дар мисоли персонажҳои фаровон, алалхусус, дар симои як нафар муллои таҳсилкарда, ки бо ҷаҳонбинӣ ва тафаккуру андешаҳои худ боқӣ мемонад ва бародари омӯзгори ӯ, ки ба ҳаёти нав созгор мешавад, сужаи асар ва гиреҳкушоии рӯйдодҳоро тасвир менамояд.

Қобили зикр аст, ки бо далели асари бадеӣ будан, исми персонажҳо, номи маҳалҳо (ба ҷуз шаҳрҳои бузург) ва ҳамчунин густариши воқеаю саҳнаҳои офаридашуда маҳсули таҳайюлоти нависанда аст. Яъне, воқеияти бадеӣ мазмун ва мундариҷаи асар аст, на исмҳо.

Ин китоб ба хонандагони синну соли мухталиф пешниҳод мегардад.

Китоб мутобиқи Қарори ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ва аломатҳои китобати забони тоҷикӣ», ки дар санаи 30.06.2021, № 268 ба таъйид расидааст, таҷдиди назар шуд

*Ба шаҳрам яке меҳрабон дӯст буд,
Ту гуфти, ки бо ман ба як нӯст буд.
(Фирдавси)*

1. РОҶИ НУР

Дар омади гап

Ба сару дӯши деҳаи Бору боз як субҳи поэзи бағал кушод. Аз поин то боло домани фарозу нишебҳои деҳа ғолибан бо ду ранг чилва мекард, ки як сӯ соядору торик ва ҷониби дигар равшану пурчило ба назар меофт. Ин дунамоӣ дар имтидоди рӯди морпечи мобайни деҳа ҳосил мешуд, ки гӯё арӯси субҳгоҳон аз як сӯ қаҳрӣ асту дар ҷониби дигар нурҳои тобони худро беохир арзонӣ медорад. Бо ин ҳол, одати ҳаррӯзаи хуршеди пурнигоҳ буд, ки ҳар саҳарӣ аз ҷониби машрик, аз пушти доманакӯҳҳои качукилеб сар афрохта, беибо шуруъ мекард ба тамошои таҳу болои рустои ноором. Ҷарчанд меҳост сокинони ин дараи кӯҳиро дар ғафлат гузораду ҳама чоро бо чодари заррини худ бипӯшад, аз дасташ намеомад. Ҳанӯз вай чашмак назада, бошандағони саҳарҳез моли дари худро ба чаро мебароварданд, дуди сиёҳгуни оташдонҳои оҳангарию хумсозӣ ба фалак мепечид, садои ғулғуладори осибҳои обӣ гӯши атрофиёро кар мекард, тақ-туқу шақ-шуқи дӯкониҳои бофандагӣ беист шунида мешуд... Пай бурдан мушқил набуд, ки шиори ҳамешагии деҳотиёни пурчунбучӯл «саҳарҳез бош, то комраво бошӣ» аст ва асло намехоҳанд аз дасти хоболудӣ ризку рӯзиашон бипарад.

Дар яке аз саҳариҳои аввали моҳи муҳаррам, ки оғози айёми ҳазонрез буд, Шокирустои дӯкандор пас аз чор ҳафтаи додугирифтӣ фаровардаҳои дӯкони худ дубора порчаҳои тӯб-тӯб омодакардаашро лингабандӣ мекард. Аллакай хари сапеди болобаланд бо борубуна ресмони ба сутун бастаро алвонҷ дода, дар ҷо по мезад. Хари сиёҳ бошад, каме дуртар гӯшҳои дарози худро сик карда, пӯза ёзонда, сабук гирди меҳ мечархид. Гӯё бетоқат буд, меҳост соҳибаш ба пушти вай ҳам бор занад ва бо ҳамтои худ ҳаллос зада ба роҳ барояд. Ин интизорӣ зиёд тӯл накашид, Шокирусто банди онро низ кушода ба назди бор овард. Ресмони дулингаи омодашударо бо даст кашида-кашида муҳкамиашро имтиҳон кард ва сипас бо ду панҷаи бақувват аз он дошта, бо нидои «ё пирам!» дулингаро бардошта, бо як ҳаракати тез ба болои ҳар гузошт. Гӯё ки сангинии борро ногаҳон ҳис кард, гӯшдароз аз таҳи дил «ҳиъ»-гӯён овоз баровард. Бо вучуди ин, ҳар аз ҷо начунбида, дар назди соҳиби худ бо сари ҳам истодан гирифт. Шокирусто пушти ҳам панҷ тӯби матоъро ба болои дулинга гузошт ва дар ҳоле, ки борро бо ресмон аз ду ҷо мебаст, шунаво садо зад:

– Бону!¹

– Лаббай! – ҳамоно шунида шуд овози маҳини занонае аз ҷониби танӯрхона, ки дар канори дигари ҳавлӣ қарор дошт.

– Гӯй, бачаҳо бароянд, ҳар ду ҳар зери бор шуданд. Дер нашуда ба роҳ афтанд, то ба Нур мерасанд, як рӯз вақт мегузарад.

– Чояшона додам, ҳозир як пиёлагӣ шир хӯранд, тез мебароянд, – ду косаи сафолро аз деги рӯйи оташдон бо шир пур карда, аз танӯрхона ба самти хона шитофт қадбону ва роҳравон ба суханаш идома дод: – То шумо сари харҳора ба сафар рост кунед, Фарҳоду Фаршед ҳам дар наздатон ҳозир мешаванд.

Шокирусто гирех бар абрӯ зада нигоҳе ба сӯйи ҳамсараш афканд, вале дастпочагии ўро дида чизе нагуфт. Дубора дулингаю сарбориҳои ҳар ду маркабро бо даст кашида ба тартиб даровард, банди гардани хари сапедро низ аз сутун боз кард ва дарвозаи ҳавлиро кушода ба берун баромад. Дар сари кӯча бо меҳр ба порчаҳои ранг ба ранг, ки бар пушти ду ҳар худнамоӣ мекарданд, чашм дӯхт. Кафҳои каме дурушти худро ба сатҳи матоъҳои читу карбоси нарм ва алочаҳои маҳин кашид, лаҳзае ба ҳаёл фуру рафт. Беихтиёр дар барги зехнаш амали порчабофӣ, ки бар заминаи нахресӣ, тору пудчинӣ, торганӣ, оҳардихӣ ва фарккушой анҷом мешуд, зинда гардид. Аз он ки заҳмати қариб якмоҳа бар абас намерафт, фараҳу ҳаяҷони гармеро дар тани худ ҳис кард. Бо ин дастовард дилаш пур буд, ки дӯсти савдогари нуриаш хурсанд мешавад, бар замми дастмузд аз калобаҳои навбаромад мефиристад, газворҳои ўро на танҳо ба Карминаю Миёнкол, ҳатто то Бухоро мерасонад. Охир,

¹ **Бону** بانو – Шокирусто ҳамсари худ Маҳтобро бо ин исм ном мегирифт

бештар алочаҳои бофтаи ӯ дар бозорҳои Бухоро бо номи «алочаи Нур» маъруф асту даст ба дасти дӯзандагон мегардад!

– Мо омодаем, додо, – пайгоми муаддабонаи Фарҳод риштаи хаёландешиҳои Шокирусторо барканд, ки дар даст хӯрчине дошт ва пайи ҳам бо бародари хурдиаш Фаршед аз хавли мебароманд, – озукаи серӯзаамонро гирифтем, камарҳоямонро бо миёнбанд баistem, китоби «Лисонулғайб» ҳам бо мост, фақат як дуои шумо монда, ки роҳи сафарро пеш гирем.

– Бале, писарам! Аз додари эҳтиёт шав, бори аввал ба роҳи дур мебарояд, – як он ба сухан омад Шокирусто. – Дар роҳ дамгирон равед, аз харҳо парво накун, шиками ҳар ду сер аст. Ҳамин ки ба хонаи ошноям Баҳром расидед, ин номаи маро ба вай дех, дар хусуси матоъҳо навиштаам, худаш медонад чӣ кор кунад, – ӯ коғази зардранги чоркатшудаеро ба дасти Фарҳод дод ва ба суханаш афзуд: – Чашмаи Нурро Фаршедчон ҳам тамошо кунад, ҳатман! Ҳа, баъди бозгашт дарси ҳофизхониро давом медиҳем, сабӣ кунед аз ғазалҳояш бештар аз ёд кунед. То зимистон бояд ба Ҳазрати Бедил ҳам гузарем...

Фарҳод лабханд зад. Чун ба саҳтгириҳои падар одат карда буд, бо дилпури посух дод:

– Чашм, устод, он чи шумо мефармоед!

Ҳар ду барои хайрухуш ба ҳамдигар бағал кушоданд. Пас аз гарм дар оғӯш гирифтанд, падар насиҳатомез гуфт:

– Бори аввал нест, ки ба сафар мебарой, аз худат гап намемонад. Ба ҳар ҳол, дар роҳ эҳтиёт шавед, ба вазъият нигоҳ карда по бардоред. Чумбаи дуҷоми моҳи сафар аз ёдат наравад, дар соли сию нух ин рӯз² дар ҳаётат таъриҳи хоҳад шуд. Ҳама дӯстони нуриро даъват кун, ба хусус, эшонҳоямон Саидҷону Атоҷон бояд ҳамроҳат бошанд, расо як моҳи дигар! Мулло Дурандеш имомати масҷиди калонро ба ту бахшиданӣ. Якбора тӯятро ҳам мегузаронем, мӯйи сарат сафед шудаасту то ҳол зан гӯем димоғат меуфтад.

– Мулло устои бузурги ман, чӣ хел аз эшон пеш мегузарам? – хаёломез арз кард Фарҳод, дар ҳоле ки ҳарфи охири падар гӯё ба гӯшаш надаромада буд.

– Дигар ҳочати ин эътирозҳо нест, худи устодат инро хост, илтимосашро дар замин нагузор. Наздики даҳ сол аст, ки муллои мекунӣ, ба бовараш даромадӣ, мехоҳад ҳама корро ба ту супурда хотирашро чамъ кунад, – Шокирусто чун дид дар мавриди зан лом-мим намегӯяд, бо таъкид илова кард: – Ба тӯят³ аз шаҳр қанду ҳалвою парварда биёр, дигар ҳама чиз ҳаст, – сипас бо меҳр писари хурдиаш – Фаршедро, ки бо завқ суҳбаташонро гӯшкунон ба оғӯшкашии вай бетоқат буд, дар бағал гирифт.

Дар ин лаҳза модари бачаҳо Маҳтоб давида омада, аз дарвоза ба кӯча баромад. Падар ба ӯ нигоҳкунон сару синаи Фаршедро чанд лаҳза зери дастонаш ниғаҳ дошту дар идомаи сухан гуфт:

– Аз додӣ⁴ чудо нашав, ҳамин ки аз сафар омадӣ, дидаю шунидаҳоятро ба ман навишта медиҳӣ. Инак, мавзуи озод дар қафи дастат, кам наёр!

– Ҳатман, иншое менависам, ки ҳама лол бимонанд! – бо хушҳолӣ ҷавоб дод Фаршед ва аз бўсаҳои падар лаззат бурда, баргашту худро ба оғӯши модар андохт.

– Офарин, хурдаки боақли худам, нағз рафта биё, ман пазмон мешавам.

Фаршед даме аз бўйи хуши модар нашға бурда, ноилоҷ вайро низ раҳо кард ва аз канори бародар, ки чехрааш аз сухани ӯ шукуфта буд, ба ҷониби гӯшдарозони бетоқат гузашт.

Модар аз ду китфи паҳни писари калонӣ низ оғӯш карда, бо овози кам сафари нек хост. Сипас, гӯё ки забонаш дар ком мечаспид, хомӯш монд, дидаҳои бо ашк пуршудааш аз вазъи хираи ӯ дарак медоданд. Фарҳод ин ҳолати модарро хуб дарк карда, бо меҳрубонӣ гуфт:

– Очачон, мо ҳамагӣ ба се-чор рӯз меравем, чаро дилтанг мешавӣ? Ин сафарҳо барои ман мисли бозӣ аст, парво накун!

Фарҳод аз оғӯши модар берун омада ба ақиб гашт. Ҳамоно аз дасту камари бародар, ки омодаи савор шудан ба хари сиёҳ буд, дошта, «ё пирам»-гӯён барояш ёрӣ расонд, то ба болои сарбории хар нишинад. Падар кӯлбори мояхточи⁵ сафарро ба пеши Фаршед дод ва даст бардошта дуои сафар хонд:

– Бисмиллоҳ, таваккулту алаллоҳ, ло ҳавла ва ло қуввата илло биллоҳ. Ба ёрии Худованди меҳрубон, сафаратон ба хайр гузарад, сихат рафта саломат баргардед, омин!

² 8-уми моҳи сафари соли 1339 х.қ. (рӯзи чумба) – мутобиқ бо 22-юми октябри соли 1920

³ Ин чо манзур аз «тӯй» рӯзи ақди никоҳ, чашни арӯсӣ аст

⁴ Додӣ دادي – бародари меҳтар (калонӣ)

⁵ **Мояхтоҷ** – он чӣ мавриди ниёз аст (*барои сафар*)

Ҳама даст ба рӯ кашиданд. Фарҳод гарданбанди хари сапедро алвонч дода, амромез садо баланд кард:

– Ҳй!

Бародарон пасу пеш ба роҳ уфтоданд. Агарчи Шокирусто дарҳол ба хона даромада рафт, Махтоб то ноаён шудани чигарбандҳояш аз хамгашти калони Пайк, бар рӯи санги пахни дами кӯча истода, дербоз дида дӯхт. Дар уфуқи шарқ кулчаи заррини офтоб намудор мешуд, шамоли каме сарди тирамоҳи тозарасида сару шонаҳои ӯро молида мегузафт. Модар беовоз дар дили худ ният кард: «Худочонам, худат бузургиву меҳрабон, бачаҳоямро дар амонат ниғаҳ дор».

Сахаргоҳон навою садоҳои гуногун номурақтаб рӯи ҳам рехта аз гиребони табиат берун меомаданд ва дар фазои бепоёни фарозу нишеби доманакӯҳҳо пахш мешуданд. Гӯё оҳанге садо медод, ки созандааш дидаю доништа овозҳои чандгунаро бо як маром ба мақом медаровард ва меҳост хишир-хишир ба ҳам задани шоху баргҳои дарахтон, шилдиру шар-шари обҳои масти чӯйборон, баосу маосу ар-ар барин садоҳои пайдарҳами ҷонварон ва дигар лаҳну навоҳои табииро дар ҳам омехта, ҳамроҳи боди вазон ба гӯши сахархезон расонад. Фаршеди наврас ин лаҳну навои субҳгоҳиро борҳо шунида буд, аммо ин дам ба он бо алоқаи бештар гӯшу хуш шуд. Баробари помониҳои хари сиёҳ тамоми вучудаш ором мелӯккиду ҳаёлашро оҳанги дилнавози табиат ва дарахтони нимаурёни беду сапедорҳои болобаланд, теппаю доманаҳои кӯҳии зардгуну сангсор, бому деворҳои коҳилгирифтаи харошхӯрда мачзуби худ месохтанд. Чун тараддуи аз деҳа баромадан дошт, дилвопасиеро дар худ ҳис мекард, гӯё раъяш муҳолифи иродааш буд, ки ӯро аз сафар боздоштани мешуд. Дар ҳавои роҳравӣ хомӯширо халалдор намуд:

– Додӣ, дили оча ганда шуд, ба ту гапе гуфтани буду натавонист.

– Одати модарон ҳамин аст, барои онҳо фарзандон ба ҳеч ҷо нараванд, дар наздашон парвона шуда гарданд.

– Барои ту нигарон буд.

– Не, дар айнаи ҳол танҳо писари кенҷаи худро фикр мекард, чунки ту бори аввал ба сафар мебарой, ба ин корҳо хеле хурдӣ мекунӣ.

– Лекин, ман тавонистам ҳам оча ва ҳам додору розӣ кунонам. Агар росташа гӯям, аз ту як лаҳза ҷудо шудан намехоҳам.

– Барои чӣ? Ин ҳама бародарон ҳастанд, бо онҳо бозӣ карда гард.

– Ҳар сеяшон бегаму бо худ овораанд, парвои касеро надоранд. Аммо ту дунёи дигар, дили васеъ дорӣ, меҳроҳӣ ҳар чиро, ки ёд гирифтаӣ, ба ман низ омӯзонӣ. Ба мисли додо ҷон меканӣ, ҳам дарс мехонӣ, ҳам зиндагиро обод мекунӣ. Меҳроҳам дастёри туво додо бошам.

– Аз забони ширинат гардам, додарҷон, то ҳол маро ҳеч кас ин қадар таъриф накарда буд. Ҳанӯз ман ҳам бисёр чизро намедонам, агар ҳеч чиз гӯям хато намешавад.

– Чаро худро кам мегирӣ? Гайр аз ҳунарҳои дастат аз «Шарҳ»-у «Қофия» гирифта то Каломуллоҳ – ҳамаро медонӣ, магар ин барои ту кам аст?

– Ҳар чӣ ёд гирифтаам, аз баҳр қатрае асту бас, додарам! Тайи чанд соли таҳсил дар мадрасаҳои Бухоро фақат бо дарсҳои тақрорӣ банд шудам, ягон устои дурустҳисобӣ наёфтам, ки ба ман илми дину Калому тасаввуфро пурра омӯзонад, бештар худомӯзӣ кардам. Боз ҳам, ҳамин Мулло Дурандешу падари бузургвор устодони вориданд. Ман ба қувваи ҳофизаю қироати муллои худамон тан медахам, росташро гӯям, дар ҳамон Бухорои бузург мисли ӯ муллои то ҷое мукамалро кам меёбӣ.

– Мегуфтӣ, аз кампулӣ азоби дунё ба дӯшат буд, муллои хубро ҳам фақат бо пул бояд биёбӣ.

– Оре, дар он шаҳри пурҳаёху ва бесару таҳ ёфтани устои ҳамадон кори осон нест. Агар як сабабаш бебизоатӣ бошад, аз сӯйи дигар, рафтору бархӯрди муллоҳои худбини камсавод ва соҳибмадрасаҳои мумсик маро бисёр дилтанг кардааст. Ба ту гӯям, муллобачаҳо низ саводи қазой надоштанд, онҳо танҳо барои салла бастану худнамоӣ хучраҳои мадрасаҳоро банд мекарданд, – Фарҳод як он ба хараши «ишш-ш» гӯён аз роҳравӣ бозистод. Чун ба канори қабристон расида буданд, дар бағали роҳ рӯи санге пушт ба қибла нишасту бо овози баланд ба дуохонӣ даромад.

Фаршед низ хари худро ниғаҳ дошт ва пиёда нашуда, аз боло бо сари ҳам гӯшу хуш ба тиловати Фарҳод шуд. Дар воқеъ, бародар муллои хушхоне буд, садои ширадорро гирои ӯ вучуди касро бичиррос мезанонд, аз қироати муассираш дили муҳотаб об мешуд. Фаршед чашмонашро нимпӯш карда, саропо ба дуохонии бародар гӯш дод ва беихтиёр дар зехни худ суханони ӯро тақрор намуд: «... ассалому алайкум ёо аҳлал кубури, яғфируллоху лана ва лакум антум салафуна ва нахну бил-асар...».

Пас аз салому дуою салавот фиристодан ба руҳи гузаштагон, Фарҳод савори маркаб шуд. Ду ҳаракӣ аз назди Бозорҷой гузашта, гузари Бодияро миёнбур карда, ба самти чап печиданд ва таҳ-

таҳи доманакӯҳҳо, ки идомааш ба сахрои бепоён мечаспид, роҳи сафарро идома доданд. Биёбони бекарони самти рост чашмони Фаршедро хира мекард. Ў наметавонист ба паҳнои беохире, ки аз бедарахтию беоби куллан хушку бечон ба назар метофт, дидаҳои ҳариси худро хӯ диҳад. Дар поёни ин кавири бечон уфуқи нилиранг бо шиёрҳои сапеду обӣ ба интиҳо мерасид ва канораҳои деги фалакро ба дӯш мегирифт. Хирашавон то хат-хатиҳои сапедгуни поёни биёбон дида дӯхта, хомӯшии ба миён омадари дубора барҳам дод:

– Аз ин дашти паҳновар, ки сели лаппишҳои фазояш чашмҳоро мебарад, дили кас ба ҳавл меояд. Деҳаи мо хеле бофайз аст, теппаю дараҳои алафзори сердарахт дар муқобили ин заминҳои беобу кал чун бихишт менамояд.

– Ту нагӯ! Гузаштаҳои мо доништа дар миёни дараҳо манзил гузидаанд. Зебоипарастии онҳо то чое расида, ки дили нозуку пуриштиёки худро фақат бо нозу намоҳои беназири табиат пур мекардаанд, – бо фаҳр ба сухан омад Фарҳод ва хирадмандона афзуд: – Бо ин ҳол, медонӣ Худованд заминро барои чӣ офаридааст? Мурод аз халқ кардани заминро осмон он буда, ки инсон барои худ имкони зиндагӣ дошта бошад. Дар ҳамин биёбон ҳам инсон умр ба сар мебарад, агар ба поён раваӣ, пас аз ду-се фарсанг бо хаймазору адирҳои одамон рӯ ба рӯ мешавӣ, – Фарҳод бо ангушт навори сапедрангро нишон дода суханашро дунбол кард: – Дар наздикии Шӯркӯл казоқҳо сукунат доранд, онҳо асосан гӯсфанд мепарваранд, ба роҳи бозаргонон намак мебароранд.

– Пас, он хат-хатиҳои сафед кони намак аст?

– Оре, чӯли Қизилкум пур аз ин гуна конҳост. Чӯле, ки мегӯям, ба забони мо биёбон мешавад, «қизилкум» маънои регзори сурхро дорад. Биёбони Қизилкум дар миёни рӯдҳои Чайхуну Сайхун ҷойгир шудааст ва қариб сӣ миллион чариб⁶ мебарояд. Охири ин паҳнои калон то дами доманакӯҳҳои мо омада мерасад. Мегӯянд, ин дашт мори бузмак, сангпушт, кали сақой, ки як навъи бузҳои сахрой аст, фаровон дорад. Агар шабона аз ин ҷо гузарӣ, садои уллоси шағолу рӯбоҳ гӯшатро қар мекунад.

– Ту хеле чизро медонӣ, додӣ, – бо завқ гуфт Фаршед.

– Бо мурури замон дару даричаи доништаниҳо ба рӯйи ту ҳам боз хоҳад шуд. Аз дарсҳои мадраса ва сабақҳои устодам Мулло Дурандешу падари бузургвор бисёр чизро омӯхтам. Бояд донӣ, ки қиблагоҳи мо фақат дӯкандор нест, ӯ донишманди замон аст. Афсӯс, ки ӯ барои такмили илму хунараш ба шаҳр нарафтааст, ҳамин зодгоҳ – деҳаи миёни се кӯҳро аз ҳама шаҳомату карруфари шаҳр беҳтар медонад. Устодони бухороиям – мударрисони мадрасаи Хоча Порсоро нек дар ёд дорам. Ба хусус, Домулло Икрому Мулло Асват омӯзгори замонанд, диламро ба илму маърифат гарм кардаанд, надоништани қадри онҳо камоли беинсофӣ аст. Боре Домулло Икром аз миёни китобхояшон «Таърихи Бухоро»-ро ба ман тухфа намуданд, ки бароям нодиртарин ҳадя ва ёдгорӣ аз он солҳост.

– Аз номаш маълум, ки дар хусуси таърихи Бухоро аст он китоб? – бо бетоқатӣ пурсид Фаршед.

– Бузургвор Абӯбакр Муҳаммад бинни Чаъфар Наршаҳӣ таҳти исми Бухоро дар бораи шаҳру шаҳракҳо, қасабот, деҳаҳо, рӯдҳо ва ҳар чизе, ки ба таъриху ҷуғрофиёву табиати Бухоро ва маҳдудаҳои он вобаста аст, доир ба сулолаҳои ҳукмрон ҳикоят мекунад ва бисёр шахсони шинохтаи ин диёрро ба хонанда ошно месозад. Дар бораи шаҳраки Нури мо ҳам бисёр суханҳои воло гуфтааст.

Фаршед бо шунидани каломи «нур» як он шод шуд ва беихтиёр бо халачӯб ба гардани хараш саҳттар фуруварду онро ба тез қадам мондан маҷбур кард, то хубтар нақлҳои бародарро шунавад. Фарҳод аз сухан гуфтан намеистод:

– Азбаски дар хусуси Карминаю Нури мо буд, ҳамин як тиккаро аз китоби он ҳазрат ҳифз кардаам: «Кармина аз чумлаи рустоҳои⁷ Бухорост ва оби ӯ аз оби Бухорост ва хирочи ӯ аз хирочи Бухорост ва вайро рустои алоҳида аст. Масҷиди ҷомеъ дорад ва андар вай удабо ва шуаро бисёр будаанд. Ва ба мусул⁸, Карминаро Бодияи Хурдак хондаанд ва аз Бухоро то Кармина чаҳордах фарсанг⁹ аст. Ва Нур ҷойи бузург аст. Дар вай масҷиди ҷомеъ аст ва работҳои бисёр дорад. Ба ҳар соле мардумони Бухоро ва ҷойи дигар ба зиёрати он ҷо раванд. Ва аҳли Бухоро дар ин қор такаллуф кунанд¹⁰ ва касе, ки ба зиёрати Нур равад, фазилати ҳаҷ дорад. Ва чун боз ояд, шаҳрро хавоза

⁶ **Чариб** جريب – масоҳате аз замин, ки муодили тақрибан даҳ ҳазор метри мураббаъ аст

⁷ **Русто** روستا – деҳаи бузург, шаҳрак

⁸ **Ба мусул** به مئول – ба мисоли, ба монанди

⁹ **Фарсанг** فرسانگ – тақрибан 6 километр

¹⁰ **Такаллуф** қардан تكلف كردن – ранҷ (-и сафарро) кашидан

банданд¹¹, ба сабаби омадан аз он чойи мутабаррик. Ва ин Нурро дар вилоятҳои дигар нури Бухоро хонанд ва бисёр кас аз тобеин¹² он ҷо осудаанд...».

– Бах, бах! Зиёрати Нур фазилати ҳаҷ дорад! – бо хушҳолӣ садо дардод Фаршед, – Аз ин мебарояд, ки ману ту ҳам ба ҳаҷ меравем? Ҳоҷӣ мешавем?

– Кӯтоҳ фикр нақун, таъбири «фазилати ҳаҷ дорад» ба он маъно нест, ки ҳоҷӣ шуда бошӣ. Дар асл, амали «ҳаҷ» дар шарият сафар қардан ба макони муқаддас, шаҳри муқаррамаи Макка дар моҳи зулҳиҷча ва зиёрати хонаи Худо – Каъба, баргузори маросими хос дар чанд ҷойгоҳ ва меодгоҳ мебошад, ки маҷмуи ин маросим ба номи маносиқи ҳаҷ ёд мешавад. Ин сафари муқаддас барои ҳар як мусалмон ба шартӣ тавоноии молӣ, тандурустӣ ва боз будани роҳ дар тӯли умр камаш як бор лозиму воҷиб аст. Азбаски на ҳар кас метавонад шартҳои ёдшударо дар давоми ҳаёт дошта бошад, бузургон гуфтанианд, ки нафси эътиқодӣ ва эътимодии худро дар баробари Офаридгор ҳадди ақал бо дидану зиёрати ҳамин гуна манзилҳои муқаддас, ки хуфтагоҳи тобеину саҳҳобагон аст, пасанда кун, – Фарҳод гулу афшонда хомӯш шуд, аз кӯлбори худ мешиашро гирифта об хӯрд.

– Ман таърифи Нурро бисёр шунидаам, ҳоло ту намедонӣ чи қадар дилам ба диданаш кашол аст! Додо мегуфт, мисли чашмаи Нур дар ҳеч чойи дунё нест, моҳиҳояш антиқаанд...

– Мебинӣ, ҳам Нурро мебинӣ, ҳам чашмаро ва ҳам моҳиҳояшро! Худо хоҳад, ба Карминаю Бухоро низ меравӣ. Ту акнун бачаи хурд нестӣ, худам тамошо медиҳам, додар, – суҳанро аз даҳони Фаршед гирифта гуфт Фарҳод. – Бояд донӣ, ки Нури мо аз як сӯ бо табиати бетакрори худ, ки пур аз чашмаю корезу доманоҳи сабзу хуррам аст, ва аз ҷониби дигар, бо масҷиду қалъаву оромгоҳҳои поки худ шуҳрат дорад. Ҳоло гӯш кун, ҳар чӣ ба ёдам омад бароят нақл мекунам.

– Ин чоро Нурато ҳам мегӯянд?

– Бале, ин макон аз ҷумлаи манзилҳоест, ки ба он назари Худо афтидааст ва калимаи «нур-ато»¹³ низ ба ин маънӣ аст, ки Офаридгор нури худро ба чашмаи серобу ҳамешаравон бахшидааст. Сокинони Нур ва мардуми бешумор аз чор тараф ба чашмаи Нурато эътиқоди беқиёс доранд ва оби онро муқаддас мешуморанд. Аз ин рӯ, ҳамасола ихлосмандон ва зоирини бешумор ин маконро ба унвони як ҷойгоҳи мутаҳҳару покиза ва қадамҷойи авлиёи бузург дидан мекунанд. Оби чашма унсурҳои шифобахш ва дар тамоми фаслҳои сол ҳарорати яқсон дорад. Он барои дармони бемориҳои равонию асаб, аъзои ҳозимаю пӯст хеле муфид аст. Мегӯянд, замони пеш беморон дар чиллаҳонаҳои назди чашма то чил шабонарӯз нишаста даво меёфтаанд. Оби чашма парешонхотирӣ, ҳарзагӯӣ, хуруҷи кисаи сафрою асорати газидагии сағро аз байн мебарад. Мушоҳида шуда, ки дар як они воҳид аз мағзи чашма ду ҳазор калбез¹⁴ об регу кумро пош дода мебарояд. Дар бисёр маврид онро мухтасар «Чашма» гӯён ном мебаранд.

– Моҳиҳои аҷоиб доштааст, гӯё ғизо намехӯрдаанд, – дар васати ҳарфи бародар гап андохт Фаршед, дар ҳоле ки бештар ба нақлҳои ӯ дилгарм мешуд.

– Моҳиҳои чашма аз гунаи ҳоҷу ё ширмоҳӣ буда, он қадар ҷуссаи бузург надоранд. Онҳо озодона ҳам дар ҳавзоби Чашма, ҳам дар ҷӯйборҳои ҳосилшуда аз он то дари хонаҳои сокинони шаҳр шино карда мегарданд. Ин моҳиҳо дар хушу зеҳни одамон чун ҷонварҳои муқаддас чилва мекунанд, аз ин рӯ, ба онҳо даст намерасонанд ва ғизо ҳам намедиханд, вақти об хӯрдану об гирифтани онҳоро намерамонанд. Оре, хӯроқашон аз обу обзиҳо аст.

– До¹⁵ Дурандеш ҳар гоҳ аз Нур меомаданд, масҷидҳои он чоро ба додо таъриф мекарданд. Мегуфтанд, намози ҷумъа дар Нур файзу сафои дигар дорад.

– Нагӯ «до Дурандеш», бигӯ Мулло Дурандеш! – каме бо ҳаҷл садо баланд кард Фарҳод. – Дар ҳақиқат, масҷидҳои Нур камназиранд, ба хусус Чилсутуну Панҷвақта. Масҷиди Чилсутун гузаштаи дуртар дорад, аз ҷумлаи ёдгориҳои беназири Нур аст. Он бар пояи чил устунӣ яқсохт устувор мебошад. Масҷиди Панҷвақта дунёи дигар, хосияти беҳамтои садодиҳӣ дорад, тавре ки агар дар як гӯшааш кафҳоро ба ҳам зананд ё овоз диҳанд, айнан ҳамон овоз дар ҳар як гӯшаи дигар акси садо медиҳад. Меъмрон ошкор карданд, ки чунин садодиҳии ҳамсон бастагӣ ба хумҳои бузурги яқсохте дорад, ки дар дохили девор, мутаносиб бо гунбаз дар ҷаҳор гӯша насб шудаанд. Дар ин

¹¹ **Хавоза бастан** خوازه بستن – ойинбандӣ қардан, тоқи нусрат бастан, чашн гирифтани

¹² **Тобеин** تابعين – тобеон; онҳое, ки ҳамраҳони паёмбарро дида бошанд

¹³ **Нурато** – дар хатти ниёгон: نور عطا

¹⁴ **Калбез (кафлез)** كلبيز (كفلين) – дар қадим аз воҳидҳои андозагирии ҳаҷм буда, баробар бо ғунҷоини як стакан (дусад грам) аст

¹⁵ **До** دا – дар лаҳҷа ба маънии ҷаноб, ака; қад.: киё

масҷид ламъидани нури хуршед низ яксон сурат мегирад ва аз рӯйи зиёдию камии шуои офтоб вақти рӯзро муайян мекунад. Панҷвақта як гунбази калон дорад, ки қутри он ба понздаҳ газ¹⁶ мерасад.

– Оне ки Панҷаи Алӣ мегӯянд, чӣ аст?

– Ҳоло равем, мебинӣ, додар. Дар болотари чашма як чоҳе мавҷуд аст, ки гирдогирди девори онро то поин сангчинӣ кардаанд. Обаш асло хушк намешавад, аз тариқи пилаҳо ба чашмаи асосӣ мепайвандад ва сеяки оби Чашма аз он фароҳам мегардад. Ҳамон чашмаи чоҳмонанд дорои панҷ чӯяк буда, исмаш Панҷоб аст ва одамон онро Панҷаи Алӣ номидаанд. Албатта, ин як номгузории рамзӣ аст, бо эҳтироме, ки ба чорумин халифа, давомдихандаи пурзӯри ҳазрати паёмбар дорем, – Фарҳод каме сукут варзид, ба ақиб сар гардонду Фаршедро гӯшу хуш ба ҳикоятҳои дида, аз нав суханаширо пай гирифт: – Чанд сол пеш дар ҷойи гармобаи қадимаи Нур, каме поинтар аз Чашма як ҳаммоми навро сохтанд. Агар шуд, ҳатман аз сарамон об мегирем. Мегӯянд, ин гармобаи нав бо усули ҳаммомсозии форсҳо бино шуда, дорои хонаҳои алоҳидаи сарду гарм, маҳалли бухор ва либосканӣ аст.

– Мешавад китоберо дар бораи Нур пайдо кард?

– Орзу ҳам нақун, додар. Ман ҳар чӣ ба ту мегӯям, аз чор сӯ гирд овардаам. Фақат мехостам ту низ як насихати додору ҳаргиз аз ёд набарӣ, «одам бояд таърихи диёру сарнавишти мардуми худро чун панҷ ангушт донад», гуфта буд ӯ. Дар хусуси Нур ҳанӯз нақлҳои бисёр аст. Масалан, корезҳои он, ки риштаҷоҳу ҷӯйҳои зеризаминӣ ҳастанду дар чандин ҷағрафӣ обро ба сатҳи хок мебароранд, Қалъаи қадимаи Нур, ки аз сӯйи мардуми маҳаллӣ ба хотири ҳифзи худ аз яғмогарону ҳасми нобоб сохта шудааст ва ба гуфтаи Ҳаким Наршаҳӣ, канораҳои он хокҷойи тобеон аст, ё ҳамон қабристонгузарҳои саргузашти тӯлонӣ ва шигифтовар доранд.

– Хоҳиш мекунам, боз ҳикоя кун, додӣ, – илтиҷоомез гуфт Фаршед, ки намехост бародараш аз гуфтан бозистад, – масалан, аз тобеонаш, ки он ҷо дафн шудаанд, кихоро медонӣ?

– Ман аз гапзанӣ ҳаста намешавам, додарҷон! – бо дили пур ба ҳарфаш идома дод Фарҳод, – Ҳар қадар бештар суҳбат кунем, роҳамон кӯтоҳтар мешавад. Ҳоло бодикқат гӯш кун, як шеърро мехонам ва ту аз он калимаҳоеро, ки моддаи таърих доранд, биёб. Мефаҳмӣ чӣ мегӯям?

– Набошад чӣ?! Масалан, «ҳоки Мусалло» (خاک مصلی) баробари соли 791 ҳичрии қамарист, соли вафоти Ҳоҷа Ҳофиз¹⁷.

– Бале! – бо хушҳолӣ тасдиқ кард Фарҳод ва бурро, бо садои гиро ба хондани шеър пардохт: –

*Ҳоҷаи Нурӣ, ки аз анвори вай,
Ғашт мунаввар ба ҷаҳон нури дин.
Рафт ҷу з-ин хонаи зулмоти даҳр,
Сурати Хуршед ба хулди барин.
Реҳлати ӯ – саййиди дин Булҳасан,
Турфа хирад гуфт ба сидқи яқин.
Садри аён ғашт, рақам шуд «фарид»,
Реҳлати он шоҳи замону замин.
Мир би-Йӯлдош ба санг зад рақам,
Чун хирад «ғуфрон» гуфт таърихи ин¹⁸.*

– Ғуфрон! – баробари хомӯш мондани бародар арз кард Фаршед.

Фарҳод бо завқ пурсид:

– Аввалӣ чӣ? Таърихи асосӣ он аст.

Фаршед таваккул чанд калимаи шунидаашро пайи ҳам чид:

– Нури дин, сурати Хуршед, хулди барин...

– Не, не, беҳуда зӯр назан. Маълум, ки хуб таваҷҷуҳ накардаӣ.

– Агар ба ман навишта меодӣ, ҳатман меёфтам, – бо каме ноҳинҷорӣ гуфт Фаршед, – рав кунчи биҳишт!

– Ҳоло бисёр таслим мешавӣ, додар, – бо хушҳолӣ ба суханаш идома дод Фарҳод, – Ин порашеър катибаест, ки бар рӯйи санги мазори Шайх Абулҳасан Нурӣ ҳаққокӣ шудааст. Дар мисраи «Садри аён ғашт, рақам шуд фарид» вожаи «фарид» (فرید) моддаи таърих аст, ки аз он адади 294¹⁹ дармеояд,

¹⁶ Газ ڤ – воҳиди андозагирии дарозӣ дар замони пеш, ки баробар ба 106,68 см аст

¹⁷ 791 ҳ.к. – мутобиқ бо соли 1389 милодӣ

¹⁸ Ин мисраъ аз лиҳози вазн солим нест. Зоҳиран, байти охир аз пайкари аслии шеър ҷудо ва илҳокӣ аст.

¹⁹ 294 ҳ.к. – мутобиқ бо соли 907 милодӣ

мансуб ба соли даргузашти Шайх. Дигарро дуруст ёфтӣ, «ғуфрон» (غفران), ки баробар ба 1331²⁰ буда, соли гузоштани лавҳи болои гӯри уст.

Фаршед пурсид:

– Ў кист, ки барояш ин қадар эҳтиром қоилад?

– Бино ба гуфтаи Муҳаққиқ Сабзаворӣ²¹, ӯ мунзавӣ, яъне гӯшанишин будааст ва агар мункиреро мидид, пеши вайро мегирифт, ҳарчанд тарси куштан дар он бошад. Нақл аст, рӯзе барои вузу ва таҳорат ба канори Дачла меравад. Он ҷо қайқе мебинад, ки сӣ хуми сарбаста ва муҳршуда дошт. Бар хумҳо навишта буданд: «Лутфи шайх». Бо таачҷуб аз маллоҳ мепурсад: «Дар ин хумҳо чӣ бошад?». Маллоҳ мегӯяд: «Фузулӣ нақун, дар ин хумҳо шароб аст, ки барои пазироии меҳмонони халифа овардаанд». Шайх ҷуберо, ки дар қайқ буд, бардошта тамоми хумҳоро мешиканад. Маллоҳ бо доду фарёд ба маъмурон хабар медиҳад. Онҳо омада шайхро мегиранд ва ба назди Муътазид, ки халифаи бисёр бераҳм ва шамшераш ҳамеша пеш аз суханаш буда, мебаранд. Мардуми Бағдод аз бурдани шайх ғамнок мешаванд. Муътазид ба сари ӯ дод зада мепурсад: «Ту ба чӣ чуръат ва бо амри кӣ ин густохиро кардӣ?». Шайх ҷавоб медиҳад: «Ман ба амри Худованд ин корро кардам, бо амри он ки туро подшоҳӣ додааст. Подшоҳо, ин гуна аъмол раиятро водор ба иртиқоб, яъне анҷоми ин гуна мункирот мекунад ва гуноҳи онҳо низ ба ҳисоби ту навишта мешавад. Дар натиҷа, раият дар салоҳу фасод пайрави ту ҳастанд. Бинобар ин, ҳам ба ту ва ҳам ба раият дилсӯзӣ кардам ва ғаразе ҷуз хушнудии Худоро надоштам». Муътазид аз ин суханони ӯ хушҳол шуда, ба гиря даромада мегӯяд: «Ту сазовор ба ин корӣ ва дар ин кор озодӣ!»...

Додар, ин ҳикоятро барои он овардам, ки каме бо бузургии Шайх Абулҳасан шинос шавӣ. Оромгоҳи ӯ дар Нури худамон аст, дар бағали Чашма. Ў дар гузашта яке аз машоихи сӯфия будааст, барояш таҳаллуҷҳои «амирулқуллуб» ва «қамаруссӯфия» додаанд. Мегӯянд, шогирд ва муриди Сарии Сақатӣ ном сӯфӣ ва орифи машҳури Бағдод будааст. Медонӣ чӣ касоне сӯфӣ ҳастанд? Пеш аз ҳама, онҳо қавмеанд, ки қонашон аз тирагии башарият озод гашта ва аз офати нафс софӣ, яъне пок шуда, то дараҷаи аъло ва дар сафи аввал бо Ҳақ орамидаанд, на молик будаанд, на мамлук. Сӯфӣ содиқи онест, ки дар ҳоли фақр ором ва дар ҳоли доштан, яъне вақти доро будан, дигаронро аз худ бартар медонад. Ў дар диёри мо аҳкоми дини мубинамонро паҳн карда, бисёр одобу ахлоқи ҳамидаи инсониро тарғиб намуда, дар ёди гузаштагону насли имрӯз номи неки худро боқӣ гузоштааст.

Фаршед дар ҳавои нақлҳои бародар қариб фаромӯш карда буд, ки дар болои ҳар меравад ва бо хомӯш шудани Фарҳод як он роҳгардии марқабашро ҳис карда гуфт:

– Акнун фаҳмидам, ки барои чӣ зиёрати Нур фазилати ҳаҷ доштааст.

– Оре, ӯ низ аз чумлаи тобеин аст, як нафар сӯфӣ ва орифи камназир, – хулоса кард Фарҳод ва як он бо хушнудӣ афзуд: – Ана, Авлиё ҳам намудор шуд, акнун то хондани ду-се ғазал ба он ҷо мерасем.

– Аз Хоча Ҳофиз гиред, додӣ.

– Ба чашм! – гуфт хурсандона Фарҳод ва бо тамоми овоз, ба сози худ оҳанг дуруст карда, ба сурудан пардохт:

*Агар он турки шерозӣ ба даст орад дили моро,
Ба холи ҳиндуяи бахшам Самарқанду Бухороро...*

Бародари калонӣ ғазал месароиду хурдӣ дар ҳавои овози хушу таскинбахши ӯ ҳаз мебурд ва гоҳ-гоҳ дастҳояшро ба канору болои сар ёзонда ба шакли нақарот калимаҳои охири ҳамқофияро тақрор мекард ва ҳар замон «э бале, мошоллоҳ!» гӯён ба бародар неру мебахшид. Шамолаки мулоиме аз самти саҳро мевазид, офтоб торафт ба фарози теғаи доманакӯҳҳои самти чап болотар мерафт, дар осмони обираи гӯда-гӯда абрҳои сапеду хокистарӣ бо суръати кам ҷой иваз мекарданд. Дар ҳавои роҳпаймоии бомароми гӯшдарозони бохуш Фаршед фароғатеро дар худ эҳсос мекард, ки гӯё бар рӯи чодари махмалин нишастаасту он озод дар ҳаво парвоз мекунад ва аз сӯйи бародар лаҳни дилнишини мурғи хушхоне то пардаҳои табира²² ўро навозиш медиҳад. Ин лаззате буд, ки ҳар як узви вучудашро ба ларза меовард ва гармии маҳине тамоми рағу паю торҳои мағзашро масҳ мекард. Вақте ки бародар ғазалро ба поён расонд, аз таҳи дил овоз сар дод:

– Эй қон!! Чӣ қадар садоят ширадор аст, додӣ, ман мухлису шефтаи овози туам!

²⁰ 1331 ҳ.к. – мутобиқ бо соли 1912 милодӣ

²¹ Муҳаммадбоқир ибни Муҳаммадмуъини Хуросонӣ (1608-1679) машҳур ба Муҳаққиқ Сабзаворӣ аз чумлаи фуқаҳо ва донишмандони асри Сафавия аст.

²² **Пардаи табира** پرده تبيره – пардаи гӯш (ин пардаи нозук гӯши миёниро аз гӯши хориҷӣ ҷудо мекунад)

– Ҳамин садо ҳаст, ки додо маро ба муллоӣ фиристод. Дар қироати Калом лаҳни хуш аз мазмун муассиртар аст, – дар идомаи ҳарфи Фаршед афзуд Фарҳод ва суол кард: – Ту ҳама байтҳоро фаҳмидӣ ба чӣ маънӣ омадаанд?

– Ин ғазалро ман аз ёд медонам, лекин ҳанӯз ҳам намефаҳмам, ки чаро Ҳоча Ҳофиз ба турку холи хинду ва лӯлиҳо то ин ҳад баҳои баланд додааст.

Фарҳод аз таҳи дил хандида фиристод, ба дарачае, ки хараши як дафъа хӯсиду бо ҳарос помониашро тезтар кард. Аз паси вай хари Фаршед низ ба суръаташ афзуд. Пас аз ором шудан Фарҳод ба суҳан даромад:

– Ин ғазал аз беҳтарин сурудаҳои шоири лисонулғайб аст, ки тарафдорони бешумор дорад. Вожаи «турк» дар забони форсӣ рамзи маъшуқи зебо аст ва турки шерозӣ, яъне зеборӯӣ шерозӣ. «Холи хинду» бошад, ду маънӣ дорад – яке ҳоле, ки ба расми хиндувон бар руҳ мегузоранд ва дигар, ҳоле, ки мисли ранги пӯсти хинду сиёҳ аст. Муроди шоирон бештар ҳамин маънии дувум бошад. Аз ин рӯ, мазмуни байти аввал ба ин зайл маънидод мешавад: агар он маҳбуби шерозӣ ба таманниёти дили ман сар фузорад, дар баробари холи сиёҳи ӯ, ки як нуқтаи рез аз ҷумлаи зебоҳои ӯст, шахрҳои Самарқанду Бухороро ҳадя мекунам.

– Барои чӣ маҳз Самарқанду Бухоро?

– Чунки он замон ин дуто аз шахрҳои ангуштшумори Варорӯд ва ҷаҳон будаанд, бо ободино сарват ва мардуми хубрӯӣ худ шуҳрат доштаанд. Дар баъзе ривоятҳо омада, ки ҳамин байти аввал ба эътирози фотеҳи он даврон Темури Курагонӣ сабаб шудааст. Гап дар сари он, ки Темур бар шох Мансур ғолиб омада Шерозро мегирад ва дар канори дигар бузургон Ҳоча Ҳофизро низ ба назди худ металабад. Он вақт ҳоча гӯшанишин ва камбағал будааст. Ӯро муридаш Зайнулобидин ба мулозимати Амир Темур меоварад. Амир Ҳофизро, ки холи бенавоёна дошт, қабул мекунад ва мегӯяд: «Эй Ҳофиз! Ман ба зарби шамшер тамоми рӯи заминро хароб кардам, то Самарқанду Бухороро обод кунам, вале ту ба як холи хинду мебахшӣ?». Ҳоча беҳаёл ҷавоб медиҳад: «Аз ин бахшандағиҳост, ки ба ин фақр уфтодаем». Аз ҳозирҷавобии ӯ хушҳол шуда, Амир Темур механдад ва ба Ҳоча подош медиҳад.

Фаршед аз нақлҳои бародар бештар ба завқ омад. Ҳамин ки ӯ аз суҳан бозистод, ба хотири бисёртар маънӣ гирифтанд бе таваққуф ин байтро суруд:

*– Фигон, к-ин лӯлиёни шӯхи ширинкори шахрошӯб
Чунон бурданд сабр аз дил, ки туркон хони яғморо!*

– Ин ҷо «лӯлиён»-и шоир онҳое нестанд, ки ту фикр мекунӣ. Дар луғати адабӣ «лӯлӣ» ба маъниҳои латиф, зариф, нозук ва ҳамчунин шӯх, бешарм, шоду шангул омадааст, – гуфт Фарҳод. – Барои он ки байти гуфтаатро осон шарҳ диҳам, ту бояд аз мисраи дуюм маъноӣ «хони яғмо»-ро низ хуб дониста гирӣ. Мегӯянд, дар асл он дастархони ом аст, ки аксаран дар рӯзҳои чашн, алалхусус, иди Қурбон, аз тарафи султонҳову ҳокимон барои мардум густурда мешудааст ва авому муҳтоҷон онро ғорат мекардаанд. Чуноне ки аз нақлҳои додо шундаам, як вақт дар Бағдод ин гуна хонеро дар рӯзи иди Фитр чидаанд, ки вусъаташ сесад дар ҳафт заръ²³ будааст. Пас аз хондани намози фитр аз сӯи халифа, мардум ин хонро ғорат мекунанд. Ва «туркон» гуфтан ба маънии «ғулумони турк» аст, ки дар чунин ғоратгариҳо пешқадам будаанд. Аз ин рӯ, ҳамон тавре ки туркон хони неъматро ғорат мекунанд, зеборӯёни ошӯбгар сабри дили маро ба яғмо бурданд, маънӣ дорад байт.

– Хеле чизро фаҳмидам, додӣ, сипос! – Бо мамнунӣ гуфт Фаршед ва дуртар гунбади баландеро дида афзуд: – Авлиё он ҷост, ки масҷид дорад?

– Оре, ҳамон – Авлиёи мо, ки дар қадим манзилгаҳи шайху валиҳо будааст, – ҷавоб дод Фарҳод ва илова кард, – ин қасаба аз деҳаи мо се фарсанг фосила дорад, сокинонаш як дар миён тоҷику ўзбеку қазақанд. Ин се миллат фақат сурати гуногундоранд, дигар ҳама қору расму оинашон якест, меҳмоннавозанд, улфатанд. Ҳарчанд номи қасабаро «Авлиё» хондаанд, дар хусуси валиҳои гузаштаи он касе чизе наменонад. Фақат марқади Нукриддини Қаттол, ки ӯро мардум вали мегӯянд, зиёратгоҳ аст. Ӯ аз ҷумлаи пайравони яке аз саромадони илми ирфон ва тасаввуфи Мовароуннаҳр – Ҳоча Аҳмади Яссавӣ ба шумор меравад. Нақл аст, Вали Нукриддин одами сахтгир ва серталабе будааст, ки ба ӯ лақаби «қаттол» додаанд, – Фарҳод як дам хомӯш шуд ва лаҳзае чашмонашро хира карда ба Авлиё дида дӯхту боз ба суҳан омад: – Ана ҳамин гапҳо, додар, ту бояд донӣ, ки мо хонаҳои худро аз санг месозем, лекин дар ин ҷо аз гил, поҳса мерезанд. Чашмаҳояш дар беҳи кӯҳ аст, дар баҳору тирмаҳ сел бисёр меояд. Халқи таҳҷойиаш бештар аз кӯҳ фуromaдаанд, молдорӣ шуғли

²³ Заръ نرع – газ; воҳиди андозагирии тӯл, ки тақрибан 104-107 см аст

аслиашон аст. Мисли бобою падарони мо боғдорӣ аз дасташон намеояд, меваро ба онҳо савдогарон мерасонанд...

Фарқи нақлҳои бародар, Фаршед ҳатто пай набурд, ки чӣ тавр то Авлиё расидаанд. Аз самти даромад ба ин қасаба рӯди паҳне бо лабу каронаҳои морпеч ба поён ҷорӣ мешуд. Оби он то зону мерасид. Бо гузаштан аз он, Фарҳод ҷилави харҳоро аз роҳи аробагард ба ҷодаи хокии бориқтаре ба самти чап гардонд. Каме роҳ тай карда ба масҷид расиданд ва ба ҳавлии он надаромада, дар назди хонаи гилини пастаке, ки дар гӯшаи ҳавлии масҷид қарор дошт, Фарҳод аз хар пиёда шуд. Овози «иш-иш»-гӯйӣ ва тақутуқро шунида аз дохили хона як марди яктаҳпӯш давида баромад. Ӯ қадди миёна, синаи паҳн, риши борики дароз ва чашмони бодомшакли танг дошт. Ҳамин ки меҳмони нохондари диду шинохт, бо шитоб ба пешвози ӯ давид ва бо хушҳолии беҳад ба сухан даромад:

– Катагимга хуш келибсиз, қадамингиз кутлуғ бўлсин!²⁴

– Хушбахт бошед, бародар, ин катаки шумо хонаи гарми дӯстон аст, ки шабу саҳар дараҳ боз!
– бо хушнудӣ ҷавоб дод Фарҳод ва барои мард бағал кушод.

– Дӯстлар бизнинг жону дилимиз, тақсир, марҳамат ичкарига!²⁵

– Не, вақти мо танг аст, ду рақат намози таҳияро мегузораму ба роҳ мебароем.

– Йўқ деманг, бир пиёла чой! Домла ҳам кеп-қоладилар.²⁶

– Лутф дорӣ, бародар! Вале, имом кучоанд?

– Домла дам солишга кетган,²⁷ – гуфт соҳиби хона ва аз зери оринчи Фарҳод дошта ба пеш гузарондан хост, ки ӯ истодагарӣ кард:

– Хуб, агар омаданд, саломи моро мерасонӣ, – гуфт Фарҳод ва бо ишора ба Фаршед афзуд: – Ин додарам – Фаршед, бори аввал ба сафар мебарояд. Шумо суҳбат карда нишинед, ман зуд бармегардам, – дигар маътал нашуда, ба самти масҷид роҳ пеш гирифт.

Дар ҳоле ки аз гуфтугӯи омехтаи ҳамраҳони худ ба шигифт омада буд, Фаршед даст ба сари дил гузошта бо эҳтиром ба марди ношинос салом гуфт ва бо ҳидояти ӯ ресмони харҳоро ба танаи дараҳти тути канори девор баста, ба дохили «катак» даромад. Мард бо забони нофаҳмои худ беист харф мезад, вале Фаршед танҳо тибқи ишораҳои ӯ амал мекард. Дар миёнҷойи хона сандалии чоргӯшае буд. Як ҷойники кулоҳпӯш, як пиёла ва як китоби боз дар рӯи он ба назар мерасид. Баробари чой гирифтани дар бағали сандали Фаршед пиёлаи ҷойи дарозкардаи мардро миёни се ангушт дошта, дилу бедил даҳон боз кард:

– Шумо?

– Ман Авазкул, домла Ҳалимни муридман. Тақсир билан қалин дӯстмиз,²⁸ – гуфт мард, вале чун фаҳмид Фаршед ўзбекиро намедонад, суханаширо ба тоҷикии лабпариди идома дод: – Тақсир мулла зур, савод кучли! Устозим қоил ба вай! Пеши Мулло Дурандешба, Бухороба хондағӣ, нафасаш баланд, оянда зур мулло мешад.

Фаршед таърифи бародарро шунида як қат гӯшт гирифт ва дар тасдиқи гуфтаҳои ӯ илова кард:

– Моҳи дигар ҳама кори муллоиро ба вай месупурдаанд, имом мешавад.

– Ин даркор, ҷойи устодаша мегирад тақсир. Ҳозир кужоба мерен?

– Ба зиёрати Нур...

Вақти зиёде нагузашта, Фарҳод пас аз гузаштани намози таҳияи масҷид ба назди кулба омад. Ӯро дида Авазқулу Фаршед бо ҳам аз ҷо хеста салом доданд. Соҳиби хона ба дохил ишора карда гуфт:

– Қабул бўлсин, тақсир, бир пиёла чой.²⁹

– Қабули Ҳақ гардад! – ҷавоб дод Фарҳод, – Худат медонӣ, то Нур қариб шонздаҳ фарсанг роҳ, то мерасем шаб ҷодарашро ба сар мегирад. Ба имом саломи маро расон, таъйин кун, ки чумбаи дуҷоми моҳи сафар ба деҳаи мо гузаранд.

– Фаршед айтди, имом бўлар экансиз, тақсир, жуда зӯр бўлади, кутлуғ бўлсин! Пешингача қолганизда бир кулчатой ер эдик...³⁰

²⁴ Ба кулбаи ман хуш омадед, нури дида тоҷи сар.

²⁵ Дӯстон ҷону дили моанд, тақсир, марҳамат ба дохил.

²⁶ Не нағӯед, як пиёла чой. Домулло (имом масҷид дар назар аст) ҳам омада мемонанд.

²⁷ Домулло барои дам андохтан рафтаанд.

²⁸ Номи ман Авазкул, муриди домулло Ҳалим ҳастам. Бо тақсир дӯсти қаринем.

²⁹ Қабул гардад, тақсир, як пиёла чой!

³⁰ Фаршед гуфт, имом мешудаед, тақсир, хеле хуб аст, муборак бошад! Агар то пешин меистодед, бо ҳам кулчатой меҳурдем.

– Ташаккур, бародарам, бояд то нисфирӯз ба Қизилработ расем, пешинро дар ҳамон чо мехонам, – суханро аз даҳони ҳамсухбаташ гирифта гуфт Фарҳод.

Авазкул номи Қизилработро шуниду хавотиромез ба суханаш идома дод:

– Уер қароқчилар макони, эҳтиёт бўлинг, тақсир! Нарсалариздан айрилиб қолманг-яна.³¹

– Не-е, наҳод дар рӯзи равшан дуздӣ кунанд, инсоф ҳам будагист?

– Э тақсир, уларда инсоф нима қилсин?! Кеча Сайфи баққол айтди, бир ҳожатга кириб чиқанигача хуржинидаги ҳамма молини шилиб кетганлар.³²

– Аҷаб?! Ҳатман эҳтиёт мешавем, хуб шуд ки ёдовар шудӣ, бародар.

То онҳо суҳбат мекарданд, Фаршед ресмони ҳар ду харро боз карда наздиктар овард. Ҳамоно Фарҳод аз дасту камари ӯ дошта ба ҳараш савор кард. Сипас бағал кушоду бо Авазкул хайрухуш намуд ва аз банду гардани хари сафед дошта, бо як ҷаҳиш ба болои бор савор шуд. Маркабҳо мунтазири ин лаҳза буданд магар, як он лӯккасанон ба роҳ даромаданд, Авазкул бо меҳр аз қафо нигарон монд.

Харакиҳо ба чодаи аробагард баромада ба самти чап роҳ пеш гирифтанд. Ҳудудан то як ҷақрим³³ хонаҳои қасабаи Авлиё дар пасу пеши доманаҳои теппагии паст пароканда ба назар мерасиданд. Қариб ҳар як хона гилкоришуда буд, боми гилини каме ба пеш баромада дошт ва даври ҳотай назди онро бо деворҳои гилин ба баландии то нисфи қадди одам гирд карда буданд. Ҳарчанд кунчи деҳа дарахтзор менамуд, дар қисмҳои поёнии он ҳар чо-ҳар чо фақат дарахтҳои тугу санчид бо шоҳаҳои нимаурёну баргҳои заҳиргашта ба чашм меҳӯрданд. Фаршед хира шуда ба ҳар як манзараи деҳа дида медӯхт, зоҳиран, дунболи чизе мегашт, ки қолибу диққатангез бошад. Аммо то баромадан аз он фақат марди чомапӯше, ки дар ҳавлиаш зӯр зада чархи як аробаи ду тир ба замин овезонро таъмир мекард ва занаки кулӯтадоре, ки бачаи гапнодарои беэзори худро кашидаю силкадеҳон аз гӯшаи боғча ба хона мебурд, ҳаёли ӯро ба худ андармон карданду халос. Ҳамин ки ба роҳи рост баромаданд, ӯ гиреҳи хомӯширо барканд:

– Чаро бо Авазкул ба ўзбекӣ гап назадӣ, додӣ?

– Ў ба тоҷикӣ гап занад буд!

– Ҳамин, ҳар кӣ ба лафзи худ суҳбат мекардед, лекин ба ман форида.

– Хуб, боз барои чӣ мепурсӣ? – Фарҳод бо садои баланд «хй-й!» гӯён хари худро ба тезтар ҳаракат кардан водошту ба суханаш идома дод: – Ман бо ҳар ўзбеке, ки вомерӯрам, бо забони худамон гап мезанам, дар ин тарафҳои мо қариб ҳамашон тоҷикидонанд, лекин қазоқон не. Авазкул бачаи нағз, муриди босавод аст, азону тақбири намозхоро вай мегӯяд.

– Тоҷикии ӯ бад не, бо лаҳни ширин гап мезанад. Дар рӯи сандалиаш «Чор китоб» боз буд.

– Ў «Фарзи айну»-у «Чор китоб»-ро аз ёд медонад. Ҳама сураҳои кӯтоҳи Қуръонро ҳифз кардааст.

– Кулчатояш чист?

– Хӯрок, ба монанди лаҳчаки худамон. Танҳо ин тафовут дорад, ки хамирашро ба мисли барги паҳни чоргӯша мебуранд. Ғизои дӯстдоштаи ўзбекону қазоқон аст. Агар мо равшани палавро то оринч шоронида хӯрем, инҳо оби равшанолуди кулчатойро, – Фарҳод табассум дар лаб, бори дигар баланд «хй, чонвар!» гӯён садо дардод ва бо халачӯб ба гардани ҳар фурувард. Чун маркаби гапшунав боз ҳам тезтар по бардошт, дар ҳавои ҳаракати бомаром бо оҳанги хос ба хондани ғазал азм намуд:

*Биё, то гул барафшонему май дар соғар андозем,
Фалакро сақф бишқофему тарҳи нав дарандозем...*

Бародар ғазал мехонду Фаршед ҳама чизро фаромӯш карда маҳлиёи овози гирои ӯ мешуд ва ҳар замон, дар ҳоле ки худаш беҳабар буд, аз таҳи дил «э чон!» гӯён садо мебаровард. Ҳар ду дар ҳавои ғазалхонии Фарҳод аз сойи Санзор, ки бо суръат шилдирросзанон ба самти дашт қорӣ мешуд, чӣ хел гузаштани худро нафаҳмида монданд. Дар доманаи талу теппагиҳои самти чап рамаи гӯсфанд мечарид ва як пиёдаю як ҳаракӣ дар дунболи он буд. Онҳоро Фаршед бо чашми сар медид, аммо дар назар чун шабаҳ метофтанду бас. Дар ҳушу зеҳнаш ҷуз ҳаловати садои дилнишини бародар чизи дигаре наменишаст.

³¹ Он чо макони дуздхост, эҳтиёт шавед, тақсир! Боз аз чизучораатон ҷудо нашавед?!

³² Э, тақсир, онҳо кучою инсоф кучо?! Дирӯз Сайфии баққол гуфт, то ба дастшӯйӣ даромада баромадан ҳама моли хӯрчинашро ба яғмо бурдаанд.

³³ **Ҷақрим** چقریم – фосилаи баробар ба 1,069 км

Вақте ки Фарҳод ғазалро ба поён расонд, хомӯшии мутлақе ба миён омад. Пас аз чанд гоҳи роҳгардӣ, чун дид аз бародар садое дарнамеояд, баргашту ба пас нигоҳ кард. Фаршед оғушта дар хаёлангезиҳои худ пушти ҳам, гӯё оҳангеро мешунид, дастҳояшро ба ду чониб ёзонида, сарашро аҳёнан ба боло бардошта, чизеро зер лаб замзама мекард.

– Додар, ин шеърар чӣ хел буд? – овоз баланд кард Фарҳод. – Хоб мондӣ?!

– Чӣ?! – як он ба худ омад Фаршед. – Маро бубахш, ғазали туро дар дил такрор мекардам. Ҳар қадар зӯр занам ҳам, овози ман мисли садои шевои ту дарнамеояд.

Фарҳод хушҳол шуд, аз дилгармии бародар ба шеърхониҳояш завқ бурда афзуд:

– Ту ҳам ин ғазали Ҳочаро шунидаӣ?

– Оре, аз ёд медонам, дамаш гарм Ҳочаи моро! Лекин саҳт муболиға кардааст.

– Ёҳ, зираке! Аввал ин ки, «саҳт муболиға»-ро игроқ ё гулув мегӯянд, додарам. Дигар, дар ҳақиқат байтҳои ин ғазал, ба хусус, ду мисраи аввалаш ачиб ва дур аз воқеият ба назар мерасад. Аммо аҳли маърифат медонанд, ки мақсуди Ҳоча Ҳофиз ин нест, ки воқеан мумкин бошад сақфи осмон ё фалак шикофтаю хароб ва дунёи дигаре бо тарҳи нав барпо шавад. Ҳақиқат ин аст, ки инсон бояд қолабҳои тасаввуроти ва зеҳнии худро тағйир диҳад, то оғози дубора дошта бошад. Аз назаргоҳи шоир, истодан дар як чо маъно надорад ва ҳар поёне сари оғози нав аст, яъне иродаи одамиро ба ҳаллоқият ва навпардозӣ ташвиқ мекунад, рӯҳу равонашро пӯё менамояд.

– Додӣ, ғазалҳои Ҳоча Ҳофиз хеле равону шевоанд, аммо маънию мазмунашро дарк кардан мушқил. Вақте ки ту маънидод мекуни, ҳама чиз сода менамояд.

– Ту ханӯз чавонӣ, додарчон, ҳар қадар бештар хонӣю шунави, ҳамон қадар амиқтар маъно муфҳумро ёд мегирӣ. Вақте ки дар шеър ба калимаю ибораҳои калидӣ тавачҷуҳ мекуни, бо донишони маънии онҳо мазмуни ҳар як байт фаҳмо мешавад.

– Ман ин ғазалро ба додо гуфта будам ва он кас фақат байти охирашро, ки

*Сухандонию хушхонӣ намеварзанд дар Шероз,
Биё, Ҳофиз, ки мо худро ба мулке дигар андозем,*

аст, маънидод карда буданд, – гуфт дар идомаи сухани бародар Фаршед, – яъне, вақти сароидани ғазал гӯё замоне будааст, ки аз дасти шароити ба миён омада ба шеър адабу овозхонӣ тавачҷуҳ намекардаанд ва авзои замона хушоянди табъи шоир набудааст. Аз ин рӯ, Ҳоча дар симои худ ба ҳамтоёнаш гуфтани мешавад, ки бештар аст дар чунин макон намона ба шаҳри дигаре раҳти сафар бибандем.

– Бале, ин ҳам азмест барои сар кардани қору иқдоми нав! – хулоса кард Фарҳод ва халачӯбро боло бардошта бо садои баланд «хй-й!» гӯён ба гардани гӯшдароз фурувард...

Дузди боинсоф

Осмон беш аз пеш абри мешуд, шамоли саҳрой бошад, тезтару сардтар. Ҳасу хасрӯбаҳои сабук ва барғҳои хушкида бо садоҳои навозандаи хаш-хашу хиширросӣ пасту боло чой иваз мекарданд. Замин гӯё бӯйи нам медод, мисли ин ки борон дар роҳ аст. Хуршеди тобон дар ҳатти худ торафт болотар мерафт, аммо гармии ончунон надошт. Вақте ки Фарҳоду Фаршед ба Қизилрабат расиданд, ҳама чоро гӯё соя зер карда буд, офтоб аз паси пардаи ғафси абрҳо ба назар намерасид. Дар пиёдаравҳои қачукилеб ва гирду бари хонаҳои гилини паст одамон равуо доштанд, думи онҳо то бозори васати деҳа қанда намешуд. Аз ҳар сӯ аспу харҳои аробадор ва савораҳо бо борубуна ба тарафи бозор мешитофтанд. Ин қасаба чон дошт, бо давутози беохири сокинонаш аз ҳастии дилгармкунандае дарак медод. Ҳамин ки дар қорвонсароӣ хурдаки назди бозор аз харҳо пиёда шуданд, Фаршед бо табъи болида гуфт:

– Гӯё зиндагӣ дар чӯш аст, агар дар Авлиё қасе набуд, ин чо замин қафида одам баромадааст.

– Не, додар, чамбияти Авлиё бештар аст, – ба ислоҳи сухани Фаршед кӯшида гуфт Фарҳод, – боиси серодамӣ дар он, ки имрӯз қизилработиён бозор доранд. Ҳар ду ҳафта як бор бозори панҷшанбе дар ин русто доир мегардад. Харидору фурушандаҳо аз деҳқадаю авулҳои атроф ва ҳатто аз шаҳри Нур ба ин чо меоянд, – сипас танобҳои бори харашро қушода амр дод: – Зуд биё, ба ман ёрӣ деҳ! Матоъҳоро дар ҳамин чо фуруварда раҳт мезанем, харҳо низ дам мегиранд.

Фарҳоду Фаршед марқабҳои худро аз бор озод карда, ҳар ду ба сутун бастанд ва пас аз он тӯби матоъҳои дарчидаро бо чодари паҳн маҳкам печониданд. Ҳамин ки қорашон тамом шуд, ниғаҳбони дари қорвонсароӣ – марди чашмтанги кӯсароше дар наздашон пайдо шуд. Ё бо нимтабассум, ки дандонҳои куллан зардшудааш ба чашм мехӯрд, ба Фарҳод рӯ оварда гуфт:

– Бисёр мемонед?
– Не, намоз мехонему наҳор мехӯрем.
– Шумо ду танга диҳед кофист, тақсир, пешакӣ дода равед.
– Хуб шудааст, бародар, – гуфт Фарҳод ва аз ҷайби даруни ҷомааш се танга бароварда рӯйи кафи ниғаҳбон гузошт ва бо таъкид афзуд: – Ман бештар медиҳам, фақат ту мувозиби бору харонамон бош!

– Ба ҷону дил! – хушҳол шуд мард. – Ман шуморо мешиносам, тақсир, аз молатон бепарво бошед!

Корвонсарою бозорро як роҳи аробагард чудо мекард. Сарҳади ҳар ду бо деворҳои гилини паст ва ҷо-ҷо чинҳои ҷӯббандшуда ихота мешуд. Барои даромад-баромади одамон бошад, дар ҷор сӯ роҳҳои вурудӣ мавҷуд буд, ки дару дарвоза надоштанд. Ин ҷо ҳам мисли Авлиё камдарахту хушк ба назар мерасид, ҳарчанд каме дуртар аз бозор, дар қисми болоии қасаба фазои сабзе дида мешуд. Бозор гавҷум менамуд, аз дари даромад то охири растаҳо ва ҳатто дар гирду бари он фурушандаҳо ашӯву амволи худро бар рӯйи замин барои фуруш гузошта буданд. Саҳни бозорро ҷошу пареш сиёҳии мардум фаро гирифта, аз ҳар сӯ садоҳои дар ҳам омехтаи бозидкунандагон ба фалак мепечид. Ба ин шулуғӣ сарусадҳои ҷорпоён ҳам аз гирду атропои бозор ва ҳам аз корвонсароӣ ҷӯр мешуд. Фарҳод пас аз супурдани молу амволи худ ба ниғаҳбон, ба касе таваҷҷуҳ накарда, аз канори бозор рост ба самти боло роҳ пеш гирифт. Фаршед низ намонда аз дунболи ӯ уфтод ва роҳравон пурсид:

– Ба ин қаровул бовар дорӣ, додӣ?

– Таваккул ба Худо! Мо дигар ҷорас ҳам надорем, пешинро мехонему камтар тановул мекунем ва зуд ба роҳ мебароем.

– Бозор ҷӣ хел нағз, ҳаёҳуӣ мардум аз ҳаёти зинда дарак медиҳад!

– Оре, зиндагии мардум бо ин бозорҳо обод аст. Доду гирифт мешавад, одамон ҳоҷати якдигарро мебароранд. Ба Нур, ки расидем, бозори он ҷоро нишон медиҳам, аз даҳонат об меояд. Ҳар қадар рустою шаҳр калонтару ҷамъияти бештар дошта бошад, бозорҳои ҳам бузургтару гавҷумтар мешаванд.

– Чун исмаш гувоҳӣ медиҳад, дар Қизилработ туркзабонҳо зиндагӣ мекунанд?

– «Қизил» туркӣ, «работ» арабист. Дар ҳақиқат, ин ҷо макони қазоқу ўзбекҳо аст.

– Шунда будам, работ манзилу нишемангоҳи мусофирон аст, ки дар роҳи корвонгузар бино меёбад.

– Рост мегӯӣ, ҳамчунин ҳар гуна ҷое аст, ки барои будубош сохта мешавад. Ба ин маънӣ дар ноаи Пиррӯди мо, бар рӯйи харсанги паҳни хоро ду катибаро бо хатти зебои наस्ताлиқ ҳаққоқӣ кардаанд. Агар донӣ, яке «надорам меҳрубоне то кунад парвои ман» ва дигаре «надорам работи холис» аст.

– Бечораҳо аз дасткӯтаҳӣ дарди худро бо харошидани санг пасанда сохтаанд.

– Ба ақлат қоил, додарҷон, мардуми мо ҳамеша дарду оҳи дилро ба сангу обу оташу ҳаво мегӯянд...

Назди масҷид серодам менамуд, намозхонҳо бештар тӯда-тӯда дар пешайвони сутундор ҷамъ омада буданд. Маълум буд, ки ҳанӯз то намози пешин вақт ҳаст. Фарҳод қадамзаниаширо тезтар карда, бо таъкид ба Фаршед гуфт:

– Додар, ба ҳеч ҷо нарав. Дар суфачаи назди пешайвон нишаста мунтазири ман бош.

– Намешавад, ки ман ҳам намоз хонам? То имрӯз ба салоти ҷамоат нарафтаам, лекин ҳамаашро медонам.

– Кош, ту ҳам намоз гузорӣ! – хурсанд шуда гуфт Фарҳод. – Биё бо ман, аввал таҳорат мегирем.

Дар саҳни масҷид се-ҷор нафар марди муллобашара, ки ҷомаҳои баланд ва саллаҳои сафед доштанд, баробари дидани Фарҳод ба сӯяш дартоз шуданд. Ҳамин ки расиданд, аввалӣ бо эҳтироми хосса бағал кушоду арз кард:

– Хуш омадед, домолло, шуморо дида дидахоямон равшан шуд!

Дувумӣ ҳам бесаброна мегуфт:

– Кадом шамолҳо парронд, ҳеч интизор набудем, домолло!

– Мо мухлиси шумоем, имом, ба Нур меравем, – бо хушҳолӣ ҷавоб дод Фарҳод ба аввалӣ, – ҳоло ният кардам пешинро дар наздатон гузорам.

– Сарамон ба осмон расид, лутф кардед!

Пас аз воҳӯрию ҳолпурсии кӯтоҳ Фарҳод пешопеш, имому ҳамраҳонаш бо дили шод аз паси ӯ ва Фаршед низ қафо намонда, аз самти чапи масҷид ба таҳоратхона гузаштанд. Пешхидматҳо дарҳол обдасту сачок дар даст пайдо шуданд...

Истикболи гарму самимй хеле рӯҳбахш буд. Фаршед фикр намекард бародараш дар ин рустоҳо ин қадар обрӯ дорад. Ба хусус, вақте ки ба масҷид даромаданд ва имоми масҷид бо эҳтироми хос Фарҳодро ба пешгаҳ гузаронду имоматро ба ӯ вогузор намуд, Фаршед аз шодио гурур ба вачд омад. Ӯ дар давоми намоз ҳамроҳи дигарон шинухез мекарду бо садои муассир ва ҳидоятҳои бародар гӯё болу пар мебаровард ва дар осмони ибодату қаробат бо Худо худро чун кабутари озод медид.

Пас аз адои намоз, ҳар қадар Фарҳод вақти каму дурии роҳро баҳона пеш овард, имом ва дигар муллобачаҳо ӯро ба чону ҳолаш намонда розӣ кунонданд, ки нахорро бо ҳам хӯранд. Онҳо ба хонаи имоми масҷид – Мулло Дуйсан рафтанд.

Ба ҳавлии мулло аз дарвозаи дутабақаи чӯбин, ки куллан сатҳи он кандакорӣ шуда буд, даромаданд. Дар рӯ ба рӯ нахуст боғчаи начандон бузурге ба назар мерасид, ки гирдогирд бо девори похсағӣ ихота шуда, чанд дарахти тут, зардолу, себ ва чормағз бо шоҳаҳои урёну сиёҳранг дошт. Заминаи боғча хушку хокӣ ва ҳар ҷо-ҳар ҷо пур аз барги хазон зарду норанҷӣ ба чашм менамуд. Мулло чомаи фоҳираи беқасаби худро алвонҷ дода, бо хушҳолӣ қадамзанон аввал Фарҳодро аз зинаҳои сангин ба боло, ба самти пешайвон роҳнамоӣ кард. Ӯ изҳор дошт:

– Ман намехоҳам вақти шуморо гирам, ба янғаатон фармуда будам як димлама пазад, аз гӯшти тоза! Мулло Шоқир ҳар гоҳ моро медиданд, мегуфтанд, «Дӯст болои таом!». Ҳоло ин ҳикматро ман ба шумо мегӯям, магар мешавад нон нахӯрда равед?!

– Шумо муҳаббат мекунед, бародар, – гуфт Фарҳод ва аз боғ чашм нақанда афзуд: – имсол ҳосил чӣ хел шуд?

– Себҳои бегаҳию чормағзҳои хуб андохтанд, то ду-се рӯзи пеш мева дар шох медидед. Мулло Шоқир барақа ёбанд, бинед, даҳ-понздаҳ сол мегузарад, ниҳолҳои шинондашон то ҳол самар медиҳанд. Албатта, деҳқонии мо мисли деҳқонии эшон нест, баъд, заминаи ин ҷо ва обу ҳавояш ҳам дигар.

– Аз боғатон маълум, ки шумо низ хуб заҳмат кашадед. Дарахтҳо зиндаанд, реша дар об, хеле калон шудаанд.

– Боғи Қозӣ Бадал аз ин беҳтар. Ниҳолҳои ӯро низ падаратон оварда буданд, чун дар сарғаи об аст, хуб сабзиданд. Лекин боғдориро Худо ба шумоҳо додааст, ин корҳои мо ҳою ҳавас асту бас. Агар бозорҳои деҳот намебуд, намедонам ҳоли мо чӣ сон мегузашт.

– Ин хел нагӯед, Худо бандашро, ки офарид ризку рӯзиашро ҳам медиҳад. Молатон, пашму пӯст ва ширу чурғоти шумо низ ҳамто надорад.

– Шири шутурро намегӯед! – ба тасдиқи ҳарфи бародар илова кард Фаршед.

– Оре, ҳар гоҳ шири шутур ва чурғоти гӯсфанд мефиристанд, падарам ба рақс медарояд. Ин қадар маза карда мехӯрад, ки аз даҳони кас об меояд, – гуфт Фарҳод.

– Вале ин ҳиммати мо дар назди ёриҳои Мулло Шоқир як пул аст, – андешаманд ба сухан омад Мулло Дуйсан, – хуб ки ҳамин гуна доду гирифтҳо ҳасту дӯстиамон барқарор ва рӯзгорамон пуру шикамамон сер!

Дар дили суҳбат ёварони имом дастархон густурда нону чой гузоштанд ва дере нагузашта табақҳои димламари низ дароварданд. Пешайвонро бӯи иштиҳоовари ғизо фаро гирифт, ҳозирин бештар ба дастархон меҳрубон шуданд. Бо муруоти соҳибхона ҳама ба тановул пардохтанд. Фаршед гӯштҳои ҳалимсон пухтаро бо майли тамои мехӯрду ҳаз мебурд. Шояд хеле гурусна шуда буд, ки дар умраш гӯё бори аввал чунин хӯроки хуштаъмро таматтуъ мекард...

Пас аз нисфирӯз офтоб домани заррини худро аз рӯи Қизилрабоб бардошт. Лашкари беҳисоби абрҳои шикамдори качукула то ҷое осмонро мепӯшонд, ки на аз намои нилгун ва на аз тоқи зарнисори фалак хабаре буд. Дар ин дидгоҳи боло ҳар қадар нигоҳи чашм ба сӯи Нур хира мешуд, сарбозони абрсират ба худ ранги хиратару сиёҳгун мегирифтанд ва охири лашкароҳи куллан тору дудӣ менамуд. Ба маҳзи ин ки аз хонаи Мулло Дуйсан баромаданд, Фарҳод ин манзараро диду бо нигаронӣ гуфт:

– Ҳамин замон борони саҳт меояд, бубинед, самти Нур гӯё дар зери дӯл мондааст!

– Шуморо гуфтам, имшаб меҳмони мо бошед, фардо субҳи зуд ба роҳ мебароед.

Фарҳод дар ҷавоби имом изҳор кард:

– Дер мешавад, дӯсти баззози падарам рӯзи чумъа ба Чӯшу Самарқанд меравад, порчаҳоро бояд расонем.

– Пушти осмон маҳкам менамояд, дар роҳ зери борон мемонед, – илова кард марди муллобашараи қадбаланде, ки чомаи сиёҳранги тозае дар бар дошт, – ба гуфтаи имом шавед, не нагӯед, домолло!

Фарҳод бо истодагарӣ афзуд:

– Ҳарчи бештар роҳ тай кунем беҳтар аст. То деҳаи Мазор расем шуд, он тарафаш як қадам.

Имом хавотиромез гуфт:

– То он чо ҳам хеле роҳ аст, тар шуда азият нақашед мегӯем.

– Аз ин боронҳо бисёр дидаам, як мезанаду мегузарад! – гуфт Фарҳод ва чун ба назди қорвонсарой расида буданд, чашмаш ба ниғаҳбони шакқа маст афтиду бо хайрат афзуд: – Аҷабо?! Мо ўро қаровул гузоштем бубинед вай дар чӣ ҳол аст!

Марди ниғаҳбон бошад, базўр по бардошта, калавида ба Фарҳод наздик шуд ва канда-канда бо беҳи гулу ҳарф ба забон чид:

– Тақ-сир, х-у-уш о-ма-дӣ-й... – ҳамин ки мехост бо ангуштони чангақшудааш аз бари чомаи Фарҳод дорад, яке аз ҳамраҳони Мулло Дуйсан як он пеш омаду ўро боздошт, вале ниғаҳбони ширакайф аз суҳан бознаистод: – Ҳа-ма молат чо-ояшба, ха-аронат ҳам...

Ҳамин лаҳза нидои изтиробомези Фаршед, ки ба дигарон тавачҷух накарда ба сари харҳои лиғомбанд ва порчаҳояшон рафта буд, баланд шуд:

– Додӣ, нисфи тӯби матоъҳо нест!

Ҳама як он ба сӯи Фаршед, ки бо шитоб чодари нимабозро ба як сӯ кашида, тӯби порчаҳоро тагурӯ мекард, бо изтироб нигоҳ карданд. Фарҳод бошад, нороҳат нашуда, ҳатто ранги рӯяшро тағйир надода, омирона гуфт:

– Воҳима нақун, додар, борамон сари чояш аст, – ва дигаронро низ ором қарданӣ шуда ба мулло рӯ овард: – Дўстам, шумо асло ниғарон набошед, матоъҳои мо ба назари Фаршед кам тофту бас. Аз илтифотатон, ки то ин чо ҳамроҳӣ қардед, мамнунам. Дигар намехоҳам вақти шуморо гирам, дар ҳамин чо хайрухуш мекунем, ҳама аз пайи қорҳоятон равед.

Мулло Дуйсан ҳанўз лаб нақушода, ҳамоно нозири бозор, ки каме пештар ба онҳо пайваста буд, арз қард:

– Додаратон рост мегӯяд, тақсир, нигоҳ қунед, ҳам тӯбҳои матоъ даст хўрдаанд, ҳам қарҳоятон безобита!

– Не, не, ин суҳанҳо қист? – дубора бо мулоимат ба суҳанаш идома дод Фарҳод. – Ҳама чиз сари чояш аст!

Аммо нозири бозор – марди сиёхқурдаи қоматбаланд, ки аз рӯи чакман қамарбанди тасмагине баста, ба он дурраи дарозеро овезон қарда буд, ба қоригболии Фарҳод эътиное надода, баргашту аз қиребони ниғаҳбони маст қирифт:

– Лаънатӣ, росташро гӯӣ, қиҳо омаданд? Қӣ ба ту танга дод?! – бо қаҳл дод зад ў, дар ҳоле ки аз қашмони қалоншудааш гӯё оташ меламаъид.

– То-ш-бой... – базўр гуфт ниғаҳбони сармаст, дар ҳоле ки аз қанори лабҳояш оби даҳан мешориду қашмҳояш беист бозӣ мекарданд.

Нозир ўро раҳо накарда, бо зарб ба ақиб тела дод. Марди бе он ҳам беҳуш ҳудро дошта натавониста, пуштнокӣ қурсосзанон ба замин афтид. Аз ин бархўрд Фарҳод хеле нороҳат шуд. Мехост ҳарфе ба нозир гӯяд, аммо Мулло Дуйсан аз оринқаш дошта гуфт:

– Домулло, ба инҳо қордор нашавед, бигузор бозҷўйиашонро давом диҳанд! Биёед, мо ба Фаршед ёрӣ мерасонем.

Даст ба даст ду қуфт дулинг ба дарқидани тӯбҳои порча бар рӯи ресмонҳо омода қардид ва ба харҳо низ онҳоро бор қарданд. Оқирсар маълум шуд, ки панҷ тӯб порча «қайб» задааст. Фаршед меид, аз гумшавии мол қар як мизбон нороҳату безобита аст, онҳо намедонистанд чи қоре қунанду ноқинқориашонро чи гуна рафъ намоянд. Ба ҳусус, Мулло Дуйсан қехраи бозу хуррами ҳудро аз даст дода буд, қиқолат меқашид, то пешонию буногўш қолагун ба назар менамуд. Вале, бародар бошад, асло парво надошт, мижа ҳам намеқард, ҳатто аз бетақовутии ў пай бурдан мушқил набуд, ки хеле хушқол ҳам қаст. Ин қоригболии Фарҳод Фаршедро ба завқ овард:

– Боз ҳам беҳтар, қойи ман қушод шуд! – гуфт ў ва илова қард: – Ақнун бар рӯи тўқуму дулингҳо бемалол дароз қашида меравам!

Хурсандии ў ба дигарон қарақ бақшид. Ба хотири қуллан барқам задани дилтангии пешомада Фарҳод аз додар илқом қирифта афзуд:

– Мо дар оғоз тавакқул ба Худо қардем ва ин чо тақсири ҳеч қадоматон нест. Хеле хушқолам, ки мисли шумо бародарони меҳрубон дорам, – сипас Мулло Дуйсанро ба оғўш қашиду гуфт: – Дўстам, қумъаи дуёми моқӣ оянда қаромўш нашавад, бо ҳама бародарон ташриф биёред, дар Бору қашм ба роҳатон мешавам.

– Қатман! Худам ҳам деқаро пазмон шудам, албатта мегузарем!

...Ё диди қашмҳо қиреб меҳўрд, ё дар ҳақиқат табиат ду ранг дошт. Ақар доманақўхҳои самти қапи роҳ то бун, то оқирин нуқоте, ки дида мешуданд, тирақому сиёхранг ба назар метофтанд, бар қилофи он, дар бақши сақрой то хатҳои сақеди уфқ чодари тобони хуршед заминқоро равшан

месохт. Ин дунамоии муъчизаосо дар чое ба ҳам бармехӯрданд, ки хатти ҳафтранге ба шакли нимдоира аз канораҳои осмон гузашта ба замин фуру мерафт. Айнан ҳамон навор бо чилои ҳафтгона нури дидаҳоро ба сӯи худ мекашид ва мехост ду ҳусни табиатро, ки яке деви сиёҳи бадҳайбатеро ба хотир меовард ва дигаре аз чехра боз кардани фариштаи хуршедие дарак медод, ба тамошо гузорад. Ин манзари ҳайратзо аз нигоҳи ду тан ҳаракии кунҷков, ки дар роҳи Нур беист саъй мекарданд, дар канор намонд. Фаршед баробари дидани рангинкамон бо шӯр гуфт:

– Чӣ қадар мафтункунанда аст ин табиат, додӣ! Як сӯ сип-сиёҳ, мисли ин ки чоҳе дар фалак кандаанд, сӯи дигар домани густурдае акси нур медиҳад. Вале, ин муъчиза кам буд магар, Офаридгор бо тасмаи нақшине худ чоҳу доманро моҳирона аз ҳам ҷудо мекунад. Чӣ тирукамоне!

– Шоир шаве, додарҷон! – бо завқ дунболи сухани Фаршедро гирифт Фарҳод. – Воқеан, ин як муъчиза аст, падидаи нодире, ки камокон дар табиат рух медиҳад. Дар самти кӯҳ борону жола меборад, аммо дар дуриҳои сахро нам-нами борон меояду бас. Бубин, офтоб ҳам аз пушт, аз самти чапи мо ба доманаҳои дашт нур мепешад. Ана, дар ҳамин ҳолат қавси қузаҳ намудор шудааст.

– Чаро қавси қузаҳ мегӯянд?

– Қавс ҳамон камонест, ки ту мегӯӣ, аммо қузаҳ ба маъниҳои баланд ё роҳи рангин бо фомҳои сурх, сабз, зард... ва ё номи фариштаест, ки гумошта бар абр бошад. Ба ҳар ҳол, қавси қузаҳ ҳамин тирукамоне, ки ту мегӯӣ, яъне рангинкамон аст, онро Камони Рустам ё Камони Шайтон ҳам меноманд.

– Ба ин эҷозкориҳои Худованд ақли кас бовар намекунад, нигоҳ кун, ҳафт навори тобхӯрдаи рангин бо арзу тӯли яксон то охир!

– Оре, дар ҳақиқат, рангинкамон ваъдаи Офаридгор аст ва гаҳ-гоҳ чун як халтаи тилло дар табиат ҷило медиҳад. Вале, чаро ин намоишро хеле кам мебинем, чаро ин лаҳза дар ин дидгоҳ намудор асту чанде баъд нопадид мешавад?

Фаршед китф дарҳам кашид. Ў сабаби пайдо шудани ин муъчизаро намедонист, фақат онро тамошо мекарду роҳат мебурд. Бештар ба навори рангин дида дӯхта, саъй мекард рангҳоро аз якдигар ташхис диҳад. Бо ин ҳол, хеле мехост дар ҳусуси ин «халтаи тилло» бештар донад. Ў гӯшу хуш ба суханҳои бародар шуд. Фарҳод бо иштиёқи бештар ба шарҳ пардохт:

– Рангинкамон дар асл нури хуршедӣ аст, ки бо чанд гуна ранг паҳн мешавад ва мо онро бо чашм мебинем. Он макони аниқ надорад ва онро наметавон ламс кард. Барои шакл гирифтани рангинкамон дар як вақт ҳам борон меборад ва ҳам қисмате аз ҳаво офтобӣ аст.

– Яъне, гуфтани ҳастӣ, ки ин ҳодисаи табиат аз ду унсуре асосӣ падида меояд, аз борон ва нури офтоб?

– Оре, додари бафаҳми худам! Дар ин ҳол боз чанд ҳолати муҳими дигар аст, ки бояд донист. Ман мегӯям, ту ба самти рангинкамон чашм дӯхта мушоҳида кун. Аввал, хуршед дар пушти сари шаҳси бинанда қарор мегирад; дувум, манзараи рӯ ба рӯи бинанда ҳавои боронӣ аст, яъне қатраҳои борон вучуд доранд; сеум, ҳаво ба андозаи кофӣ бояд аз абр ҳолӣ бошад...

– Дуруст, айнан ҳамин тавр аст. Аммо, ҳеч намефаҳмам, ин наворҳои рангӣ чӣ хел ҳосил мешаванд?

– Ман беҳуда қатраҳои борон нагуфтам, додар. Нури хуршед айнан дар ҳамонҳо бозтобанда мешавад ва таркиби рангине худро ба мо ифшо мекунад. Агар аниқтар гӯям, ташкил шудани рангинкамон аз лаҳзае, ки нури хуршед дар як қатра борон медурахшад, сар мешавад. Ҳамин ки шуои нур ба даруни қатра меафтад, суръати нур кам мешавад, чунки об аз ҳаво ғализтар аст. Дар натиҷа, нур бо мунъакис шудан хатти ҳаракати худро тағйир медиҳад. Ту бояд донӣ, ки нури хуршед аз мавҷҳое бо тӯли ҳархела таркиб ёфтааст ва вақте ки бо ҳам ҳастанд ва дар як хатти рост равонанд, бо ранги сафед падида меоянд. Агар дар ин хат чизе халал расонаду нур ҳам шавад ё мунъакис ёбад, тӯли мавҷҳои рангии мухталиф, яъне партавҳои нуронӣ аз ҳам ҷудо шуда, ҳар яке ба танҳои, бо ранги хоси худ ҷилва мекунад. Ин аст, ки шуои нур ба даруни қатраи об мегузарад ва ҳам мехӯраду ба тӯли партавҳои рангине ташкилшудааш тақсим мешавад. Нур хатти худро дар қатра идома медиҳад, то замоне, ки аз охири қатра баргардад, яъне мунъакис шавад. Дар натиҷа, бо як зовияи хос аз қисмати дигари қатра берун меояд. Ана дар ҳамин ҳолат, нур боз ба ҳаво баромада суръат меёбад ва ба шакли воруна ба чашмони одами бинанда намудор мешавад. Ин амалро барои тамоми қатраҳои борон дар осмон ба назар гир, яъне ту дар осмон рангинкамоне дорӣ!

– Хеле аҷоиб! – ба шигифт омада гуфт Фаршед. – Ту медонӣ, оё рангҳои тирукамон ҳамеша бо ҳамин тартиб аст ё ҷо ба ҷо ҳам мешаванд?

– То чое, ки хабар дорам, нури сурхранг дарозтарин мавҷ аст ва ҳамеша аз болои рангинкамон қарор мегирад ва нури бунафшранг бошад, кӯтоҳтарин мавҷ буда, доимо дар поин аст. Аз ин рӯ,

тартиби рангинкамон ҳамеша ба ин зайл намудор мешавад: сурх, норанҷӣ, зард, сабз, обӣ, нилӣ ва бунафш.

– Оре, рангхоро бо ҳамин тартиб мебинам, – ба сӯйи падидаи беҳамтои осмонӣ бештар диққат дода гуфт Фаршед, – ин нимакамони рангин ҳоло арӯси нозанини замину осмон аст!

– Ин ҷо боз як сирри дигаре нухуфта аст, додар, – гуфт Фарҳод ба ҳайрати Фаршед афзуда, – Бе шак, ту гумон дорӣ, ки рангинкамон шакли қавсро дорад, яъне нимдоира аст. Вале дар асл ин тавр нест, бовар кун, ҳар як рангинкамон доирашакл аст! Гап дар сари ин ки мо нимаи дуоҷашро ба хотири қарор гирифтани замин дар байн дида наметавонем. Ҳарчи хуршед дар осмон поинтар бошад, мо ба доирашаклии он бештар пай мебарем. Агар дар ин ҳол намади парроне мебуду ҳар ду ба само парвоз мекардем, дақиқан медидем, ки ин арӯси нозанин шакли доираро дорад.

Даҳони Фаршед боз монд. Фарҳод ҳар қадар бештар сухан мегуфт, таачҷуби ӯ зиёдтар мешуд. Наметавонист тахмин кунад, ки ин ҳама маъниро бародар аз кучо омӯхтааст. Ӯ ҳамеша гумон мекард, ҳар як ҳодисаи табиӣ бо амри Парвардигор аст, кай медонист зери ҳар мавзӯе ин ҳама сабаби воқеӣ низ вучуд дорад. Тасанно ба ақли бародар!

Ду ҳаракӣ ғарқи андешаю суҳбат роҳи сафарро торафт кӯтоҳ мекарданду беохир аз диданиҳои атроф, то ҷое, ки ташнагии илҳом мешикаст, роҳат мебуданд. Фарҳод дар қаъри дил эҳсоси нигаронӣ дошт, дарун-дарун метарсид, ки мабодо дар зерии борони саҳту жола намонанд. Бо ин ҳол, вазъи табиатро нодида мегирӣфт, худро ба додар чунон вонамуд мекард, ки саъю азми қавӣ дорад, барои ӯ ин ҳама роҳу ҳар гуна инчикии табиат ранҷе нахоҳад дошт. Пайваस्ता мекӯшид ҳаёли додари кунҷковро бо нақлҳои ранг ба ранг банд созад, шавқу ҳаваси ӯро барои донишгари асрори нухуфтаи дидаю шунидаҳои худ бедор кунад.

Ногоҳ, дар дили хомӯшии, ки ба миён омада буд, садоҳои канда-кандае аз дур шунида шуд. Ҳамроҳи вазиши боди мулоими саҳрой ва чир-чири беохири атроф овози нобахангом шунавоатар ба гӯш расид. Бародарон нахуст ба якдигар ва ҳамон ба қафо сар тофтанд. Як чакрим намебаромад, ду аспакӣ босуръат ба сӯяшон дартоз меоманд. Аз роҳ бозистоданд, Фарҳод таачҷубомез гуфт:

– Инҳо кӣ шуданд, мисли чопарони амир метозанд-е?!

– Фикр мекунам, аз қизилрабобиён бошанд, – бо чашмони нимапӯш дида андӯхта ба сухан омад Фаршед, – бубин, дар пеши ҳар ду лӯлагӣҳое ҳаст, матоҳҳои моро меоранд, зоҳиран.

Фарҳод низ лаҳзае бодиққат зехн монда афзуд:

– Рост мегӯӣ, аввали ҳамон нозирӣ қавӣҳайкал аст. Бечораҳо азиат кашиданд, магар мо умедвор будем?

– Ин ба шарофати обруи туст, додӣ!

– Не, гувоҳӣ аз чавонмардию дилгармии дӯстонамон аст.

– Ё ҳар ду! – бо ханда гуфт Фаршед ва пасу пеш аз ҳарҳо пиёда шуданд.

Аспакиҳо расида омаданд. Дар ҳақиқат, яке нозирӣ бозор буд ва дуҷумӣ ҳам марде болобаланд, бо чашмони бозикунӣ гурдаи говӣ, чеҳраи сиёҳу сӯхтаи оҷангбаста. Ҳамин ки расиданд, бедаранг худро аз аспҳо ба замин андохтанд ва дар ҳоле, ки нафасгирии тези ҳар ду беист шунида мешуд, марди ношинос давида ба пеши Фарҳод омад. Ӯ, бе салому бе алейк, муҳкам аз бандҳои дасти Фарҳод дошта гирифт бо сари ҳам зону ба замин афканд. Лаҳзае хомӯшӣ ҳукмрон шуд. Нозир оҳиста қадамзанон ба назди Фаршед омад, маънидор чашмакӣ зад ва бо меҳрубонӣ дасти росташро ба дӯши ӯ гузошт. Ниҳоят, марди ношинос сар бардошт, имдодчӯена, дар сурате ки наметавонист хиссиёти пушаймонии худро пинҳон созад, арз кард:

– Агар метавонед, ин нобакорро бубахшед, аз як қошук хунам гузаред, домулло! – ӯ дубора сар ба зер афканд, вале дастони Фарҳодро сар надода, аз нав бо оҳанги илтиҷо афзуд: – Хоҳишан, аз мо дилмондаю нороҳат нашавед, домулло! Мо гумон кардем моли гумоштаҳои амир аст, надонистем шумо ба амонат гузоштаед.

Нозир ҳам дигар хомӯш наистода, дар тақвияти суханҳои ӯ гуфт:

– Домулло, ин Тошбойи дудтабор бо шарикони худ гоҳ-гоҳ корҳое мекунад, ки кас намедонад барояш чӣ мучозоте муқаррар фармояд. Ин дафъа аз мо ҳам гузашт, агар метавонед моро низ бубахшед, ҳама якдаст беҳурмати кардем.

– Ин ҳарфҳо барои чӣ, бародарон! Магар ман нороҳат шудам? Магар чизе аз шумо талаб кардам? – узру маъзаратҳои мардон Фарҳодро ноҳинҷор сохт. Масрурона аз банди дасти марди ношинос гирифт ӯро ба ҳестан маҷбур кард. – Он воқеаро ману додарам ҳамон лаҳза аз ёд баровардем, лекин мебинам, ки ҳоло шумо маро хичолат мидеҳед. Бародарони қизилрабобӣ дӯстони наздики моанд, барояшон доимо эҳтиром мегузорем.

– Нозир рост мегӯяд, мо дудҳои нобакор ҳастем, нохудоғоҳ, ин нафси бало ё хӯйи бадам ҳаст, ки агар вақт ба вақт дудӣ накунам, хобам ҳаром мешавад, – дар назди Фарҳод рост шуда, мулоим

дасти ўро пахш карда гуфт Тошбой, – Вале, домулло, хама молатонро баргардондам, агар заррае харош хўрда бошад, рўзам сиёҳ шавад!

– Мо дуздҳои баинсофем, домулло! – илова кард нозир ва хама хандиданд.

– Бехуда заҳмат кашидед, тасаввур кунед, ин тўбҳои матоъ аз як гўшаи дўкони мо барои шумо савготист, – олиҳиммати худро пинҳон накарда гуфт Фарҳод, – ман пас намегирам.

– Асло! Ман хушбахтам, ки мисли шумо инсонии саховатмандро мебинам, вале, хоҳиш мекунам, ин гапро нагўед, маро шармсор насозед, домулло!

– Ҳоло ҳар чи ҳаст, ба бозор бароред, дафъаи дигар агар бо дасти худ ҳадя диҳед, бо чон қабул мекунем, – афзуд нозир ва бе он ки Фарҳод дубора сухане гўяд, ба Тошбой ишораи иқдом кард ва ҳар ду ба самти аспҳо қадам бардоштан.

Даст ба даст, дар як чашмпӯши тўбҳои порча ба хари Фаршед чо ба чо шуд. Онҳо бандҳои сарбориро бастанд. Мардон шоду мамнун ба ҳам бағал кушода худоҳифизӣ карданд. Вақте ки Фаршед бо мадади дўстон ба болои сарборӣ нишаст, сар чунбонда, афсўсхўрон гуфт:

– Хуб чое доштам, дароз кашида мерафтам, акнун маҷбурам аз ҳар алвончи гўшдароз хушёр бошам.

– Инро ба ман нагўй, – бо завқ арз кард Фарҳод ва бо ишора ба нозир Тошбой афзуд: – роҳати туро дўстонамон нахостанд.

Дубора хама мулоим хандиданд. Нозир даст ба рўйи дил гузошта изҳор намуд:

– Боз як бор моро бубахшед, домулло, бозоратон бобарор ояд!

Тошбой илова кард:

– Сафари хубе дошта бошед!

– Худо ниғаҳбонатон бод, ба хама дўстон салом расонед, – гуфт Фарҳод ва чолокона хез заду ба хари сапед савор шуд.

Пас аз ба роҳ уфтодани бародарон нозир Тошбой чанд муддат аз қафояшон дида дўхта истоданд. Ҳар ду хушҳол буданд, ҳис мекарданд, бори гароне аз дўшашон барканор шудааст. Табассуми дамида дар чеҳраи харошхўрдаи Тошбой аз дилхушии ӯ дарак меод, медонист, ки ин гуна эҳсос барояш кам дар кам иттифоқ меуфтад...

Дар ҳузури ҳофиз

Вақте ки Фарҳоду Фаршед ба Мазор расиданд, пардаи торикии бегоҳӣ дар талош буд хама чоро фаро бигирад. Дигар борон намеомад, вале ҳаво гўё бо хорҳои сарду серун ба бадан мехалид. Аз он ки дар роҳ фалаки бемехр раҳме накарда, ду бор ба сари ду ҳаракати мусофир оби нобоб зада буд, бародарон аз сар то по тар шуда, қариб ки анголак мезаданд. Рӯ-рўйи порчаҳо низ шип-шилта нам буд, гўшдарозони борбардор бошанд, барои ба манзил расидан чадал мекарданд, дар ин лаҳзаи дилозор аз пайи халачўбзаниҳои соҳибонашон бо тамоми неру қадам мезаданд, Худо медонад, аз дили онҳо чиҳо мегузашт. Бо ин ҳол, ҳавои деҳаи Мазорро ҳис карда буданд магар, чонноктар шуданд. Хари сапед мисли ин ки марраро мидид, аз роҳгардии муқаррарӣ ба лўкка гузашт. Хари сиёҳ низ ба вай пайравӣ кард. Ин пиндор дуруст баромад, чанде нагузашта дар назди дарвозаи чўбини баланде садои чонбахши Фарҳод баланд шуд:

– Ишш-ш! – ӯ чаҳида ба замин фуромад ва дарҳол ба қафо гузашта аз лигоми хари Фаршед дошт: – Биё, додар, даст те, ниҳоят расидем, – гуфт ӯ.

Фаршед барои фуромадан ба пеш ҳазида изҳор кард:

– Худоё шукр! Ин чӣ рўзе буд, додӣ?!

– Тирамоҳ гуфтаанд, ин гуна боронҳо ҳар рўз омадана мумкин. Хунук хўрдӣ?

– Камтар, вале охири роҳамон маро зиқ кард.

– Монда шудӣ?

– Не, додӣ, аз суҳбатҳои аҷоибӣ ту бебаҳра мондам. То тирукамон буд, аз тамошои табиат лаззат мебардам, саргарми нақлҳои ту шуда ҳис намекардам вақт чӣ хел мегузарад. Вале, ин боронгарӣ ҳамаро барҳам зад!

– Ҳеч гап не, одам бо ҳамин гуна инчиқиҳо рӯ ба рӯ шуда обутоб меёбад. Дарсҳои маро бошад, ҳоло бисёр мешунавӣ, – гуфт аз дасти додар гирифта Фарҳод, – имшаб дар назди Собирҷон – дўсти ҳофизам мемонем, фардо субҳи барвақт ба ҳузури амаки баззоз меравем. Ин тарафаш кам монд, бо як нафас мерасем.

– Баззоз?

– Нашунидай, ба чӣ касе баззоз мегўянд?

– Не.

– Пешаи дӯсти додо газвору порчафурӯшист, яъне баззозӣ. Дар асл калимаи «базз»-и арабӣ ба маънии чома, матоъ аст. Таваҷҷуҳ кун:

*Соил аз бахшиши ту гаит шарики сарроф,
Зоир аз хилъати ту ҳаст радифи баззоз.³⁴*

Фаршед ҳамзамон бо шунидани шеър хушҳолона гуфт:

– Ин чо соилу зоирро медонам, яке пурсанда, яъне гадо асту дигаре зиёраткунанда. Аммо, чаро шоир онҳоро ҳамтои саррофу баззоз медонад?

– Назокати сухани Фарруҳӣ низ дар ҳамин аст! Сарроф пули зиёдеро доду ситад мекунад, вале худааш бе сармоя аст ва мисли ӯ баззоз ҳам газвори бисёрро аз даст мегузаронад, аммо худааш либоси хуб надорад. Бахшишу хилъати ту ба андозаест, ки соил аз он бой намешавад, зоир ҳам пӯшида.

– Аҷаб?! Пас, ҳиммати ман ба як чав намеарзад!

Ҳар ду хандиданд. Фарҳод банди харҳоро ба дасти Фаршед дода, худ ба назди дарвозаи Собир омад. Ду-се бор так-так заду овоз дод:

– Ҳофиз!

Дере нагузашта садои по ба гӯш расид. Аз дохил овози мардона баланд шуд:

– Лаббай!

– Ҳофиз, дӯстам, ин манам – Фарҳод. Хеле маъзарат меҳоҳам, ки дар бегоҳӣ шуморо заҳмат медихем.

«Э, муллоҷон, ин худатӣ? Омадам, омадам!» гуфтани марди хона ба гӯш расид ва бедиранг як лингаи дарвоза кушода шуду марди болобаланде дар даст фонус ба берун қадам ниҳод. Ӯ, ки дӯсти ҳамсабакашро ҳанӯз дар мадраса мулло гуфта ном мегирифт, бо хушҳолӣ ба суханаш идома дод:

– Бародари азизам мулло Фарҳод, хуш омадӣ, нури дида, тоҷи сар!

Фарҳод ба Собир бағал кушода вохӯрикунон гуфт:

– Ба зиёрати ҳазрати Нур меравем, дӯстам, аз дасти жолаву борон ба бегаҳ мондем. Гуфтам, шабро пеши ту гузаронем.

– Сарам ба осмон расид, худам ҳам хеле дилтанг будам! – гӯён ба самти Фаршед омад Собир ва ба ӯ низ бағал кушод.

Фарҳод шинос кард:

– Додари хурдиам Фаршед, мисли худат мухлиси шеъру суруд аст.

– Боракаллоҳ! – хурсанд шуда гуфт Собир ва дарҳол гарданбанди яке аз харҳоро ба даст гирифт.

– Бифармоед, ба дохил, хунук хӯрдаед. Ман ин гӯшдарозонро дар тавила чойгир карда меоям.

Фаршед дарҳол банди хари дуюмро миёни ангуштон ниғаҳ дошт. Фарҳод низ ба онҳо ҳамроҳӣ карда гуфт:

– Бо ҳам борҳоро холи мекунем. Бубин, ҳофиз, аз дасти борон ҳама тӯби порчаҳоямон тар шуда рафт.

Собир дил дод:

– Ҳеч гап не, то пагоҳ тандор мешавад. Дар анбори бағали тавилаам қафасаҳои чӯбин ҳаст, дар болояш рахт мезанем.

– Дастат дард накунад, лутф дорӣ, – бо мамнуният изҳори миннатдорӣ кард Фарҳод, – агар намедаромадем, боз ҳам зери борон мемондем, он вақт ба ҳоламон маймунҳо механдиданд!...

Аз ду адад шамъ хонаи Собир равшан мешуд ва фонуси дами дасти соҳибхона равшанро дучанд мекард. Фаршед медид, ки дар ду чониб гилемҳои қокма задаанд ва бар рӯи онҳо як даф, як рубоб ва дуто дутор овезон аст. Дар назди сандалӣ бошад, як дутори дигар бо торҳои қанда мехобид. Зоҳиран, то ҳоло ӯ машғули торбандии сози мусиқиаш буд.

– Кори ман ҳамин, дӯстам, тор мекашем, тор меканем, пайваста дунболи оҳанги нав мегардем, – дутори торқандаи худро аз рӯи сандалӣ гирифта бар рӯи лабаи тиреза гузошт Собир, – агар навои дилнишин ба гӯш нарасад, бемор мешавам. То ба ниятам нарасам аз хона берун намеравам. Ин аст, ки янгаат аз ман безор, гоҳо хонаро ба сараш мебардорад. Духтаронро ба хонаи хоҳараш фиристоду худ бе дастёр монд, меҳоҳад дар паҳлуяш ман ҳам зиндагӣ кунам.

Хонаи Собир тозаю озода буд. Ҳама чиз мураттаб ба назар мерасид, ба хусус, Фаршед чанд гоҳ натавонист аз раҳти кӯрпачаю болиштҳои дарчидаи ду меҳроби кунҷи хона дида барканад. Дар миёни ду тиреза бар рӯи девор қафасаи чӯбинеро зада буданд, ки дар ду рафи он чанд китоб рӯи ҳам мехобиданд.

³⁴ Ин байт аз Фарруҳӣ аст

Фарҳод ҳаракатҳои дӯсташро дида эътироз кард:

– Барои чӣ торатро канор мегузорӣ, ба қорат идома деҳ! Мо ҳам пазмони ҳамон навоҳои дилнишини ту ҳастем. Дилам меҳаҳад то рӯз нишинему сурудхонию оҳангсарой кунем.

– Не, мулло, аввал салом, баъд калом гуфтаанд, шумоён аз роҳ омадед, як дами гарм бо ҳам меҳӯрему аз он пас ман дар ихтиёри шумо, – бо хушҳолӣ арз кард Собир ва ба даҳлез баромада, аз сари остона ба самти хонаи дигар овоз дод: – Нигина!

– Ҳамин одат ба ту ҳам гузашту монд, вақте ки янгаро бо исми «Нигина» садо мезанӣ, барои ман ачиб менамояд, – бо завқ гуфт Фарҳод.

– Ҳӯи ҷавонӣ муҳр дар сина будааст, мулло, ҳатто дар ёдам нест исми аслиаш чӣ буд.

– Аммо ман медонам – Заррина! – шӯҳии дӯсташро дарк карда ҳамон ба суханаш идома дод Фарҳод. – Достони ишқиатро, ки дар солҳои таҳсил барояш навишта будӣ, фаромӯш кардӣ?

Ҳар ду хандиданд. Дар ҳамин асно аз пушти дар садои занона шунида шуд:

– Бифармоед, додош.

Собир дастархони нонро аз дасти ӯ гирифта амр кард:

– Зуд бош, мулло аз Бору омад, чой дам кун, ош паз!

– Хуб шудааст!...

Сухбати ду нафар дӯсти шарикдарс, ки пас аз муддати тӯлонӣ бо ҳам вохӯрӣ карда хотироти дилкашу гувороеро аз солҳои толибилмӣ варақ мезаданд ва бо меҳр ҳамдигарро муллою ҳофиз ном бурда шишаи пазмонӣ мешикастанд, барои Фаршед дилнишину муассир буд. Сари ҳар сухан, чи аз шӯҳию тааб бошад, чи аз саргузашт ё баҳси таҷриба, дарк мекард, ки ин ду нафар ба ҷавонии худ нигоҳ накарда аллақай дар олами пурасрори зиндагӣ ва баҳри беканори дониш ғӯтавар шудаанд. Онҳо суханҳои кӯча-бозорӣ намезаданд, аз ноомаду ноумедихо ҳасрат намекарданд, балки сари калобаи мавзӯ ё баҳсеро гирифта то ба поёни мунозира расидан маънӣ мечустанд, далел меоварданд. Пас аз чанд гоҳи суҳбат худӣ Фарҳод баланд шуду дутори торкандаро ба дасти дӯсташ дод ва аз ӯ хондани оҳангу таронаро хоҳиш кард. Дар лобалои овозхониҳо, ҳамзамон бо баҳравар шудан аз оҳангу садои роҳатбахш, дам ба дам домани баҳсу маъниҷӯӣ густурда, якдигарро ба илҳом меоварданд. Хеле ҷолиб он буд, ки Фарҳод ҳар шеър ё ғазалеро мегуфт, дӯсти ҳофизаш ҳамон онро ба оҳанг медаровард.

Посе аз шаб гузашт. Берун торикӣ сокин, дигар аз ҳамҳамаи боду борони «бераҳм» хабаре набуд. Фаршед аз дастшӯӣ баргашту Собирро дубора ғарқи овозхонӣ дид. Агарчи дунафарӣ аҳд карда буданд бистару болин андохта бихобанд, зоҳиран, илҳомашон аз нав ҷӯш задааст. Дар моварои садои дилошӯби дутор овози ширадорӣ маҳини ҳофиз то мағзи ҷон менишаст. Фарҳод бо чашмони нимапӯш, мулоим сар ҷунбонда, ба оҳанги дӯсташ гӯш фаро медод. Дар фазои нимаравшани хона, ки то ин ҷо ду шамъи кофурӣ сӯхта тамом шуда танҳо чароғи нафтӣ ламба мезад, навое аз пардаи «Ушшоқ» ҷо хуш карда буд:

*Зулф бар бод мадеҳ, то надаҳӣ бар бодам,
Ноз бунёд макун, то нақунӣ бунёдам.
Май махур бо ҳама кас, то нахурам хуни ҷигар,
Сар мақаш, то накашад сар ба фалак фарёдам.
Зулфро ҳалқа макун, то нақунӣ дар бандам,
Турраро тоб мадеҳ, то надаҳӣ бар бодам.
Ёри бегона машав, то набарӣ аз хешам,
Ғами азёр махур, то нақунӣ ношодам.
Рух барафрӯз, ки фориз кунӣ аз барги гулам,
Қад барафроз, ки аз сарв кунӣ озодам.
Шамъи ҳар ҷамъ машав в-арна бисӯзӣ моро,
Ёди ҳар қавм макун, то наравӣ аз ёдам.
Шуҳраи шахр машав, то наниҳам сар дар кӯҳ,
Шӯри Ширин манамо, то нақунӣ Фарҳодам.
Раҳм кун бар мани мискину ба фарёдам рас,
То ба хоки дари Осаф нарасад фарёдам.
Ҳофиз аз ҷаври ту, ҳошо, ки бигардонад рӯӣ,
«Ман аз он рӯз, ки дар банди туам, озодам».*

– Баҳ-баҳ, офарин! Аҳсан! – баробари итмоми оҳанг сар бардошт Фарҳод. – Аз дасти ин Хоҷа Ҳофизи ошиқ яқин аст, ки нолаю фарёд ба осмон кунему ҳастии худро ба бод диҳем.

– Чӣ ҳам мекардем, ин ёр аст, ки моро ба ҳар кӯй меафканад. Бо ин ҳол, кош ёри мо пайваста чеҳра биорояду ба по ҳезад, то аз барги гулу тамошои сарв бениёз шавем, – бо хушҳолӣ илова кард Собир.

– Вале ин пандаш хеле бачост, ҳофиз, – кам наомад Фарҳод, – бо бегонагон дӯст машав, ки ман аз ту бадар меравам ва ғамхори бегонагон мабош, ки дилам озурда гардад.

– Ту низ ангуштнамои ҳар маҷлис машав, ки дар акси ҳол маро дар оташи ҳасодат сӯзонӣ ва аз дигарон сухан мағӯӣ, ки озурдахотир шаваму ту аз ёдам равӣ.

– Эӣ дӯст, коре макун, ки забонзади мардуми шаҳр гардӣ, то бандаи фақир сар ба кӯху дашт наниҳам ва монанди Ширин шӯрангезӣ накун, ки мисли Фарҳод бекарор шавам!

Фаршед ба завк омад. Аз он ки бародару Собир нақши дилдору дилдодаро аз муҳтавои ғазали Ҳофиз бозӣ мекарданд ва бо забони сода ба ҳам дарди дил мегуфтанд, бениҳоят лаззат бурд. Намехост ин дарду розгӯӣ поён ёбад, ҳарчанд шаби бедорхобӣ ба интиҳо мерасид. Гӯё ин хостаи ўро Собир пай бурд, пас аз каме хомӯшӣ бо ҳавои имдод ба сухан омад:

– Эӣ чон, бар мани бенаво раҳм куну ба додам бирас, то фарёди додхоҳии ман ба хоки даргоҳи вазир нарасад.

Фарҳод бо садои ҳалиму меҳрубона сирри дил кушод:

– Нигарон мабош, азизам! Муҳол аст, ки Ҳофиз рӯӣ аз даргоҳи ту ба хотири чабру ситамат баргардонад. Аз рӯзе, ки ба муҳаббати ту пойбанд ва асири ишқат шудаам, худро озод медонам!

Ҳар ду хандиданд. Собир аз шеърфаҳмии дӯсти муллояш ба завк омада, бо хушҳолӣ ба вай даст дод. Ё изҳор кард:

– Ин шеъри Ҳоча гувоҳӣ аз он аст, ки ў дар сароидани ғазали ошиқона аз пешгузаштагонаш бартарӣ дорад. Мо аз Шайх хондаем:

*Ман аз он рӯз, ки дар банди туам, озодам,
Подшоҳам, ки ба дасти ту асир уфтодам.*

Ҳарчанд ҷойи мисраъҳо иваз шудааст ва Ҳоча мисраи аввали Шайхро тазмин мекунад, бе муболиға, байти ў дилпазиртар аст. Зеро ки дар байти Шайхи Аҷал хонанда сараввал дар байни мисраъҳо пайванди маъниро пай намебарад, фақат бо такрор хондан ва тавачҷуҳ додан вобастагии маъниро ҳис мекунад. Вале баёни Ҳоча равонтар аст ва тамоми абёти ин ғазал як порча аз забони ҳоли ошиқи дилсӯхтае аст, ки бо маъшуқи худ сухан мегӯяд.

– Вале, дӯстам, пасупешшавии ниҳод ва гузораро³⁵ дар сурудаҳои Ҳоча низ бисёр мебинем ва он аз балоғати гуфтор намекоҳад. Набояд фаромӯш кард, ки Шайх Саъдӣ устои маънавии Ҳоча Ҳофиз буд ва ба эҳтимоли зиёд, агар Саъдие намебуд, шояд Ҳофизе ҳам ба вучуд намеомад. Дар ғазали боло низ, ҳамин тазмин кардани Ҳофиз авҷи таҳсин ва эҳтироми вайро ба устои маънавияш мерасонад. Ва бешак, ин эҳтимол ҳам ҳамеша ҳаст, ки шогирде аз устодаш пешӣ бигирад ва Ҳоча Ҳофиз низ ғазали форсиро ба авҷе расонид, ки амалан барои дигарон ва ояндагон ғайри қобили дастрасӣ шуд. Бе муҳобо, ў сухани латиф ва зебо ба мерос гузошт, – Фарҳод аз ҷо хест ва узрхоҳӣ кард: – Ман шармандаам, агар иҷозат диҳед, таҳорат бигирам.

Ҳамонро Собир низ по шуд ва аз пушти дари даҳлез обдасту дасторчаеро³⁶, ки ҳамсараш омода карда буд, бо эҳтиром ба дасти дӯсташ дод. Сипас баргашту бо ҳамдастии Фаршед ба се кас ҷойи хоб андохт...

Субҳгоҳон суруди оромбахши табиат тану чонҳоро навозиш меод. Дигар аз раъду барқу хурӯши боду борони дирӯза хабаре набуд. Бӯӣ диловез аз заминҳои обзадаи тар ба машом мерасид. Мулоим вазидани боди серуни поизӣ ҳамнаво бо саъӣи мусофирони равон дар роҳи мақсад буд. Ду ҳаракӣ – Фарҳоду Фаршед оғушта дар ҳусну ҳавои дилпазири субҳгоҳӣ, замоне, ки тоҷи заррини фалак тоза мехост чашм боз кунад, ба шаҳри Нур наздик шуданд. Дар дидгоҳи пеш намои ачибу ғарибе аз шаҳр, ки торафт то доманаҳои кӯҳ бар фароз доман паҳн мекард ва девору чигҳои баланд, хонаҳои хурду калони бешумор пушти ҳам то хатти сароб тӯл мекашиданд, Фаршедро ба шигифт овард. Даҳони ў боз монд, ҳарфе нагуфта ба манзараҳои нав беохир дида медӯхт. Дашти бепоёни хушку урён дар фосилаи зиёд давр то даври шаҳр ба заминҳои қорам ва боғистону чаманзор иваз мешуд. Ин ободӣ аз он гувоҳӣ меод, ки шаҳршинон ба қори деҳқонӣ ва заминдорӣ беҳад вориданд, онҳо талош кардаанд, ки хатто як тикка замин бекор нахобад. Пас, ин макон бояд оби

³⁵ Ниҳод ва гузора نهاد و گزاره – мубтадо ва ҳабар

³⁶ Дастиорча دستارچه – порчае, ки бо он сурату дастхоро пок ва хушк кунанд

фаровон дошта бошад, то ин ҳама қитъа сабзу қорам шавад. Дар ниҳояти таачҷуб Фаршед ба сухан омад:

– Меғуфтанд, Нур танҳо як чашмаи сероб дорад, вале ин қадар ободонӣ...

– Не, додар, манбаъҳои об зиёданд, вале он як чашмаи калони Нур бо муқаддасӣ ягона аст. Ҳамчунин чашмаҳои Обисабз, Бекоб, Содикхӯча, Обако, Чӯлӣ, Қойдок хеле серобанд, – хари худро почакзанон ба ҳаракати тезтар водор карда гуфт Фарҳод, – лекин барои обёрӣ заминҳои кишоварзӣ манбаи оби ачибе вучуд дорад, ки онро ҳеч гоҳ надидаӣ. Ба он заминҳое, ки дар пешорӯямон аст, бо диққат назар кун, чӣ чиз ба назарат ғайриодӣ менамояд?

Фаршед чорчашм ба самти арозии атрофи шаҳр, ки бародар нишон меод, нигоҳ кард ва ниҳоят, дудила ба сухан омад:

– Ҳама чиз маъмулӣ аст – дарахту буттаҳо, заминҳои зардгуни холишуда аз ҷаву гандум, майдонҳои каландшуда³⁷... Оре, ҳар ҷо – ҳар ҷо дар як хат теппачаҳои яксохте низ ба чашм мерасанд.

– Офарин! – бо хушҳолӣ баён кард Фарҳод. – Ана ҳамон теппагиҳо маҳалли сӯроҳҳои боздиди корезҳост, ки заминҳоро обшор месозанд.

– Нақлҳои корезро шунидаам, – дар васати сухани бародар гап андохт Фаршед, – ҳамон рӯдҳоеро меғӯед, ки дар таги замин мекашиданд?

– Бале, ҳамонҳо, фақат рӯд нестанд, ҷӯйҳои зерзаминии дастсохте ҳастанд, ки ба тарзи уфуқӣ қанда мешаванд ва онҳоро «лаҳм» меноманд. Маъмулан, арзи лаҳм то ҷаҳору ним ваҷаб³⁸ ва баландиаш то шашу ним ваҷаб мерасид ва тӯли он ба дараҷаи ниёзмандӣ кӯтоҳу дароз мешуд. Он теппачаҳои хокӣ ҷойи боздиди оби корез аст ва фосилаи байни ҷоҳҳои боздидро худудан ёздаҳ қадам³⁹ мегирифтаанд, ки ин қисмати рӯйизаминӣ «пушта» ном дорад. Корез оби худро аз ҷоҳи асосӣ мегирад, ки умқи он аз шаш то дувоздаҳ қадди одам⁴⁰ мерасидааст ва сипас ба воситаи ҷоҳҳои дигар, ки умқашон торафт кам мешавад, об ба таври сақилӣ, яъне, бо вазни худ ба рӯйи замин мебарояд.

– Меғӯянд, маъноӣ «корез» аз «каҳ рез» падида омадааст, рост?

– Шояд ҳамин хел бошад, чаро ки дақиқ донишмандони ҷараёни оби корезро, ки ҷоҳ ба ҷоҳ меомад, аз тариқи рехтани қаҳ маълум мекардаанд. Корезқанони нозир дар таҳу болои ҷоҳ истода бо расидани об ба нафарҳои болои ишора мекардаанд, ки ҷоҳ бирезад. Азбаски «ҳ» талаффузи сушт дорад, бо мурури замон аҷаб нест, ки амри «ҷоҳ рез!» корез шуда бошад.

– Барои ин қадар заминро обёрӣ кардан чӣ қадар корез қандан мумкин аст?

– Хеле бисёр! Ҳанӯз ҳеч кас наметонад, ки дар ҳамин Нури мо чандто корезро ҷорӣ кардаанд, бо ин ки имрӯз миқдори корезҳои мавҷуд аз сесадто зиёд аст. Лекин шунидаам, ҳар як корез дар як лаҳза камаш дусад-дусаду панҷоҳ қаблез об меодааст. Мардум оби корезро қадр мекунанд, азбаски он бо тармиҳои ҳарсолаи роҳи об ва ниғаҳбониҳои шабурузӣ ба даст меояд, бехуда масраф намешавад. Корезҳоро бо ҳашар мекананд, аз ин рӯ, оби онҳо ба ҳама тааллуқ дорад. Лекин, корезҳои шахсӣ ва меросӣ ҳам вучуд доранд, онҳоро соҳибонашон харидуфурӯш ҳам мекунанд. Дар ин ҷо оби як корез арзиши бист-бисту панҷ гӯсфандро доштааст...

Ба ғайр аз заминҳои обод, то расидан ба даромадгоҳи шаҳр, ду тарафи роҳ низ пур аз дарахт буд. Ба таври парешон аксаран санҷид, тугу маҷнунбед ва буттаҳои ваҳшӣ бо шоҳаҳои урёну ҷо-ҷо нимапӯш бо баргҳои зардгуну қаҳвай ва сиёҳу хушк ба назар мерасиданд. Бо роҳи хокии саҳт пеш рафта, ҳар қадар ба даромадгоҳ наздик мешуданд, дар гирду бари шаҳр торафт бештар таралудии одамон ва аспу хару аробаҳо ба чашм меҳӯрд, маълум буд, ки аз пагоҳӣ ҷунбучӯли шаҳриён оғоз меёбад.

– Мебинӣ, додар, ин деҳаи мо нест, ки сару таҳаш бо як дид ба назар намояд, – хомӯширо халалдор карда дубора сухан дар миён овард Фарҳод, – ин ободиро шаҳр меноманд!

– Оре, хеле қалон будааст, баробари паҳноӣ дашти бекарон пас аз заминҳои қорам девору хонаҳо бешуморанд, аввалу интиҳояш маълум нест, – бо завқ идомаи гапи бародарро гирифт Фаршед. – Лекин, додӣ, бовар кун ин ҳама диданиҳо дар назари ман сатҳӣ менамояд, чаро ки «Нур» дар мағзи ман бештар бо ёдгориҳои беназираш акс ёфта аст, аз он чи шунидаам ва ё тугу падар нақл кардаед. То кӯчаҳои сангфаршу Қалъаи қадима, Чашмаю моҳиҳои муқаддас, Панҷвақтаю Чилсутун, ҳаммому хумхонаю нонвойиҳо ё бозору қабристонии машоихашро набинам, ҳаяҷони дилам ором намегирад.

³⁷ Каландшуда كَلَنْدَشُدَه – шудгоршуда

³⁸ Ваҷаб وَجَب – тақрибан 22,5 см

³⁹ Қадам قَدَم – тақрибан 90 см

⁴⁰ Қад (-ди одам) قَد (-دِم) – тақрибан 165 см

– Шитоб накун, ҳамаашро мебинӣ! Ин шаҳри бостонӣ гузашта аз он чи гуфти, мардуми боҳушу начибе дорад, ки дар ҳама қор саҳткӯшу пурталаш ҳастанд. Бо ин ҳол, дар ҳар қадам ҳушёр бошу эҳтиёт шав, агар ҳаракату амали нобоб ё бархӯрди носавоберо дидиву ҳис кардӣ, дарҳол ба ман гӯӣ. Бе руҳсату ишораи ман қадами ноҷо набардор, таваққули ғап назан, дар байни издиҳом ба таърифу тавсиф фирефта нашав. Ин ҷо дар канори мардуми сода дузд ҳам ҳаст, авбошу безорӣ ҳам ҳаст, қулоҳбардору⁴¹ соҳибу ҳўчаин ҳам бисёр аст...

Гӯшу ҳуш ба суҳанҳои пандомези бародар, ҳамин ки ба дарвозаи қорвогузари шаҳр наздик шуданд, нигоҳи Фаршед ба пештоқи он уфтод, ки дар миёни нақшу шаклҳои қошиқоришуда бо хатти настаълиқ ниқиштаи дуруште ба чашм меҳурд. Ў бо садои баланд овоз баровард: «Расидан ба хайр!».

2. МАНЗИЛИ СУЛАҲО⁴²

Гузарҳои ҳунармандон

Гӯё ба хирное фишор оваранд, мисли садои гирифтаи он ғичирроси чархҳои ароба сангину дардовар шунида мешуд. Аробаҳо то ҳадде бори зиёд доштанд, ки наздик буд ҳарони аробақаш аз фарти беҳолӣ ва нафтаангӣ ба пушт сарнагун шаванд. Дар ҳар хирвор гарданбанди таранг аз пуртобию таҳаммули ин борқашони сар ба роҳ гувоҳӣ меод. Онҳо дар зери хирмани қорпаҳлуи ресмонбандшуда хурду ночиз ба назар мерасиданд, вале аробаҳо мунтазам ба пеш меҳазиданд. Яке алафу коҳу бедаҳои бастабандшуда, дигаре пашму пӯстҳои рад-рад болои ҳам чидашуда, савумӣ гупию ғаҳвораю сандуқ барин дастсохтҳои рӯйиҳамрехта, билоҳира, ҳар яке борубунаи чашмгиреро бо худ мебард ва соҳибони бетоқат дастафшону қулоққашон марқабҳои худро ба тезгардӣ водор карда, забон аз дашном намебастанд. Ҳаёҳу ва доду бедоди онҳо то як фарсах раҳ гӯшҳоро қар мекард. Ин ҳама қам буд магар, гоҳу ногоҳ дар ҳаму тӯли қўчаҳо мунодиҳои⁴³ аспавор низ пайдо мешуданд ва бо овози баланду дурушт фаҳшу ҳақоратзанон одамҳои пиёдаю саворро ба қанорагирӣ водор месохтанд. Давутози онҳо, ки ангор аз хатаре дарак меод, қангу ғубори қўчаҳои хоқиро ба осмон мебардошт ва аҳёнан сумҳои аспони муғаззаб ба қўлмаку лойбаҳои сари роҳ бархӯрда, обу гил ба тану тӯши пиёдаравон мезаданд. Саворон дар миёни дашномҳои худ танҳо як қумларо бо шўру қиём ва тақрор ба тақрор мунодӣ меоданд: «Беки нав аз Бухоро ба Нури мо қадам ранҷа фармудаанд, барои ҳазрати бек роҳро тоза қунед!»... Вале дар қўчаҳои тори қисми поёнии шаҳр, ки қадди ақсар ғунҷоиши ду аробаро доштанд, амалӣ қардани ин фарохонӣ саҳту мушкил менамуд. Одамону аробадорон ба танг меоманд, саъй мекарданд бо бору бунаи худ ба беҳи девори хонаҳо қафс шуда, по қида-по қида ба пеш раванд.

– Аз ман ақиб намон, додар! – Фаршеди ба шигифт омадаро ҳушёр қарда гуфт Фарҳод. – Ба гузари Қалвогарон гузарем қилват мешавад. Ин қўчаи қалони шаҳр аст, ки мустақим ба бозор меравад ва ҳар қас меқўшад дар қаллаи саҳар худро аз ҳама пеш ба бозор расонад. Гӯё ин тараддудҳо қам бошад, гумоштаҳои бек низ доду бедод роҳ андохтаанд.

Фаршед ҳари худро ҳалақунон ба пеш меронд, саъй мекард ҳарчи наздик ба бародар шаваду садошро равшантар шунавад. Ин талоши ўро дида, Фарҳод илҳами худро аз сарусадҳои атроф нашиқаста, шунаво ба додар, афзуд:

*– Бар сари бозор қонбозон мунодӣ мезананд,
Бишнавед, эй соқинони қўйи қонон, бишнавед.
Духтари раз қанд рўзе шуд, ки аз мо гум шудааст,
Рафт, то гирад сари худ, қону қон, қозир шавед...*

Мефаҳмӣ, додар, ин қор андохтанҳо маро ба ёди як ғазали Ҳоҷа Ҳофиз афқанд, ки дар он вазъи набасомони Шероз пас аз рафтани Исҳоқ ва омадани Амир Муборизуддин тасвир шудааст. Он қамон қасоне, ки аз саҳтгириҳои амири нав безор будаанд, дар қўчаҳову бар сари бозор омада ба гӯши соқинон мунодӣ задаанд. Яъне қор зада гуфтаанд, ки аз дасти ғосибон шароб ноёб шуд, қавран бар сари бозор қозир шавед. Ва дар идомаи суҳанаш Ҳоҷа бо тақрор дарёфтани шароби

⁴¹ Қулоҳбардор *كلاه بردار* – маҷ. фиребқар, молимардумхўр, ҳуққабоз

⁴² Сулаҳо *صلحا* – қ.салех: солехон, неқон, дурустқорон

⁴³ Мунодӣ *منادى* – қорқӣ, нидодиҳанда, хотиф

хурсандибахш – духтари разро таъкид мекунад, ки пайдо шудани вай муждағониест барои ҷонҳои ширин.

– Хоҷаи мо хостааст, ки шоҳи аввалӣ ба шаҳр баргардад? – маънӣ чуста ба сухан даромад Фаршед.

– Офарин! Хоҷа ва ҳамтоёни ӯ дар он замон аз дасти Амир Муборизуддин ба дод омада, аз Исфакон баргаштани Шайх Абӯисҳоқро хостаанд. Ҳоло ин ҷо ҳам пайғом мерасонанд, ки беки нав омадааст, Худо медонад, ӯ чӣ касест!...

Гузари Ҳалвогарон, дар ҳақиқат, хилват буд. На тараддуи одамон ба назар мерасид, на равуоии аспу аробаҳо. Фаршед аз пайи бародар роҳ уфтода, тору пуди кӯчаро аз нӯфи нигоҳ мегузаронд, саъй мекард хурдтарин ҷузъе аз намои боду борондида нодида намонад. Ҳарчанд тамоми хонаҳо дар кул шабеҳи ҳам буданд, аз сар то бун бо ҷузъиёте тафовут доштанд, ба вижа, ҳангоми бархӯрдани дидаҳо ба гилқориҳои софу сайқалии ҷо-ҷо харошхӯрда, даричаҳои чорғӯшаи қуфлзада, дарбу тоқу дарвозаҳои ҷӯбини кандакоришуда, новдонҳои сафолин, ки гӯё чун шиёрҳои рангин хонаҳоро аз ҳам ҷудо мекарданд, суфаҳои сангини дами дару дарвозаҳо, обравҳои борики бағали таҳқурсиҳои девор...

– Нигоҳ кун, додар, ин тангкӯча сар то бун тару тоза аст, – гузаштаравон ба сухан омад Фарход, – сокинони хунарманди Нур ба иттифоқ ин одатро доранд, ки субҳи зуд, пеш аз баромадан ба бозор, дами дарвозаи худро то девори хонаи ҳамсоя об зада мерӯбанд. Агар дидӣ пеши ҳар хонае обу чорӯб нахӯрдааст, дон, ки соҳибонаш ҳанӯз кори дамидастиро ба поён нарасондаанд.

– Ҳоло бошандағони ин паскӯча ҳама ба бозор баромадаанд?

– Оре, аз ҳар хона касоне, ки хариду фурӯш мекунанд.

– Яъне, ҳалвои худро ба муомила баровардаанд?

– Дар воқеъ, қариб ҳар як гузари Нур ба мисли Бухорою Самарқанд ба нисбати шугли асосии бошандагон номгузорӣ шудааст. Бо вучуди ин, бояд бидонӣ, ки чунин ном ниҳодан нисбӣ аст ва маънии васеътарро фаро мегирад. Чунончи, агар гузареро «Ҳалвогарон» номида бошанд, манзур фақат ҳалвопазӣ нест, дар ин ҷо навъҳои гуногуни ширинӣ ва қандукурсро низ таҳия мекунанд. Ба ғайр аз ҳалвоҳои тару пашмаку риштаю лавзу кунҷид дар худӣ ҳамин гузар набот ҳам мепазанд, парварда ҳам, нишолло ҳам.

– Пас, биёед, аз ҳамин ҷо ба хона харид кунем?!

– Мехарем, вақти бозгашт. Ҳоло аз Усто Ҳамид каме ҳалвои тар мегирем, ба хонаи Бахромамак, дастхолоӣ равам айб мешавад.

– Чаро аз Усто Ҳамид?

– Номи ӯро нашунидаӣ? – як ба қафо нигоҳ карда ба сухани худ идома дод Фарход. – Калонтарин коргоҳи қаннодӣ дар ҳавлии Усто Ҳамиди ҳалвогар аст. Ҳар чӣ хоҳӣ ӯ дорад, ба хусус, ҳалвои тару лавз ва наботу парвардаҳояш дар ҳама шаҳрҳои атроф маъруф шудаанд. Мегӯянд, чанд муддат дар назди қаннодони машҳури Бухоро низ кор кардааст, вале ҳеч гоҳ аз маҳсулоти омодакардаи худ розӣ нашудааст. Дастпухтҳояш фақат бо обухавои Нур сазгорӣ доранд, танҳо дар ҳамин ҷо маҳсулоти марғуб омода мекунад.

– Ҳамин гапро дар мавриди нонҳои Самарқанд ҳам шунида будам.

– Рост аст, савдогарону нонпазҳо хеле саъй кардаанд, нони самарқандиро ба гӯшаю канор, ба шаҳру кишварҳои дигар низ паҳн кунанд, аммо бо вучуди ҳар гуна хамирросткунию нонпазӣ натавонистаанд ба ин шакл нонҳои захиму хушмаза ба даст оваранд. Ҳатто аз хоки Самарқанд бурда танӯр сохтаанд ва бо орди Самарқанд хамир кардаанд, вале боз ҳам «нони самарқандӣ» дарнаомадааст. Ҳар ҷо обухавои хоси худро дорад, ки он дар пухтани хӯрданиҳояш таъсиргузор аст.

Ҳанӯз ба поёни паскӯча нарасида, дар назди дарвозаи дулингаи баланду нақшинкоришудае Фарход хари худро ниғаҳ дошт ва пиёда шуда ба назди Фаршед омаду гуфт:

– Ин манзили Усто Ҳамид аст, ту дарою як табақ парварда ва се-чор қолиб ҳалвои тар харида биё, – ҳамин ки аз дасти додар дошт, ӯ чаҳида аз ҳар фуромад. Сипас чанд танга дар кафи дасташ гузошту бо нигоҳ гусел кард.

Фаршед аз ин дастури бародар, ки ба ӯ бовар карда кор мефармуд, хушхол шуд. Гӯё он чиро дилаш мехост, бародар ҳам пай бурда буд. Ҳарчи бисёр дар вучулаш ҳавасу иштиёқи дидани коргоҳҳои қаннодӣ ва аҳли хунари он ҷавона мезад. Дар деҳа коргоҳҳои зиёде ҳаст, аммо қаннодӣ не, чӣ гуна ҳосил шудани ҳалвоҳои риштаю тару кунҷид ва наботу парварда барин ширинихоро доништан мехост. Фаршед ба пушти дарвоза омада, як ангушт тик-тик зада буд, ки дари хурди бағал аз дохил боз шуд. Як ҷавони болобаланди сапедпӯш аробаи дасти дучархиеро пури бор ба берун кашола карда баровард. Дар ҳоле ки аз роҳ истодани набуд, суолomez ба меҳмони ноҳонда чашм дӯхт.

– Бубахшед, каме қандукурс хариданӣ будам, – маънии нигоҳҳои шитобзадаи ӯро пай бурда гуфт Фаршед.

– Даро ба дарун, – сипас бо овози баланд ба самти дохил дод зад: – Сумо, ба ин сӯ нигар! – дигар наистода аробаашро бо шитоб кашида рафт.

Фаршед ба ҳавлӣ по ниҳоду аз ҳайрат дар ҷо шах шуд. Ҳеч бовараш намеомад, ки дар пушти як дарвоза ба ин бузургӣ ҳавлию боғчаю хонаҳо ҳаст. Аз самти рости боғча роҳраве мустақим тӯл мекашид, ки охираш торику ба назар ноаён буд. Сақфи ҷуфтвассаи роҳрав аз ҷониби чап бар чандин сутун устувор меистод ва аз ҷониби рост то охир ба боми хона мепайваस्त. Девори хона ба дарозо чандин дару тиреза дошт, ки қариб ҳамааш боз буданд. Ҳамин як лаҳзае, ки сари ҷо истод, гӯшҳояш аз садоҳои омехтаи ба ҳам хӯрдани чизҳои ва ғав-ғуви мағалмонанде банд омад. Садои духтарона ӯро ба худ овард:

– Биё, ука, чӣ мехостӣ?

– Ин чӣ мағал? – ҷойи он ки арзи матлаб кунад, худро ба даст гирифта гуфт Фаршед ва дар дил «Сумо» гӯён исми духтарро ба зеҳн овард.

– Чӣ гумон кардӣ, бист-сӣ нафар машғули кор бошанду ҳеч садое наояд? Дардата гӯй, писарак!

– Ба ҳамин ҷавони барно мегӯй писарак? – худро шердил гирифта шӯҳӣ кард Фаршед. – Гӯё худат хеле калон бошӣ, моро ҳақир мебинӣ?

– Дурӯғ мегӯям? – кам наомад духтар. – Қадди кӯтоҳата-ку наметавонӣ дароз кунӣ, ақаллан оби бинита пок кун!

Фаршед беихтиёр пушти даст аз бинӣ кашид. Духтар баланд хандид. Хушҳолона дар идомаи суханаш афзуд:

– Писараки сода, шӯҳӣ кардам! Ба чӣ омадӣ?

Бо ин ки дар назди духтар аз хичолат то буногӯш сурх шуда буд, Фаршед худро ба даст гирифт:

– Мегӯянд, Усто Ҳамид беҳтарин қаннод аст, метавонам он касро бубинам? – беихтиёр пурсид ӯ.

– Ҳоло худашон нестанд, ба бозор баромаданд.

– Афсӯс, донистанӣ будам, ки ҳалвою қанду курсашонро чӣ хел месозанд...

Духтар кокулҳояшро ба пушт партофта, сухани Фаршедро бурида гуфт:

– Агар вақти аср оӣ, дар хона мешаванд, ҳар як ширинира бо таъриху майда-чуйдааш фаҳмонда медиҳанд. Лекин, ту ҳоло хурдӣ мекунӣ, аздусар ҳеч чиза намефаҳмӣ.

– Боз ҳам кам мегирӣ, дукокула? Он чизҳои, ки ман медонам, ту ҳанӯз дар хоби шабат надидай!

– Не-е?! Чӣ коре аз дастат меояд, ки мо беҳабарем?

– Магар нашунидай, ки маликзодае буд кӯтоҳу ҳақир ва дигар бародаронаш баланду хубрӯй?

– Хуб.

– Боре ин маликзода ҳис кард, ки падараш ба вай бо чашми кароҳат нигоҳ мекунад. Вале ӯ наранчида бо фаросат мегӯяд: «Эй падар, кӯтоҳи хирадманд бех, ки нодони баланд. На ҳар чӣ ба қомат меҳтар, ба қимат беҳтар!». Падар аз ин сухан хурсанд шуда ба писар мақом дод. Бародарон ранчиданд. Дар ин миён душмане ба кишвари малик ҳамла овард. Аввал касе, ки ба майдон даромад, ҳамин писари ҳақир буд. ӯ далерона чангида, ҳамразмонро ба мардонагӣ хонд ва бар душман зафар ёфт. Падар сару чашми ӯро бибӯсиду дар канор гирифт ва ӯро валиаҳд кард...

– Ҷаро бародарон ранчиданд? – беихтиёр гуфт духтар.

– Онҳоеро, ки ту мегӯӣ қадбаланд ҳастанду хубсурат, на ҳамеша сирати нек доранд. Писарони ҳасуди малик низ ба додари писандидаи падар ҳасад бурданд ва ҳатто заҳр дар таомаш карданд. Хушбахтона, ин амали нопокро хоҳар аз ғурфа дид ва бародарро огоҳ кард. Писар аз хӯрдан даст кашид ва гуфт: «Муҳол аст хунармандон бимиранд ва беҳунарон ҷойи эшон бигиранд».

– Падар ҳеч коре накард? – боз гап партофт духтар фирефта ба нақли Фаршед шуда.

– Падар хабар ёфт, писарони бузургашро хонда гӯшмол дод ва онҳоро ба вилоятҳо фирестод.

– Хуб коре кардааст! Ту ҳам гуфтани ҳастӣ, мисли он додари ҳақир тавоноӣ?

– Аз кучо донӣ? Шояд ҳам хунаре дорам, вале манзурам ин, ки ношиносро набояд беписанд кунӣ, духтараки доно!

– Аз ман наранҷ, писарак, хеле дӯстрӯяк ҳастӣ ту, – гуфт духтар бо завқ ва илова кард: – ҳоло дониستم, ки донояк ҳам будай! Агар хоҳиши дигар надорӣ, маро ба ҳолам гузор, қорам бисёр аст.

– Эҳ, сарамро гаранг кардию асли қазия аз ёдам рафт! – гуфт Фаршед бо нороҳатӣ. – Бародарам дар берун мунтазири ман аст, қарор буд каме мева харам.

– Хуб, худат нагуфтӣ, ман чӣ кунам? Биё аз дунболам! – духтар ба роҳрави тӯлонӣ гузашту дари аввали самти ростро боз кард.

Охири хона маълум набуд. Он анбореро мемонд, ки аз бисёрии мавод кафу деворхояш ба чашм наменамуд. Пушти ҳам сабаду лаганҳои хурду калон пур аз фаровардаҳои ранг ба ранги қаннодӣ буданд ва ба рӯи фаршу рафҳои чӯбини ба девор кӯфташуда ва дар болои кафасаҳои симини овезон мехобиданд.

– Бигӯ, чӣ мехоҳӣ? – Фаршеди даҳонбозро ба худ оварда суол кард духтар.

– Як табақ парварда ва се-чор қолиб ҳалвои тар, – як он ба сухан омад Фаршед ва тангаҳои додаи бародарашро дар кафи духтар гузошт.

– Ин пулат бисёр, – гуфт духтар ва чанд тангаро ба Фаршед пас доду аз остона ба дохил даромад ва афзуд: – бобоям мегӯянд, ҳар талабгоре, ки меояд, аз коргоҳи мо бояд розӣ равад. Мо қимат⁴⁴ намефурӯшем, лекин ҳама шириниҳоямон тозаю хушмаза аст.

– Таърифи коргоҳатона шунидам, магар мешавад бо ту барин духтарони фаришта чизи бад пухт?!

– Оҳо, тамаллуқ мекунӣ? – хушҳолона гуфт духтар ва бо як чашмпӯшӣ ба ду қоғази зардранги кифмонанд парвардаю ҳалво рехту ба Фаршед дароз кард.

– Тамаллуқ-чи, туро васф мекунам! Маълум ки духтари бодасту панча ҳастӣ, нонат ҳалол бод!

– Чавони наврас ҳам бошӣ, писари дилёб будай, боз биё, мо дар хидмат мешавем, – гуфт духтар, дар ҳоле ки дарро аз қафо мебаст.

Фаршед хушҳолона гуфт:

– Дар бозгашт медароем, ба арӯсии бародарам аз ҳама шириниҳоятон мехарем.

– Бошад, он вақт хонаҳои қаннодира ҳам нишон медиҳам, бо бобоям шинос мешавӣ.

Фаршед хушҳол шуд, бо дилгармии ҳосе бо духтар хайрухуш карда ба берун баромад. Ӯ шитоб мекард, гумон мебурд аз дер карданаши бародар нороҳат аст. Аммо Фарҳод баргаштани ӯро ҳатто пай набурд, бо як китф ба гардани хараши така карда китоб мехонд.

– Ин Сумояш балоча будааст, додӣ, – ба назди бародар омада овоз дод Фаршед, – маро нашиносад ҳам чунон гап медиҳад, фикр мекунӣ, чӯрааш бошам.

– Агар аз ту касе шарм кунад, вой бар ҳоли замона! – сар бардошт Фарҳод. – Духтару набераҳои Усто бисёранд, ҳама муаддабу коргар, илми савдору хуб медонанд...

Бародарон аз гузари Ҳалвогарон гузашта ба самти боло роҳ пеш гирифтанд. Ин кӯча низ аз ду самт бо хонаҳои яқсохти гилин масдуд мешуд ва дару даричаю дарвозаҳо куллан шабеҳи ҳам буданд.

– Мо ҳоло ба гузари Чармгарон омадем, додар, – Фарҳод почазанон хараширо ба тезтар роҳ гаштан мачбур кард, – дар ин ҷо қариб ҳар як хонавода бо пӯсту пашму чарм сарукор дорад. Сафо Чароғи пӯсткашон дар ёдат ҳаст?

– Марди қоқинаи болобаланди мӯйлабдоре, ки бо ҳаёҳуи зиёд пашму пӯст чамъ мекард? Хари сафеди калонаш ҳам ду аробаро мекашид, бори аробаҳояш бостурмаро⁴⁵ мемонд...

– Айнан худаш! Ана ҳамон марди босалобат аз ҳамин гузар аст, аз ошноӣ қарини додост. Дар ин ҷо даст ба даст дода ҳам даббоғии пӯст, ҳам гузиндану соба кардани пашмҳо ва ҳам таҳияи чарми хушсифатро анҷом медиҳанд. Агар ёдат бошад, Сафо Чароғ ду-се бор ба мо кафшҳои чармини нӯлкач, дафҳои чарангосӣ, борониҳои ялтосӣ ва қулоқҳои пашмини лабадор бурда буд. Ба хусус, Бобо Савори оҳангар пешдоманҳои чармини ӯро бо хурсандии беҳад қабул карда, дуои дурударозе дар ҳаққаш гуфта буд, ки баъдан аз сӯи амаки пӯсткашон ҳама шогирдони оҳангархона доманпӯш шуданд.

– Додо ҳам ба рӯи пӯсти бузғола корҳое мекунаду онро ба гардиши табӯрок мекашад. Занони гӯяндаи кишлоқ дар сари табӯрокҳояш талош мекунанд...

– Гуфтаний, ки дастсохти устоӣ мо аз дафсозони нури камӣ надорад? Аз як чиҳат рост, вале бояд донист, ки дар як дастовард қозибаро гармии дастони меҳнатӣ нухуфтааст ва дар дигаре диққати асбоби коргоҳӣ. Агар дафсози деҳа рӯзе то ду адад табӯрок созад, устои коргоҳӣ камаш даҳто. Ин ҷо имконоти бештар доранд, ба хусус, анборашон пур аз ашӣи хому василаҳои сохтусоз аст.

– Яъне, маҳсулоти коргоҳӣ аз сохтаҳои дастӣ беҳтару зиёдтар аст?

– Албатта, додари ҷон, барои ҳамин ҳам ин ҷоро шаҳр мегӯянд!

– Чаро аз асбобу анҷоми худ барои мо ба қадри кофӣ намебаранд?

⁴⁴ Қимат قیمت – гаран, нархи баланд

⁴⁵ Бостурма باسترمة – собот (ба шакли долони сарпӯшида, ки маъмулан бар болои он хошоку алафҳоро барои зимистони чорво захира мекунанд)

– Инҳо бо шаҳрҳои калон муомила мекунанд, тавре ки мо бо инҳо, – Фарҳод аз таҳқовии додар завқ бурда гуфт дар ҷавоб, – бе гумон, ту фикр мекунӣ, танҳо матоъҳои додо марғубият дораду каси дигаре мисли ӯ намебофад? Не, дар ҳуди шаҳри Нур дувоздаҳ дӯкони порчабофии калон фаъол аст, бар замми даҳҳо хонаводае, ки ресандагию бофандагиҳои хусусӣ доранд. Мисли амаки Баҳром боз панҷ-шаш баззози машҳури дигар фаровардаҳои дӯкандоронро ба чор сӯ мекашонанд.

Ду бародар дар поёни гузари Чармгарон аз хамгаштии борике ба самти рост, ба кӯчаи нисбатан паҳну боҳавотар печиданд. Дар канори чапи кӯча то охир ҷӯйи обе равон буд ва лаб-лаби ҷӯй дарахту буттаи зиёд ба чашм меҳӯрд, ки бо вучуди урёнии саросар фазои дилкаше ба чашм менамуд. Фарҳод баробари ворид шудан ба ин кӯча худро беш аз пеш фараҳманду шодмон ҳис кард ва бо рӯҳбаландии бемонанде садо дардод:

– Ана, ин ҷо гузари тоҷирон аст, додар! Агар атрофи Чашмаро нодида гирем, бехтарин маҳалли хушбоду ҳавои Нури мо ҳамин хиёбон аст. Ҳар қадар болотар меравӣ, шилдир-шилдири обу хондани мурғони хушилхон ва бар замми ин, роҳи сангфаршу хонаю ҳавлиҳои мучаллову зебо хушу ҳавосатро бештар мерабоянд. Ба хусус, ороиши иморатҳо бо мрамрҳои сайқалии сиёҳу сафеду обиранг ва сутуну сақфу пештоқҳои ҷубини мунаққаш ба дили бинанда нишоту фараҳ мебахшад. Ҳатто амири Бухоро ба зебоии манзилҳои тоҷирони Нур қоил омада, тайи як мусофираташ иқрор шудааст: «Вақте ки акси худро бар рӯйи мрамрҳои нуриён мебинам, дар зехни худ оинаи Искандарро ҳис мекунам, гӯё замини осмон бар сафҳаи бихишти мутаҷассим аст».

– Аҷаб?! Чи таърифе, ки дилҳоро об мекунад, мисли ин ки дар саҳни ҷаннат қадам мезанӣ! – ба ҳаяҷон омада гуфт Фаршед. – Ин маҳалларо аҳли Нур чӣ меноманд?

– Миршикор аст ва бародарони турктабор онро Миришкор ҳам мегӯянд.

– Миршикор... – хаёломез тақрор кард Фаршед.

– Аз қадимулайём ҳар як шоҳу амир дар вилоятҳои худ касони махсусе доштаанд, ки ба шикорчиён сарварӣ ва сайдҳоро пайгирӣ мекардаанд ва онҳоро «мири шикор» ё «миршикор» меномиданд. Дар ин гузари Нур ҳам нахустин кошона моли миршикоре будааст, ки ҳам сайду шикорҳоро доир мекардааст ва ҳам мурғони шикорию ғурму оҳувони зебо фаровон доштааст. Вале имрӯз аз ӯ дараке нест, фақат исмаш мондаву халос, – ҳанӯз ба поёни кӯча нарасида Фарҳод як он «иш-ш» гӯён хараширо ниғаҳ дошт ва худро ба поин андохту бо хушҳолӣ афзуд: – Ин ҳам хонаи амаки Баҳром, ба мақсад расидем, додар!

Бо ёрии бародар Фаршед низ чаҳида аз болои бор фурумад. Дарвозаи дулингаи пур аз нақш ва тоқи очурнамо бо деворҳои кунгурадор дар назари ӯ мисли даромадгоҳи қасре чилва карданд. Бе мулоҳиза, фуру дар ҳавои шигифт гуфт:

– Ваҳ, чи кохи зебое доранд, Баҳромшоҳ! Гуфтаи амир рост будааст, бубин доӣ, ба рӯйи сангҳои пойдевори хона акси худро мебинем!

– Ин аз нӯки ҳамир фатир, ба дарун дарою кайф кун! Хонаи дуошӯнаи эшон намоишгоҳеро мемонад, ки ҳама нозуқиҳои кандакорию наққошӣ дар он хувайдост. Ҳоло бошад, даҳонатро банду зуд ҳалқаи дарро зан, бубинем, қасе ҳаст ё не.

Фаршед ба назди дарвоза омад. Боз як бор лингаҳои дару қоби боҳайбати онро аз таҳ то сари тоқ аз назар гузаронд. Гӯё сари духтареро навозиш медиҳад, даст ба рӯйи нақшу нигорҳое кашид, ки бо усули кандакорӣ дар шаклҳои мутаносибу яксон тақрор ба тақрор бар рӯйи ҷӯб падида омада буданд. Болотар дар байни ҳар ду табақи дар ду ҳалқаи мунаққашӣ оҳанин аз миёни лӯлаҳои хурдак овезон меистоданд, ки он аз ҳунармандии оҳангари зарифкоре дарак меод. Нақши ҳалқаҳо дар сурати шер ба назар мерасид ва дар як хат ду шер рӯ ба рӯйи ҳамдигар меистоданд. Фаршед яке аз шерҳоро ба даст гирифт ва онро се бор ба сафҳаи дар кӯфт. Овозе маҳин, вале ҷарангосӣ баланд шуд. Фаршед пай бурд, ки устои дарсоз ба чинси ҳалқаю сафҳаи зарбагир диққат додааст, то ба ҷойи садои хушқу гӯшхароши оҳан овози мулоиму оҳангдор падида ояд. Ба ин назокати лаҳн фирефта шуда, дубора шерро кӯфт. Бо ин қаноат нақарда боз ҳам кӯфт, мехост пайи ҳам овози дилнавози ҳалқаро шунаваду ташнагии дили нооромашро бишканад. Ҳамоно садои омирони Фарҳод баланд шуд:

– Чӣ кор мекунӣ? Як бор задӣ, бас! Ин ҷо мисли дарвозаҳои мо нест, ки то хонаи ҷойи шишт сад қадам роҳ бошад. Ҳалқаро як бор занӣ, дар дохил се бор акси садо медиҳад, ҳамаро ба по ҳезонданӣ ҳастӣ-чӣ?

– Бубахш, доӣ, ин аҷоибот хушу хаёламро рабуд, фузулӣ кардам.

– Бо фузулият талҳаи маро кафондӣ, мусофир, чӣ гап, душман ба сарамон омад, ки воҳима мекунӣ?! – шунаво овоз дода, марди коматбаланде по ба берун ниҳод.

Фаршед хӯсид, бо ҳарос як қадам ба сӯйи Фарҳод партофт. Вале ҳанӯз ҳарфе назада ва худро чамъ нақарда буд, ки марди ношинос барои бародар бағал кушод ва бо шӯр ба суҳан омад:

– Фарҳодҷон! Қадом шамолҳо парронд ба сӯйи мо?

– Чӣ шамоле мешуд, ғайр аз насими меҳру садоқати шумо?! – дарҳол ба сухан омад Фарҳод, ресмони харро як сӯ андохта ва барои оғӯшкашӣ ба самти Баҳроми баззоз қадам бардошт. – Падарам гуфт, дӯсте дорам дар шаҳри Нур бо чехраи гарми пурнур, ки моҳе як бор зиёраташ накунам, танам сарду хонаам бенур аст! Бо ин ишқи офтобӣ мо – ду ҷавони камнур остонаи муҳаббати шуморо мебӯсем.

– Писари меҳрубону ширинсуханамро гардам, хуш омадӣ, ба Нури мо, ба манзили мо нур овардӣ! – бо хушҳолӣ, хурсандии худро пинҳон накарда гуфт Баҳром ва чанд муддат Фарҳодро аз бағал раҳо накард.

Барои Фаршед ин вохӯрӣ сафои тозае буд, ки аз ободгоҳи деринаи меҳрубонию навозиш боло хеста, дар гулгашти дилҳои ташна ба оби дӯстдорӣ фуру менишаст. Ва пай мебурд, ки ниҳоли ин сафо аз чашмаи отифаи падар ва бародари бузург об меҳӯрад, зеро ҳар нумӯе обхуре дорад. Дар айнаи ҳол ҳамнафас будан бо ин сафои беғубор чӣ қадар масарратбахш аст!

Бо ҳамдастӣ дарвозаро калон кушоданд ва бо хару хингил ҳама вориди ҳавлӣ шуданд. Нахустин манзарае, ки ба чашм меҳӯрд, замини рӯйи даричаи Баҳроми Баззоз буд, ки дар байн се дарахти сершохи анору анҷири ҳанӯз ғӯрнашуда ва дар ҳошия воиши баланди тоқ дошт. Дар самти рост роҳраве ба хонаҳои девормуштараки қабати аввал ва роҳпилаи ҷӯбине ба хонаҳои ошӯнаи дуҷум мебурд. Аз самти чап чанд хона бо намои гиландуд ва поинтар тавилаи дарозе ба назар мерасид. Дар ҳамин ҷониб, ки анборҳои савдогар будааст, бори харҳоро фуруварданд, Фарҳод номаи падарро ба Баҳром дод:

– Зоҳиран, дӯстатон ҳар чӣ хоста дар ин хаташ навиштааст, – гуфт ӯ ва илова кард: – фақат таъкид кард, ки агар рангу калобаҳои нав бошад, барояш меодаед.

– Албатта, ҳар чӣ дорам медиҳам, лекин рӯзҳои охир хабаре паҳн шуд, ки ҳамаамонро ба таҳлука андохт, – тӯбҳои порчаҳоро аз дасти Фарҳоду Фаршед гирифта, дар як ғӯшаи анборхона раҳт зада истода арз кард савдогар. Ӯ нигоҳҳои суоломези Фарҳодро дар пайи суханаш ҳис карда афзуд: – Вале ҷойи ҳавотир нест, моро тоҷир гуфтаанд, заминро осмон ба ҳам часпад ҳам, сӯроҳие ёфта дармеравем. Агар Бухоро нашуд, Кармина ҳаст, Миёнкалу Самарқанд ҳаст, доду гирифтро қанда намекунем.

– Магар хабари бад паҳн шудааст?

– Кофарҳо ниҳоят ба мақсади худ мерасанд, онҳо арки амиро ишғол кардаанд. Ҳама ҷо алғовдалғов шудааст, мегӯянд, рӯзҳои охир шаҳри Бухоро дар оғӯши дуду ғубори ҷанг аст.

Фарҳод ба асли қазия воқиф шуда, суоломез изҳор намуд:

– Пас, сурхҳо ба Бухоро низ даст ёфтанд, барояшон хонигариҳои Хеваю Хӯқанд камӣ кардааст?

– Оре, лаънатҳои ҳама кӯшқу манораҳои қадимиро гулӯлаборон кардаанд, шаҳр ба коми дуду оташ фуру рафта, аз дарвозаҳояш ному нишон намондааст, халқ парешон, ҳар кӣ ба ҷое, ки сараш метобад, фирор мекунад.

– Маълум мешавад, он ҳама фарохонию ғазавоти гумоштаҳои амиру муллоҳо бар ҳадар рафтааст, ҳоло амир кучо бошад?

– Ҳеч кас намедонад, ба гуфтаи эшонҳои мо, як рӯз пеш аз гулӯлаборонӣ бо ҳазор аскар ба Ғичдувон ва аз он ҷо ба самти номаълум гурехта рафтааст.

– Сад афсӯс! Ба Бухоро раҳмам меояд, ба шаҳре, ки маъбади имону эътиқод, маҳди илму донишхост, имрӯз касе ҷонсупор нест.

– Аскарони кофар бо шамшеру гулӯлаандоз қонеъ нашуда, шаҳрро бо ҳавопаймо низ бомбборон кардаанд. Вақте ки шунидам Арк харобу валангор шудааст, гиребон гирифтам. Бовар мекунам, ҳамон қалъае, ки садҳо сол бо деворҳои сахту боҳайбати худ ифтихор мекард!

– Аз дасти инсон ҳар қор меояд, ба чаҳолат роҳ диҳад аз ваҳшӣ бадтар мешавад одамизод, – хаёломез нигарониро дар худ хӯрда гуфт Фарҳод, – Худо ниғаҳ дорад, оқибаташ ба хайр ояд.

Доҳили ҳавлӣ дим буд. Насими диломези тирамоҳӣ, ки саросар дар хиёбонҳои шаҳр вазида меистод, аз дасти дарвозаю деворҳои баландболо наметавонист ба дохил роҳ ёбад. Шоҳаю барғҳои боқимондаи дарахтҳои боғаки назди ҳавлӣ бо оромии мутлақ сари ҷо шах шуда, ба сукути атроф меафзуданд. Зоҳиран, дар хонаи баззоз касе набуд, аз даруну берун на овозе шунида мешуд, на касе рӯ боз мекард. «Магар мешавад Баҳромамак танҳо зиндагӣ кунад? – бо худ андешид Фаршед. – Ин ҳама ҷою ҷойгаҳро кӣ саришта мекунад? Не, шояд ҷое рафтаанд аҳли хонаводааш». Баҳроми баззоз нардаи нақшдори роҳпиларо дастгирон ба самти болохона роҳ пеш гирифт. Ӯ сукути ба миён омадаро ҳалалдор карда, дар идомаи сухбат гуфт:

– Ин овозаҳои наҳсро шунидем, вале аз омадани беки нав мунодӣ додани чокарони амир маро дар ҳайрат гузошт. Бачаҳоро бо борубуна дар бозор гузошта пас мегаштам, ки ба ҷорчиҳои аспасвор

пеш омадам, гӯё беки навашон Нури дигаре месохта бошад, воҳимаашон осмонро мегирад. Ғайр аз тоvon рӯндану бочу хироч ситондан кори дигареро ворид нестанд, калтакдорони бешуур.

– Ин гуна бешууронро гирифтани кофар бехтар нест? – аз ғазаби ошкорои Баҳром ба завқ омада гуфт Фарҳод. – Маълум ки ин мунодигарӣ аз охири дастурҳои амири гулулаҳурда аст, эҳтимолан то охири рӯз намедонист, ки чӣ иттифоқе бо вай рух медиҳад.

– Шояд... Аммо ба мо – на хамиру на фатир!

Бо ин ҳол, дили Фарҳод сиёҳ шуд. Чунин меандешид, ки аз байн рафтани иморати⁴⁶ Бухоро фоҷиаи нанговаре аст. Ӯ намехост ин дастгоҳ нобуд гардад ва ҷойи онро султаи билкул бегонае соҳиб шавад, вале аз Худо истидъо дошт зӯровариҳои гоҳу ногоҳи гумоштаҳои амир, ҷаҳолати беку қозию мударрисҳои худбини кишвар решақан шавад. Ҳамеша орзу мекард дар кишвар дилбохтагони илму ҳунару фарҳанг, ҳама касоне, ки заҳмат мекашанд, кадр ёбанд, бе мамониат ҳосили ранҷҳои шабурузии худро бар рӯи кафи хеш бубинанд ва дар ин росто аз деҳхудо сар карда то сарварони иморат мададгору пуштибонашон бошанд. Ӯ дағалӣ ва ҳӯю хислати хашини андозгирон, фиребу бедодии амину шайху қозиҳои сохтаи баднафс ва ҷаҳлу бераҳмии саркардаҳову бекҳои якрави хушомадгӯро борҳо бо чашми сар дидаву ба амалкардҳои норавои онҳо шохид шуда буд. Дар дили илтиҷоҳо ва сачдаҳои худ мудом яксӯ кардану ба фано супурдани ҳамин гуна кирдору бархӯрдҳоро аз Қодири якто мехост. Касоне, ба монанди Баҳроми баззоз, ки шугли асосиашон тиҷорат аст, ба ин гуна пешомадҳо бефарқ буда метавонанд, аммо на ӯ, ки дилаш месӯхт ба ҳоли нобасомони хоку бум, ба ҳоли одамони шарифи Бухоро, ки ҳоло дар миёни дуду оташ мондаанд, ба ҳоли ёдгориҳои беназири ин шаҳри бостонӣ, ки дар Машриқзамин ба мисдоки дурдонаҳои дурахшон шухратёр шудаанд...

– Янга наменаоянд? – аз хаёлронии лаҳзаина сар бардошта пурсид Фарҳод.

– Се рӯз мешавад, ки бо келини хурдӣ ба хонаи падараш рафта буд, ба Ғазгон, – ба меҳмонхонаи худ ворид шуда гуфт Баҳром ва пардаҳои шилшиладори ду тирезаи калонро ба як тараф кашида ғун кард, – маро дасттанҳо гузоштанд бачаҳо, қарор буд имрӯз биёянд, – суханашро давом дод мизбон, – акнун бо ҳам ҷой мекунему хӯрок мепазем, як дам ғубори пазмонӣ мешиканем!

– Заҳмат накашед, амак, мо нон мегирему аз пайи қорамон меравем, дар хонаи Собирҳофизи дӯстам нағзакак субҳона хӯрдем, – дунболи Баҳром дар қанори хонтахта нишаста гуфт Фарҳод ва Фаршед низ қоғазпечи парвардаю халворо ба рӯи хон гузошта дар паҳлуи бародар ҷо хуш кард.

– Ман ҳам нагуфтаам мол мекушаму меҳмондорӣ мекунам, каме дилтангиамонро барорем шуд, писарҷон, – ҷавоб гардонд Баҳром ва дар кунҷ қорзону зада, бо чашмони нимапӯш дуо хонд: – Ҳамеша ба хайру хубӣ дида ба дидор расад, ҳар сафаркардае хушу хуррам ба манзили мурод расад, қадам неку балоҳо дур гардад, омин!

Ҳама дасти дуо ба рӯи кашиданд. Баҳроми баззоз гарму самимӣ ҳолпурсӣ мекарду Фаршед наметавонист ду чашм аз ороиши меҳмонхонаи ӯ барканад: болору ҷуфтвассаҳои пурнақшу нигор, фаршу деворҳои сартосар қолипӯш, тирезаҳои шишакоришудаи боҳаво, дуто меҳробӣ тоқдори пур аз кӯрпаю болишт – ҳама диданиҳо аз остона то пешғаҳи хона бо намои дилкашу зебо нигоҳҳои зебоипарастро маҷзуби худ месохтанд. Дар ҷойи нишаст номаълум панҷа аз рӯи фаршу қоличаи дами дар кашид, пай бурд, ки ин нигораҳои дастсохт хеле маҳину мулоим бофта шудаанд ва нақшҳои пурпечуби суннатӣ бар заминаи равшану нурзо ороиши бепоён ба зеҳни кас илқо мекунанд. Барои давоми бештар доштан дар таҳи по онҳо сохтори маҳкаму пурзҳои баланд доранд. Қолиҳои ба девор овезон низ ҳамсони фарш бо заминаи ялтиросӣ ва рангомезиҳои мураттаб ба чашм мерасиданд ва сатҳи маҳмалӣ дар онҳо аз қорбурди пашми маҳину зариф гувоҳӣ меод. Ба вижа, бо хатту нақшҳои уребу доиравӣ хошиякашӣ кардани қолиҳо, ки ҷузъиёти тарроҳишуда ба таври мувозӣ тақрор меёфт, саччодаҳои ҷойнамозиро ба хотир меоварданд, вале бо андозаи калон. Фаршед ин гуна фаршу қолиҳоро танҳо дар хонаи Қозӣ Ҳушанг ва Содирамаки тоҷир дида буд ва бино ба гуфтаи модар, онҳо дар деҳа асосан аз пашми гӯсфанд бофта мешаванд ва аксаран дар ду навъ – қоли қоқма маъруфанд. Агар қоқма тахту дуруштбофт бошад, қол патдор асту мулоим.

Фарҳод нахост Баҳром ташвиш кашад, бо Фаршед аз дастархони мизбон як луқмай нон гирифтанду омин карда аз ҷо хестанд.

– Меҳрубонии шумо беҳисоб аст, амак, ману додарам вақти кам дорем, – узрomez аз дасти Баҳроми баззоз дошта гуфт ӯ, – бояд ба ҳаммом равем, чашмаю зиёратгоҳҳоро гардем ва аз ошноёнамон – эшонзодаҳо Саидҷону Атоҷон хабар гирем.

⁴⁶ **Иморат** امارت – дар манбаҳои таърихӣ замони Шӯравӣ ин калима аксаран ба шакли «аморат» омадааст, дар сурате ки талаффузи алефи аввал дар асл «и» аст

– Хеле хуб, то бозор шумоёнро ҳамроҳи мекунам, бубинем, дар дунё чӣ хабарҳои нав, – ноилоҷ ба якравии меҳмононаш розӣ шуда гуфт соҳибхона, – шояд як-ду ҳафтаи дигар ба кӯхпоя бароям, ба навкарони Бобо Судур роҳбалад мешавам, меҳоҳад пӯсту пашм чамъ оварад. Ин тараф пиёда равед, мешавад, дар бозгашт калобаю ранг медихам, аз ҳамин ҷо ба роҳ мебароед.

– Худам ҳаминро меҳостам, дигар дар кӯчаҳои шаҳр бо ҳар гаштан намезебад, – аз пешниҳоди Баҳроми баззоз хушҳол шуда гуфт Фарҳод. – Фаромӯш накумед, амак, чумбаи дуҷоми моҳи сафар ба Бору биёед, падарам мунтазири шумо хоҳад буд.

– Додиям муллоиро қабул мекунад ва ҳам зан мегирад! – ҳамоно илова кард Фаршед ба ҳарфи бародар.

– Боракаллоҳ, писарам! – дасти худро ба китфи Фарҳод гузошта, бо навозиш тап-тап зад соҳибхона, дар ҳоле ки аз роҳпила ба поин мефуромаданд. – Ту кайҳо муллои калон шуда будӣ, номат дар Нур рӯи забони мардум аст. Эшон Саидҷон дар ҳама нишастҳо аз ту ёд мекунад, мегӯяд, Фарҳоди Бору ситораи дурахшоне дар осмони мусалмони кӯҳистони Нур аст, мисли вай ҳеч кас қувваи ҳофизаи қавӣ ва овози хушу муассир надорад. Ҳар гоҳ ин таърифхоро мешунавам, дар куртаам намеғунҷам ва ҳамоно бо ғурур меафзоям, ки Фарҳод писари дӯсти ман аст!

– Шумоҳо лутф доред, дар муллоӣ мо пайрави эшонҳои покзода ҳастем. Саидҷон дӯсти ҳамсабаки ман аст, дар Бухорои шариф рӯзҳои саҳти пур аз тазйиқ ва шабҳои ноорому бедорхобихоро гузаронда донишомӯзӣ мекардем. Эшон ҳатто як дона мавизро боҳам медид, бе ман як пиёла чой намехӯрд. Намедонам аз кучо буд, барояш дастархони обумева бисёр меомад, вале ӯ ҳамаро, чизе намонда, ба шарикдарсон тақсим мекард. Ин саховати ҷавони нурӣ барои муллобачаҳо шигифтангез менамуд, лекин ҳеч кас таҳашро намеурсид, гӯё ӯ мебоист ҳамин гуна амал кунад.

– Ҳанӯз ҳам саховату ҳимматбаландӣ хоси хонаводаи Эшон Мансурхон аст. Ду сол пеш худи эшон аз дунё гузаштанд, вале писаронашон Саидҷону Атоҷону Ҳалимҷон ҳам кори шарият ва ҳам илми тариқатро олиҷаноб идома медиханд, барои онҳо нағзӣ кардан ба мардуми одӣ волотарин амал ва мақсади ниҳой аст...

Судурбобо

Ҳиёбони марказии шаҳр, ки охираш ба бозори калон мерасид, аз ҳар вақт дида тараддуди бештар дошт. Ба болои пиёдаравон савораҳои аспу хару шугур, аробакашон ва онҳое, ки аз ҳар сӯ бузу гӯсфанду гӯсолаҳоеро кашола карда меоварданд, гарду хоки кӯчаро ба осмон бардошта, беназму бемизон ба пеш меҳазиданд. Чор атрофи бозорро анбӯхи одамон бо борубуна фаро мегирифт, ки сӯзан партоӣ замин намеуфтад ва ҳар як даромадгоҳаш ба мисли ороҳонае сарусадони беохири гӯшгире аз худ мебаровард. Баҳроми баззоз ҳамроҳи Фарҳоду Фаршед ба бозор нарасида, дар сари баромадгоҳи кӯчаи калони маҳаллаи Сайидато таваққуф кард ва дар ҳоле ки аз ҳайрату шигифт даҳонаш боз монда буд, лаб ба сухан кушод:

– Аҷабо?! Ин қадар одам зиёд аст, сӯзан партоӣ ба замин намеуфтад! Ғалоғулаеро то ин ҳад надидаву нашунидаам. Дар бозор хабаре ҳаст магар, ҳама дартоз ба он сӯ мераванд.

– Шояд гумоштаҳои нави амир барномае барпо карда бошанд? Субҳ мунодиҳояшон чун сағҳои сӯзанхӯрда ба ҳар сӯ медавиданд, бо тамоми овоз аз омадани беки нав хабар меоданд.

– Аз дасти ин бекҳо ғайр аз ҷаллодию талаю тороч чӣ ҳам меомад? Лаънатҳои вақтҳои охир фақат ба домани ҷавонҳои бохушу ҷаҳондида часпидаанд, шаккоку кофар шудай гӯён калтаку шаллоқ мезананд, қамчинкорӣ мекунанд, ба сиёҳҷол меандозанд. Ин худозадаҳо аз ҳад гузаронданд, кошки артиши тазорӣ ҳамашонро нобуд мекард!

– Онҳое, ки Самарқанду Бухоро гирифтаанд, аз ҳукумати тазорӣ нестанд, балки душманони он ҳукумат – сарбозони сурх будаанд, онҳоро булшевик ҳам мегӯянд.

– Ҳар ки бошанд, урусанд, аз иморатдорони мо бофаҳму донотаранд, хеле пеш рафтаанд, тичорату хунару санъатро хуб мефаҳманд.

Фарҳод ба хогири гарм кардани суҳбат боз ҳарфе заданӣ буд, ки чашмаш ба як гурӯҳ мардони салладору чомапӯш афтид, ки бо шитоб аз ҷониби маҳаллаи Сайидато роҳ мепаймуданд. Пеш-пешӣ онҳо як марди бовикор аспавор меомад ва бо ишораи даст ба ҳамраҳони худ чизҳоеро мефаҳмонд, ки пиёдаҳо бо сар тасдиққунон даст ба сари сина мениҳоданд. Фарҳод он марди тануманди нурониро шинохт, бо ҳаяҷон ба Баҳроми Баззоз рӯ овард:

– Магар эшон Бобои Судур нестанд?

– Бале, худашон, – бо сухани Фарҳод ба сӯи мардони омадистода чашм дӯхта гуфт Баҳром, – Устод безобита менамояд, ноҳинҷорие руҳ додааст барин.

Ҳар се дар сари кӯча мунтазир монданд, то Эшони Судур бо одамонаш расида омад. Ӯ ҳамин ки Бахрому Фарҳодро дид, бо садои баланд «тор-р-р» гуён аспашро ниғаҳ дошт ва бо ёрии як ҷавоне, ки тозон ба пеш баромад, аз ёлу зини асп дошта пиёда шуд. Агарчи нахуст бо Бахроми Баззоз вохӯри мекард, бо хушҳолии беҳад ба суҳан омад:

– Мулло Фарҳодро аз кучо ёфтӣ, Баҳром, дар дили нигарониҳо ба суроғи мо омадааст, боракаллоҳ! – ӯ беист барои Фарҳод низ бағал кушод ва дар идомаи суҳанаш бо ҷӯш шеър хонд:

*Дарди шиқе кашидаам, ки мапурс,
Заҳри ҳаҷре чашидаам, ки мапурс.
Гаштаам дар ҷаҳону охири кор
Дилбаре баргузидаам, ки мапурс...
Бе ту дар қулбаи гадои хеш,
Ранҷҳое кашидаам, ки мапурс... –*

ин сурудат ҳеч аз хотирам намеравад, писарҷон, маро дар ҳузури Шокиракаю Мулло Дурандеш лол карда будӣ!

– Хоча Ҳофиз аст, ки ҳамаи моро бо каломи сеҳрангезаш лол мекунад, мо фақат ҳарфи ӯро бозмеҳонем, – кам наомада ҳозирҷавобӣ кард Фарҳод.

– Бозгӯӣ ҳам ҳунар аст, алалхусус, агар бо лаҳни хушу гуворо бошад! Кай омадӣ ба Нур? Усто Шокиру ҳама бузургворони Бору чӣ ҳол доранд? Ҳамашонро хеле ёд кардам, дирӯз ба Баҳром мегуфтам, ки ҳам ба хотири дидору ҳам барои кор бояд деҳаҳои кӯҳистонро давр зада бароем.

– Мо доимо орзуи дидори шумо азизонро дорем, ҳар гоҳ ташриф оваред, дар хидмат хоҳем буд. Падарам салом расонданд, аҳли Бору ғарқи қору зиндагӣ, Худоро шукр, сихату саломат ҳастанд. Аммо, мебинем, ки Нури шумо пурфарёд аст, чӣ гапҳои нав?

– Ҳамин, мегӯянд беки нав омадааст, – бо шӯр суҳан гуфт Эшони Судур, – пояш ба тахт нарасида ҷавонҳои моро асир кардааст! Ба мо ҳамроҳ шавед, меравем ҷавонҳоро озод мекунем, – бо ишораи эшон ҳама ба сӯи бозор роҳ пеш гирифтанд. Ҷавони қоқинаи хидматгор лаҷоми аспро муҳкам дошта ба канор рафт.

– Амираш фирор карду ин бек чӣ қорааст, устод? – ба суҳан ҳамроҳ шуд Бахроми Баззоз роҳравон, – ин хунхоронро бояд аз шаҳр берун андохт.

– Намешавад, инҳо ҳанӯз аскар доранд, мусаллаҳанд, – бо андеша ҳарф зад Эшони Судур, – фақат бо зиракию ҳила бояд дамашонро паст кунем. Шояд барои амирашон, ки думашро ҳода кардааст, ҷой омода мекунанд?

Фарҳод гуфт:

– Эҳтимол ҳамин хел бошад, Карминаю Нур ҳамеша ҷойи истироҳату фароғати амир буд, ба гумон аст ӯ ин ҷоҳоро ба осонӣ тарк кунад.

– Мо то имрӯз ҳар чӣ хостанд ҳозир намудем, вале бедодгаришонро то ин ҳад надидаем. Ин ҷо Бухоро нест, ки роҳат ҷавонҳоро шаллоқ зананду ба дор кашанд...

Фаршед хомӯшу гӯшу хуш ба суҳбати бузургон аз паҳлуи бародар қанда намешуд. Ӯ мидид, ки сари ҳар қадам одамон Эшони Судурро дида бо ҳурмат сари таъзим фуруд меоваранд ва бо ишораю такондиҳии якдигар ба ӯ ва гурӯҳаш роҳ боз мекунанд. Пешопеш пайи ҳам садоҳои пасту баланд шунида мешуд: «Ба Эшонбобо роҳ диҳед!», «Гардед аз пеши Эшон!», «Холӣ кунед дами дарвозаро!», «Зуд бошед, роҳ кушоед ба Эшон!». Маълум буд, ки аҳли Нур ба ин марди бовиқор, ки воқеан сеҳрангезу нуронӣ ба назар мерасид, эҳтимоли қавӣ доранд, ба ӯ бо иштиёқи баланд эҳтиром мегузоранд. «Ҳангоми бозгашт саргузашти ӯро пурсида мегирам», дар худ андешид Фаршед, «агар саҳоба набошад ҳам, азму чеҳраи саҳобагӣ дорад ӯ».

Дастаи Эшони Судур аз назди растаҳои деҳқонӣ гузашта ба самти чап печид ва бағал-бағали дӯкониҳои қассобӣ ба тарафи растаҳои ҳунармандӣ роҳ пеш гирифт. Дар охири бозор, пас аз дӯкониҳои ҷубтарошу мисгарон майдони васеи барои муомилаи чорпоҳи вучуд дошт, ки як гӯшаи он зинабандӣ шуда буд. Зинаҳо рад-рад пушти ҳам, дувумӣ аз аввали, севумӣ аз дувумӣ, чаҳорумӣ аз севумӣ ва ниҳоят панҷумӣ аз чаҳорумӣ баландтар қарор гирифта буданд. Ҳар гоҳ дар бозор хариду фурӯши мол ба авҷ мерасид, даллолон ва баъзан намояндагони қозӣ ҳарчи болотар ба зинаҳо баромада, фурӯшандаю харидорро эълон мекарданд ва рӯи нархи молашон савдои музояда мегузаронданд. Ин бор майдони зинадор ба танбеҳгоҳи беки нав табдил ёфта буд. Ба таври ҳалқай давр то даври майдон мулозиму ясовулҳои бек меистоданд, дар зинаҳо чандин нафар аминую мулозими ҷомаи кимхобпӯш бо саллаҳои сиёҳу сапеди ғафсу фашдор менишастанд. Дар болотарин зина бошад, марди шикамқалоне, ки сари шонаҳояш танг шуда ба гардан мечаспид ва чеҳраи паҳне

бо рухи дамидаю риши сиёҳи ғулу дошт, таёки накшдореро бо куббаи заррин дар даст ниғаҳ дошта менишаст. Ў чаҳлдор менамуд, абруҳояшро гиреҳ карда, бодикқат ба майдони чазо, ки дар он чо дувоздаҳ нафар марди аз ним боло урён бо дастҳои баста сари дузону менишастанд, чашм медӯхт. Дар назди ҳар як асир навқаре миёнбаста бо калтаки шаллоқзанӣ рост меистод. Дар фазои танбеҳгоҳи серодам садои баланди чорчии бек, ки дар хусуси чинояту гуноҳҳои дастгиршудагон суҳан мегуфт, паҳш мешуд:

– Халоик, ҳой мардуми ноогоҳи Нур, ҳой мусалмонҳои ғофил! – мегуфт ў лабулунчи худро пуркаф карда. – Нашунидам нагӯед, надидаам нагӯед, аз амру фармоиши додхоҳонаи беки муҳтарам, ноиби амири азимушшаън беҳабар намонед! Ҳар касе, ки дар қиболи салтанати пайравони амир беэҳтиромӣ кунад ё аз иҷрои амру фармонҳои амиру навқаронаш сарпечӣ намояд ва ё дар роҳи Худову аҳли шариат шаккоку нобовар бошад, мубтало ба чазо, гирифта ба шиканҷаи додхоҳи бузургвор хоҳад шуд! Имрӯз пойи мубораки беки одилу раиятпарвар, шайху додгари амири кабир ба замини Нур расид, вале ханӯз остонаи дафтардориро зер накарда, чашмони дурбину зеҳни нуктагари эшон амали манфуру иқдоми ношоистаи як идда аблаҳони сариҷиро дида монд ва ҳоло нишаста одилонае доир гашта, ки сарвари дурандеш он иддаи ноқобилро мучозот мекунад. Ин сархамони аблаҳу бемағзоро, ки дар маърази тамошо мебинед, бояд дарси адаб диҳем, дарсе диҳем, ки тамоми умр фаромӯш накунад ва дигар ба фармонбарони амири олампаҳоҳ суҳанони фаҳшу ҳақорат назананд ва роҳи онҳоро, ки ба сӯйи адлу оромӣ ободӣ аст, набанданд. Ҳой халоик! – мунодӣ каме нафас рост карду дубора ба ваъзгӯӣ дармад: – Нашунидам нагӯед, надидаам нагӯед! Ҳамоқате, ки ин мардони пойлуҷ кардаанд, доғу гардест нишаста бар рӯи шаъну манзалати зимомдорони оқилу ҳамадон ва алҳақ, нобахшиданӣ. Бо ин ҳол, беки раҳмдилу муруватпешаи мо носипосии ин ноқасонро нодида гирифта, амр карданд ҳар якеро фақат ҳуфтдопанҷборӣ калтак занем. Ин чазо бояд ба ҳар касе, ки дар роҳи зимомдорӣ пешпо мешавад ва беҳурматию кадрношинӣ дар ҳайси бузургворон мекунад сабақ гардад, зеро рафтори кӯр-кӯрона оқибати хайр надорад...

Эшони Судур бо ҳамроҳони худ майдонро давр зада ба минбари зинабандшуда наздик шуд. Дастаи ў дигар он гурӯҳи хурдаки пештара набуд, балки аз селлаи одамони ба шӯр омада таркиб меёфт, ки раҳораҳ ба Эшон пайваста буданд. Ханӯз ба минбар нарасида чанд навқари силоҳбадаст пеши роҳашонро гирифтанд, аммо онҳо кучову зӯри Эшону ёварони ғазаболуди ў! Бекро хабардор карданд, қозии тамаллуқкор, ки сар чунбонда ба ҳар як суҳани мунодӣ бо аломати тасдиқ сар такон меод, ҳамонро баробари дидани «исёнгарон» ба сарвари нави худ рӯ оварда бо ҳарос арз кард:

– Эшони Судур меояд, бузургворам, чӣ амре медиҳед?

– Кист ў?

– Сарвари эшонҳои Нур, рӯҳонии мардум аст!

– Бо зӯр мешавад ўро яксӯ кард? – киёфаи турши худро боз накарда гуфт бек.

– Ба гумон, – ваҷоҳати қозӣ аз тарс пур шуд, – агар ин корро кунем, ин ҳама одам ба болои мо фуру мерезанд.

– Бояд пурсучӯро канор гузорем?

– Оре, бузургвор, дигар чорае надорем.

Ҳамроҳони Эшони Судур дар канори чамъшудагон навқарони бекро низ таладеҳон роҳи уруҷ ба зинаҳоро барои роҳбари худ боз карданд. Эшон дар поёни зинаҳо бозистод ва аз миёни пайравонаш танҳо Қадамҳочӣ, ки аз эшонҳои бартари Нур буд ва Фарҳодро ба сӯйи худ хонда, сарашро бо виқор ба боло кашиду қадамҳои устувор ба сӯйи болонишинон бардошт. Бо ишораи бек навқарони мудофеъ музоҳими ў нашуданд. Ба маҳзи ин ки бек дар муқобили худ пири нуронӣ ва ботамкинеро дар чомаи фоҳираву саллаи порсоён дид, ки шоду беғубор китоби бузургеро дар даст дошта, бо чашмони пур аз маънӣ ба ў назар мекард, беихтиёр хуш аз даст дод ва ҳама виқорро фаромӯш карда сари по рост шуд. Эшон бо мулоимат ба суҳан омад:

– Хуш омадед, бекбобо, аҳли Нуру нурониёни ин диёри бостонӣ, ки нури Бухорои Шариф бошад, шуморо хайра макдам мегӯянд!

– Хушбахт бошед, – лабонаш пир-пир парида ҷавоб дод бек, дар ҳоле ки маълум буд садои Эшон ўро ба ҳаяҷон водор кардааст, – гуфтанд аз садришинони ҳазрати амир ҳастед?

– На то ин ҳад, вале умедвор будем шумо бо бузургвории худ сараввал оромгоҳи Ҳазрати Абулҳасан ва қошонаи ин бандаи ҳақирро зиёрат мекунад, – то чон расонда суҳан гуфт Эшон ва аз баёни суҳане чун тир худдорӣ накард: – Ин ҳам дарди бахайр, дар нахустин рӯз асир гирифтани шиканҷа додани одамони беғуноҳ чӣ маънӣ дорад?

– Эшон... – қозӣ дар канори бек ноором шуд, мисли ин ки қайқ ба танаш роҳ ёфта буд. Аминҳои гирду бари бек низ бо нигаронӣ дар худ печиданд.

Эшон ба эътирози қозӣ тавачҷухе накарда, ба бек низ имкони сухан кардан надод:

– Медонед, мардум ба чӣ ниёз дорад?

Нигоҳҳои гирои эшон кори худро карданд магар, бек бо он ҳама салобат сари ҷо хомӯшу музтар монд, мисли ин ки забонаш ба кунҷи ҳалқ фуру рафта бошад. Аз тарс буд ё аз ҷаҳл, гунаш то пушти гӯш сурх шуда рафт, аз моварои пилкзаниҳои тез равуои беисти мардумакон ба рӯйи пардаи сапед дида мешуд, дасти таёқдор ба ларза омад. Эшон аз ӯ ҳарфе нашунида бо нигоҳи пурсиш ба Фарҳод рӯ овард.

– Дар ҳадисе омадааст, ки мардум ба се чиз ниёз дорад: амният, адолат ва осоиш, – ҳамоно посух дод Фарҳод.

– Чӣ гуна адолат бехтарин аст?

– Бехтарин адолат ёрӣ ба мазлум аст!

– Ҳар кас боадолат бошад, Худованд ҳукуматашро ҳифз кунад, – афзуд Қадамҷоӣ ба сухани Фарҳод.

– Оре, Худованд адолатро барои оромиши дилҳо вочиб кард, – гуфт бо таъкид Эшон, – шумо, бекбобо, ин одамони моро ҷавоб диҳед. Донед, ки ин адлатон ба дили мардум ҳаловат мебахшад, – ба фавҷи одамони гирдомада рӯ гардонда гуфт Эшон, – ва ҳамин имрӯз ба меҳмони мо ташриф биёваред, ки бо дилу ҷон дар хидмат бошем...

Суханҳои Эшону ҳамроҳонаш бетаъсир намонд. Бек наметавонист амри хошишомези онҳоро, ки то қаъри ҷон гузар карда буд, нодида гирад. Дар ҳоле ки пай мебурд, боре ҳам ин қадар мутаассир нашудааст, риши ғулуи худро хилолқунон ба пеш по ниҳод ва дасте ба китфи Эшон гузошта, ба самти поин қадам зад. Мунодии чанд лаҳза об дар даҳон гирифта аввал ба ӯ ва сипас имдодҷӯёна ба қозӣ дида дӯхт.

– Аз гузашту муруввати ҷаноби бек эълон кун, ҳамаро ҷавоб диҳанд, – аз ҳаракатҳои сарвари нави худ рамуз гирифта ба ҷорҷӣ гуфт қозӣ ва ӯ низ саросема аз қафои беку Эшон ба роҳ даромад. Чанд амин, гӯё ба танашон кайк роҳ ёфта буд, бетоқатона ба думи беки нав часпиданд.

Садои баланду гӯшгири мунодӣ дубора дар фазои майдон пахш шуд:

– Имрӯз офтоби саъд, анвори ҳилму карами ҷаноби бек ба сари нуриён дурахшид. Ҳой халоик, ин мурувватро бо диди тоза қабул фармоед ва дар ҳаққи фармонбари амири азимушшаън, беки бузургвор дуо кунед, ки бандаҳои гунаҳкор озод шуданд. Адлу ростӣ тантана кард, шаккокино ҳамоқат баҳшида шуд, ҳама шод бошед дасти ҳам бигиред. Инак, дар ҳаққи беки одилу хушмандамон дуо гӯед!

Фаршед ба кулӣ ранги дигар гирифтани манзараи бозорро дида, бо тамоми вучуд хушҳол гардид. Агарчи асирони дастбастаю залил дили ӯро ғарқи ғаму андӯх карда буданд, холо кандану афкандани занҷирҳои дасту пояшон дидаҳои ӯро ғарқи ашки шодӣ намуд. Пай бурд, ки инсонҳои дилёбу дарёдил, мисли Судурбобо, метавонанд ҳатто дили сангро об кунанд ва оби ҷориро ба роҳи худ равон созанд. Дар миёни издиҳоми бозор аз дунболи бародар мерафту ба ҳоли асирони дасту побаста дилвопас буд. Сари ҳар қадам қомат рост кардани навкарони аҳмуи калтақдор ва мулозимони аборӯш бо беки мағрурашон дили ӯро ба таҳ кашаида, аз пешомади ногуворе дарак медоданд. Аз ҳаёл мегузаронд, ана-ана ҳамин лаҳза мардони нимаурёни бандӣ зери шаллоқ хоҳанд монд, ба онҳо касе наметавонад ёрӣ диҳад, касе ёрои ҷилавгирӣ аз лахтулаб шудани пӯсти бадани онҳоро надорад. Ҳар як навқаре, ки болосари асир чун сих меистод, чеҳраи қаҳролуд дошт, аз ғояти ҷаҳлу ғабз буд ё беҳобию шиканҷаи роҳ, гӯё хун ба чашмонаш дамида менамуд. Вале, дар як чашмпӯшӣ сахнаи тамошо ранги дигар гирифт, майдоне, ки мебоист хунҳориеро ба намоиш гузорад, ғарқи шӯру шаафи ҳозирин гардид. Хурду калон дасту позанон аз озод шудани асирон табли шодӣ заданд, шавку сурури Фаршед низ дар ин миён бепоён буд. Ӯ ба хубӣ дарк кард, ки рӯзгор ҳамеша ба як қарор наместондааст...

Гармоба

Осмони Нур ҷомаи ҷиғда-ҷиғдаи сапеду обиранг ба бар дошт, мисли ин ки абори дарвешонро ба амонат гирифта бошад. Аз боло дӯшизаи фалак бо анвори заррину мулоими худ аз ҳазору як сӯроҳии он ҷомаи порашуда уBUR карда, ба сӯйи заминиён чашмак мезад. Дили ҳаво мехост гарм бошад, вале аз дасти абори лахтулаби осмонӣ ва насими сарди поизӣ, ки аз самти қалъаи Нур мевазиду ҳавои серун ба бор меовард, хушкунукузада метапид. Дар кӯчаю хиёбонҳои шаҳри Нур, ба вижа, дар ҳаволии бозоргоҳу Чашмаю пойғаҳи Қалъа сели одамон аз ҳама вақт дида бештар ҷорӣ мешуд. Боди ҳаёху ва фарёду хурӯши шаҳриён аз ҳар сӯ ба димоғ мезад. Овозу сарусадого то ҷое рӯйи ҳам менишаст, ки намешуд арзу паёми хунармандону косибон ё пешавару пилаваронро аз ҳам фарқ

кард. Бо вучуди ин, беш аз ҳама пӯшт-пӯштгӯи аробакашону соҳибони бор ба гӯшҳо симоб мерехт. Хурду калон, зану мард тарадуди номуназзаму парешон ба ҷаҳор сӯй доштанд, ҳар кӣ овораи кори худ дунболи сарубарги зиндагӣ метохт. Ба назар мерасид, баракаи рӯзи ҷумъа беинтиҳо аст, ҳар кас мехоҳад дар ҳамин рӯз доду ситаде кунад ва самару подоше барои худу хонаводааш фароҳам оварад.

Пас аз худоҳозифӣ бо Бахрому Эшони Судур, Фарҳод дасти Фаршедро гирифта, аз миёни анбӯҳи одамон бозорро миёнбур карда ба кӯчаи Чашма баромад. Аз пушти ҳисори бозоргоҳ хиёбони сангфарши васеъ мустақим то останаи маҷмӯаи Чашма тӯл мекашид, ки ҳошияҳои он аз самти рост бо дӯкониҳои ба ҳам мутгасили савдогарони хурдафурӯш ва аз ҷониби чап бо наҳри сероб пайваст мешуд. Оби наҳр аз даҳанаи танги Чашма берун ҷаҳида, қариб то ним ҷақрим дар роҳи худ ором мерафт ва аз бағали ҷойхонаи суннатӣ гузашта, дар сӯроҳии ҷӯи болопӯшидае нопадид мегардид. Фаршед аз қафои бародар роҳравон ду ҷашм ба наҳри камбари зинда баста буд ва наметавонист аз оби мусаффоӣ он, ки гоҳ-гоҳ бо акси нурҳои хуршед ханда мекарду дар дилаш садҳо моҳии яксоҳти бесабр равуо доштанд, дида бардорад.

– Ин ҳанӯз ҷӯи Чашма аст, додар, – тавачҷуҳи аз ҳад зиёди Фаршедро пай бурда ба сухан омад Фарҳод, – ҳусну намои сеҳрангези ин манбаи зиндагӣ дар пеш аст. Мо аз сарамон об гирифта, ба он ҷо меравем, марқади Ҳазрати Абулҳасану модарашонро зиёрат мекунем, дар масҷиди ҷомеъ намоз мегузорем ва ба серӣ аз оби поқу мусаффо мехӯрему моҳиҳояшро тамошо мекунем!

Бародарон аз зинаҳои мобайнӣ, ки хиёбонро ба наҳр мепайваст, давида ба поён фурумаданд ва аз болои пули борике гузашта, дар самти муқобил пасу пеш рӯи суфаи маҳсуси обхӯрӣ қарор гирифтанд. Ҳам хастагии роҳ ва ҳам иштиёқи ҳарчи зуд расидан ба оби Нур буд, ки ҳар ду кафҳои худро пур-пур карда об хӯрданд: «Худоро шукр!». Бо адои шукри неъмат, ба қафо гашта аз бағали ҷойхона ба самти рост печиданд. Дар роҳраве, ки ба таври мувозӣ бо наҳр ба боло имтидод дошт, ва дар самти чапи он майдоне бо ниҳолҳои бешумори зинатию манзаравӣ ҷой хуш мекард, ба сӯи ҳаммом роҳ пеш гирифтанд. Ин ҷо одам кам ба назар мерасид, маълум буд, ки барои оббозӣ кардан ҳанӯз зуд аст. Ҳавсалаи Фаршед сар мерафт, аҳёнан тезтар қадам зада аз бародар мегузашт, вале ҳеҷ гуна гармоба ба дида наменамуд. Фарҳод бошад, ба ин шитоби ӯ парвоя надошт, беохир ба майдони сердарахт, ки бештар буттаҳои аз гул мондаи настарану садбарг ва қочу сарву санавбарҳои сарсабзи он ҳаёло мерабуданд, ҷашм медрӯхт ва тугмаи гиребони пероҳанаашро ҳам боз карда аз насими сарди поизӣ ҳаловат мебурд.

Ниҳоят, дар охири роҳрав, аз пушти дарахтҳои самти чап хонаи хиштини гунбаздоре намудор шуд. Аз ҷое, ки майдон бо кашидани тавораи ҷуббофт тамом мешуд, роҳзинаи сангӣ ба поин мерафт ва ба сахни ҳавлии ҳаммом даст меод.

– Ана, ин гармобаи Нур аст, додар! – хушҳолона ба тарафи иморати мустатилӣ, ки пештоқи баланд ва дар пушти сақфаш ду рад гунбазакҳои кӯтоҳу дар васат гунбази саркашидае дошт, ишора кард Фарҳод. – Ҳайрон нашав, дар бисёр шаҳрҳо, одатан, ҳаммомро дар шамолпанаҳӣ месозанд. Аксаран поинтар аз кӯчаҳо заминро мекананду девор мебардоранд ва атрофаширо бо хок пур мекунанд. Медонӣ барои ҷӣ?

– Чун ба навъе маҳалли халочо⁴⁷ аст, шояд хостаанд аз ҷашм дуртар бошад? – дарҳол ҳар ҷӣ ба зеҳнаш зад ба забон овард Фаршед.

– Не, ин гуна сохтусоз ду далели асосӣ дорад: аввал ин ки, оби сойро бо нову лӯлаҳои сафолӣ хеле осон ба созаҳои обгир ё деғҳои бузургу ҳазонаҳо савор мекунанд ва дигар, ба хошири гарм ниғаҳ доштани обуҳавои дохили ҳаммом.

– Яъне, гуфтани ҳастӣ, ҳар қадар иморат пинҳон бошад, таъсири боду борону ҳавои сард камтар аст, бале?

– Оре, дақиқан ҳамин тавр!

Вакте ки бародарон ба ҳаммом наздик шуданд, Фаршед беихтиёр садо баровард:

– Баҳ-бах, ҷӣ сардари зебое! Дар васати нақшунигори рангин хуршед нур мепояд ва катибаи «Гармобаи Нур» ҳам ба мисли тоҷе бар сари офтоби заррин нишастааст.

– Ҷашмхоят фақат зебоиро мебинад, додар! Дар воқеъ, ҳар як гӯшаи ин бино муъҷизаи дидани дорад. Ба он ду панҷарае, ки дар ду ҷониби даромадгоҳ аст, нигоҳ кун. Ҳар ду шабеҳи якдигаранд ва нақшунигори даври сардар айнан дар онҳо тақрор ёфтааст.

– Гап нест! Девораш ҳам аз хишти пухта будааст, бубин, додӣ, гӯё бо хишт гулчинӣ кардаанд.

– Ин гармоба аз ҷумлаи биноҳоест, ки куллан бо хишти пухта сохта шуда, бо қошиҳои муаррак ороиш ёфтааст ва роҳравҳои фарши онро бо санги мармар пӯшондаанд. Ин чинҳо дар муқобили

⁴⁷ Халочо(ӣ) (ى) خلّاج – хало, ҳочатхона, обхона

хар гуна рутубату гармову сармо тоқатпазиранд ва аз ин хотир ҳам, гармобаамон солҳои зиёд побарҷо мондааст...

Ҳанӯз ворида сардархона нашуда, ҳар дуру як марди қадқӯтоҳи тупул⁴⁸, ки ришу мӯйлаби ғулуи сиёҳ дошт ва болои ҳам яктаҳу чома пӯшида, ба сар саллаи сиёҳранги боҳайбате гузошта буд, пешвоз гирифт. Ӯ бо эҳтиром даст ба сари дил гузошта гуфт:

– Ҳуш омадӣ, Мулло Фарҳод, нури дида, тоҷи сар!

– Ҳочибобо, салом! – ҳамоно ҷавоб дод Фарҳод. – Қасе наменаояд, гармобаатон баста нашудааст, мабодо?

– Не, чиҳо мегӯӣ, шояд тамоми ҳаммомҳои ҷаҳон варшикаст шаванд, вале гармобаи мо аз қор намеафтад! Фақат, ҳанӯз каме зуд аст, баъд аз пешин дарамон ғарқи ниёзмандон мешавад.

– Пас, мо аввалин муштариёни шумо ҳастем!

– Оре, марҳамат ба дохил, – аз сардархона ба самти чомағаҳ⁴⁹ мушояат карда ҳудаш низ аз қафо омад ҳаммомӣ ва каме баланд садо зад: – Қучқор, меҳмононро қабул кун! Зуд бош, дампой, сачок, собун, лунгиҳои тозаро омода кун!

Бо нидои «чашм!» ҷавони борикандоми сартосе давида ба роҳрав баромад ва бо таъзим дар пеши ҳаммомӣ рост истод, то ки тозаодаҳоро ба ҳонаи дарун барад. Фарҳод бо нигоҳи ризо аз илтифоти мустаҳдимин⁵⁰ гуфт:

– Дастӣ шумо дард накунад, Ҳочӣ Анвар, лутф кардед! Ин тарафаш ҳудамон, шумо заҳмат нақашед.

– Кори мо ҳамин, агар хизмати муштмол лозим шуд, вай ҳам дар дохил аст. Ҳар чӣ майл доред аз Қучқор бихоҳед, омода мекунад. Ман дар айвон бо ҷойи талх мунтазиратон мемонам, ҳаммоми хубе дошта бошед!

– Ташаккур!

Дар пойғаҳи чомағаҳ Қучқор ду ҷуфт дампоӣи чарминро пеш гузошт. Ҳамин ки Фарҳоду Фаршед кафшҳои худро иваз карданд, онҳоро ба дохилтар фаро хонд ва ба ду қафасаи ҷӯбин, ки дар дохил чангақҳои филизӣ барои овехтани либос доштанд, ишора карда гуфт:

– Марҳамат, либос қашед, ман лӯнгӣ медиҳам.

Сипас ба қафо гашта, аз сандуке, ки дар пешғаҳи чомағаҳ буд, ду даст порчаи пахтагини таххӯрда, ду қисаи баданмолӣ ва дуто сачоқи тозаро берун овард. Лавозимро рӯӣи ду курсӣ, ки рӯ ба рӯӣи миҷозон буд, гузошт ва беист ба ғӯшаи дигари чомағаҳ, ки дар он ҷо девори дарунқовшуда ба шакли меҳроб чанд қатор раф дошт, сар зад. Аз он ҷо ҳам дутой собуну санги по ва лагану обрезаки дастадор оварда дар назди курсиҳо гузошт.

Фаршед бори аввал ба чунин гармоба меомад ва аз пайи бародар ҳар як амалро такрор мекард. Барои ӯ ошноӣи ҳаммомӣ бо бародараш ва ҳаракатҳои муназзаму ҷусту ҷолоқии хидматқор хеле хуш омад. Аз зери чашм давутози Қучқорро хонда, дар дил завқ бурд. Вақте ки навбат ба либосқашӣ расид, дигар бо изо худдорӣ кард. Дар пеши назар Фарҳод рӯ ба қафаса истода, абою пираҳану шалворашро дар овард ва лӯнгии гузоштаи хидматқорро аз камар ба поин печонида баст. Сипас лагану лавозими шустушӯро ба даст гирифта, ба Фаршеди дудила рӯ овард:

– Ҷаро таёқ шудай, зуд бош! – ҳамин ки дарёфт Фаршед аз бараҳнашавӣ хичолат мекашад, бо табассум афзуд: – Ҷойи шарм нест, додарҷон, ин ҷоро гармобаи умумӣ мегӯянд, танҳо мардон аз сар об мегиранд, агар лозим шуд, лухту урён ҳам ба об медароём. Қанӣ, либосқоятро кашу ин лӯнгиро банд ва лагану собуну санги пою сачоқатро гиру аз қафои ман биё, тез шав!

– Ҳам сардхона ва ҳам гармхонаи ҳаммом тозаю озода аст, ҳазонаҳо⁵¹ об доранд, – дар миёни сухани Фарҳод гуфт хидматқор, – агар ниёз доред, даллокро⁵² ҳам садо мезанам, бароятон муштмолӣ мекунад.

– Зарурат надорад, мо ҳудамон пушти якдигарро мемолем. Ҳама чиз ҳаст, танҳо пас аз оббозӣ боз яктой лӯнгии хушқ лозим мешавад.

– Ҳатман, дар сардхона рӯӣи тахтапоӣи либосворӣ мегузорам, – гуфт хидматқор ва ду пиёла оби гарми омодакардашро ба бародарон дароз кард.

⁴⁸ Тупул تپل – гирду фарбех

⁴⁹ Чомағаҳ جامه گه – ҷойи либосқашӣ, утоқи рахтқан, гардероб

⁵⁰ Мустаҳдим مستخدم – хидматқор, ходим

⁵¹ Ҳазона خزانه – ҳавзи оби гармоба

⁵² Даллок دلاک – танмоланда; ин ҷо: қисақаш (қасе, ки дар ҳаммом тани муштариёнро мемоланд, то шустушӯ осон шавад)

– Ташаккур, – оби пиёларо хӯрда гуфт Фарҳод ва ба Фаршед рӯ оварда амромез гуфт: – ку, рафтем ба дохил!

Ҷомагаҳ бо роҳрави борик ба сардхона мепайваст, ки хонаи аввали шустушӯӣ буд. Дар мобайни ин уток як ҳавзаки пури об дида мешуд, ҳавои нисбатан гарм дошт. Дар атрофи ҳавзак гирдогирд кундаҳои софу сайқалшудаеро гузошта буданд, ки ҳаммомкунандаҳо метавонистанд рӯи онҳо нишаста аз сари худ об резанд. Фарши хонаро пӯшиши мрамори хокистарранг оро меод, аз тозагӣ барқ мезад. Аз сақфи сардхона чилчароғе овезон меистод ва дар қисми васлшавии гунбазу деворҳояш чанд тоқчаи панҷарадор ва шишакоришуда равшани берунро ба дохил инъикос мекарданд. Аз он ки гармоба холӣ буд, Фаршед хушҳол шуд. Ӯ бо ҳавас намои сардхонаро тамошокунон аз пайи Фарҳод омада, ба рӯи як кундакурсеи нишаст ва пайрави ӯ лагани худро бо об пур кард.

– Ин ҳавз оби ширгарм дорад, – ба суҳан омад Фарҳод, – мо танҳоро ба об одат кунонда ба гармхона мебароем. Шустушӯӣ асосӣ дар он ҷо сурат мегирад.

Фарҳод лагани обро аз сар рехт ва дубора онро пур кард. Фаршед низ аз сари худ об рехт ва бо хушҳолӣ гуфт:

– Маза, чӣ қадар оби форамаст!

– Бо ин карраҳоят⁵³ намебарояд, се-чор лаган об рез, ба байти дуҷум мебароем. Он ҷо мазаро мебинӣ!

– Не-е?!

– Оре, гармобаи асосӣ он ҷост! Ҳам ҳаловат мебарӣ, ҳам аз гарду чирк сабук мешавӣ. Дар ин гармобаҳо одам фақат шустушӯӣ намекунад, ҳамчунин рӯҳи равони худро пок месозад. Оби гарми ҳаммом сардихоро аз бадан зоил ва балғамро об мекунад. Ҳафтае як бор ба ин гуна гармоба дарой, асабҳоят нарм мешавад, доимо лоғару сабук мемонӣ.

– Ҷолиб аст. Чаро хидматкори ҷомагаҳ ба мо оби гарм хӯронд?

– Бубин, дар ҳама ҷо гармобаҳо дорой фазоҳои сарду муътадил, гарму тар ва гарму хушканд, ки вобаста ба табъи бадан дуруст шудаанд. Ҳар кӣ ба ҳаммом меояд, набояд сармо хӯрад ё исҳол гирад, ё ҳолаш бечо шавад. Аз ин хотир, ҳаммомдорон ҳам ҳавои дохили хонаҳоро ба тадриҷ мусоиди бадан мекунанд ва ҳам табъи мичозони худро қабл аз обтанию пас аз он бо додани оби гарму чой мутобиқи обуҳавои гармоба месозанд.

Фарҳод обрезиро қатъ кард. Лагану лавозими шустушӯро гирифта ба самти гармхона рӯ овард ва роҳравон ба суҳанаш идома дод:

– Шуд, додар, акнун бемалол ба байтулҳарора⁵⁴ мебароем.

– Бошад, – дарҳол ба по хест Фаршед, чун ба дидани хонаи асосии ҳаммом бештар иштиёқ дошт.

Дар назари ӯ намои сардхона дубора чилва кард: ҳамон сангнамои фарш, қошиҳои муаррақи девор, чилчароғи овезон аз сақф, гунбази баланд, тоқчаҳои панҷарадор, ҳавзаки об... Вале, дар ҳақиқат, ин ҷо ба маротиб гарм буд, бухоре, ки беист хориҷ мешуд, аз ҳарорати баланд доштани оби ҳавз гувоҳӣ меод. Санги фарши ин хона бо ранги лочвардӣ рӯ боз мекард ва гирдогирди ҳавзак бар замми курсикундаҳо се рад зина ба поин мерафт, ки барои обгирӣ мусоидтар буд.

– Дохили ҳаммом рӯзона бо даричаҳои нургири худ равшан аст, шамъу чароғҳояшро фақат шабҳо дармегиронанд. Мо дар бехтарин вақт ба оббозӣ омадем, ҳам об тоза аст, ҳам гармоба! Бубин, ҳама ҷо дар назар чило медиҳад, гӯё ин созаи муҳташамро ҳамин рӯз сохта ба истифода додаанд! – Фарҳод лавозими шустушӯро дар канор гузошта рост ба ҳавзаки оби гарм даромад ва дар поёнтарин зина нишаст. Ду қафи дасти худро пур карда ба сар об рехтан гирифт ва бо тамоми вучуд ҳаловат бурда, ба Фаршед рӯ овард: – Биё, додар, ин роҳатро дигар дар ҳеч ҷо намеёбӣ, зуд бош, худатро ба об парто!

Фаршед аз сар партофтани худдорӣ намуда, омаду дар бағалдасти бародар нишаст ва кори ӯро такрор кард. Чанд бор ба тану сару дӯши худ об зада бо хушҳолӣ гуфт:

– Оби байтулҳарора, ба ростӣ, сӯзони форама будааст, маза!

– Бадан ҳар қадар бештар дар дохили об монад, зиёдтар мефаразад ва чирку карра осон дармеояд. Ин фазою ин гуна обуҳаво фақат хоси ҳаммомҳои умумӣ аст, ки аз қадим дар шаҳрҳои мо ғайб будаанд. Нақл аст, ҳатто дар аҳди бостон – аз замони Меҳрпарастон гирифта то Зартуштиҳо, қабл аз чашну маросимҳо ба гармобаҳо рафта худро пок мекардаанд. Сипас, ин одати нек чӣ ба сурати вочиб, чӣ ба унвони мустаҳаб ба мусалмонҳо мегузарад ва татхиру ғусл кардан чун одати ҳамешагии

⁵³ **Карра** كَرَرَة – чирк (-и бадан, либос)

⁵⁴ **Байтулҳарора** بيت الحراره – хонаи гарм, ҳучраи оби сӯзон дар ҳаммом (Фарҳод гоҳ-гоҳе қасдан вожаю ибороти мушқилфаҳмо мегуфт, то бародараш бештар мафохиму маъниҳоро ёд бигирад)

аҳли поксиришту фарҳангӣ боқӣ мемонад, – Фарҳод як дам аз суҳангӯӣ бозистода ба Фаршеди беҳаракат амр дод: – аз ҳавз набаро, додар! Дар зери об тамоми танатро молида ист, олудагии бадан ки мулоим шуд, ба пуштмолию кисакашӣ мегузарем.

– Намолида ҳам гӯё ҳама мағору ғубор аз пӯстам чудо шудааст. Бе гап, ба шаҳриҳо ҳавасам меояд! Ҳар рӯз метавонанд дар ин гуна гармобаи гарму ҳаловатбахш аз сари худ об гиранд.

– Аммо ин хел нест, додар. То чое, ки медонам, маъмулан ҳафтае як бор ба ҳаммом меоянд ва дар тӯли рӯз ҳам вақти ҳаммомравии мардону занон мушаххас аст. Дар Нури мо гармоба аз субҳ то аср дарҳои худро барои мардон боз мекунад ва аз дами аср то вақти хуфтан дар ихтиёри занҳо аст.

– Гуфтӣ, шумори муштариён зиёд мешавад, дар байнашон номурсой пеш намеояд? Ба ҳар ҳол, бӯӣ бадан, ах-гуф, чалп-чулпҳои нофориам гуфтагӣ чизҳо ҳаст...

Фарҳод ба завқ омад, бо дилгармии бештар ба суҳбат идома дод:

– Не, додари азиз, айнан гармоба яке аз ҷойҳои поку дилнишине аст, ки хурду калон ба якдигар муомилаи хуш мекунад, ба ҳам эҳтиром мегузоранд ва дастҳои худро дарёғ намедоранд. Яке аз одоби ҳамида ин аст, ки навомада ҳатман ба дохилиҳо салом арз мекунад, бо лутф «тандурустӣ меҳоҳам», «офият бошад» мегӯяд. Лаганҳои ҳамраҳони худро бо об пур карда медиҳанд, тахтапушти ҳамдигарро мемоланд. Ҳеч гоҳ касе бо садои баланд ҳарф намезанад, баду бераҳ намегӯяд, агар ах-гуф кардани шавад, ҳатман ба як гӯша меравад. Оре, муҳити гармоба фарҳанги одобу сунани мардумро нишон медиҳад ва бе муболиға, то чое бозгӯӣ ахлоқи одамон аст. Дар ин ҷо мафҳуми каси худу бегона вучуд надорад. Ҳар як ҳаммомкунанда меҳру муруввати худро ба ҳар кӣ пеш омад, арзонӣ медорад. Ба хусус, ҷавонҳо ба бузургсолоне, ки дар саҳни гармоба нишаста аз сари худ об мерезанд, собунзани ё лифу кисакашӣ мекунад, бо изҳори адабу тавозуъ ёри мерасонанд.

Фаршед аз суҳанҳои бародар неру гирифта изҳор кард:

– Биё, додӣ, ман баданатро собун мезанам, муштмолӣ мекунам!

– Рост мегӯӣ, бисёр дар об нишастем, бояд ба шустушӯ гузарем, – гуфт Фарҳод ва ташти худро бо об пур карда ба Фаршед рӯ овард: – Ту ҳам дар лаганат об гир, ба саҳни ҳаммом мегузарем. Аввал нағзакак собун зада баданҳоро мешӯем, сипас ба муштмолию кисакашӣ мегузарем.

Дар ҳамин асно ба гармхона ду мард бо ду писарбача, ки ҳама пешу паси худро аз миён поин лӯнгипеч карда буданд, ворид шуданд. Рухсори ҳар яке аз хушҳолӣ гул мекард, баробари даромадан марди бузургӣ дасти рости худро аз сари дил ба боло афшонда гуфт:

– Офият бошад!

Ҳамоно Фарҳод ҷавоб дод:

– Сипос, бародарон, бифармоед, ба мо ҳамроҳ шавед.

– Баҳ-баҳ, чӣ қадар тозаю озода аст ин ҳаммом! Об чӣ хел?

– Бале, бародар, ҳазури чон! Об ҳам сӯзони бафориам, ба ҳаде, ки бадан таҳаммул мекунад, роҳат мебаред.

Дар ҳамин лаҳза яке аз писарбачаҳои тозаворид давида омаду лагани оби Фарҳодро аз дасташ гирифт ва ба пешгаҳ, ба саҳни гармоба бурда монд. Ва писараки дигар ҳам кори ўро барои Фаршед такрор кард. Фарҳод бо хушнудӣ изҳори сипос намуд:

– Дастатон дард накунад, боракаллоҳ шербачаҳо!

Вақте ки ҳар ду писарак мамнун аз амали худ фурутан ба қафо гаштанд, Фаршед бо дилгармӣ ба ин бархӯрд, гуфт:

– Инҳо аллакай одоби ҳаммомравиро ёд гирифтаанд, маро лол карданд.

– Оре, аз чашмаи тарбият об хӯрдаанд. Ҳамин гуна алоқою меҳрубонӣ инсонҳоро ба якдигар наздик мекунад, агар аз дастат ояд, ҳиммати худро дарёғ надор, дар кори хайр ҳоҷати ҳеч истиҳора нест! – гуфт Фарҳод ва як он бетоқат шуда афзуд: – Биё, зуд бош додарчон, баданҳо хушк нашуда собунзанию шустушӯ кунем...

Забони ширин чи ҳикматҳое дорад! Дӯстона ва меҳрубона ҳарф задан ба ҳар кас роҳату оромӣ ато мекунад. Мегӯянд, забони ширин морро аз сӯроҳ берун оварад! Оҳанги хушу гуворо чӣ? Ин мояи оромбахш низ мағзҳоро куллан фаро мегирад ва аз ҳар гуна эҳсоси нигаронию ҳаяҷон фориғ месозад. Бешак, қорҳои зиёде ҳастанд, ки дили инсонҳоро ба зиндагӣ гарм ва хушу ҳавоси онҳоро осуда мекунад. Масалан, хондани як китоби хуб. Бо фуру рафтани ба навиштаҳои дилчаспу дилоро кас ҳама гуна ташвишу гирумнро аз ёд мебарорад. Бо ин ҳол, магар лаззате ба хоб баробарӣ дорад? Ба гумон! Зеро ки хоби шаб қалбро таскин ва фишори равонию коҳиш медиҳад, хушёрини хушмандиро афзуда, хофизаро беҳбуд мебахшад, аз бадан афсурдагиро коста, ба он неруи нав ато мекунад. Фаршед ҳамроҳи бародар пас аз шустушӯӣ мукамал аз гармхона ба сардхонаи гармоба гузаштаравон худро сабук, мисли пари кабӯтар ҳис мекард ва маъниҳое аз дидаю шунидаҳояш дар

кисаҳои хаёл чо мешуд. Ў пай мебурд, ки ҳаммом кардан низ аз забони ширину оҳанги хуш ва аз китоби хубу хоби роҳат камтар лаззате надорад. Гӯё то ин ҷойи умраш ба андозаи ин чанд лаҳзаи гармоба худро поку озода ва орий аз гарду ғубор надида буд. Ба ҳар ҷойи баданаш даст мерасонд, пӯсти худро ҳассосу нозуктар дармеёфт, мисли ин ки ғилофе аз пӯсташ даррафта аст. Роҳат по мебардошт, осуда нафас мекашид, пеши чашмонаш равшантар метофт. Ў худро дошта натавониста, аз ниҳояти шодмонӣ ду дастро мисли болҳои мурғ ба ду ҷониб ёзонда, бо як ҷаҳиш сари як по давр зад. Ин амалро ду-се бор такрор карда буд, ки лӯнгии тар аз ҷойи гирех боз шуду лағжида ба замин уфтод. Фарҳод аввал аз хурсандии вай ва сипас тани лухти ўро диду баланд хандид. Фаршеди хичолатзада сурху сафед шуд, давида аз рӯйи тахтапояи либосҳо лӯнгии хушкоро гирифт ва ҷойи шармро пӯшонда истода гуфт:

– Магар худат нагуфтӣ, гармоба ҷойи шарм нест? Ин ки банохост шуд...

– Не, додарам, ба ...и ту намехандам, аз хурсандиат ба завқ омадам! – хандасон гуфт Фарҳод. – То имрӯз туро ин қадар хушҳол надида будам!

– Ба Худо, лаззат бурдам, дастат дард накунад, додӣ. Агар моҳе як бор ба ин гармоба меомадем, ҷӣ хел хуб буд.

Фарҳод лӯнгии тарро ивазкунон бо хушнудӣ гуфт:

– Яъне, гуфтани ҳастӣ, ки ин як обтани кардан ба он ҳама азияти роҳ меарзад?

– Ба Худо, меарзад! – Фаршед ҳамин ки ба сӯйи дари чомагаҳ қадам ниҳод, садои Фарҳод баланд шуд:

– Биист, додар, ханӯз баданҳо гарм аст, ба ҳавои хунук барой, сармо мехӯрӣ.

– Магар ин ҷо ҳам сардхона нест?

– Дуруст мегӯӣ, аммо номаш сардхона аст. Нигоҳ кун, он лӯлаҳои сафолиро мебинӣ?

– Оре.

– Аз они ҷӣ аст, ба фикрат?

– Шояд об дошта бошад.

– Бале, оби гармро ба хонаҳо мегузаронад. Сардхона ном гирифтани ин байт ба нисбати гармхонаи дохилӣ аст. Ба воситаи лӯлаҳои об фазои ин ҷо каме гарм ва оби ҳавзаш низ ширгарм мемонад.

– Гармоба оташдон дорад? – кунҷковӣ кард Фаршед.

– Албатта! Оташдонаш дар пушти гармхона аст ва он оби деги бузурги мисинро ба ҷӯш меоварад. Оби сӯзон бо ҳамин лӯлаҳои сафолин дар гармхона ва буғи он дар хонаҳои дигар давр мезанад. Ҳатто дуди оташдонро беҳуда сарф намекунанд, онро аз гурбаравҳое, ки дар зери фарши утокҳо қанда шудаанд, гузаронда ба берун мебароранд. Ин аст, ки аз пойгаҳи даромадгоҳ то пешгаҳи гармоба ҳавои ҳаммомӣ ҳукмрон аст.

– Шунида будам, гӯлаҳӣ дар гармобаҳо оташ мегузорад.

– Офарин! Ҳеч гармобаеро бе гӯлаҳӣ намешавад тасаввур кард. Гарм кардани об ва мураттабу тоза ниғаҳ доштани ҳаммом ба уҳдаи вай аст.

Вақте ки бародарон машғули суҳбат бар рӯйи тахтапоя менишастанд, боз чанд нафар писарбачаю чавону мард бо изҳори офият дохили сардхона шуданд. Ҳама хурсанд буданд, ба эҳтимоли зиёд, аз он ки ба ҳаммом мерасиданд, аз димоғашон бӯйи баҳор меомад. Фарҳод хомӯш нанишаста, дар идомаи суҳбат аз шунидаҳои худ ба нақл пардохт:

– Мебинӣ, гармоба ҳавои поку матбуъ дорад. Зеро дар ин ҷо ба назофат саҳт риоят мекунанд, дар чанд рӯз як бор оби ҳазонаҳоро ҳолӣ карда, гилрӯбӣ мекунанд. Ҳатто баъзан оби оҳақ мезананд, то ҳар гуна ҳашараю кирму кичча мурда равад. Ин ҷо ба ғайр аз оббозӣ маҳалли ғуслу таҳорат ҳам ҳаст. Барои ҳамин дар ҳама шаҳру рустоҳо гармобаҳоро дар канори масҷид месозанд ва бештаринашон қабл аз азони субҳ боз мешаванд. Ҳар пагоҳӣ чомадори ҳаммом бо гарм шудани об нидо баланд мекунад: «Ҳой ҳамсояҳо, ҳой мардо, ҳой зано, ҳой унҳое, ки ҳамум рафтаниед, бичунбед, об ях кард, афтоб буромад, намози субҳ қазо шуд!...» гӯён мардумро ба ғуслу таҳорат ҷеғ мезанад. Аз сӯйи дигар, гармоба ҳам ба монанди ҷойхонаҳои суннатӣ ҷойи ҳангомаю ҷақ-ҷақи одамон аст. Аксар ҳолат улфатон бар рӯйи ҳамин тахтапояҳо ва дар курсиҳои чомагаҳ нишаста, то чанд муддат доди сухану ҳазлу шӯхиро медиҳанд.

Фаршед дар миёни сухан давид:

– Боре тағои Равшан гуфта буд, ки як дӯсти нурияшро дар гармоба ороиш дода баъд ба чашни арӯсиаш бурдаанд.

– Дуруст, ғайр аз шустушӯӣ дар гармоба маросими ҳинобандии арӯсу домод ва ороиши онҳо низ сурат мегирад. Ба хусус, домод бо дӯстону наздикони худ муфассал ҳаммом гирифта, садру атр мезанад ва рақсу бозӣ ҳам мекунад. Аз шодию нишоти онҳо ҳаммомӣ ва коргаронаш низ баҳра

мебаранд. Онҳо ба ғайр аз ҳаққи ҳаммом аз домод ҳар гуна канду курс ва ширинию мевачот мерӯёнд. Вақте ки арус ё домод бо наздиконашон ба ороиш меоянд, дарҳои ҳаммом ба дигар қасон баста мешавад. Соҳибгӯйҳо дар ҳавои масаррату хушҳолӣ ҳамаро хурсанд мекунанд, ба ҳар як хидматгузор – то даллоку муштмолдеҳу кафшкан, дастмузд медиҳанд, – Фарҳод аз ҷо баланд шуд ва ба сӯйи дари чомағаҳ қадамзанон ба сухани худ идома дод: – Ба гап дода шуда нишаста мондаем, аз ин зиёд фоида надорад, биё, як пиёлагӣ чой менӯшему ба зиёрати Чашма мебароем.

Фаршед низ бо хушнудӣ аз пайи ӯ роҳ уфтод. Дар воқеъ, мағзи ёду хаёлаш оғушта бо ҳисси зиёрати марқади Ҳазрати Нурӣ ва тамошои маҷмуаи Чашма буд. Дар чомағаҳ боз чанд нафар муштарӣ либос иваз мекарданд. Ба худ лӯнгиҳои додаи Қучқорро баста, лавозими шустушӯро гирифта, пасу пеш ба сардхона мебароманд. Фаршед аз пайи бародар зуд либосҳои худро пӯшид, ба сӯйи долон қадамзанон ба сухан даромад:

– Бо ин ҳама одам дар ин ҷо дуздӣю қаллобӣ намешавад? Бубин, ҳама чиз дар дастрас аст, хидматкор ҳам ба кадом яке нигоҳ мекунад?

– Албатта, гулзор бе хор намешавад, аҳёнан дуздбачаҳо низ ба қорашон мерасанд. Аз ин хотир, ман тангаҳоямро ба ҳаммомӣ додам, надидӣ магар?

Дар ҳамин лаҳза писарбачае, ки хангоми даромадан наменамуд, давида ба пеш гузашт ва кафшу маҳсии ҳар дуру аз чокафшии поғаҳи чомағаҳ ба пеш гузошт. Қучқор бо эҳтиром даст ба сари сина ниҳода ба Фарҳод рӯ овард:

– Сабукак шудед, домулло, ҳаммом гарм буд, мушкилӣ ки надоштед?

– Не, ҳаммааш хуб, Худо умратонро дароз кунад, бо додарам роҳату фараҳ бурдем! – бо хушҳолӣ ҷавоб дод Фарҳод. – Аз ин беҳтар намешавад, ба ҳар ҷо нигоҳ кунӣ, чило медиҳад, поку покиза аст гармоба, офарин ба шумо!

Фаршед илова кард:

– Ростӣ, ман дар умрам ин қадар лаззат набурда будам, сипосгузорем, бародар.

– Мо дар хидмат ҳастем, хуш омадед, сафо овардед!

Дар долон Ҳочӣ Анвар бо ду мӯйсафед ғарқи хангома буд. Ба маҳзи дидани Фарҳоду Фаршед аз пушти мизи ҷубини дарозрӯя рост шуду ба пеш баромад. Ӯ ба Фарҳод ҳараки бағалдасти худро, ки ба рӯяш кӯрпача андохта буданд, нишон дода, бо меҳрубонӣ илтифот кард:

– Офият бошад, Мулло Фарҳод, бифармоед, як дам нишаста чойи кабуд хӯред.

– Ташаккур, Ҳочӣ, – гуфт Фарҳод ва бо мӯйсафедони ҳамроҳаш, ки онҳо низ ба пешвозашон аз ҷо хеста буданд, даст дода вохӯрӣ кард ва бо хичолат афзуд: – нороҳат набошед, бародарон, бо бузургии худ моро шарманда кардед.

– Домулло, ин ҳарфҳо чӣ, шумоҳо таҳсилдида ҳастед, дар пешатон таъзим ҳам кунем, кам аст, – гуфт мӯйсафед, ки солмандтар ба назар мерасид, – ҳоло Ҳочӣ таъриф мекард, аз деҳаи Мулло Дурандеш будаед, писари Шокирусто. Ҳар ду аз ошноёни ман ҳастанд, инсонҳои табарруку олиҳиммат!

– Лутф доред, бобо, ман мухлиси ҳар яки шумоям!

Бо таоруфи Ҳочӣ Анвар ба рӯйи ҳаракҳо нишастанд, мӯйсафед дуои тӯлоние хонду ҳама даст ба рӯ кашиданд.

– Аз чойи мо нӯши ҷон кунед, Мулло Фарҳод, пас аз ҳаммом шираи бадан мешавад, – пиёлаҳои чойро паси ҳам ба Фарҳоду Фаршед ёзонда бо муҳобо ба сухан даромад Ҳочӣ, – ба чойи кабуд алафаки кӯҳӣ изофа кардаем, хеле хуштаъм аст...

Рози Чашма

Обе, ки бо нури Илоҳӣ тобону дурфишон чехра боз мекард, аз чашмақосаи шашзалъии қач берун омада, дар ду наҳри борики ҳамарз тақсим мешуд. Наҳри аввал орому беҳаёл мустақим аз қанортари девори сангини масҷиди Чилсутун гузашта, бағали чойхонаи суннатино бӯсида, дар зери погардҳои яксара сақфпӯш нопадид мешуд ва наҳри дувум бошад, сари худро ба рост ҳам намуда, каме дуртар аз ҳаёти гармоба чилвақунон ба сӯйи маҳаллаҳои болодасти шаҳр роҳ пеш мегирифт. Регу сангрзаҳои оби мучаллои ҳар ду наҳр равшан дида мешуд, вале дар ин қарасобҳои бесақф хайлу фавҷи бешумори моҳиҳои озодболу мағрур тозатару возеҳтар нуру фуруғи чашмҳоро мерабуданд. Ба назар мерасид, он ҷонварҳои поку муназзах ҳама ихтиёри худсарию форигболиро аҳз карда, ба худ дунёи бекарони озодӣ сохтаанд ва ба қасеву мӯнисеву ҳомие ниёз надоранд. Ба роҳатӣ пасту боло сина пеш мекашанд, фуку дум ба ҳам расонда нозқунон дил ба дарё мезананд, мисли ин ки чуръату шуҷоате бемонанд аз худ нишон медиҳанд. Вале болотар, дар дили худи чашма хайли моҳиҳо анбӯху ғализтар ба чашм меҳӯрад...

Пас аз он ки таоруфи ҳаммомдору чойхӯрии мухтасар ба поён расид, Фаршед низ баъд аз худоҳофизи гарм аз пайи бародар дар зинаҳои пиёдарави боғи ҳаммом сарболо шуда, аз канори наҳри об ба самти Чашма саъй кард. Ӯ фарқи андешаҳои бепоён шуда, аз фарти тамошои обу моҳиҳо ҳатто сар такон намедод, ба хурдтарин ҷузъиёти хусну намои ноз-нозӣ дида дӯхта, дар умқи хаёл шунидаҳои худро дар пайкари ин манзара медӯхт. Насими мулоиму матбуъ ба машом мезад, ки гӯё он аз сатҳи лап-лапии оби софу мучалло бо гаштугузори мурағтаби дастаҳои сафкашидаи моҳӣ чудо мешуд ва тамошогарону зоирини гирду бари ин гӯшаи биҳиштосоро ба сони парӣҳои боғи фирдавс навозиш меод. Фаршед беғаму осуда қадамзанон то ҳафт мағзи ҷон аз ҳавои ботароват нашъа мебуд ва ҳис намекард, ки аз дунболи бародар мераваду дар пасу пеши онҳо даҳҳо мусофири дигар низ мурур доранд. Фарҳод бо каме роҳгардӣ дар роҳрави Чашма, дӯш ба дӯш бо одамон аз ду рад зина ба арзаки обхӯрӣ поин омад. Ҷоғаҳи обро бо оби чашма пур карда ба Фаршед дод ва шоду мамнун гуфт:

– Оби поку мутаҳҳари Чашмаи муқаддаси Нур, бигир, нӯши ҷон кун, додарҷон!

Риштаи хаёлангезиҳои Фаршед аз ҳам гусаст, обхӯриро аз дасти бародар гирифта бо ихлос миёни панҷаҳояш ниғаҳ дошт ва зери лаб бо чашмони нимапӯш «ба номи Худованди меҳрубону бахшоянда» гуфта, бо рағбату дилбастагии ҳаяҷономез обро то охир хӯрд ва ҷоғаҳи обро ба бародар дароз кард:

– Худоро шукр! – аз таҳи дил садо баровард ӯ. – То ба ҳол ин гуна оби хушмазаро нахӯрда будам, пир шав, додӣ.

– Иншоаллоҳ, саломат бошӣ!

Пасу пеш одамон поин омада об мегирифтанд, бо майлу иштиёқ меошомиданд, ба ҳамраҳони худ меоданд ва кӯзаю даббаҳоро низ пур мекарданд. Маҳалли обгирӣ ҷунон серодам буд, ки касе наметавонист як фурсат бештар он ҷо бимонад. Ҷунбучӯли беохир ва шукуфоии чеҳраи ҳар як соъй⁵⁵ аз эътиқоду самимияти бепоёни ӯ ба Чашмаи Нур ва оби поки он гувоҳӣ меод. Вақте ки Фаршед аз дунболи бародар то пешғаҳи чашма омад, дигар лиғоми ҳиссу ҳаяҷони ботиниаш аз даст рафт. Ӯ қалби воқеии ин манбаи зиндагиро, ки дар чандин нуқта реғу шину⁵⁶ сангресаҳоро пошдеҳон ба хурӯш меомад, дида, бо хушнудӣ изхори дил кард:

– Ман муҳлиси ин замири озодачӯш ҳастам! Айнан ба сони чашмаҳои синадоғи мо пардаи сабру хамӯшӣ медарад, вале бо ин хурӯшу дабдаба обе надидаам!

– Оре, ин ҳамон чашмаобест, ки нури Илоҳӣ ба мисли сурате бар рӯи оина дар пахнояш мунъакис мешавад ва бозтобии рӯшноӣ ба дилҳо умед мебахшаду ба зебоиҳои ҳаёт умедвор мекунад.

– Ва ин ҷо ҳам мағзи чашма аст, ки гуфтӣ, дар як лаҳза ду ҳазор калбез об мебарорад?

– Дақиқан ҳамин ҷост, ки оби он чамъ шуда бо ду наҳр берун меравад. Якеро Оби Роста гӯянд, ки ҷорӣ шуда бо ду ҷӯйбори дигар ба Марғи⁵⁷ Қозӣ ва Марғи Хонӣ муншааб мешавад. Дигаре Оби Чаппа аст, ки он ҳам рафтарафон дар гузари Дуоба ба Марғи Миршакар ва Марғи Миргадо бахш мегардад ва шодобии шаҳри мо бо ин ҳама ҷӯйборҳо фароҳам меояд:

*Чу омад ба поён, яке коза⁵⁸ дид,
Равон обу марғе хушу тоза дид.⁵⁹*

Фарҳод каме аз сухан гуфтан бозистода, бо ишора ба самти болотари пешғаҳи чашма, ки он сӯ деворчинии мудавваре пас аз зинаҳои сангини сартезе ба чашм меҳӯрд, афзуд:

– Он ҳам ҷоҳе, ки чашмаи Панҷоб онҷост, додар, бо номи «Панҷаи Алӣ» низ маъруф аст. Биё, агар аз тамошои моҳиҳову оби синадоғ сер шуда бошӣ, диду боздидро идома медиҳем.

Дил қандан аз неъматҳои худодод барои Фаршед саҳт буд. Агар яке поку беғубор сайр мекарду ба хӯрдание ниёз надошт ва чилваҳои духтарона мекард, дигаре оромӣ соф бо нури хуршедӣ зинат ёфта, ташнагии ҷисмониву руҳиро мешикаст ва ба танҳои хаставу муҳтоҷи меҳр неру мебахшид. Аҷабо, пухта хӯрдани моҳиҳо гуноҳ аст, гуноҳе, ки хатокар ба марғ мубтало шавад! Вале об хӯрдан бениҳоят судовар аст, тавре ки на фақат аташзудо⁶⁰, ҳатто даҳҳо бемориро дармон бахшад!

⁵⁵ **Соъй** ساعى – саъйқунанда, кӯшо

⁵⁶ **Шин** شن – сангресаҳои ба андоза бузургтар, вале нармтар аз реғ

⁵⁷ **Марғ** مرغ – чаман, сабззор, боғ

⁵⁸ **Коза** كازه – каппа; кулба

⁵⁹ Ин байт аз Асадӣ аст.

⁶⁰ **Аташзудо** عطش زدا – ташнагишикан

Дар фарози чашма гарданаи чоҳоби панчашакл софусуф ва чилодор ба назар мерасид, ки аз расидани ҳазор-ҳазор дасти мусофир дарак медод. Дар умқи сею ним кулоҷ чилои нурзояи оби чоҳ дидаҳоро чун оҳанрабо ба худ ҷазб мекард. Сангчини девори гирдаш номуназзам то поён бо ранги қаҳваии тира ба назар меофт. Чо-чо чанд бех ҳазориспанд, ки аз дили девори гирд сабзида, ҳоло дар поиз шохакҳояш рӯ ба хушкӣ овардаанд, дида мешуд ва қариб ҳар як шоха бо тиккаҳои латтаю бандакҳои зиёд ҳусни шилшилаи дошт. Маълум буд, ки латтапораю бандакҳо нишона аз боздиду ниёиши боздидкунандагон аст ва, бешак, дар ниҳоди онҳо истидӣю илтиҷоҳое нухуфтаанд...

– Он силсилаҳонаҳои ба ҳам часпида, ки дар бағали Масчиди Панҷвақта қомат афрохтаанд, Чиллаҳонаи Чашма аст, – дар сари чоҳоб хомӯшию хаёлмандии Фаршедро барканда гуфт Фарҳод. – Бубин, ин чо, ки баландтар аст, аз пошна то пушти боми Чиллаҳона ба чашм менамояд. Дастандозҳои даври бомҳо чунон шабеҳи якдигаранд, ки гӯё чанд куттии яксохтро пушти ҳам дар як хат чидаанд.

– Оре, хеле зебо аст. Ҳоло ба он чо меравем?

– Не, аввал марқади ҳазрат ва муқаррабонашро зиёрат мекунем, – гуфт Фарҳод ва аз пайи марду занҳое, ки дар пайроҳаи рафтуомад барои ба сари қабр рафтан саъй доштанд, ба роҳ даромад.

Фаршед аз дунболи бародар уфтоду ҳамона катибаи дар роҳ хондаи ўро ба хотир овард. «Фарид», бо ин ки ламъае дар гӯшаи зеҳнаш дурахшид, зери лаб гуфт ў ва ду лаби чомаашро бо даст рӯйи ҳам кашида тезтар қадам ниҳод, то қафо намонад. Ҳар кӣ, чи зану чи мард, аввал дар сари роҳ қабри Нургулбибӣ – духтари Шайх Нуриро тавоф карда, бӯса мезад ва сипас ба сари оромгоҳи худи шайх омада, зери лаб дуогӯён даври қабрро се бор давр мезад ва ба рӯйи ҳаракҳои дарозрӯя менишаст. Фаршед низ пайрави онҳо бо салому ниёиш ба номи Худо, хост мазорро тавоф кунад, вале Фарҳод аз дасташ дошта дар канори худ нишонд. Ў нимшунаво гуфт:

– Ин ҳама бӯсидану гирдгардӣ суде надорад. Мон, ҳар кас хости дилашро кунад, чун куфрашро намедонанд, гуноҳе нест.

Гурӯҳи боздидкунанда саъю сачдаро анҷом дода, паси якдигар ба рӯйи ҳаракҳо нишастанд. Мисли ин ки Фарҳод муллои зиёратгоҳ буд, ҳама ба самти ў рӯ оварда, мунтазири дуою фотиҳа хомӯш сар ҳам карданд. Садои маҳину муассир бо қироати оёти сураи «Фотиҳа»-и Каломуллоҳ баланд шуд, чанд лаҳза зоирин дар олами руъёи фуру рафтанд. Овози ширадори Фарҳод то гуфтани хатмулсураву дуою салавот беохир ба ҳушу хаёли нишастагон асар кард. Пас аз дасти омин бардоштан, як-як одамон бо сари ҳаму хаёлманд ба ҳар сӯ тахлия шуданд. Фаршед беихтиёр ба болосари қабр омад ва ба лавҳасанги мрамории он дурудароз диққат дӯхт. Ба рӯйи тахталавҳ ҳамон шеърӣ гуфтаи Фарҳод пурра ҳақ шуда буд, танҳо охири мисраъҳои мақтаъ ба иллати харош хӯрдану паридани лабаи санг ноҳона менамуд.

– Санги қабри ҳазрат бисёр кӯҳна нест, аммо бурҷҳояш паридаст, – ба Фарҳод рӯ оварда гуфт Фаршед, – Ба хунари Мирӣӯлдош бошад, гап нест, хушнавис будаст.

– Акнун ҳашт сол мешавад, ки ин санги гӯрро мондаанд, бегумон, садҳо сол умр мебинад! – Фарҳод аз чо ҳест ва ба самти Масчиди Панҷвақта роҳ пеш гирифта, ба суханаш идома дод: – Дар асл, устоҳои сангтарошу ҳаққок дар Нури мо ё худ дар тамоми иморат ҳам зиёд нестанд, алаҳусус, онҳое, ки ба рӯйи санг катиба менависанд. Мирӣӯлдош аз ҷумлаи устоҳои нодирӣ нигоранигор мебошад. Бисёр катибаҳои рӯйи санги мазорҳо ба қалами тарошқорӣ ў мансуб аст.

Саҳни мураббаи Масчиди Панҷвақта дуруст дар зери гунбади болобаланд бо чанд ранг чило медод. Анвори заррини хуршед аз даричаҳои панҷарадор ба дохил роҳ ёфта, дар васат ба ҳам бармехӯрданд ва нурҳои шикастаи худро даста-даста дар мадди назари бинандагон пош медоданд. Чилои равшанӣ гоҳе зардгун, гоҳе сурхранг ва баъзан қаҳвай дар фазои қошонаи нақшин чой иваз мекард. Ин намои мунаққаш бо садоҳои каму зиёде, ки дар чор гӯшаи сачдагоҳ танин меандохт, ҳамгонӣ мекард. Фаршед медид, дар ҳар гӯшае касе қарор гирифта, сар ба девор часпонда ҳарфе мезанад ва бо диққат ба пажвоки овози худ, ки аз ҷонибҳои дигар шунида мешуд, гӯш медиҳад. Ў низ бо ишораи Фарҳод ба гӯшаи самти рост омад ва даҳон ба бурҷи бино гузошта садо дод:

– Додӣ, кучой?

– Ман даруни кӯзаам! – овози марғуладори бародар аз мағзи девор баромад ва ў бо ҳарос худро ба қафо кашида ба сӯйи Фарҳод назар афканд. Бародар дар самти муқобил, аз гӯшаи дигари қошона ба ў бо шумханд нигоҳ мекард.

Асли қазия ба хотираш заду Фаршед дубора сарашро ба девор ҷафс карда гуфт:

– Маро тарсондӣ, инсу чину парӣ – ҳар чӣ ҳастӣ, бурун-о аз кӯза!

– Ба чашм, хочаам, сарсупурдаи амри шумоям! – ва дар поён ҳарфи «шумоям» чанд бор дар зери гӯши Фаршед акси садо дод.

– Ин масҷид аст ё садоҳонаи Илоҳӣ?

– Ин муъчиза аст, ки сирраш дар девору хумхояш нухуфта...

Фарҳод Фаршедро ба назди меҳроби масҷид хонд.

– Ана ин ҷо обишхури ҳамаи сарусадохост, додар, – гуфт Фарҳод, вақте ки додар ба наздаш омад, – масалан, агар як каф занӣ, овозаш на камтар аз ҳафт бор дар ҳама гӯшаи хона акси садо медиҳад. Медонӣ, барои чӣ?

– Бояд чунин ҳам бошад, охир, мулло дар ҳамин ҷо нишаста имомат мекунад!

– Бале, овози имом аз тариқи меҳроб дар фазои масҷид яксон пахш мешавад ва бо садои расотар ба гӯшҳо мерасад. Ҳоло имтиҳон кун, додар.

Ҳамин ки садои кафзании Фаршед аз даври бар чанд бор баландтар садо дод, ҳар ду ба шигифт омаданд ва Фарҳод дасти худро ба китфи ӯ гузошта гуфт:

– Қоил шудӣ?

– Гап нест, воқеан муъчиза аст!

– Ҳунармандони мо дасти гул доранд, барои шукуфоии қалби инсонҳо мудом меҳрафшонӣ мекунад, шигифтиҳо меофаранд. Ҳоло дигар наметавонем ин ҷо бимонем, додар, биё, дер нашуда ба намози ҷумъа меравем.

– Магар ҳамин ҷо намегузорем?

– Не, дар намозгоҳ, дар Масҷиди Чилсутун.

Ҳар ду аз дари дулингаи кандакоришудаи Панҷвақта баромада, аз зинаи мудаввар ба роҳрави асосӣ поин фурумада, ба самти чараёни оби чашма роҳ пеш гирифтанд. Фарҳод раҳорах ба сухан омад:

– Намозгоҳ куҳантарин масҷиди ҷомеъ дар Нур аст. Ин даргоҳи муборак, ки бо номи Масҷиди Чилсутун ёд мешавад, дар замони Сомониён бино ёфта, пас аз шашсад сол бо амри Абдуллоҳон навсозӣ шудааст. Агар аз боло назар андозӣ, бисту панҷ гунбазро мебинӣ, ки дар панҷ рад ба берун сар зада худнамоӣ мекунад. Ҳамин чордах-понздаҳ сол пеш ҳоли табоҳе дошт, вале ба ҳиммати Судурбобо бо ҷилои нав бозтобӣ кард.

Фаршед хомӯш шудани бародарро дида бетоқатона пурсид:

– Бобо чӣ саховате нишон дод?

– Ин қисса дароз аст, дар бозгашт бароят нақл мекунам, – гуфт Фарҳод ва бо ишора ба дари Масҷиди Чилсутун, ки он ҷо анбӯҳи намозгузoron торафт ғализтар мешуд, афзуд: – Бичунб, додар, ба намоз дер нашавад...

– Намозро барпо доред, ки он инсонро аз зиштиҳо ва мункирот бозмедорад. Маънии намоз ҳамон ёди Худост ва рӯҳу равони вай бо зикри Худованд пойдор мемонад. Намоз бо шустушӯӣ дуруст аст ва бо тану рӯҳи пок омуризиши гуноҳонро аз Офаридгор фароҳам меоварад, – пешкори намоз Эшони Саидҷон як он аз ваъзгӯӣ бозистод ва ба сӯи дари рӯ оварда шунаво гуфт: – Мулло Фарҳод, хуш омадед! Ба сафи пеш гузаред, дар канори Бобо Судур чой гиред.

Нишастагони масҷид беихтиёр ба ҷониби даромадгоҳ рӯ оварданд. Фарҳод бо овози баланд салому дуруд арз кард, агарчи моил набуд, ба пеш гузашт. Эшону муллоҳои пешнишин бо эҳтиром аз ҷо хеста ба ӯ ва аз паяш ба Фаршед низ даст дода воҳӯрӣ карданд. Ҳарчанд Фарҳод аз ин таоруфу муҳаббат хичил шуд, ноилоҷ бо ҳидояти онҳо ба миён гузашт ва боз як бор ба оғӯши бози Судурбобои хандон бағал кушод. Ҳама дубора ба ҷойҳои худ нишастанд ва садои гирои Эшони Саидҷон дар фазои ниёшиноҳ танин андохт:

– Пеши назар биёваред, дар назди хонаатон наҳре бо оби софу покиза ҷорист ва шумо панҷ бор дар он шустушӯӣ мекунед. Бо ин амал аз олудагию касофат чизе дар бадан боқӣ мемонад? Асло! Ҳар як намози гузоштаи шумо низ мисли ҳамон наҳрест, ки то намози дигар гуноҳони шуморо аз миён мебарад. Намоз рӯҳи имонро дар инсон тақвият мебахшад ва ниҳоли тақвора дар дил парвариш медиҳад ва медонем, ки имону тақво садди бозътимод дар баробари гуноҳон аст. Мусибати раҳравони роҳи Ҳақ, аз ҷумла, он аст, ки ғарқ дар зиндагии моддӣ ва лаззатҳои зудгузар мешаванд ва ҳадафи офариниши худро фаромӯш мекунад. Панҷ вақт намоз хондан ба инсон хушдор медиҳад, ки маънии мавҷудияти худро дарк кунад ва аз ғафлатзадагӣ раҳо ёбад. Намоз худбинӣ ва кибрро дарҳам мешиканад, чаро ки инсон дар ҳар ниёиш чандин бор пешонӣ бар хок дар баробари Худо мегузорад, худро чун зарра дар ростии азамат ё бениҳояте мебинад. Намоз фазилати ахлоқ ва тақомули маънавиро фароҳам меоварад ва рӯҳи ихлосро зинда мекунад, зеро он маҷмуаест аз нияти холис, гуфтори нек, амали поку покиза. Намоз даъват ба поксозии зиндагӣ мекунад, ки далели он ҳамин либос ва ҷойнамози пок, оби тозае, ки бо он таҳорату вузӯву ғусл мегиранд ва нияти беолоиши дохили ниёиш аст. Чунончи, ҳатто ҳамин андак намозро вайрон мекунад ва дар ривоёт омадааст: «Намози шаробхор то чихил рӯз мақбул нахоҳад шуд, магар ин ки тавба кунад». Намоз сабру таҳаммул, андешаи саҳеҳ ва тавозуъро дар ниҳоди инсон парвариш медиҳад...

Фаршед дар бағалдасти Фарход сари дузону зада, гӯшу хуш ба ваъзи имом буд. Гарчи ин қабил ҳарфу калом чандин бор дар моварои гӯш садо додааст, ин бор гӯё бо тараннуми дигар, бо садою навои салистар аз қачнайи сомеа гузашта дар шерозаи мағз менишаст ва ба дарғаҳи дил пайгоми фараҳзо мерасонд. Ҳис мекард, гӯё беғаму осуда дар канори чашмаи Сарикӯҳи Бору ҷо хуш кардаасту садои якмароми шаршари хурди он беохир хушу ҳаёлро менавозад ва насими диловези дараи танг беисту мулоим тану ҷонро масҳ дода мегузарад. Оре, намехост ин навозиш аз байн равад, шираи рӯҳнавози ғазали имом аз барги зехнаш зудуда шавад. Ҳар як сухану дуое, ки аз пайи имомату сачдагузорӣ бо тароват то қаъри дил роҳ меёфт, ба вучудаи гармӣ ва ҳиссиёти равонии сурурангез ато мекард...

Сулаҳои ҳамроз

Ҳавои поэзии шаҳри қадимаи Нур, ки бошандагони сертараддуди он беҳаёл аз пайи ризқу рӯзи аробаи зиндагӣ мекашиданд ва чанде мусофиронаш низ гоҳе бо дидагони ҳайратзо ва гоҳе ҳам бо меҳру алоқаи шадид ба гирудори маҳаллиҳо, коми дил мебардоштанд, бо серунбоди мулоим ба нигоҳи гарми хуршеди хандон, ки пароканда шудани тӯдаи абрҳои сахариро ғанимат шумурда шаъшаъпошӣ мекард, даромехта, нафаси тоза ба машоми хокиён арзонӣ медошт. Ин ҳавои дилпазир ҳиссу ҳаяҷони шодиомези Фаршедро, ки бо гузоштани намози ҷамоат ва маъмум⁶¹ будан ба имоме мисли Эшон Саидҷон ва аз пайи бузургдошти бародараш аз сӯйи масҷидиён ба вучудаи роҳ ёфта буд, ба маротиб афзуда, тану тӯшашро гӯйё дар миёни фазои илҳомбахш чун кабутарони озодбол ба парвоз мебаровард. Вақте ки эшонро муллоҳои калони Нур бо арҷгузориву табаррук Фарход ва дар канораш ўро дар васат гирифта, ғарқи суҳбату ҳангомаҳои ширин аз масҷид баромада, қад-қад роҳрави мадраса ва сахни гулпӯши мачмуаи «Чашма» ба самти хиёбони асосӣ роҳ пеш гирифтанд, аз ду ҷониб хайли мардум – пиру барно, зану марди ба зиёрат омада бо эҳтирому ихтимом даст ба пеш гузошта онҳоро гусел мекарданд. Фаршеди лолу шигифтзада дар канори ин ҳама иззату икром нафаҳмид чӣ хел то пешайвони Эшон Саидҷон, ки дар гузари Сайидато воқеъ буд, расиданд ва дар ниҳоят, ҳамин ки дастачамъӣ дар гирди дастархони пурнозу неъматӣ дӯстона чорзону заданд, дигар об аз даҳонаш рафт. Аз тариқи расми ошноӣ, ба ҷону ҳолаш намонда ба меҳмонӣ хондани бародари қадрдон ва ба наздаш даъват кардани аҳли зиёву сулаҳои шаҳр аз муҳаббати бепоён ва бузургмардии Эшон Саидҷон дарак меод. Бо вучуди ин ки тамошои Қалъаи қадимаи Нур, мадрасаю чиллаҳонаҳо ва зиёрати қабристонҳои муборак барояшон насиб нашуда ба дафъаи баъд монда буд, Фаршед дар иваз ба нурхонаи меҳру вафо, ба гулистони муаттари дӯстдориву ҳамдилӣ ва ба фазои пурҳикмати дурусткору некдилон роҳ ёфт. Дар канори суханҳои латифу хушгӯйӣҳо аз чехраи ҳар як эшонро мулло ва мардони рӯзгордидаи Нур гӯё нури имону саодат пош меҳӯрд, меҳрубонию эҳтироми бекиёси онҳо ба Фарход аз сар то по ўро ба вачд меовард, дар пиндори худ бародарро савор ба қоили парӣён дар арши барин мезд.

– Мо мегӯем, ки порсою ҳалолкору ғамхор ҳастем, вале ин ҳислатҳои ҳамидаро бештар дар мардони кӯхистон дидаам, – дар идомаи суҳбати ҳамнишастон мегуфт Эшони Судур. – Ҳар гоҳ аз дари Бору дароям, дӯстам Шоқирҷону Мулло Дурандеш корҳое мекунад, ки бениҳоят пандомезу шигифтовар аст. Як рӯзи доғи тобистон ҳеч аз ёдам намеравад. Вақте ки бо шутурҳоям аз роҳи дашт ба деҳа расидам, дамои гарму сӯзон гӯё гулуямро мегирифт, ёрои озод нафасгирӣ надоштам. Ҳавои Бору ин қадар хафаю дамгир буд, мисли ин ки ҳама насимашро ба пушти кӯҳҳо кашидаанд. Ҳатто шутурҳои ба гармию ташнагӣ тобовар сари худро ҳам карда, фикхасанон оби бинӣ мерехтанд. Дарачаи гармо то ҳадде боло буд, ба назар, теги филизие рухсору пешониро харошида мегузашт, ҳис мекардам аз зучочияи чашмҳоям ҳаври оташ берун меояд. Дар кӯчаҳои Бору паша пар намезад. Меҳостам ҳарчи зуд ба гузари Пайк расаму дар қошои дӯстам паноҳ ёбам. Вале ба дараш нарасида, дар назди чашмаи Пайк худи ўро воҳӯрд. Шитоб дошт, маро диду мисли гул шукуфт ва ҷойи ин ки меҳмони тозаворидро ба хонааш барад, ба ман рӯ оварда гуфт: «Хуб шуд, ки омадӣ, аз дунболам биё, ту ҳам ба як қори савоб шарик мешавӣ». Ноилоҷ, дангуфангамро⁶² дар ихтиёри шогирд гузошта, аз паси ў ба роҳ уфтодам. Бо ҳам ба хонаи Бобо Тобон рафтем. Бо чӣ забоне гӯям, ҳоли пирамард асафовар буд, чашмонаш дар қосахонаи сараш фуру рафта, беҳолу бемадор рӯйи пӯстаки дами дар меҳобид. Кампираш бо нигоҳҳои хаставу ноумед дар бағалдасти ў малулу сархам менишаст, дилшикаста менамуд. Дӯстам баробари расидан боборо пуштора карда ба айвон баровард ва аз ман хоҳиш кард, ки либосҳояшро бикашам. Худаш давида рафту бо ду сатил об ва як калбез

⁶¹ Маъмум **ماموم** – намозгузоре, ки ба пешкори намоз – имом иқтидо мекунад

⁶² Дангуфанг **دنگ و فنگ** – ҷоҳу ҷалол; ин ҷо ба маънии бору буна, васоил

баргашт. Мо дукаса Бобо Тобонро нағзакак оббозӣ доронда, либосҳои тозаашро пӯшонидем ва дубора ба ҷояш бурда хобонидем. – Эшони Судур хомӯш шуд. Ҳама нишастагон ду чашм ба ӯ дӯхта буданд, гӯшу хуш мунтазири охири қиссааш менишастанд. Бобо охи бадарде кашида гуфт: – Саҳарии дигар, ханӯз чашми рӯз накафида хабар оварданд, ки Бобо Тобон ҷон ба Ҳақ таслим намудааст. Ҳар гоҳ он кори савобро, ки дар ҳолати назъ⁶³ ба банде ёрӣ расонда гусл дода будем, ба ёд оварам, аз худ меболам ва дар назди савобҷӯйҳои дӯстам сари таъзим фуруд меоварам.

– Ҳалолзода ба асли худ мекашад, шумо аз падар гӯеду ман аз писар. Ҳамин дӯстам Фарҳод низ чандин бор қорҳое кардааст, ки ба ақлу андешаи мо намеғунҷад, – идомаи суҳанро аз даҳони Эшони Судур гирифта гуфт Эшон Саидҷон. Дигар нахи нигоҳҳо ба сӯйи ӯ дӯхта шуд. Фаршед аз хурсандӣ дар куртаи худ намеғунҷид, барояш таърифи пайвандон хеле сурурангез буд. – Вақте ки бо ҳам дарс мехондем, на танҳо хӯрду хӯрокашро, ҳатто либосу кулоҳу кафшҳои бо шарикдарсон баҳам мидид. Дар ёд дорам, боре як ҷуфт кафши чармини тозаашро, ки аз дастсохтҳои падараш ва хеле мулоиму нафис буд, ду рӯз напӯшида ба ҳамсабақамон Барзуи пошнақоқ дод ва ӯ се соли тамом пӯшида гашт. Худаш бошад, бо чорукҳои кӯхнаи қаблӣ иктифо кард.

Ҳама ба шигифт омаданд.

– Бе муболиға, дар ғамхорию ҷонсаҳтӣ ба ин кӯҳистониён касе наметавонад баробар шавад, – ба хангома ҳамроҳ шуд Баҳроми баззоз, – ҳамин айём буду ду сол пеш, Шокирусто ба хонаи ман омад. Ҳамроҳи ӯ зане ҳам бо духтараш буд, ки худ хоришак дошту духтар аз сурхак ранҷ мекашид. Бемор онҳо буданд, аммо он лаҳза ба сару сурати дӯстам намешуд нигоҳ кард, ба ҳоли ӯ раҳми кас меомад. Азбаски хараширо ба модару духтар дода худ аз деҳа то ин ҷо – фосилаи қариб бист фарсахро пойи пиёда омада буд, лабонаш хушқу қоқ шуда, базӯр аз даҳан нафас мегирифт, ёрои рост истодан надошт, поҳояш то бучулак харошхӯрдаву хунин метофтанд, дилаш заъф меовард. Бовар кунед, бо ин ҳоли низо аз ман хоҳиш мекард, ки бе таваққуф модару духтарро ба назди табиб, ба чиллаҳона барем, дар сурате ки худӣ ӯ аз онҳо бештар ба табобат ниёз дошт!

– Он воқеа ҳамин дирӯзакак буд гӯё, ман ҳам дар ёд дорам, – ба тасдиқи нақли Баҳром афзуд Эшони Судур, – дӯстамро базӯр се рӯз дар хона ниғаҳ доштем, аммо марди яқрав меҳмонӣ то се рӯз аст гӯён, бо пойи обилааш ба деҳа пас гашта рафт.

Баҳроми баззоз ба маънии тасдиқ сар ҷунбонд, нигоҳҳои пур аз меҳру нурунии ҳозирин ба сӯйи Фарҳоду Фаршед дӯхта шуданд. Нигоҳҳои, ки қадри инсону аҳли ҷоннисорро аз даричаи кушоди хушу ройи нек варандоз мекарданд, рӯшани дилҳои софу бегуборро ба сарғаҳи ҳастиву хавоси хушмоё мерасонданд. Фарҳод бо рӯҳи болида, вале шармзада аз изъони⁶⁴ сулаҳо сар боло кард:

– Қорҳои Худованд ҳеч гоҳ бе ҳикмат нест. Мо ҳама дастпарварони шумоём, аммо ханӯз қоре накардаем, ки қобили таҳсин бошад. Албатта, ба касоне, ки ниёзманданд бояд ёрӣ расонд, беҳуда нагуфтаанд: Некӣ куну ба дарё андоз! – гуфт ӯ ва қоматашро сари дузону каме рост карду ба Эшони Судур, ки дар пешғаҳ менишаст, рӯ овард: – Аз суҳбатҳои ширини шумоён намешавад дил канд, бобати пазирой ва наҳори хушмазае, ки бароямон доданд, сипос мегӯяму ташаккур! Ману додарам чанд кори дигар дорем, ки бояд то шом анҷом диҳем, фардо субҳи зуд ба роҳ мебароем.

– Ҳамду сано мар Офаридгорро! – пешдастӣ кард Эшони Саидҷон. – Бо ташрифи худ моро сарфароз гардондед, вале меҳмондорӣ мо чизе набуд, ки лоиқи дӯстон бошад. Умедворем сихату саломат ба Бору баргардед ва ба арӯсӣ ҳам хуб омодагӣ бубинед, ки мо ҳама нуриён чун хок мерезем ба даргоҳатон.

Ҳама бо завқ хандиданд. Фарҳод ҳамон арз кард:

– Ман навқари шумоём, хоки поятон тӯтиё!

Эшони Судур «ё Аллоҳ» гуфту ду даст ба пеш кушод ва ҳама гӯшу хуш ба дуохонии ӯ шуданд:

– Худованд қариму меҳрубон аст, дили ҳар банди ниёзмандро аз хуршеди меҳру шафоати худ мунаввар ва дару қошонаи дилдодагони хайру саховатро пур аз молу манол ва мураффаҳ гардонад. Бодо, ки ҳар мусофири роҳи зиндагӣ бе заҳмату укубат ва бо кӯлапушти пур ба мақсади мурад расад, Яздони пок ҳамаи моро дар паноҳаш ниғаҳ дорад!

Вақте ки меҳмонон аз дарвозаи Эшон Саидҷон баромада, гарму самимӣ бо ҳам хайрухуш карда ба ҷор сӯ пароканда шуданд, Эшони Судур бо Фарҳод ва Баҳрому Фаршед аз қафояшон ба роҳ уфтоданд. Фаршед аз Баҳроми баззоз пурсид:

– Бобо пиёдаанд?

– Ба масҷид ки меоянд, ҳамеша пойи пиёда заҳмат мекашанд. Ҳама эшонҳои Нур ин корро мекунанд.

⁶³ назъ نزع – ҳолати ҷон кандан, эҳтизор

⁶⁴ Изъон اذعان – иқрор; фурутанӣ

– Барои чӣ?
 – Намехоҳанд дар роҳи Худо аспони худро ранҷ диҳанд.
 – Аз он ки ҷойи сутурон худро ранҷ медиҳанд, Худоро хуш меояд?
 – Дар роҳи Худо ранҷ кашидан аз имон аст ва шундаам чандин мазийят⁶⁵ дорад.
 – Яъне, мехоҳанд муъмини воқеӣ будани худро нишон диҳанд? – бештар таҳковӣ қард Фаршед.
 – Ин ҳам ҳаст, – бо тафаккур афзуд Баҳроми баззоз, – вале Худованд бениёз аст, аз касе тавакқуе надорад ва омода аст ҳар дили холиро, ки ба самташ омадааст, пур кунад, ба вай умед бахшад. Эшонҳо ин марҳамати Худоро дарк мекунанд...

Эшони Судур бошад ба онҳо эътино накарда, пеш-пеш қадам мезад ва Фарҳод пас намонда дар канори ӯ мерафт. Эшон раҳорах бо садои паст, дар ҳоле ки аз чизе нигарон буд, шунаво ба Фарҳод мегуфт:

– Беки нав, лаънатӣ, модарбахато менамояд. Лингаш ба остонаи Нур нарасида аз домани зулму ситам гирифт, навкаронаш аз пайи таҷаммуи молу чиз афтидаанд. Фаҳмидӣ, як даста сарбозаш ба деҳаҳои шумо ҳам рафтааст?

– Не. Чӣ қор доштаанд?

– Чӣ ҳам мекарданд, аз номи амираш ба чайби худу муқаррабонаш бочу хироч чамъ кардани.

– Як ҳафта пеш доруғаҳо⁶⁶ бадар рафта буданд, ин қадар танобонаю ушру⁶⁷ аминана⁶⁸ ситонданд, ки дуди халқ ба фалак печид. Қариб монда буд деҳотиён онҳоро сангсор кунанд.

– Қал рафту кӯр омад, ҳоло ки фасли ҳосилгундорист, мардумро ором намегузоранд, гушнаҳо! Ту дер накарда ба Эҷ баргард, ба ҳама хабар кун, ба қозию арбоб саломи маро расон, гӯӣ, ки мисли дафъаҳои пеш олиҳиммат нашаванд. Аз ин гургҳои иморат дигар нафъе нест, зери оби амиро ро задаанд.

– Мо фардо субҳ ба роҳ мебароем, пеш аз онҳо мерасида бошем?

– Оре, инҳо аввал ба Моҳигарму Синдоб мераванд, охарсар ба деҳаи шумо.

– Агар зада пеш кунем-чи?

– Ба вазъият нигаред, одамони худро маҷруҳ накунед шуд. Чанд рӯзи дигар дар Нур ҳам аломон меҳезад, боди наҳси Бухоро дар пушти девори ҳар хона шуввас мезанад.

Ҳамин ки Эшони Судур дар сари ҳамгашти кӯчаи қалони маҳаллаи Сайидато воистод, то бо Фарҳодино хайрухуш кунад, ногоҳ садои илтиҷоомези духтараке, ки тозон аз пушти девори гӯшай баромада монд, онҳоро як қад парронд:

– Бобо, бобочон, я танга назл кунед, а қонатон галдам, фақат я танга!

Вай бо тоқияи гулдори чиркбастаю чамолакҳои халқадори рангпариди ва куртаи обшустаи дароз, ки лабаи доману остинҳояш чиғда-чиғда шуда риштаторҳои овезон дошт ва бо чехраи лоғари дудаолудааш маъюсу бечора ба назар мерасид. Духтарак бо чашмони ашқолуди умедвор ба боло чашм дӯхта, кафи як дасташро ба пеш ёзонда чунон илтимоси назр мекард, ки ҳозир буд бо ин ҳоли худ ҳатто дили сангро об кунад.

Эшони Судур беихтиёр дар рӯ ба рӯи ӯ сари дупо нишаст. Кафи худро мулоим ба китфаш гузошта, бо забони нарм гуфт:

– Тоқиятро ба дастат гир, духтарчон, – ва худааш аз чайби дарунии аботаш як мушт мавизу мағзи чормағз баровард: – ин ба тую додаронат. – Бобо инъомашро ба тоқия рехта аз чайби дигар се чор сикка гирифт ва ба дасти духтарак, ки ҳамоно кафашро ба пеш ёзонда меистод, гузошта афзуд: – Инҳоро бошад ба оҷаат деҳ.

Чехраи духтарак шукуфт, бо меҳру масаррат рост ба чашми Эшони Судур нигоҳ карда, бо хушҳолӣ лаб ёзонида гуфт:

– Худо умлатона далоз кунад, бобочон! – ва ҳамоно дасти холии эшонро гирифт ба чашмонаш молид ва бо лабони нозуку нарми худ гарм бўса бардошт.

Вақте ки эшон сари по рост шуд, Фарҳод низ ба ӯ пайравӣ қард ва ду сиккаро рӯи кафи аллақай дарозкардаи духтарак гузошт. Назр дода, як лаҳза ба сипосгузории кучулу мафтун шуд.

– Ба ҳиммати худгон лозӣ шавед, ақачон, – пушти дасти ӯро низ бўсида бо меҳр гуфт духтарак, – шумо ба ман ёлӣ додед, ба шумо а Худо галдад!

⁶⁵ **Мазийят** مذیت – фазилат, бартарӣ

⁶⁶ **Доруға** داروغه – дар замони иморати Бухоро шахсе буд, ки то омода шудану бардоштани ҳосил ва чудо қарда гирифтани ҳаққи амлоқдор, подшоҳ ё вақф, хирмани иҷорадор ва дигаронро посбонӣ мекард

⁶⁷ **Ушр** عشر – андозе, ки даҳяки ҳосил аз замини обӣ ва лалмӣ аст

⁶⁸ **Аминана** امينانه – андозе, ки бар изои истифодаи об ва фӯрӯши мол дар бозор ситонда мешуд

Дар ҳоле, ки ҳама маҳви забони ширини кӯдаконаи духтарак, бо нигоҳи нек ба ҳам назар меафканданд, вай тозон ба самти муқобили сероҳа рафт ва аз ҳамгаштӣ ба чап гашта дар пушти ҳисори таворай нопадид шуд...

Муруввати баззоз

Фаршед пас аз боздидҳо майл дошт дубора бо Сумо рӯ ба рӯ шавад, аз лабони шаҳдрези ӯ суханҳои гарму ҳазломез шунавад. Намефаҳмид барои чӣ, бо як дидан чашмони оҳусони дӯшиза бо миҷгонҳои мишкии росту тез ва лабони ақиқвору ғабғабе бо чину шикани малеҳ дилашро об карданд. Ба тани ӯ куртаи чити гулдор ва нимтаҷаи қирмизранг хеле мезебид. Дар шонаҳояш ду кокули кашол аз зери токии ирокии гулдор нури чашро мерабуд. Ҳанӯз ҳам пажвоки садои диловези духтар дар гӯшу зеҳни гирои зебоихоҳ хуруҷ мекард.

Пас аз худоҳофизӣ бо Эшони Судур Баҳроми баззоз низ ба бародарон ҳамроҳ шуд ва ҳар се якрост ба гузари Ҳалвогарон омаданд. Баҳром дар як лаҳза бо Усто Ҳамид забон ёфта, ҳар гуна қанду қурсу ширавориеро, ки барои Фарҳод лозим буд, дар халтаҳои хоси қоғазӣ чудо-чудо ҷамъ овард. Ӯ ба писари дӯсти худ имкони тасвия⁶⁹ надода, ҳама пули маводи харидоришударо худаш ба қаннод дод. Вақте ки Фарҳод шармзада изҳори эътироз кард, Баҳроми баззоз бо лутфу меҳрубонӣ гуфт:

– Ин тӯёнаи ман бошад, додарам! Ба ҳурмати дӯстиамон, дил ба хичил нашав, агар заррае бандагии маро қабул дорӣ, аз ҳимматам рӯ натоб. Ман хеле-хеле дар назди дӯстам бедеҳкорам, нону намаки шуморо зиёд хӯрдам, ин ки ҳоло медиҳам, чизе нест!

– Дастӣ шумо дард накунад, саховататон бекиёс аст! Мо навқари шумоем, бародар, нагӯед қарздорам. Ҳамаамон фақат дар назди Офаридгори якто бедеҳкорем.

Аз лаҳзае, ки Фарҳоду Баҳроми баззоз ба коргоҳи Усто Ҳамид даромада аз пайи интиҳобу хариди маводи қаннодӣ, аз қабилӣ ҳалвои тару риштагиву кунҷит, парварда, набот шуданд, Фаршед беохир духтари усто – Суморо мекофт. «Кучо шуд ин ваъдахилоф, – бо ноҳинҷорӣ аз дил гузаронд ӯ, – қарор буд маро ба усто шинос кунад, хонаҳои кориро нишон диҳад, бо равиши пухтупази қанду набот ошно созад... Наменамояд, ба ҷое рафтааст, зоҳиран... Э Худо, навод нодида равам? Наход ки рӯ боз накунад? Чӣ кор кунам, аз кӣ пурсам? Ё ҷег занам, фарёд занам, ки биё, Сумо, биё, ман омадам? Наход ки...».

Не, Сумо ҷамолашро нишон надод. Вақте ки Фарҳоду Баҳроми баззоз ҳама харидҳои худро бар рӯи ҷаҳорпояи роҳрав бағали ҳам гузошта, ба суҳбату хангомаи ширини худ бо Усто Ҳамид хотима медоданд, Фаршед билкул нороҳат шуд. Мисли мурғи посӯхта то дами айвони хурд, то остонаи танӯрхона, то охири долони коргоҳҳои қаннодӣ равуоқунон бо чашмони аз ҳадақа баромада духтари соҳибхонаро мекофт. Ҳамин лаҳза дар назди айвон зане намудор шуд. Ӯ ба тан пероҳани васеи пӯшида, ба сару гардани худ рӯмоли қалонеро баста буд. Фаршед беҳаёл ба ҷониби ӯ гашт ва наздик омада бесаброна суол кард:

– Хола, Сумо қанӣ?

Зани ношинос ҳайратомез аз сар то пойи ӯро варандоз карда, бо лабханд гуфт:

– Сумо ба гулчинӣ рафт, – ва беҳаёл, ба воканиши писар тавачҷуҳ накарда, ба самти танӯрхона роҳ пеш гирифт.

Фаршед дар шигифт монд. Сар дарнаовард, ки қадбону чӣ гуфтани аст. «Ба гулчинӣ рафт», яъне чӣ? Дар фасли тирамоҳ ба гулчинӣ? Сумои дастёр, ки бе он ҳам ҳазору як қор дар ин қаннодӣ дорад? Лолу мабхут даст ба сутуни айвон бурд, ки садои бародарро шунид:

– Додар, биё аз ин бастаҳо гир, меравем!

Оғуштаи фикру хаёли мубҳам Фаршед ба тарафи ҷаҳорпоя омад. Аз пайи бародару Баҳроми баззоз ду бастаи хурди боқимондаро ба даст гирифт ва дилвопасу мутаҳаййир, ба пас нигоҳқунон аз дарвоза ба берун баромад. Фулгулаи дилашро наметавонист ба касе ифшо кунад, ёрои дарди дил қардан надошт. Лабташна, чехраи дилрабои Суморо надида, базӯр по бардошта коргоҳи қаннодиро тарк кард...

Дар ҳоле ки домани ширгуни рӯз дар зери пардаи беохирӣ сиёҳгуна нопадид мешуд, шафақи уфуқ мавҷҳои гулгуни худро торафт аз даст раҳо мекард. Дар кӯчаҳои Нур равуои одамон афзуда буд, ҳар кас саъй дошт роҳу роҳравҳо торик нашуда, борубунаи худро чи пуштора, чи бо аробаю фурғон⁷⁰ ба манзил расонад. Аз дили тараддудҳои сокинон садои шавкуну ғалағувурҳои беохир ба

⁶⁹ Тасвия تسويه – пардохти пул, баробар қардани ҳисоб

⁷⁰ Фурғон فرغان – василаи борқашонӣ, ки маъмулан як чарх дорад ва ду дастгираи ҳидоят

фазои кӯчаҳо печида дар гӯшҳо ба ҳар навъ танин меандохт. Фаршед дарёфт, ки аз сад яки ин сарусодоҳо дар рӯз шунида намешуд. Рӯзона ҳатто ба ҳаёле рафта буд, ки ин шаҳр бо ин ҳама бузургии худ беодаму хилват аст. Вале акнун акси ҳолро мекӯшад, то расидан ба кӯчаи Чармгарон ва аз пушти сар баستاني дарвозаи шоҳонаи Баҳроми баззоз наздик буд гӯшҳояш кар шавад, худро дар умқи баҳре зери шуввоси якмароми беохири об ҳис мекард.

– Вақти шом ҳам шуд, Фарҳодҷон, – гуфт Баҳроми баззоз ва як лингаи одамгузари дарвозаро кушода, меҳмонони худро ба дохил хонд, – зудтар таҳорат гирифта бароем, ба ғизои шом дер нашавад.

Ҳамин ки вориди ҳаёти боҳавои бозаргон шуданд, бӯи диловези нони навпухта ва тафти иштиҳоовари гӯшт ба димоғ зад. Фаршед дид, ки дар танӯрхона ва гирди оташдони мизбон як бонуи калонсол ва чавонзани машғули зиндагианд. Ҳар ду баробар каме пештар омада, ду даст ба рӯи сина гузошта, ба онҳо салом арз карданд. Зани калонсол Фарҳодро шинохту чашмҳояш равшан шуд, бетоқатона ба пешвоз баромад.

– Хуш омадӣ, писарҷон, дар кучоҳо мегардӣ, наменамоӣ? – ӯ якрост қадам гузошта ба назди суфаи даромадгоҳ омад ва бо кафи даст китфи Фарҳодро сила карда монд. Дар канори ӯ Фаршедро дида бо меҳрубонӣ афзуд: – Ин бача додараат мегӯям, меҳраш ширин аст! – вай бо меҳрубонӣ гунаи Фаршедро низ, ки лабханд зада меистод, молида монд.

– Хушбахт бошед, янга, мо субҳи зуд дар Нур будем. Оре, ин ҳам додари хурдиам. Падарам ин дафъа ӯро ба ман ҳамроҳ кард, – аз хушҳолии қадбону шод шуда гуфт Фарҳод.

– Тану чонаш ба саҳтиҳои сафар одат кунад, гуфтаанд-дия! Додӣ, дугонаам Маҳтоб сари ҳоланд, саломатанд? Хешони Бору ба чӣ аҳволанд?

– Ҳама нағз, янгачон, салом расонданд...

– Чихо кардӣ, аз меҳмонӣ омадӣ, худат? – риштаи суханро ба даст гирифт Баҳроми баззоз. – Зуд бош, дастархон паҳн кун, гуфтугузор намегурезад!

– Ҳама чиз омодааст! Ман қолаҳои додаронама дидан замон ба зиндагӣ часпидам. Марҳамат, дароед, ба болохона гузаред Фарҳодҷон.

– Аввал намоз меҳонем, ба калин гӯй чой дам карда монад!

– Хуб шудааст, – як даст ба рӯи сина бо таъзим ҷавоб гардонд қадбону ва бо ангушт ба сӯи таҳонаи самти рост ишора карда афзуд: – Обдастҳо пури оби гарм аст...

– Шуд, шуд, ту рав пайи корат! – каме баланд гап зад Баҳроми баззоз ва бо эҳтиром ба Фарҳод рӯ овард: – Додарам, чишнава дар он сӯ.

– Медонам, амак, – бо табассум гуфт Фарҳод ва Фаршедро ба чониби обреза фаро хонда илова кард: – биё таҳорат мегирем...

Дар мусофира, дар шаҳри дигар дӯсту ошно доштан чӣ қадар хуб! Ғарибиро пай намебарӣ, аз танҳои наметарсӣ, на парвои гармо дорию на боке аз сармо. Бо дили пур сар ба роҳию дил ба ёр. Ғам намехӯрӣ, на аз тангдастию ҳоли нобоб, на аз фуқдони⁷¹ чойи зисту бистари хоб. Дар канорат ҳамрозат ҳаст, ҳамболат ҳаст, ёвару мадақкорат ҳаст. Барои Фаршед ин як рӯзи сафар, ки нахустин бор ба шаҳри Нур, ба шаҳре, ки ҳамеша муштоқи дидану бӯсидани зебоиҳояш буд, омада дами хуш мезад, лаҳзаҳои гувороро илқо намуд, то ҳадде ормонҳои бароварда сохт. Ӯ бо эътимод чилави ихтиёрашро ба дасти бародари хушном дода, аз таровату лаззату ширинкорҳои рӯҳбахш бархурдор шуд ва то поёни рӯз ҳис мекард, ки тану чонаш гӯё ҳамболи мурғони озодбол аст. Бо ин ҳаёлангезиҳо, дар ҳоле ки пас аз намозу хӯроки шомгоҳӣ гӯшу хуш ба суҳбату хангомаи Фарҳоду Баҳроми Баззоз сар ба лабаи тиреза така дода менишаст, як он ба зехнаш ваъдаи бародар омад, ки қавл дода буд дар бораи саховатҳои Судурбобо нақл кунад. Ӯ ба маҳзи ин ки лаҳзае ҳамнишастон лаб ба хомӯшӣ заданд, фурсатро ғанимат шумурда ба Фарҳод рӯ овард:

– Додӣ, аз Судурбобо мехостӣ таъриф кунӣ. Гуфтӣ, ки эшон бозаргонанд, аммо дар назари ман ба мисли алломае намоён шуданд. Рафтору амалҳои имрӯзаашон ғайриодӣ буд, бо бузургвории худ маро лол карданд.

– Ман ба додари кунҷомам як ваъда надиҳам, амак! То таху мағзи гапро нафаҳмад, домани касро раҳо намекунад, – бо завқ ба соҳиби хона гуфт Фарҳод ва каме ба фикр фуру рафта, чида-чида суханашро давом дод: – Яке аз донишмандони маъруфи қарни ҳафтум⁷² Ёқути Ҳамавӣ, ки бо лақаби «Шайх-ул-имом» шинохта шудааст, чунин фармуда: «Нур ба замми нун шаҳракест байни Бухоро

⁷¹ **Фуқдон** فقدان – набудан, дастнорас будан

⁷² Қарни ҳафтуми ҳиҷрий-қамарӣ мутобиқ бо асри 12-13 милодӣ аст, ки замони зиндагии таърихшинос ва ҷуғрофидони маъруф Ёқути Ҳамавӣ (1179-1229) бошад.

ва Самарқанд, дар наздикии кӯхе воқеъ аст, ки дар он чо мақобир ва машоҳиди⁷³ сулаҳо⁷⁴ аст ва мардум барои зиёрат ба он чо раванд».

Бо арзи ин калом Фарҳод боз як дам хомӯш монд. Баҳроми баззоз ва Фаршед бо тамоми вучуд ба ӯ хира шуда нигоҳ мекарданд. Барои онҳо ҳар як сухани домуллои чавон чун гавҳаре бозтоб дошт, билхосса, Фаршеди ташна ба дониستانيҳо намехост ҳатто таваққуфи ӯро дар байни каломаш нодидаву хис накарда гузарад. Фарҳод риштаи суханро пайгири кард:

– Бубин, додар, бо забони худ қоил омадани Шайх-ул-имом аз шаҳре, ки макони «мақобир ва машоҳиди сулаҳо» аст, бесабаб нест. Нури мо ин гуна собикаи пурнуру зиёро дорад ва инсонҳои некрӯзу солеҳу бофарҳангро дар оғӯши худ парваридааст. Ва он гуна бузургон имрӯз ҳам одобу аъмоли ҳамидаи гузаштагонро идома медиҳанд, ки яке аз онҳо Судурбобои мост, – Фарҳод бе ирода ба соҳибхона рӯ гардонд, – вале аз ҳиммати волое, ки чанд сол пеш анҷом додааст, Баҳромамак бештар хабар доранд. Фаршедҷон масҷидсозии эшонро доништан мехоҳад.

Баҳроми баззоз мулоим лабҳанд зада, бо тааммул сухбатро идома дод:

– Чӣ гӯям, Эшони Судур марди олиҳиммат аст, саховатпешаест, ки аз чашмаи меҳрубониҳоаш хурду калони Нур баҳраманд шудаанд. Вале, масҷидро навсозӣ кард гӯем, дурусттар мешавад, чун масҷиди Чилсутун пештар ҳам буд.

Фарҳод бо овози кам «оре, оре» гуфта, сар такон дод. Дар канори ӯ Фаршед низ ба ҳикояти соҳибхона гӯш фаро ниҳод.

– Он айём писарам Шаҳром дувоздаҳ сол дошт, чунки амини маҳаллаи Арабгузар як тӯб сатини аз Бухоро овардаамро гирифта ба чояш як сар гӯсфанд дода буд ва гӯё ҳаққи ӯ дар ман мемонд, бо миннат арз кард, ки «ҳеч гап не, савоб мегирем, гӯсфандро, ки ба мучали писарат ҳалол мекуни, аз ҷониби ман ҳам барояш ҳадае бошад». Бубинед, рӯзҳо чӣ қадар тез мегузаранд, аз он дам аллақай сенздаҳ сол сипарӣ мешавад!

– Соли бисту панҷум⁷⁵ будааст, – дар миёни калом ба таъйиди сухани Баҳроми баззоз гуфт Фарҳод.

– Бале, айнан ҳамон сол, вақти кӯкалам⁷⁶, моҳи сафар буд, – ба гапи худ идома бахшид соҳибхона, – шогирди Судурбобо ба ман пайғом расонд, ки зуд ба хонаи эшон гузарам. Ман ҳам се-чор нафар меҳмони хонаро ба ихтиёри худ гузошта, бе таъхир ба дидори устод шитофтам, зеро медонишам, ки ӯ аз даргоҳи амир бармегашт ва ҳатман кори заруре дорад. Ох, ох, агар он замон намои Эшонбоборо медиҳед! Бар замми аммомаю аболи фоҳира камарбанди мучаллале низ ба тан баста буд, ки сагаки нуқрагини он чун хуршеди саҳарӣ ба дидаҳо нур мепошид. Ӯ аз сӯйи амир мақоми судурӣ дарёфта, бо як ҷаҳон орзу ба зодгоҳ баргашта буд. Нахустин кори ободсозиро мехост аз масҷиди харобгаштаи Чилсутун оғоз кунад. Бо ин ҳадаф худро оростаю пероста сохта омодагӣ дошт ба ҳузури беки Нур – Раҳматуллоҳ бишавад. Баробари расидани ман ба роҳ баромадем.

Фаршед беихтиёр дар миён ба сухан даромад:

– Пас, Судурбобо ки мегӯем, ишора ба он мақоми бахшидаи амир аст?

– Комилан дуруст! Эшон гумоштаи амир нест, аммо дар бахши бозаргонӣ то ҷое таъсиргузор аст, ки ӯро дар ҳама гӯшаю канори иморат мешиносанд, – бо мароқ ба ҳарфаш идома дод соҳибхона. – Ба хусус, дар тичорати пӯсту пашми қароқӯлӣ беҳамтост. Ин гуна масолеҳи муҳимми рӯзгорро на фақат ба бозорҳои Бухорою Самарқанду Хӯқанд, ҳамчунин аз як сӯ то ба Уренбурху Петербурх, аз ҷониби дигар то бозорҳои Афғонистон расондааст. Эшон даромади бисёр мегирад, вале аз он ба андозаи мояхтоҷи рӯзгузаронӣ ба худ мегузораду бақия ҳама пулу молу манолро барои таъмиру навсозии масҷиду мадрасаҳо, пештоку гунбазҳо, ҳаммому осиебу корвонсаройҳо харҷ мекунад. Яке аз ҳимматҳои бемонанди эшон ин аст, ки дар боғдорию кишоварзии Нуру атрофи он саҳм гузошта, навъҳои серҳосили гучифарангӣ⁷⁷, себзаминӣ⁷⁸, карам, гелоси русӣ, ниҳоли ақоқиё, тути балхӣ, чиннигул, гултоҷи хурӯс, марза⁷⁹ ва тухмиҳои дигар гиёҳу гулҳои зеборо овардааст. Ин корҳоро на ҳама мекунад, ба гуфтан осон.

⁷³ Машоҳид **مشاهد** – шаҳодатгоҳҳо, мақбараҳои шаҳидон

⁷⁴ Сулаҳо **صلحا** – чамъи «салех» ба маънии солеҳ: 1)некрӯз, шоиста; лоиқ; 2)дорои эътиқод ва амали дурусти динӣ

⁷⁵ Манзур соли 1325 ҳичрии камарӣ аст, ки мутобиқ бо соли 1907 милодӣ бошад.

⁷⁶ Кӯкалам **كوكلم** – айёми сабзахезӣ, аввалҳои фасли баҳор

⁷⁷ Гучифарангӣ **گوجه فرنگی** – помидор

⁷⁸ Себзаминӣ **سیب زمینی** – картошка

⁷⁹ Марза **مرزه** – навъи гиёҳи яқсола аз тираи наъноён аст, соқаи бисёр дорад ва рангаш ба қирмиз моил аст; ҳамчун кабудӣ (сабза)-и хӯроқӣ истифода мешавад

Фарход дар омади гап илова кард:

– Ба деҳаи мо нахустин патефонро Судурбобо тақдим кардааст, ба падари ман. Бо устодам Мулло Дурандеш аз сафҳаҳои он дастгоҳи сабти садо сураҳои Қуръонро гуш мекардем. Он замон патефон дар назари ман мисли аҷубебае менамуд, ки ба гуфтаи момоям, аз сохтаҳои шайтон буд. Лекин каме дертар дар Бухоро бо он бисёр сарукор доштем, бо садои ровиёну ҳофизон ғазалҳо ҳам гуш мекардем.

– Корҳои неки устодам кам нест, дар ҳақиқат. Ҳамон гуруснагии оми ду сол пешро намегӯӣ?! Зимистони қаҳрагунӣ соли сию панҷ барои халқи Нур бениҳоят вазнин омад. Ғизою хошоки мол як тараф, худӣ одамон ҳам ҳар чӣ доштанд тамоми карданд. Даҳҳо хонавода бе кути лоямут монд. Берун барой – туфқун якхун, барф аз зону боло. Дӯкониҳо ҳама баста шуданд, аксари амлоқдору аминҳо худхурамай карданд, дар қошонаҳои худ аз дарун зулфин зада менишастанд. Кор то ҷое расид, ки зану кӯдакон аз дасти гуруснагии ногаҳонӣ варам карда ҷон ба Ҷаббор таслим менамуданд. Ту гӯӣ, ба Нур офат омад, офати саҳти бебизоатӣ гуруснагӣ! Ана дар ҳамин гуна вазъияти мушкил инсонҳои пайдо шуданд, ки ба оммаи фақирмонда ёрии хешро дареғ надоштанд. Аз ҷумла, Судурбобои олиҳиммат, ки сарнавишти мардумро бо қисмати худ як медонист. Ў дар он айём шаш моҳи расо, яъне аз моҳи сафар то моҳи рамазони сию панҷум⁸⁰, то аввалҳои тобистон канда накарда ба гуруснамондаҳо ғизои гарм расонда истод. Ҳар рӯз аз ҷаҳор то даҳ деғро холӣ мекунонд. Оре, ин қабил саховатҳо аз дасти ҳама намеояд!

– Магар мешавад он рӯзҳоро фаромӯш кард, амак? Нуки он нодорию гуруснагӣҳо то деҳаҳои мо ҳам расида буд. Лекин деҳа дунёи дигар аст, ҳама аз як гиребон сар бароварда, дастгири якдигар шудем. Баробари кушода шудани роҳ ба нуриён низ даҳ шугур бор фиристодем.

– Ин муҳаббатҳост, ки мо ҳамдигарро мешиносем! Аҳли Нур ҳанӯз аз саховати бародарони Бору ёд мекунад, – Баҳроми баззоз каме ба рикқат омад. Як лаҳза хомӯш истода, нафаси амиқ кашид. Чун нақлаш перомунӣ некиҳои Эшони Судур поён наёфта буд, аз нав ба сухан даромад: – Хуллас, он шаби баҳорӣ соли бисту панҷ ману устод ба хонаи Раҳматуллобек рафтем. Ҳанӯз ҳам барои ман мубҳам аст, ки барои чӣ бек он рӯз ҳама амину оқсақолони маҳаллӣ ва гумоштаҳои наздиқашро гирди хон даъват карда буд. Дастархони густурдаи пурнозу неъмат ва махмурии гирдиҳамомадагон аз нишастӣ маъмулӣ доштани бек гувоҳӣ меод, вале даври ҳам ҷамъ омадани мансабдорон ба як мулоқоти расмӣ ишора мекард. Бо ин ҳама, навқари назди дар аз ташрифи устод хабар дод. Ҳамин ки ба он нишаст даромадем, аз пойгаҳ то пешгаҳ ҳозирин баробар сари по хестанд. Танҳо бек ҷисми чун кунда ғафси худро каме ҷунбонда, бо нӯфи нигоҳ моро аз дида гузаронд. Устод ба ҷамъ салому дуруд гуфта, хост дар назди дар нишинад. Вале ҳама бо як овоз ўро ба пешгаҳ гузаронданд. Бек, мисли ин ки салом додан барояш мушкил буд, базӯр дасти росташро аз остини васеи узорадор берун кашид ва ба сӯйи устод дароз карда бо овози хиррӣ гуфт: «Хуш омадӣ, судури аъзам. Меғӯянд, ба корҳои дасту остин барзадаӣ?». Он лаҳза ман нафаҳмидам, ки ин ҳарфи ў пурсиши одӣ буд ё киноя. Дар ҳар сурат, Эшони Судур рӯ ба рӯйи ў, бе он ки ҷорқат шавад, рост истода, бо тааммул ҷавоб дод: «Мо аз коре намеҳаросем, агар ба нафъи мардум бошад, лутфан дуое фармоед ба номи Ҳақ, то дигарон маътал нашаванд». «Судури аъзам, дуо аз муқаррабони амир хуш аст, худат арз кун». Он лаҳза пай мебардам, ки суханҳои бек таҳдор аст, гӯё на аз зин мефуромад, на ба лигом тан меод. Устод сари дузону нишаста, дуои Фотиҳа хонд ва савоби оёту аъмодро ба рӯҳи гузаштагону Худованд бахшид. Сипас, сухбатро дароз накарда аз болои қасд зад: «Хузур доштани масъулини шахрамон айни муддаост! Ҳар яки шумо хабар доред, ки қалонтарин намозгоҳи мо – Чилсутун ба ҳоли абгор афтадааст. Пас аз таъмирати Абдуллоҳон, ки дусад солу анде мегузарад, қасе ба он ангушт назадааст. Бому пештоқу деворҳои рехтаю фарсуда гардида, ягон сутуни кирмнахӯрда, намаду шӯли сиҳат, васоили дурусти таҳорат надорад. Айб аст, ин қадар амволдор дорему ба ҳоли масҷиди ҷомеъ диламон намесӯзад. Ҳаминро бо раият машварат карданӣ будам...».

Фурсате дар хонаи бек хомӯшӣ ҳукмрон шуд. Қасе ҷуръат намекард изҳори назар кунад, ба назар мерасид, ки доништанӣ буданд, худӣ бек чӣ ақсуламале нишон медиҳад. Ҳамин хел ҳам шуд, бек канда-канда ба сухан шуруъ кард: «Мо ки..., судури аъзам..., пули... зиёдатӣ надорем. Медонед... чӣ қадар пулу қиз... лозим аст ба ин кор?...». «Шумо, ҷаноби бек, ба ман изн диҳед, ҳама қорро ба уҳда мегирам, агар дар ҳазинаатон ҳам сиккаӣ зиёдатӣ набошад боқе нест», бо ирода ва қотеият гуфт устод. Бек ризоят дод: «Малол наояд, ки ҳазинаи мо ҷӯкидааст, лекин ҳар қадар мардикору усто ниёз доред, аз ҷаҳор сӯ ҷамъ мекунем. Мо низ аз Худо меҳомем, ки масҷиди ҷомеамон бозсозӣ шавад!».

⁸⁰ Аз моҳи сафар то моҳи рамазони соли 1335 ҳичрӣ-қамарӣ мутобиқ бо давраест аз декабри соли 1916 то июли соли 1917 милодӣ.

– Ачаб, ба ростӣ Раҳматуллобек чизе надода буд? – тоқат накарда пурсид Фаршед. – Амалдоронаш чӣ?

– Эҳ писарам, Судурбобои мо дар байни хосу ом беҳуда сози шуҳрат назадааст. Ў медонист, ки пасандозаш ба ин кори бузург кофӣ нест, аммо ба он бойҳои мумсик ҳам сар ҳам накард, танҳо ба мардуми заҳматкашу ориятдори Нур эътимод дошт. Он замон ҳар чӣ маблағ чамъ карда буд, ба кор бурд, қариб панҷ ҳазор пӯсти хушсифатро аз анбор гирифта, аз тариқи Бухоро ба Питирбурх ва аз он ҷо то Порис фиристод. Аз байн се моҳ гузашту пули нақд ба даст омад. Аз Бухоро меъмори маъруф Абдушукурро ба навсозиҳои масҷид фаро хонд ва ин устодмард дар як муддати кӯтоҳ чандин сангтарошу дуредгару банноро аз Ғазғон, Кармина, деҳаҳои кӯҳпоя ва устоҳои зиёдеро аз худи Нур дар атрофаш чамъ кард. Тарҳи асосӣ, тавре ки мегӯянд, чор девори масҷид боқӣ монд, дигар ҳама чиз – аз кафу сутуну дару даричаҳо гирифта то бому пештоқу гунбадҳои соза нав шуд. Аз субҳ то шом думи хашарчиён – одамони одӣ, ки ба ёрӣ меоманд, қанда намешуд.

– Дар воқеъ, иморати васею боҳашаматест, падарам мегуфт, арбоби Бору ҳам як гурӯҳ устою мардикорро ба ин ҷо фиристодааст, гӯё се сол мондаанд. Сохтусозаш магар дер давом кард?

– Оре, бо он ҳама давутоз ва саъю талош панҷ сол заҳмат кашид, устодамон! Лекин кам наовард, ба нияти неки худ расид.

Фарҳод афзуд:

– Бешак, ҳиммати волоест, акнун ҳама дар ҳаққашон дуо мекунанд.

Фаршед дузону нишаста, бо таҳлили нақлҳои соҳибхона дергоҳ ба андеша ғӯтавар шуд. Ҳамоно дар мадди ҳаёлаш чехраи бовикору нурони Судурбобо чилва мекард. Ҳарчанд риши кулӯта ва рухсори паҳн дошт, чашмони фурӯрафтааш дар зери абрувони дурушт ва ду гунаи устухонӣ ўро лоғар нишон медоданд. Аммо чорпахлу буд, ду китфи васеаш бо қомати баланди ў ҳамхонӣ мекард, ба пирии худ нигоҳ накарда, бардам роҳ мерафт, асои дасташро гӯё барои зеби пиронсолӣ гирифта мегашт. Дар канори ў дигар муллою эшонҳои Нур низ нуронӣ метофтанд, дар чехраи ҳар яки онҳо дурахши меҳру мурувват чило медод, ба ҳамдигар бениҳоят ҳалиму хушмуомила буданд...

Посе аз шаб гузашт. Баҳроми баззоз ё дер шудани шабро ҳис кард, ё ки аз саъю талошҳои рӯзона хастагиро, аз қиссагӯӣ бозистод ва «ё Аллоҳ» гуфта аз ҷо хест. Ў ба самти дар қадам ниҳод, то ба ҳамсараш фармояд, ки барои меҳмонон ҷойи хоб андозад. Ҳамин дам, ҳанӯз аз дар хориҷ нашуда, садои ҳамсараш аз зинапоя баланд шуд:

– Баҳромака! Ба дар нигаред, меҳмон омад!

Ҳама дар таачҷуб монданд. «Дар ин ними шаб кӣ бошад?», аз зехн гузаронд соҳибхона ва бо шитоб ба берун баромад.

Вақте ки Баҳроми баззоз бо меҳмони нохондаи худ ба болохона баргашт, шигифти бародарон боз ҳам бештар шуд. Баноғоҳ пайдо шудани Собии ҳофиз – дӯсти Фарҳод аз деҳаи Мазор барояшон дидори ғайримунтазира буд. Дар равшании як дона чароғи нафтӣ ва ду адад шамъи то нисф расида пай бурдан мушқил набуд, ки ҳофиз ҳоли хаста ва парешон дорад. Дар ин бевақтӣ қадам ранча фармудани ў бе ҳикмат наменамуд. Чун гарму самимӣ вохӯрда ҳолпурсӣ карданд, Фарҳод бетоқатона пурсид:

– Кучост Собии башшоши мо?! Чаро дар худ гирифтаӣ, дилозурда менамоӣ?

– Хабарӣ нохуш расид, дӯстам, аз Бухоро, – каме ором шуда бо ғамгинӣ гуфт Собии ва ба Фарҳод коғазӣ чорқатеро дароз карда афзуд: – Дар пешин амакбачаам ин хатро овард, худат хон.

Фарҳод ҳамоно коғазро рост кард ва ба шамъ наздиктар бурда бо овоз хонд: «Бо арзи салом, дӯсти ҳамсабақам, хуб шуд, ки писари амакат Насимҷон ба хонаам омад. Ин рӯзҳо Бухороро ҷодари балою маҳшар печонидааст, чангу ҷидол, хунрезӣ, бедодӣ. Толибилмони мадрасаҳоро ҳам чамъ карда ба ғазо бурданд. Аз кулангу⁸¹ ўсуғда гирифта то туфанг – ҳар чи барои чанг кор ояд, ба дасташон доданд. Дар чанги дирӯз Домулло Асвад ва ду шарикдарсамон – Илҳомӣ ғиччакиву Навшодӣ калла шаҳид шуданд, имрӯз ташйиғи чанозаашон буд. Ман ба чаноза нарафтаам, зеро ҳоли худам ҳам аз мурда бадтар аст. Аз пойи ростам захмӣ шудам, тири дайду қорамро кард, табиб мегӯяд хуни бисёр талаф додай... Намехостам ин ҳама бадбахтиро навишта туро ҳам дилозурда кунам, лекин сабрам аз даст рафт. Агар рафту дида ба қиёмат монад, маро ёд кун, ба ҳама дӯстонамон салом расон. Ба хусус, тую Мулло Фарҳодро саҳт пазмон шудам... Бо эҳтиром, Барзу». Фарҳод ба ҳолати яъс уфтод, бо овози ҳазин садо баланд кард:

– «Қолу инна лиллоҳи ва инна илайҳи рочиун» – мо аз они Худо ҳастем ва ба сӯйи Ў бозмегардем, – ҳама даст ба рӯ кашиданд, Фарҳод оҳ аз сина баровард: – Сад афсӯс... устод Асвад-домулло, Илҳом, Навшод... чи инсонҳои хубе буданд...

⁸¹ Куланг کنگ – зоғнӯл, таш

Сохибхона дилдорӣ кард:

– Ин мусибат аст, додарони азизам, ба шумо таслият мегӯям. Худо раҳмат кунад, ҷойи даргузаштагон фирдавси барин бод.

Чанд муддат хомӯшии мутлақ ба миён омад – сукути маҳкуми бегуноҳ⁸², сукуте, ки дар худ гирияву алам дошт. Ин лаҳзаи оромӣ барои Фарҳод фурсате буд, ки як дам ба тазйиқи нобахангоми зиндагӣ таҳаммул кунад, дар пахнои хотирот фосилаҳоеро бо гавҳари хаёл пайванд диҳад. Вале пардаи хаёлангезиҳо бо садои сохибхона харош хӯрд:

– Нобасомониҳои Бухоро ҳоло сари чандин касро меҳӯрад. Миллати мусалмонро пароканда кард ин амири лоқайд! – Бахроми баззоз бо ҷаҳл ҳарф зада, садои помониҳо аз зинапоия берун шунид магар, аз ҷо хесту дарро боз кард. Дастархону косаи хӯрокро аз дасти ҳамсараш гирифт ва баргашту дар назди Собир гузошт. – Аз роҳ омадӣ, додар, ду-се лукма гир, ҳоло ҷой ҳам медиҳад.

– Заҳмат нақашед, дар ин бевакфӣ бачаҳоро ҳам нороҳат нақунед, – бо хичолат гуфт Собир, – чун медонистам Мулло Фарҳод дар манзили шумост, рост ба ҳамин ҷо омадам. Эҳ, кош ин хабарҳои наҳсро намешунидам!

– Ҳеч ҷойи заҳмат нест, марҳамат, ба дастархон меҳрубон шав. Меҳмон атои Худо гуфтаанд, чи шаб ояду чи рӯз. Ин рӯзҳо ба сари ҳама меафтад, хеле кори хуб кардӣ, ҳар неку баде рух диҳад бояд дӯстонро хабардор қунем, ин қарзи инсонии мост.

Фарҳод низ муҳри сукути худро шикаст:

– Аз ту сипосгузорам, дӯстам! Агар ҳоло хабар намеёфтам, баъдан дер мешуд. Ба Саидҷон ҳам бояд хабар кард, агар розӣ шавад, секаса ба Бухоро меравем.

Бахроми баззоз ноором шуд, сухани охири Фарҳод теғеро мемонд, ки ба танаш мехалид. Ӯ бо изтироб гуфт:

– Асло! Ин хаёли хомро аз саратон дур қунед! Ҳоло Эшони Саидҷон ҳам нест, қарор буд ба Ғазгон равад.

– Барои ҷӣ, амак? – Фарҳод аз ошӯфтагии Бахроми баззоз ҳайрон шуд.

– Дидаю доништа ба ҷаҳаннам по мениҳед? Ҳоло Бухоро ба коми оташ рафтааст, ягон кӯчаи орому осуда надорад. Ҳар киро аз тақдираш, зиндаю саломат ки монд, як рӯз ба дидор мерасед.

– Не, бояд равем, амак, беҳуда нагуфтаанд:

*Дунё хуш асту мол азиз асту тан шариф,
Лекин рафиқ бар ҳама чизе муқаддам аст.*⁸³

Шумо ба мо ёрӣ диҳед, сахарӣ ба ягон қорвон ё ошнои савдогаратон расонед. Ба наздикони Домулло Асваду ҳамсабақонамон бояд изҳори ҳамдардӣ қунем, ҳадди ақал ба аёдати дӯстони беморамон расем. Агар тавонистем, бо худ меорем, аз он кулфат раҳой мебахшем. Фикр меқунед бо дарёфти ин нома хоб мебарад моро?

Собири ҳофиз илова кард:

– Ман ҳам бо ҳамин ният омадам. Магар мешавад мо ин ҷо дами фароғат занему дӯстонамон дар азобу уқубат бимонанд? Бояд ба имдодашон расем.

– Эҳ ҷавонҳо, ҷавонҳо! Ман намегӯям ба аёдату ҳамдардӣ наравед, аммо фурсати муносиб лозим. Ҳоло он сарбозони тазорӣ, э не, ҳамон булшивикҳое, ки гуфтӣ, дар ҳама ҷо хунрезӣ меқунанд. Барои онҳо хурду қалон, зану мард фарқе надорад, ҳар кӣ ба гапашон нашуд сар мезананд. Дар Бухоро ин ҷаҳолат даҳчанд аст, ба хогири муқобилати амиру пайравонаш ҳамаро туъмаи тири туфанг меқунанд.

– Бо ин ҳол, ҷароғи умед ҳаст. Маълум, ки зиндагии шаҳр пурра фалаҷ нашудааст, чун мардум даробаро дораду нафас мекашад, пас ҳаёт идома дорад. Мо ҳам кори таваккул намеқунем, амак, наҳод ки дидаю доништа худро ба оташ занем?

– Инро мефаҳмам, аммо ба дӯстам ҷӣ мегӯям? Агар Фаршедро танҳо фириштам, усто намегӯяд ҷаро пеши роҳи Фарҳодро нагирифтӣ? Ин ҷо ман ҷавобгӯӣ шумо ҳастам, додарам...

Баҳсу мунозира то дергоҳ тӯл кашид. Ҷароғи нафтӣ торафт хира мешуд, ба фатилаи он шира кам мерасид, рӯйи шишаашро беш аз пеш дуда зер мекард. Аз ду шамъ яке об шуда рафт, дигарӣ ҳам дар ҳоли тамомшавӣ буд...

Субҳи зуд Фаршеду Шаҳром савори ду ҳар, бо мақсади Бору ба роҳ тараддуд диданд. Бахроми баззоз наҳост Фаршедро танҳо фириштад, писарашро ҳамроҳ намуда таъйин кард, ки то чанд муддат ба рӯзгори Шокирино ёрӣ расонда дар деҳа бимонад. Азбаски ҳудаш ният дошт чанд рӯзи дигар бо ёварони Эшони Судур ба деҳоти кӯхпоя барояд, ба писар ёдрас намуд, ки дар бозгашт ӯро низ

⁸² сукути маҳкуми бегуноҳ: буғз, оҳ, гирияи дарун

⁸³ Байт аз Шайх Саъдӣ

меоварад. Фарҳод билофосила номае барои падар навишт ва бо узру пӯзиш мавзӯи ба Бухоро рафтани худро кӯтоҳу мухтасар баён кард ва аз ӯву модараш хоҳиш намуд, ки хавотиру нигарон нашавад. Бародарону дӯстон гарм худоҳозифӣ карданд.

Сипас Баҳроми баззоз барои гуселонидани Фарҳоду Собирӣ ҳофиз ба корвонсароӣ калони Нур омад. Хушбахтона, қофилаи урганҷиёни бозаргон, ки наздики як моҳ пӯсту пашм, меваҳои хушкбор ва дигар маводи рӯзгорбоб ғундошта буданд, ҳамон рӯз бо шаҳри дӯстдоштаи худ хайрухуш мекарданд.

– Дар пеш зимистон, маҷбурем Нури нурониро бо ҳама зебоиҳояш тарк намоем, бояд ба дер намонда то Урганҷу Хева рафта расем, – мегуфт қофиласолор ба Баҳроми баззоз, ки бо ҳам ошною ҳамкори қарин буданд.

– Иншоаллоҳ, соли дигар боз меоед, мо ҳамеша чашм ба роҳи шумоем, – бо камоли майл ба ӯ ҷавоб гардонд Баҳроми баззоз ва ноаён чанд танга дар қафи бозаргон гузошта бо оҳанги хоҳиш афзуд: – Ин ду ҷавон додарони дилбанди ман ҳастанд, ҳар ду мулло, инсонҳои муқаррам. Агар беэён то Бухоро мерасондед сарам ба осмон мерасид.

– Ҳатман, сухани дӯст рӯйи чашм! Лекин маро шарманда мекуни, ин барои чӣ? – гуфт қофиласолор дасти ошнои худро ба пас тела дода. Вале бо истодагариӣ Баҳроми баззоз сиккаҳоро дар ҷайби хилъати сафариаш андохта монд.

Баҳроми баззоз дилвопас буд. Агарчи ҳар дафъа додарони муллои худро бо хушҳолӣ ва ғурур ба Бухорои Шариф гусел мекард, ин бор лоилоҷ ба ин иқдом даст мезад. Ба хубӣ мефаҳмид, ки ҳоло дар пеши назари Фарҳоду Собирӣ ғайр аз ёру шарикдарсонӣ бухороӣ дигар ҳеч чизу ҳеч кас наменамояд. Бо вучуди ин, аз онҳо талаб кард, ки ҳадди аксар то ду ҳафтаи дигар ба Нур баргарданд. Ҳоло ҳам, ба ҷуз дуои хайру сафари хуш хоستان чораи дигаре надошт. Бо умеди дидори баъдӣ гарму дилуҷонӣ падруд гуфтанд. Корвон ба роҳ уфтод...

3. ОДАМОНИ БОРУ

Дӯкандор

Анбӯҳи торикӣ наметавонист дили шабро хира кунад. Дар ин поси дасткӯтоҳӣ ёвари ҳамешагии шаб ва роҳнамои одамони бедорхоб моҳи на он қадар пурраи мунир буд. Ин парирӯ аз миёни осмони мусаффоӣ пурситора анвори аз хуршед амонат гирифтаи хешро беохир ба заминӣён эҳдо мекард. Чехраи доғдори вай оинаи гирди барҷастаеро мемонд, ки гӯё андаруни танӯри фалак ҷо гирифта, ба мисли оташпорае шуъла меафканд.

Маҳтоб дар бағали оташдони танӯрхона ба сукунати шаб гӯш дода, дида ба моҳи ёздаҳ-дувоздаҳрӯза дӯхта меистод. Гарчи бозтобии «дугона»-и ҳамешагиашро дар умқи зеҳн ҳис мекард, ҳаёлаш побанди бачаҳо буд. Роҳи Фарҳоди ҷаҳонгаштаашро борҳо поида, то ҷое ба фиरोқи ӯ одат кардааст, аммо дилбанди хурдакаш Фаршед нахустин бор ўро пазмон мекард. Ҳарчанд намехост ўро ба ин гуна сафарҳои дур фиристонад, лекин «обутоб ёбад» гуфтани шавҳар ба ӯ қувват меод. Аз Фарҳод дилаш пур буд, бо ин ки ӯ танҳо шаҳрҳои гирду атрофро то Бухорою Самарқанд дидааст, дар назари модар марди дунёдидаеро мемонд. Ўро ҳама вақт «писари ҷаҳонгаштаам»-гӯён бо меҳру эҳтиром навозиш мекард. Ба гуфтаи шавҳар, мебоист писаронаш имшаб то субҳ расида оянд. Бо вучуди дурии роҳу пойи ҳар, рӯзи сеюм мегузашт, дигар бояд гӯшу хуш ба дарвоза шуд...

– Оҷаҷон! – бо овози маҳини Наима торҳои ҳаёли Маҳтоб аз ҳам гусаст. – Дастархонро омода кардам, ба додом барам?

– Не, не, камтар сабр кун, духтарам, – ба худ омада гуфт Маҳтоб, – биё, аввал косаю табақҳоро ба хона дарор. Ман ҷой мондам, ҷӯшад, якбора бо як ҷойник ҷой мебарӣ.

– Хуб шудааст, оҷаҷон, – Наима тез қадам зада ба танӯрхона омад ва зарфҳои шуштаи модарро гирифта ба хона баргашт.

– Додаронат хоб рафтанд?

– Ҳамааш хоб, фақат Сокина рӯйи ҷояш шеърғӯйӣ мекунад. Медонед-ку, то сурудҳои ёдгирифтааша як-як тақрор накунад, хобаш намебарад.

– Вай духтари додош-дия, ҳеч гап не...

Бинои хонаи Шокирусто аз пеш ду дари даромад дошт. Аз дари аввал ба даҳлез ва аз он ҷо ба ду боб хона дохил мешуданд. Хонаи дасти чапро, ба истилоҳи ҳудашон, «ҷойишист» ва хонаи рӯ ба рӯро «хониоча» меномиданд, зеро ин кулба ҷойи писандидаи модари Шокирусто барои шинухез буд. Ҳамин тавр, хониоча барои Маҳтобу духтаронаш ва хонаи ҷойишист барои Шокирусто писаронаш ҳамчун ҷойи хоб ба кор мерафт. Дари дуҷум бошад, аз берун ба меҳмонхона роҳ боз

мекард. Ин хона фазои бештар дошт, сенздаҳболора буд. Шокирусто меҳмонхонаашро дертар, ба хоители омадурафти бисёри меҳмонон ва ошноёни дуру дурдаст, ба шафати хонаи қаблӣ часпонида сохта буд. Дар ин ҷо ҷуфтвассаю болорҳои мунаббаткоришудаи сақф дилу дидаро мефиребанд, меғунд, дастранчи дуредгару хунарманди деҳа Усто Шодмон аст.

Наима зарфҳоро дар ҷевони даҳлез гузошта, аз сабади овезон дастархони нону фатирашро гирифт ва ба назди модар омад. Маҳтоб ҷойи дам кардаи худро бо ду пиёла дар дастархон печонида гуфт:

– Эҳтиёт шав, наафтонӣ. Дидӣ ки корашон тӯл кашид, эркагӣ куну аз дасташон гирифта биё, то сахар намонанд.

– Эҳ, очачон, магар намедонед додома? Он кас бо сад баҳона маро ба хона мефиребанд. То пилтаи фонусашон сӯхта тамои нашавад аз ҷо намечунбанд.

– Аз додӣнат дарак нашуд, дилам ҳавл меорад. Мабодо ба дӯкон оянд, тез хабар кун.

– Ҳоло зуд, додоям гуфтанд нисфҳои шаб меоянд, роҳи дур бошад...

Маҳтоб амиқ оҳ кашид. Хаёломез ба моҳи осмон назар андохт. «Бубин, ҳар гоҳ ман ба фарози боғат гузаштам, писаронат меоянд», гӯё ҷеҳраи моҳ ба ханда моил шуду садое ба гӯши Маҳтоб расид. Лабонаш ғунча шуд, ба худ омада, дасташро ба дӯши духтар гузошта гуфт:

– Зудтар рав, дили додоят ҳам рехтагист⁸⁴.

– Ту даромада дароз каш, очачон, хаста шудӣ, дам гир.

Дӯкони порчабофӣ Шокирусто аз хонааш он қадар дур набуд. Бо пайроҳаи рост фақат боғи назди ҳавлиашро миёнбур карда мегузаштанд. Усто намехост нигоҳи ҳар кас ба дӯконаш афтад. Ҳарчанд аз роҳи асосии одамгузар дур буд, дар атрофаш ҳам ба фосилаи се-чор қадаи дарахтҳои себу зардолую тут нишонда буд, ки ҳама аллақай сершоҳу навда шуда устохонаро аз ҷашми «номаҳрам» пинҳон мекарданд. Усто дӯконашро беҳтар аз хонааш ниғаҳ медошт, ҳар сол деворҳои онро аз даруну берун бо гиландоваи нав оҳор меод ва пушти бомро низ қаҳғили тоза мегирифт. Дари дулингаи дӯкон мулоим бозу баста мешуд, зулфину қуфли он ғафсу муҳкам буд. Ин дар бо паҳлудариаш ҷунон тарҳи дилрабод дошт, ки гӯё бар рӯи қоғаз ё матоъ нақшу ниғор каша бошанд. Дар атрофи он кандакорӣ барҷастаи мукарнасӣ ва бар рӯи тахтаҳои дохилӣ кандакорӣ нисбатан ҳамвор бо шаклҳои ислимию гирехдор иҷро шуда буд, ки бо тамошои он аз даҳони ҳар як бинанда об мерафт. Аз даҳлези дӯкон ба ду дар хона мебаромаданд. Яке бо арзи бештар коргоҳи Шокирусто буд, ки ҳама амалиёти порчабофӣ дар он ҷо сураи мегирифт ва хонаи нисбатан камбари дигар асосан вазифаи анборро адо мекард. Усто дар он асбобу анҷоми порчаю гилембофӣ ва масолеҳи омодаи худро дарҷида мемонд. Ҳарчанд ин анборхона танҳо як тоқча дошт, коргоҳи усто бо ду панҷара равшан мешуд ва хеле барҳаво буд.

Наима ба пушти дари дӯкон омада хост тақ-тақ зада овоз барорад, аммо садои дилангези падар ӯро боздошт. Духтар оҳиста аз остонаи дари дулинга по ба дохил ниҳод. Дари коргоҳи Шокирусто кушода буд, ӯ пушт ба дар рӯи шинаки дастгоҳ нишаста, беист ба ду самт аз миёни торҳои зеру рӯ ноҷаи пудро мегузаронд ва пушти ҳам моку мезад. Каме сару гардан такон дода, ҳамроҳ бо порчабофӣ суруд мехонд:

*Саҳар хестам ба ин чаҳча,
Гирифтам моқую ноҷа.
Ду поям зерғаҳи чаҳча,
Ҳаргиз нақун бофандагӣ!*

*Биё, додар, печим ноҷа,
Напечим ҷанг қунад оҷа,
Ризқи хуто шуд да тоқча,
Ҳаргиз нақун бофандагӣ!*

Шокирусто як дам тавакқуф кард. Дар ҷойи нишаст қоматашро рост карда, бо навбат бозувони худро то китфу гардан молида монд. Сарашро аз гардан ба ҷапу рост ҷарҳ занонда дубора ба кор часпид ва садои оҳангдораш дар фазои хона танин андохт:

*Бофандагӣ дайрои наҳ,
Париданаи мисли малаҳ,*

⁸⁴ Дил рехтан دل ریختن – маҷ. гурусна шудан

*Ҳамчун расид бар сина сах(т),
Ҳаргиз накун бофандагӣ!*

*Бофандае дилгир шуд,
Дар бисту панҷаши тир шуд,
Болош когазгир шуд,
Ҳаргиз накун бофандагӣ!*

Шокирусто ногоҳ хомӯш шуд. Мисли ин ки дар гулуяш чизе дармонда бошад, пайи ҳам сурфидан гирифт. Наима дигар тамошокунон наистода, ба дохили коргоҳ даромад. Дастархони нону чояшро ба рӯи чаҳорпояи дами дар гузошту худро ба падар расонд. Бо ду даст китфони ўро масҳкунон замзама кард:

*– Челба раву деҳқонӣ кун,
Кухба раву чупонӣ кун,
Тоёқ гиру мол бонӣ кун,
Ҳаргиз накун бофандагӣ!*

– Э-э, духтарам, аз кучо пайдо шудӣ? – каме ором шуда гуфт Шокирусто.
– Шамол хӯрдед, додочон, чаро месулфед?
– Намедонам. Ашулахонон ранчу азобҳои одамай аз мадди хаёлам гузашт, хӯриам омаду дар гулуям чизе дармонд...

– Хуб, дам гиред, чаро то нимаҳои шаб ранҷ мекашед? Худатон мегӯед-ку, кор тамом намешавад...

– Рост, духтарам. Лекин дина Бобо Сафара дидаму раҳмам омад, эзори танаш пора-пора шудааст. Гуфтам, аз карбос ҳам бошад, барояш як порча бофта диҳам, эзор медӯзонад.

– Кори савоб, гӯед... – Наима аз сару гардан падарро ба оғӯш гирифт бо меҳрабонӣ афзуд: – Додочон, овозатон хеле форам аст, ҳар гаҳ ин сурудатона мешунавам, дилам таҳ мекашад, сад бор дар худам меандешам, ки барои чӣ бофандагира маҳкум мекунеду намехоҳед аз вай дил канед.

– Оре, азизам, ба ҳар коре дилат хоҳад даст зан, лекин ба чоҳи дӯкон наздик нашав. Ин шуғлест, ки мисли арра оҳиста-оҳиста миёната мебурад, бо гузашти вақт тавони дасту поята мегирад, нури чашмхота меҳӯрад.

– Пас, шумо... ин ҳамара мефаҳмеду...

– Ман одат кардаам, муътоди ин қорам, дигар ёрои тарки ин одатро надорам, – сухани духтарро аз даҳонаш гирифта афзуд Шокирусто.

Наима бо ҳамон ҳол даме ба сукут рафт. Сару буни ҳарфҳои печидаи падарро то поён дарк накарда, гунаи гарми худро ба чаккаи ӯ гузошт ва бо дилнавозӣ гуфт:

– Хезед, додочон, очам чою фатир дода фиристод, тановул кунед, мадор мешавад.

– Хуб, хуб, духтарам, сари вақт омадӣ, худам ҳам мехоштам як дасту по ёзонам, ҳавои тоза гирам, – Шокирусто аз ҷо хест, аз китфони духтараш дошта дар қанор паҳш карда монд ва роҳравон ба сӯйи даҳлез пурсид: – Аз додиёнат ҳеч хабаре нест?

– Не, ҳанӯз наомадаанд, очам ҳам хавотир мешавад, – Наима давида пештар гузашту ба даҳлез баромад ва дар сари чишнава обдастай обро ба даст гирифт, то аз дасти падар об резад.

Шокирусто дасту рӯи шусти баргашта ба коргоҳ даромад. Ҳар ду бағали ҳам бар рӯи кӯрпача дар қанори чаҳорпоя нишастанд. Наима доимо муштоқи чунин лаҳзаҳо буд. Пайваста орзу мекард дар паҳлуи падар нишинаду аз нақлу суҳбатҳои гарми ӯ файзёб гардад. Дар симои ӯ марди рӯзгордида, хунарманд ва донишмандеро меидид. Ҳар як сухани падар чун ширу шакар дар вучудааш менишаст, лаззат мебурад, ба хусус, оҳанги гуфтори ӯ бениҳоят дилнишин буд. Ҳоло намехост, ки ӯ дубора ба сари дори порчабофиаш баргардад, худро азият диҳад. Бо ин ҳадаф дар пиёлааш чой рехта истода, бо ноз ба ӯ чашм дӯхта ба сухан омад:

– Додо, барои ин ҳама матоҳоятон калоба аз кучо меоред?

– Агар донӣ, духтарам, мо худамон ҳам пила дорем, ҳам пахта. Бо ин ҳол, ресмони порчабофира аз берун мегирам. Бештар амаки Баҳромат мефиристад, аз Нур.

– Намешавад худамон ресида ришта кунем? Ҳама занон дар деҳа урҷук⁸⁵ доранд.

⁸⁵ Урҷук اورچوق – дуки дастӣ

– Рост мегӯйӣ. Лекин риштаҳои ресидаи мо ба дарди порчабофӣ намехӯрад, аз ҳад зиёд дурушту дағал аст. Аз онҳо фақат чилофу нимчаю либоси гарм мешавад бофт, ҳа, барои пойандозу чулу рӯмолҳои ғафс ҳам метавон ба кор бурд. Агар дида бошӣ, риштаҳои коргоҳӣ хеле нозуку нафис аст, оҳордор, ана онҳо боби матоъ. Ғайр аз ин бо ҳар ранге, ки хоҳӣ бароят таҳия мекунанд. Охир, намешавад читу алочара ҳам ба мисли карбос якранг бофта гири!

– Мо ин қадар пашми барраю буз мегирем, мегузинем, соба мекунем, мепазем, аз онҳо чӣ?

– Мӯйинаи барра боби намадпазӣ аст, пашми гӯсфанду буз бошад сози гилем. Ҳар чӣ қадар аз инҳо дарояд, аз намаду гилем изофа намемонад.

– Аз ин матоҳоятон кадомаш харидоргир аст? Ба кадом матоъ худатон бештар меҳр додаед? – бо табассуми малеҳ кунҷқобӣ кард Наима даст аз зери оринчи падар гузаронда.

Чехраи Шокирусто низ боз шуд. Дар ҳоле, ки ғатири гармро бо иштиҳо мехӯрд, дар чавоби суоли духтар афзуд:

– Ман карбоса фақат ба одамони деҳаамон мебофам. Ҳарчанд матои якранги сафед ё хокистарӣ ва каме дурушт ҳам ҳаст, ниёзҳои одамона мебарорад. Аз карбос либоси занона, куртаю шалвори мардона медӯзанд. Инчунин, барои миёнбанд, дастор, пайтобадӯзӣ истифода мебаранд. Дар асл карбоса аз нахи пахта, ки ба тарзи маҳсус дар об чӯшонида, оҳар дода шудааст, мебофем. Ғафсии тору пуди карбос баробар аст. Чита кам омода мекунам, вая ҳам ба ниёзи одамони худамон нигоҳ карда. Алоча бошад, муҳаббати ман аст, саъй мекунам ҳама нозуқиҳои хунарама дар ҳамин матоъ нишон диҳам. Чунки ин порчаи ман дар қатори алочаҳои Нурамон бозорҳои Карминаю Миёнқола Бухоро ва ҳатто Самарқанда забт кардааст. Вақте ки харидорон ин матои хат-хатии рангоранга бо нақшҳои мураккабу реза мебинанду бо даст нармии матоҳа ҳис мекунанд, ҳамон лаҳза ба он дил мебаранд. Бо ранги асос ҳамхонӣ кардани хатҳои тӯлонии сабзу кабуд, сиёҳу сурх ё бунафшу зард хеле диққатангез аст.

– Чаро алочаҳои шумо камбар аст? Баъд риштаю нахаш аз пахта аст ё абрешим?

– Ҳа, арзи алочаҳои ман кам аст – чор ангушту чоряк⁸⁶. Дарозиаша дувоздаҳу ним оршин⁸⁷ андоза гирифта мебурам, ки ҳамин як лӯла, ба гуфти шумоён – як тӯп мешавад. Мегӯянд, ҳоло матоҳҳои сербар ҳам баромадааст, олчинбар⁸⁸ шудааст. Ман аз бобоят як навъ алочаи хушнамоера ёд гирифтаам. Агар алоча аз ресмонҳои дуруштнаҳ бофта шавад, пуди он дар дили заминаи матоъ намоён мешавад ва ба он тобишу ҷилои маҳсус медиҳад. Ана ҳамин ҳолата моҳирона ба вучуд меоварем, ки матои ҷилодору хушнамуд ба даст меояд. Чунки бо рангкунӣ чунин тобиш рӯи кор намеояд. Масалан, агар асоси матоъ бунафшранг бошад, ба он пуди кабуду осмонира мегузорам, дар натиҷа, алоча кабуднамо мешавад. Ман ин матоҳа фақат аз нахи абрешим мебофам. Аз алоча чомаҳои мардонаю занона ва барои занон курта ҳам медӯзанд. Лекин, доништа мон, ки ду навъи ин матоъ бештар ном баровардааст. Яке сиёҳалоҷа аст, ки пуди он аз нахҳои сиёҳ монда мешавад ва дигаре сурхалоҷа бо нахҳои сурх. Сиёҳалоҷа матои нисбатан оммабоб ва торикранг аст ва аксаран барои чомаҳои мардона истифода мешавад. Сурхалоҷа як андоза равшан аст, ки аз он либосҳои занона таҳия мекунанд...

Шокирусто бо мароқ, бо забони сода ҳарф мезад, меҳост ҳар як нақлаш ба духтар қобили дарк бошад. Вале суханаш ба поён нарасида, садои «пих-пих» ба гӯш расид. Нигоҳ кард, Наима хоб мондааст. Ёро оҳишта лағжонда сарашро ба рӯи лӯлаболишт гузошт. Худаш дуои кӯтоҳе ба дастархон хонда аз ҷой хест ва ба сари дастгоҳи карбос нишаст...

Сирқат

Шаб аз нисф мегузашт. Дар гузари поёноби деҳаи Бору хомӯшии шабро садоҳои беохири чир-чир ва зисосу ғуввоси ошно, ки аз лойи боғоту канораҳои сердарахти ҷӯи равон баланд мешуд, халалдор мекард. Аҳёнан чирик-чирик овоз додани гунҷишқо ва чаҳ-чаҳи сору булбулони марғзор низ шунида мешуд. Аммо аз ин ҳама бештар тик-тик помонии ду хари мондаву шалпар, ки роҳи дурро тай карда, по чида-по чида ба охури худ наздик мешуданд ва гоҳе ҳам аз ниҳоятӣ хастагӣ «ъьих-ҳ... ььих-ҳх...» гӯён оҳ аз дил мебароварданд, шунавотар ба гӯши Фаршед мерасид. Ҳарчанд дар тану ҷони худаш низ маҷоли ҳаракат намонда буд ва ҳар дам чашмонаш аз камхобӣ пӯшида мешуданд, зуд-зуд бо халачӯб ба соқи поҳояш нихта мекард, бо ангушт аз рони худ пучида мемонд

⁸⁶ Чор ангушту чоряк چهار انگشت و چاریک – воҳиди тӯл: 26-27 см

⁸⁷ Оршин آرшин – воҳиди тӯл: 72,12 см

⁸⁸ Олчинбар آلچین بر – воҳиди тӯл: оршинбар (ҳамбари як оршин)

ва ба ду гунааш шаппотӣ мезад. Ҳоли ҳамсафараш Шаҳром аз ӯ монданӣ надошт, ҳамин ки худро хушёр мекард, номи ӯро гирифта ҳавосашро чамъ мекард.

Вақте ки ду ҳаракӣ гузари Бозорҷойро паси сар гузошта ба гузари Миёна расиданд ва бо роҳи аробарав аз бағали деворҳои хоргирифтаи боғу ҳавлии тӯлонии Дороамин сарболо шуданд, ногаҳон хари Фаршед гӯшҳояшро сик карда сари ҷо истод. Аз паси он хари Шаҳром низ як он хӯсида, ду пойи пешро ба замин тиргак карда истод.

– Чӣ буд, дӯстам?! Чаро харҳо шах шуданд? – дар пушти тӯкум як андар часта ба гап даромад Шаҳром.

– Намедонам, хари ман ду чашм ба самти айвони арбоб аст. Ҳоло мебинем чӣ хабар, – Фаршед ҳамона худро ба поин андохт ва ба Шаҳром рӯ оварда афзуд: – Фаро, дӯстам, ту харҳоро ба канор гиру мунтазири ман бош, тез бармегардам.

Айвони боҳавои тобистоннишини Дороамин дар як гӯшаи боғаш дар миёни дарахтҳои баландкомати сапедор ва маҷнунбедҳои сершоҳу барг ҷо хуш карда буд. Аз он пас як сохтмони ҷудоғона, ки аз ду хонаи даҳлез дар миён иборат буд, қарор дошт. Дар он Бобо Хиром бо оилааш зиндагӣ мекард. Ӯ ҳанӯз дар синни ҷавонӣ ба хидмати Дороамин гаравида буд. Ба гуфтаи худаш, падару бобокалон гузаштагонаш ҳама дар Хӯқанд ғуломи дари бою молдорон буданд ва бо маҳрумӣ аз ҳама чиз ба ивази нони қоқу оби явғон рӯзу шаб кор мекардаанд. Вақте ки худозада соҳибаш як рӯз чапғалат карда ба номуси маҳбубаи ӯ мерасад, дунёи ҳастӣ дар назараш тору пуч менамояд. Бо ҷаҳлу беҳудӣ, як шаб корди қассобии падарашро дуздида ба шикори соҳиб мебарояд ва ба нияти худ мерасад. Ӯ марди ғарро дар ҷойи хобаш ҳалол карда, шабошаб фирор мекунад. То субҳ ба бозори деҳқонии Фарғона меояд ва дар он ҷо Дороаминро вомехӯрад. Бо ҳазор илтимос ба хидмати ӯ даромада, то омадан ба Дизаку Пойгач ва аз он ҷо то Бору садоқати худро нишон медиҳад. Ҳамин, пас аз муқими деҳа шудан боғдорӣ ӯро дида, Дороамин ба хидмат мегирад, чоряккор мешавад. Дороамин ҳатто духтари яке аз хоҳаронашро ба ақди ӯ мебарорад...

Хонаи худи Дороамин каме болотар аз хонаи Бобо Хиром воқеъ буд, ки як таҳхонаи дарозу сербар ва дар болои он ҳашт дар хонаро бо ду дари даромад фаро мегирӣфт. Дороамин арбоби деҳа, яке аз сарварони хушманду вафодори боругиҳо буд. Ҳеч коре бе маслиҳати ӯ сомон намеёфт, ба хурду калон насиҳат меод, аз ҳама пуштибонию ғамхорӣ мекард.

Фаршед каме бо ҳарос, нӯк-нӯки по қадамзанон то гӯшаи девори боғ омад ва ба қафои айвон гузашт. Ҳамон ҷо чашмаш ба ду асп ва сиёҳии чанд нафар афтид, ки дар назди дарвозаи Бобо Хиром талотӯп мекарданд. «Зокир, зуд бош, дасту пояшро ҳам банд, ба асп бор мекунем, – амромез гуфт яке аз мардон, ки касеро муҳкам дар бағал ниғаҳ меод. – Доруға, ту аспи маро наздиктар биёр!». Фаршед ҳама чизро намедид, равшани моҳ камӣ мекард. Боз ҳам наздиктар рафт. Дар дасти мардҳои бегона зан буд ё духтар, ба мисли бузи ба каманди қассоб афтида беист дасту по мезад, ингасзанон овоз бароварданӣ мешуд, вале даҳонаш латтапеч буд. Дар канори онҳо доруғаи амир – Шермати гӯлро шинохт. «Эҳ, номард, худатро ба гӯлию карахтӣ зада мегардию аз дарун пухта будай-дия! – аз хаёл гузаронд Фаршед, – ҳоло ба роҳзанҳои бекат ёрӣ мерасонӣ?» Фаршед дарҳол нияти бади яғмогаронро пай бурд, бо тамоми неру ба самти онҳо дартоз шуд. Ҳамон лаҳзае, ки ду марди бегона ба аспҳои худ савор шуда буданд, ӯ давида омаду аз пою узангуи марди аввалӣ, ки духтари беқарорро ба пеши зин гузошта, мисли ин ки бузқашӣ мекунад, бо пойи рост поҳои ба ҳам бастаи асираро зер карда меистод, саҳт дошт ва дод зад:

– Раҳо кун, номард, чӣ кор мекунӣ?!

Асп хӯсида сари ҷойи худ давр зад. Фаршед дастони худро сар надода нимамуаллақ, бо по заминро харошида аз пайи асп давр гашт. Савора ҳамона камчини дасташро баланд карду ба сару дӯши ӯ фурувард ва амр кард:

– Доруға, лаънатӣ, ин аз кучо пайдо шуд, гир аз зери дасту по!

Аммо ҳанӯз доруғаи лол ба худ наомада, роҳзани дуҷум ба сӯйи онҳо асп давонд. Ӯ кашадаю кушода лағади обдор ба буни гардани Фаршед зад. Зарбаи ғайримунтазира Фаршедро аз худ равонд. Дунёи ниматорик дар назараш сип-сиёҳ шуд. Дасту пояш сусту беҳол гардид, ба сони хӯсаи бечон бо зарб ба замин афтида монд.

Аз сарусадӯҳои муғлаку нофаҳмо Шаҳром нороҳат шуд. Ҳанӯз ба қароре наомада буд, ки ба сӯйи ғалоғула равад ё не, ду аспакӣ дартоз аз наздаш гузашта рафтанд. Дигар тоқат накард, бо овози баланд садо кард:

– Фаршед! Дӯстам, кучоӣ?!

Ҷавобе нашунид. Дилашро ваҳм зер кард. Харонро ба ҳоли худ гузошту давида ба самти айвон рафт. Бо нороҳатӣ дубора дод зад:

– Фаршед! Фаршед!!

– Сагира, даҳоната пӯш! – шунида шуд овози доруға. – Биё ин чо, рафиката бо худат бар!
Шаҳром бо шитоб ба ҷониби дарвоза давид. Фаршедро ба замин яксон дида тарсид ва ҳавломез пурсид:

– Чӣ шуд ба Фаршед? Чӣ кардӣ ба вай?

– Гапа бисёр нақун, бардор, ба ман ёрӣ расон! – пӯписа кард Шермати гӯл ва аз дасту китфони Фаршед дошта ба боло кашид. Ҳамин ки ҷуссаи беҳоли ҷавонро бо ёрии Шаҳром пушта кард, ба суханаш идома дод: – Оби бинӣ пок карда наметавонеду нахӯди пеши ҳар қошук мешавед, сагираҳо. Ту аз пайи корат рав, ман ина ба хонаам мебарам.

– Мо аз Нур меомадем, харҳоямон ин ҷост.

– Боз ҳам беҳтар, гард, ба хар нишонда ба хонааш мебарем.

– Чаро наметавонед, чӣ шуд ба дӯстам? – бо нигаронӣ дубора пурсид Шаҳром.

– Рафиқат пешпо хӯрда бо пешонӣ ба замин афтод. Беҳуш аст, ҳамин замон ба худ меояд...

Маҳтоб мижа таҳ накард. Моҳтоби тобон ҷойи худро иваз карда, аллакай бар фарози боғаш гузашта буд. Як дам ба рӯи кӯрпачаи суфа дароз кашиду дубора сари по хест. Ҳавлиро давр зада ба назди дарвоза баромад, ба сӯи кӯча гӯшу хуш шуд. Аз дер кардани писарон хавотир кашид, бо нороҳатӣ ба рӯи хараки даромадгоҳ нишаст, сарашро миёни панҷаҳояш гирифта ба хаёл фуру рафт. Ҳеч наметавонист мароми якнавохти тану ҷонашро ниғаҳ дорад, безобита аз ҷо хеста ба ҳавлӣ баргашт, ба дӯкони шавҳар рафтани шуда ба сӯи боғ қадам гузошт. Аммо нахост ўро низ нороҳат кунад, аз лаби ҷӯй ба қафо гашт. Дар ҳоле ки дилаш мисли сиру сирка мечӯшид, ногаҳон аз пушти сар садои канда-кандаи сурфаи мардона баланд шуд. Маҳтоб сар гардонда ба сухан даромад:

– Фарҳод, ин шумоед?

– Ҳа, ҳа, натарс, манам, – ҷавоб дод Шокирусто.

– Наима ку?

– Бо худам меорам, дар пуштам.

– Эҳ-ҳа, гов барин, чаро пуштора кардед, хоб рафт?

– Хоб, хоби маст. Доду бедод нақун, бедор мешавад.

– Ин бачаҳо наомаданд, дилам ваҳм меорад...

– Фарҳодчон пухта кор мекунад, аҷаб нест, ки Мулло Ҳалим дар Авлиё ниғаҳ дошта бошад. Агар ин хел бошад, субҳ даромада меоянд, – Шокирусто духтари хобро оҳиста ба рӯи суфа хобонд ва ба ҳамсараш рӯ оварда афзуд: – Бону, дав, ягон болопӯш биёр, ҳавои шаб ба ҳар ҳол сард аст, сармо нахӯрад.

– Хуб шудаст, ҳоло меорам, – Маҳтоб дартоз ба самти хониоҷа шитофт...

Ҳамин ки зану шавҳар канори ҳам ба лаби суфа нишастанд, садои берабти тақ-туқ ва аз пайи он «фирқ-фирқ» биникашии ҳар шунида шуд. Овози писаронае ҳар дуру аз ҷо парронд:

– Амак! Шокирамак! – садо меод Шаҳром, ки барои ҳар ду ношно буд.

Пеш-пеш Шокирусто, аз дунболош Маҳтоб давида ба берун баромаданд. Ду ҳар ва ҷавонро дида ҳамона дарвозаро боз карданд. Ҳама ба дохил даромаданд. Ҳари сапед Шокирустори дида ҷон гирифт магар, пӯза ёзонда гарданашро ду-се ба дастони дарозкардаи соҳиб молид ва рост ба самти хархона, ки он ҷо барояш обу алаф меоданд, равон шуд. Ресмони хари сиёҳ бошад дар дасти Шаҳром буд, аз ҷо такон нахӯрда, бо истодани лигомдораш дар дами дарвоза таваққуф кард.

– Шаҳромчон, нашинохта туро! Хуш омадӣ, азизам, биё! – хушҳол шуда гуфт Шокирусто ба Шаҳром ва бағал кушодаю ҳолпурсикунон афзуд: – Додиёнат наменамоянд, аз қафо меоянд?

– Амакчон, Фаршедакамро тезтар фароред, ҳолашон хуб нест, – ба зини ҳар ишора карда бо ҳавли ҷон ба гап даромад Шаҳром, – ба деҳа расидему чӣ шуд-чӣ монд нафаҳмидам, он мард ба ман ёрӣ расонд, – ў ба кӯча ишора кард, аммо дар берун касе наменамуд.

Дар нимторикии шаб Шокирусто ҳанўз ҳаракате накарда, Маҳтоб «писарҷонам» гӯён ба пеш давид. Модар худро ба Фаршеди аз хуш рафта, ки рӯ ба поин бо дастони кашолу кўндаланг ба рӯи ҳар мехобид, расонду ўро ба навозиш даромад. Беихтиёр аз сари дили Шокирусто низ боди сарде гузашт, вале худро набохта садо баланд кард:

– Очаш, гузар ҷой дуруст кун! – ва бо шиддат худро ба ҳар расонда, ҷуссаи беҳоли писарро озод ба китф гирифт. Ҳамсараш ҳам пеш-пеш ба самти ҳавлӣ ҳаросон шуд, то бар рӯи суфа кӯрпачаю болии партояд.

Шаҳром бо таҳайюҷи беш аз пеш, каме бедасту по шуда ба худ омад ва дартоз аз дарвоза ба сари кӯча баромаду овоз дод:

– Бародар, ҳой бародар, кучой?! – аммо акси садое нашунид, марди ношинос ба чок зада буд⁸⁹. Ба пас гашта, дар дил «во ачаб, инс буд, чинс буд, чӣ буд ин ...» гӯён дарвозаро аз дарун баст.

Хари сиёҳ ўро дур дида, бо шаст ба тарафи хархона рафт. Бо ин ки ҳодисаҳо пайи ҳам ва тез ба вуқӯ мепаивастанд, Шаҳром худро аз даст надод, аз беҳушии Фаршед нигарон шуда, ў низ аз пайи соҳибони хона шитофт. Ҳамин ки ба назди суфа расид, садои «чарс» шикастани коса фазои ҳавлиро фаро гирифт. Шокирусто чанд пораи дар дасташ боқимондаи косаро, ки болотар аз сари Фаршед ба санги чувоз зада буд, ба як гӯша ҳаво дод. Ҳамон замон Маҳтоб ҳам аз обхӯрии дасташ ба сару рӯйи писар об пошид. Дар давоми дуохонихои падар садои хираи Фаршед шунида шуд:

– Оча, очачон... об...

– Худоё шукр! Об те ба писарам, очаш! – бо хушҳолӣ ба сухан омад падар.

– Ман садкаи забонат шавам, ана об хӯр, чигарам, – обхӯриро ба лабони Фаршед часпонд Маҳтоб, – раҳмат, Фарҳод, ниҳоят ба худ омад писарҷонам...

Шаҳром аз саъю талоши падару модар ба шигифт омад, ба маҳзи шунидани овози дӯсташ оҳи сабук кашид. Ҳанӯз лаб накушода, Шокирусто бо мулоимат гуфт:

– Ба суфа баро, писарам, ҳама хатар дар қафо монд, натарс.

Ҳамдастӣ

Субҳи козиб намехост, ки сапедии рӯз пароканда шаваду дар машриқ ба уфук бипайвандад. Бо ин ҳол, фачри дурӯғин ба сони гӯши гург аз поёни шаб дарак медод. Баробари дамидани рӯз Қозибобо таҳоратро ба поён расонда, дасту рӯ поккунон аз хоначаи обрез ба ҳавли баромад. Дари дулингаи дахлезро боз карда вориди хонаи пазирой шуд. Ҳанӯз ба сари ҷойнамоз қад наафрохта буд, ки аз берун садои тақ-тақи дарвоза омад. «Худоё, мушкили коруфтадагонро осон кун, дар остонаи субҳи содиқ лутфи худро аз онҳо дарег мадор!», бо худ ҳарф зад ў ва аз гузоштани намоз худдорӣ карда баргашту ба берун баромад.

– Меоям, бародар, ман фидои қадамҳоят шавам, ҳар кӣ бошӣ, – Қозибобо овоз дод ба сӯйи дарвоза роҳравон ва ботамкин афзуд: – шаби дароз аз дилтангӣ хобат набурд, мегӯям?!

– Худат аҳли фаҳмӣ, дӯстам, ту нагӯю ман насӯзам, – аз пушти дарвоза ҷавоб дод Шокирусто, – кори вочибе пеш омад, худат ба имдод нарасӣ, бандае инкора нест.

Қозибобо занҷирро аз зулфин ҷудо кард. Дар паси дар Шокирусто бо Фаршед рост меистоданд. Бар замми хастагӣ, чехраи ҳар ду аз нигароние коҳида ба назар мерасид. Бо ҳам гарм вохӯрӣ карданд.

– Бе шак, агар кори вочибе намебуд, дар каллаи саҳар нороҳат намешудӣ. Чӣ хабар?

– Дӯстам, агар тахминамон рост бошад, духтари Бобо Хиромро дуздиданд.

– Ачаб, нашунидам, кӣ ин корро мекунад?

– Кӣ мешуд, гумоштаҳои нобакори бек барин, Фаршед фақат доруға Шермати гӯлро шинохтааст, – Шокирусто аз оринчи Қозибобои ба шигифтомада дошта илова кард: – вале, биё, намози бомдод қазо нашавад, мехонему баъд аз пайи кор мешавем.

Ҳарду ба дохил даромаданд. Фаршед бошад, аз нигоҳи маънидори Шокирусто, ки зоҳиран «ту каме интизор биист, мо намоз хонда бароем», гуфтани буд, рамуз гирифта, по чида-по чида ба самти айвон қадам зад.

Ҳавлии Қозибобо аз дами дарвоза ба арзи даҳ-дувоздаҳ ва тӯли худудан сӣ қадам паҳно дошт. Дар самти чап ба хонаи пазирой, утокҳои ҷойи нишасту хобухез ва ошпазхона, ки ҳар яке дарҳои ҷудогона доштанд, медаромаданд. Девори охири сохтмон ба таври амудӣ ба самти рост тоб мехӯрд ва ҳамшафат бо як таҳхонаю айвони баҳории ҳафтсутунаи барҳавое, ки болои ҳам ҳавлиро аз ҷихати офтобшинам мебастанд, пайваст мешуд. Дар бағали айвон тути балхии қоматбаланде, ки шоҳаҳояш аз тарози пушти айвон ҳам чанд қулоч болотар мерафт, ҷой хуш карда буд. Аз самти рост низ се дарахти беҳӣ бо танаҳои ғафсу сершоҳу барг ба ҳавли соя меандоختанд. Дар ин фасли сол ҳар се дарахтро зим-зич меваҳои тиллоиранг оро медоданд. Ҳавли дар поён, аз канори тути балхӣ бо пилапояи паҳни сангӣ ба боғи бузурги пур аз дарахти Қозибобо васл мешуд.

Фаршед бо диққат ба манзараи атроф дида дӯхта, то назди айвон омад ва бар рӯйи санги паҳни зинаи аввал, пушт ба сутуни нақшдори мобайнӣ тақя дода нишасту чошу пареш нақлҳои замоне таърифкардаи Шокирусторо ба хотир овард. «Гарчи хонаю дари қозӣ дар деҳаи Бору миёнаҳол менамояд, боғаш ангуштшумор аст, – як шаб дар ҳузури аҳли оила қисса карда буд падар. – Хурду калони деҳа ба қитъа-қитъа заминҳои ҳосилхез, ки дар онҳо ҳар гуна маҳсули кишоварзӣ ба бор

⁸⁹ Ба чок задан به چاک زدن – фирор кардан

меояд ва рад-рад дарахтони себи сурхаку ордак, гелос, зардолуҳои бодомии фалғарӣ, чормағзҳои пӯстикогозӣ, гулобию нокҳои обдор, олуча, олуболу, шохтут, анҷирҳои сапеду сиёҳ, анори ширини сиёҳдона, санҷиду алич ва қад-қади соии сероб ба буттаҳои мармиҷону тамашку қот бо ҳавас менигаранд. Боғи бихиштосои ӯ гузашта аз деҳа дар саросари кӯхпоя шуҳрат дорад, макону тафриҳгоҳи аҳли адаб ва аҳёнан ҷойи осоиши амалдорони дилписанди қозӣ аст. Ҳарчанд нашъунамои боғро бародари деҳқонпешааш – Носирҷон фароҳам меоварад, ҳуди Қозибобо ва ҳамсараш Бибисоро низ лаҳзаҳои холии худро дар миёни олами сабзу замини хуррами боғ мегузаронанд. Гӯё ҳар як рустаю гиёҳи ҷавоназада торҳои ҳиссиёти онҳоро ба сони фарзанд навозиш медиҳад. Ҳангоми бардоштани ҳосил аз гӯшааш ба ҳамсоягону ҳамдеҳагон ширинкомӣ медиҳанд, бастабандӣ карда ба ёрони дурдаст мефиристанд. Дар пешу паси кӯхсори Нур таъбирҳои чун «Себи қозӣ», «Беҳии қозӣ», «Анори қозӣ» дар зехни мардум чо шуда, даҳан ба даҳан мегардад. Ҳуди Қозибобо ҳар гоҳ ба деҳаҳои ҳамсоя меравад, одамони коруфтада, ошною ношно пинҳонӣ ба дасти ӯ менигаранд. Ҳар кӣ умед мекунад, ки кош қозӣ дастоварде аз боғаш дошта бошад...

«Қозибобо» ном гирифтани вай аз пайи касбу пешааш аст, ки дар ин ҳавоӣ чандин сол ба унвони қозии иморат қонунҳои шариатро назорат мекунад. Номи аслии ӯро танҳо модари раҳматиаш, ки ба навад даромада дунёи равшанро падруд гуфт, ба забон мегирифт. Ӯ то дами вопасин Ҳушангакам гӯён аз забон монд. Қозибобо мисли рӯди сероб дар ду қанори худ ҳам дили вакилони беку амирро меёбад, ҳам ба қалби мардуми таҷҷоӣ роҳ пайдо мекунад. Меҳрубону дилёб аст, ҳамзамон саҳтгиру тундмичоз. То замоне, ки кори зери дасташро ба охир нарасонад, хоб барояш ҳаром аст. Ҳар як иқдоми ӯ натиҷа дар пай дорад, хурду қалон, фақирӣ бой, навақару амалдорро бо як чашм мебинад. На танҳо дар Бору, ҳамчунин дар тамоми кӯхпоя барои ҳалли мушкилоту баҳсҳои беохир ӯро садо мезананд, омада мебаранд. Ба ҳар чо меравад, пеш аз худаш шамоли обрӯяш мерасад. Ҳамоно дар байни мардум шоеъ мешавад: «Қозӣ меояд», «Қозибобо омадаст», «Қозӣ худаш яктарафа мекунад»...

Имрӯз ҳам ҳанӯз субҳи қозиб надамида ба сӯи хонаи Қозибобо роҳ пеш гирифтани Шокирусто Фаршедро ба ҳайрат овард. Ӯ раҳорах аз падар пурсид:

– Шумо гумон мекунед коре аз дасти Қозибобо меояд? Агар худаш ҳам шарик бошад-чӣ?

– Асло ин хел нест! – бо қаҳр гуфт Шокирусто. – Худоро шуқр, мо қозию арбоб дорем, ки барои мардум вафодору қонсӯзанд. Духтарро аз дасти нобакорони бек фақат қозӣ халос мекунад.

– Чаро ин хел мегӯед, ӯ чӣ дорад? Барои чӣ маҳз ба ӯ бовар мекунед?

– Ҳар кӣ бо Нӯҳ нишинад, чӣ ғам аз тӯфонаш! – барои ин ки ҳадафи худро дар дили писар нишонанд, ба ҳикмат рӯ оварда суханаширо давом дод Шокирусто. – Медонӣ, ин таъбирро барои чӣ мегӯянд?

– На он қадар, – бо умедворӣ ба шунидани мазмуни ҳикмат Фаршед гӯшу ҳуш ба падар шуд.

– Бишнав, писарам, Ҳазрати Нӯҳ паёмбари Худо буд. Дар давоми умри дарози худ ҳамеша мардумро ба худопарастӣ даъват мекард. Аммо чун мебинад аксари одамони ҳамзамонаш ба даъвати ӯ тавачҷуҳ намекунанд ва имон намеоваранд, бениҳоят ғамгин мешавад. Бо ин дилозурдагӣ Ҳазрати Нӯҳ аз Худо меҳаҳад, ки онҳоро ба азоб гирифтӣ кунад. Худованд ба ӯ сохтани киштии бузурге ва дар он чамъ овардани ҳайвонотро, чи нару чи мода, амр мекунад. Чаро ки тӯфони саҳте дар роҳ буд ва боридани борони шадид ҳам аз он дарак меод. Ҳазрати Нӯҳ ба мардум гӯшзад мекунад, лекин касе тавачҷуҳ наменамояд. Дар сарзамини ӯ баҳру дарё набуд, бо ин ҳол, паёмбар дар хушкӣ ба сохтани киштӣ машғул мешавад. Мардум ӯро масҳара мекунанд... Хулласи қалом, рӯзи азоб фаро мерасад ва Ҳазрати Нӯҳ ёронашро савори киштӣ карда, ҳайвонҳоро низ ба он мебарорад. Борони шадид омада, тӯфон шуруъ мешавад ва ҳама чоро об мегирад. Мардуми зиёд дар зери об мемонанд, баъзеҳо ба болои теппаҳо паноҳ мебаранд, аммо бефоида. Фақат Нӯҳ бо ёронаш ва ҳайвонҳои дар киштӣ чамъшуда наҷот меёбанд! Ҳамин, писарам, аз он ба баъд дар мавриди ҳар касе, ки пуштибоне дораду ба ӯ итминон мекунад ва аз ҳеч чиз наметарсад, ин зарбулмасалро ба қор мебаранд. Дар ин кӯхпояи мо низ ягона инсонест, ки дар миёни амалдорон обрӯ дораду ёвари одамони одӣ аст ва далерона баҳсу даъвоҳоро яктарафа мекунад, ҳамин Қозибобоят мебошад...

Ногаҳон аз овози маҳину равшани занона Фаршед сар боло кард.

– Ба ҳаёл рафтаӣ, гузар бо ҳам ҷой меҳурем, – аз ошпазхона баромада бо табассум гуфт ҳамсари қозӣ Бибисоро ва баргашта ба тарафи хонаи пазирай рафт. Аз дари нимқовок ба дохил нигоҳ карда дид, ки Шокирусто ва ба иқтидои ӯ Қозибобо ба рости чап салом дода, аз пайи дуои хатми салот даст ба рӯй кашиданд. Ҳамон дам Бибисоро гуфт: – Ассалому алайкум, ҳуш омадед! Бобо, субҳона омода аст, ба хона гузаред.

Фаршед дарҳол донист, ки қадбонуи хона шавҳарашро «бобо» ва хонаи ҷойи нишастро «хона» ном мебаранд ва ба хотири ин ки соҳибашу меҳмонон барномаи дигар наандешанд, бидуни таваққуф

бо адои намоз онҳоро ба гирди суфра хонд. Ҳар ду ба ҳавлӣ бароманд. Қозибобо роҳравон ба сухан омад:

– Ин кори мирохур ё мушрифӣ ўст, усто. Лаънатихо дар пеши назарамон пир шуданду ақлашон надаромад. Сад бор барояшон мефаҳмонӣ, рафтори хунукашонро ба рӯяшон мезанӣ, боз ҳам як-ху аз таги тӯқум нағма мебароранд.

– Охир, ханӯз даҳ рӯз нашудааст, мурдаҳои беку амир омада ушру амалу дудонаю танобпулӣ⁹⁰, ҳатто алафпулию осиебпулӣ ситонда рафта буданд. Ин дуздҳо аз кучо пайдо шуданд?

– Имрӯз бо арбобу сарони авлодҳо нишасте гузаронданӣ будем, мехостем хабарҳои навро расонем, аҳли деҳаро хушёр кунем, аммо мебинам, ки ин кор ба пас меафтад. Ҳоло нангу номуси деҳаро пос дорем, духтарро халос кунем, баъд як гап мешавад.

Шокирусто мағзи гапро дарк накарда суол дод:

– Чӣ гапҳои нав ҳаст, ки мо хабар надорем?

Бе он ки қозӣ шарҳи ҳол кунад, яке Фаршед ба роҳи сухан давид:

– Дар Бухоро қиёмат қоим шудааст, амири азимушшаънашон гурехтааст, беку амини дигар сифлагонаш бо дӯғу дабара ва фиреб чони худро ҳифз карданианд, ҳоло аз ҳар роҳ ба гиребони мардуми фақир дарафтидаанд. Инро додӣям Фарҳоду дӯстонашон таъйин карданд, Қозибобо ҳам ҳамин овозаҳоро дар назар доранд, ба гумонам.

Қозӣ Ҳушанг ба завқ омад. Ба китфи Фаршед панҷаи паҳну дурушти худро гузошта каме силтав дод ва дар тақвияти суханҳои ӯ афзуд:

– Дуртарин сафар аз нахустин қадамҳо оғоз мешавад!⁹¹ Писарамон ба шаҳрҳо рафту аз ҳама чиз бохабар аст. Ин овозаҳо буд, ки дирӯз нагузоштем девонбеги беки нав бо навкаронаш ба деҳа роҳ ёбад. Аз Синдоб меоманд, дар таҳи Сунбула наҳор додему рост ба Нур равона кардем. Медидам, мирохури лаъин саҳт пойбӯсӣ мекард...

Ҳар се дар атрофи хонтахта нишастанд. Қозибобо нон пора кард, лаъличаи мавизу чормағзу бодомро наздиктар ба меҳмонон тела дода монд. Ва ҳамин ки «бифармоед, ба дастархон меҳрабон шавед» гуфта буд, дар дами остона духтари наврасе лаълӣ ба даст пайдо шуд. Ба тан пероҳани адраси баландеро пӯшида буд, ки доманҳои он то соки по ва остинҳояш низ то пушти панҷа меоманд, аз рӯи он нимчаи⁹² қаҳваранге бо узораҳои зарбофт хеле шинам менамуд. Ду дона кокули ғафси бофтааш аз зери тоқияи чаҳоргӯшаи гулдӯзишуда ба ҳеррааш фуромада ба чашм хеле зебо метофтанд. Бар замми табассуми малеҳе, ки аз лабони ақиқгуни вай хувайдо мешуд, чашмонаш низ гуё меҳандиданд. Духтар бо садои ҷарангдор арзи дуруд кард:

– Ассалому алайкум, хуш омадед, субҳатон ба хайр!

Ба маҳзи аз остона гузаштани ӯ Фаршед бе тааммул аз ҷо хест ва маътал накарда лаълии дасташро гирифт, ки се коса шир ва як косачаи рағани зард рӯи он буд. Як лаҳза ду ҷавони наврас чашм ба чашм монданд, духтар аз лабханди худ нақоста нигоҳашро гурезонд ва лаълиро дода пас гашт. Ҳамин як он гуё шарорае аз барқи ҳусни дӯшиза парид ва аз сар то пойи ҷавонро сӯзонда гузашт. Бо вучуди ин сӯзиш худро ба даст гирифт, косаҳои ширро ба рӯи дастархон гузошт.

Пас аз он ки Шокирусто «Салом, салом! Духтари калон шав, азизам!» гуфта бо мамнуният изҳори миннатдорӣ кард, Қозибобо ба суфраи паҳн муруткунон суханашро идома дод:

– Усто, ин тарафи кор ба уҳдаи мо, ту нигарон набош, аз пайи қору зиндагиат шав. Фақат, хоҳишан, Фаршед бо ман бимонад, ба давутозҳои ин сӯву он сӯ ёрдамаш мерасад. Ҳа, Шермати гӯлро нағзакак гӯшмол медиҳам, бубинем, бо кихо ҳамдастӣ кардааст.

– Албатта, писарам дар ихтиёри туст. Ба фикрат, дар роҳ аз дунболашон мерасед? Дер нашуд?

– Эҳ, чиҳо мегӯйи?! Ин тоифа аз хӯрдану маишат сер намешавад. Агар саҳт ҳаракат кунанд, то Қизилработ мерасанд. Аз он ҷо набаромада ҷавонҳои мо аз ҳекиртақашон мегиранд. Танҳо дилвопасие, ки дорам, аз духтари Бобо Хиром аст.

Қозию усто ба ҳамдигар маънидор бо абрӯ ишора карданд. Пас аз тановули ширу ҷой Шокирусто дуо хонд, ҳар се паси ҳам аз хона бароманд...

Вақте ки Шокирусто аз хонаи Қозибобо баргашт, ҳамсару бачаҳои даври ҳам нишаста субҳона меҳӯрданд. Маҳтоб ба пешвозаш аз ҷо хеста, ба сари дастархон таоруф кард. Усто аз чашмони ӯ нигарониашро пай бурда гуфт:

⁹⁰ Навъҳои андоз, бочу хироч

⁹¹ Ин сухан аз пандҳои файласуфи чинӣ Конфусийос аст.

⁹² **Нимча** نیمچه – камзӯли сабуки беостин

– Худо хоҳад, қозӣ духтари Бобо Хиром бармегардонад, ҳоло Фаршедҷон бо ўст. Ҳар кӣ омад, ман дар дўкон мешавам, каме аз кори дишабам монда буд. Медонӣ-а, имрӯз писаронат чӣ кор бояд кунанд?

– Оре, Фарзом борубунаша⁹³ омода кардааст, худӣ амаки Содир омада мегирифтаанд. Фардода гуфтед, Дороамин мунтазиранд, барои обмонии заминҳояшон ба ёрии Бобо Хиром мерафтааст. Фарнур ҳам миён бастааст ба ҳашари рафиқатон равад. Намедонам, ҳамонҳо чӣ рӯзе доранд дар бачаҳои ман, ягон қору лоюгилашон бе инҳо намегузарад.

– Чиҳо мегӯӣ? Баъзан туро намешиносам.

– Охир, нигоҳ кунед, ҳамон рафиқи даллолатон се бӯзбала дорад, ҳадди ақал як бор ба ҳашарҳои мо омаданд? Кай садо занем, яке дасташ маъюб, дигаре ҳолаш хуб нест, севумӣ ҳам ба ҷое рафтааст. Фарнурам ҳанӯз наврас бошад, худааш аз тоб набарорад, мегӯям...

Шокирусто пешонӣ чин карда бо таъкид гуфт:

– Ҳеч гап не, ҳар чӣ гуфтам, анҷом деҳ! Бача қор кунад, қисму қонаш мепазад, саҳт мешавад, ман ки ваъда додаам, ту пеши роҳ назан!

Маҳтоб сар ҳам қард. Аз эътирози худ пушаймон шуда, бо овози кам хоҳиш қард:

– Фарҳод⁹⁴, агар руҳсат диҳед, бо Наимаю Шаҳром ба намадпазии дағечам равам. Яке не, дуто мемондааст, хеле тӯл мекашад.

– Аҳа, қони бача қону қони худат аз санг аст, бале?! То кай дар ҳашарҳои дигарон қон меканӣ? Дағечат қадом қори тура аз дастат гирифта буд, ки ту ҳоло ғами вая мехӯрӣ? – Шокирусто қасдан ҳамсарашро суолборон қард. Хуб медонист, ки худӣ занаш аз ў бештар ғами мардумро мехӯрд. – Шаҳрома барои чӣ мебарӣ?

Маҳтоб шумханд зад. Ба кинояи шавҳар бо мулоимат ҷавоб қардонд:

– Қисму қони ман аллақай пухтааст, аз ҳашарҳо ҳам қувват мегирам. Дағечам омад ё не, ба ман чӣ? Агар қоре кунам, барои Зоҳирқодӣ мекунам, худатон медонед, агар ба як ҳашарашон наравам, ҳонаю дарро қанда мехӯранд... Ҳа, Шаҳрома барои тамошо мебарам, медонед, намадмоли чӣ қадар завқ дорад!

Шокирусто дигар маътал нашуд, аз тоқчаи айвон ду даст қалобаи сиёҳу сапедро ба қитф андохта гуфт:

– Маҳмадоно шудай, ба ҳама гап ҷавобат ҳаст. Дар воқеъ, ширақат чӣ шуд, то вақти аср мепазад?

– Шаб андохтаам, ҳозир ҳам хоҳед, бибаред ба масҷид. Соқина дар сари дег аст.

– Нағз, ту ҳам ба ҳашарат рафтан қир, фақат аввал бачаҳора ба қорҳояшон қусел қун, – Шокирусто дигар наистода ба самти боғ ба мақсади дўкон роҳ пеш гирифт.

Маҳтоб аз қафо нигоҳашро нақанда бо хушқоли гуфт:

– Чашм!

Қозӣ Ҳушанг бо Фаршед ба сӯи Бозорқой, ки қоргоҳу қойи иқомати мироҳуру тобеонаш дар он ҷо буд, аспсавор мерафтанд. Фаршед дар пушти қозӣ нишаста аз ду қониб домани қомашро медошт, ба назараш ҳайқали ў дар пеш ба мисли қўҳе менамуд. Қуссаи азим ва қитфони васеъ дошт.

– Аспатон бақувват будааст, натарсида бо ирода қадам мезанад, – гуфт Фаршед аз қорқардии асп ба завқ омада, – зоташ тоқикӣ аст?

– Бубин, аспи ман он қадар қоматбаланд нест, миёнаҳол, пешонии паҳн ва қардани нисбатан дароз дорад, пойқояш бақувват, сумқояш саҳт ва қашмонаш қалони қозибанок аст, ки аз қамин қихат маро мафтунӣ худ месозад. Зоти ин қуна аспҳо араби аст, онҳоро бештар бодиянишинҳо савор мешаванд, барои майдонҳои қорзор ҳам хеле тобоваранд.

– Қипорӣ будааст, рангаш ба худаш мезебад.

– Ин рангу пӯстро абрашқирани мегӯянд. Қамин қолҳои сапед зеvari асп аст.

– Гапшунав будааст, вақте ки аз сугун қушодам, нахӯсид, бо қамоли майл ба сӯятон лўққас зада омад.

– Нуҳ сол мешавад, ки ин қонавар маро мебарару меорад. Бо ин чӣ қойқоеро нағаштаам! – Қозибобо даст баланд қарда бо нўки қамқин оқиста ба сурини асп зад. Абрашқирани як он қадаммонашро тезтар қард ва ба йўрға даромад.

Қамин ки ба гузари Бозорқой расиданд, Қозӣ Ҳушанг сари аспро рост ба қароргоҳи мироҳур қардонд. Ин ҷо дар асл қароргоҳи тамоми маъмурони иморат буд. Даҳ қулбаи самти ростӣ қавли, ки

⁹³ **Борубуна** باروبونه – қизучора, лавозими мавриди ниёз

⁹⁴ Дар бисёр маҳалҳо зану шавҳар ҳамдигарро на бо номи худ, балки бо исми писар ё духтари бузургӣ садо мезананд.

дар шафати ҳам қарор доштанд, махсуси доруғаю андозчину хидматгорон ва ду хонаи бузурги айвондори пешгаҳ бо хучраҳои дарун ба дарун дар ихтиёри маъмурони асосӣ буд. Дар самти чапи ҳавлӣ саиҷхонаи калоне ба назар мерасид, ба эҳтимоли зиёд онро бо назардошти сарбозону гумоштаҳои ҳамешагӣ, ки тез-тез омада меистоданд, сохта буданд. Баробари ба назди дарвоза расидани қозӣ ва Фаршед аз самти рост ду нафар давида бароманд. Яке лигоми аспро ба даст гирифт ба самти саиҷхона роҳ пеш гирифт ва дигаре бо таъзим «Қозибобо хуш омадед, марҳамат, бифармоед» гӯён рост ба самти хонаи рӯ ба рӯ бурд. Қозӣ амромез суол кард:

– Оқсақол Ансорбӣ ҳаст? Чаро ҳеч кас наменамояд?

– Ҳама дар ҳамин ҷо, Қозибобо, ҳанӯз зуд, тоза як хурӯс бонг андохт, – бо тамаллуқ сухан гуфт хидматгор, – шумо ба айвон гузаред, ман зуд пайғом медиҳам, марҳамат.

Қозӣ Ҳушанг пеш-пеш, Фаршед аз қафояш ҳамин ки ба зинапоия айвон қадам гузоштани шуданд, аз як кулба чашмонашро молида ва бо дасти дигар банди эзорашро банд-бандон Шермати гӯл берун омад. Ёро дида қозӣ ҳамона ба қафо баргашт ва бо овози баланд гуфт:

– Биё ин ҷо, нобакор!

Шермат аз садои қозӣ дар худ печид, бо тарсу ларз, шалвори ҳанӯз бандкашолашро бо як даст дошта истода, давида пеш омад. Дар ҳоле ки ранги рӯяш сап-сафед канда буд, базӯр лаб чунбонд:

– Са... лом...

– Дишаб киро тортуқ кардӣ, бадчинс!

– Гуноҳи ман нест, Қозибобо... гуноҳи ман... – Шермати гӯл бо ҳарос охири гапашро дар гулу хӯрд.

– Мегӯям, духтар кӣ буд, кӣ фармуд ба ту!

– Духтари Бобо Хиром – Фаришта... Ба ман чанобашон фармуданд, – Шермат бо ангушт ба сӯйи хонаи мирохур ишора кард ва ҳамона даст ба даҳон бурд.

Қозӣ Ҳушанг ёзида аз гиребони доруға дошта бо силтав ба пушт тела дод ва чахломез гуфт:

– Агар як тор мӯйи духтар кам шавад, танат дар сиёҳҷол мепусад, касофат! Ҳоло гум кун башараатро! – қозӣ ба Фаршед, ки аз доду бедоди ӯ ангуманг шуда буд, рӯ оварда бо мулоимат афзуд: – Писарам, мирохур дар ҳамин ҷо будааст, ту зуд ба хонаи Дороамин рав, ҳамин ҳозир ба назди мо ояд. Медонӣ манзилашро?

– Оре, Қозибобо, наҳод хонаи деҳхудоямонро надонам.

– Пас, бидав!

Ансорбӣ яке аз маъруфтарин мирохурҳои амир буд, ки наздики понздаҳ сол дар кӯхпоия Нур гурӯҳҳои пешдасти иморатро роҳбаладӣ мекард ва дар чамъоварии ҳар гуна андозу авориз ва ҳадоё барои ҳазина беустухон буд. Ё нишемангоҳи худро тез-тез тағйир медод, гоҳ дар Бору, гоҳе дар Синдоб ва баъзан ҳам дар Моҳигарму Хумгузар манзил мегирифт. Аммо бештар дар Бору мемонд, ба ҳалқи дарёдилу хушқавли инҷо одат карда буд, заҳмати ҳамешагӣ ва ҳарсола ҳосили фаровон бардоштани бориён ёро хушҳол мекард. Ба хусус, ҳангоми чамъоварии молиёту⁹⁵ бочу хироч ба доди ӯ расидани амалдорони деҳа ва соҳибкорони сарватманд боиси сарбаландӣ ва сурхрӯйии ӯ дар назди мурсалони бекҳову амир мегардид. Марди иҷроӣ буд, вале то андозае якраву қайсар, то ҳадде, ки баъзан худсарона бе маслиҳати сарварони деҳаҳо амалҳои хуфиёна анҷом медод. Ин бор ҳам саҳарии барвақт омадани Қозибоборо шунида, бо ӯ ҳисоб кардани дигаронро ҳис карда, дар худ болид. То ба айвон баромадан тамаллуқкории дирӯзаашро чанд бор аз мадди хаёл гузаронида, бо чӣ сухане мубарро нишон додани хешро мулоҳиза кард.

– Салом арз кардем, қозӣ, мебинам, ки боди наҳс ба гӯшпонаат вазидааст, чӣ хабар? – худро моҳи беайб нишон дода бо истехзо арз кард мирохур, дар ҳоле ки фаши саллаашро аз миёни гирех гузаронида дуруст мекард.

Қозибобо бо симои чиддӣ ба қадаммонӣ ва ҳаракатҳои нописандонаи ӯ дида дӯхта, то лаҳзае, ки ба ҳам даст дода вохӯрӣ карданд, хомӯш истод. Сипас бо садои гиро пурсид:

– Ансорбӣ, барои чӣ дирӯз девонбегию сарбозонаш ба деҳа надаромада рафтанд?

– Ман ҳам таачҷуб мекунам, онҳо як рӯз меҳмони мо шудани буданд, аммо тую Дороамин пайдо шудеду ҳама барномаҳо барҳам хӯрд.

– Барномаҳо барҳам хӯрд? Фикр мекуни аз мондани онҳо суде мерасид?

– Ба ҳар ҳол, одамони амири аъзам, табарруканд...

– Табаррук? Касе, ки шираи мардуми фақирро мечаббаду аҳли корро хонасалот мекунад, табаррук аст?!

⁹⁵ Молиёт مالیات – ба маънии андоз аст, ки ҳоло дар забони форсӣ ба кор меравад

– Инҳо одамони иморатанд, козӣ, беҳурмати накун.
– Мо магар аз иморат берун ҳастем? Қазовати хайру шар беҳурматист?
– Чаро чаҳл мекунӣ, – мирохур намехост аз Қозибобо паст ояд, бо вучуди ин, дар дил тарсу изтироберо хис мекард, – мо чӣ хато кардем?

– Бо ҳар роҳе буд, чи тангаву чи илтиҷо, гумоштаи бекро ба роҳи омадааш гуселонидем. Дороамин бо як қулоч риши сафедаш аз он лӯлии баднафсу беномус хоҳиш кард, ки мардуми дирӯз аз бори молиёт раҳоефтаи Боруру ба ҳоли худаш гузорад. Дар Сунбула барои девонбегию навкаронаш ду сар гӯсфанди тановарро сар задем, шиками аспонашро ҳам сер кардем. Ин магар кам буд, ки ту боз ба хиёнат даст задӣ? – дигар таҳаммули қозӣ аз даст мерафт, овозаш торафт баландтар мебаромад.

Мирохур худро ба нодонӣ зада арз кард:

– Ман чӣ хиёнат кардаам?

– Тортук⁹⁶ кардани духтари деҳа ба як марди бегона магар хиёнат нест?

– Ҳо-ҳо-ҳо... – мирохур хандаи чонгир зад, – худаш як ғулумдухтар будааст, ба ин ин қадар дӯғу дабара?

– Чи ғулуму чи доро – ҳама фарзанди деҳа ҳастанд, ҳадди ақал ба мо мегуфтӣ, ки чӣ кор мекунӣ, даюс!

Мирохур бори аввал ба чунин ғазаби Қозибобо дучор меомад. Як дам дудила шуд, ки ӯ низ бо чаҳл доду бедод занад ё паст ояд? Вале дар пеши дигарон, ки аз гӯшаю канор ба баҳсашон гӯшу хуш шуда буданд, иззати нафси худро коҳида дида, бо шӯр гап гардонд:

– Агар ту маъмури иморат бошӣ, мо ҳам камтар нестем, козӣ, ҳарфатро дониста зан! Ман барои ҳар як қорам ба ту ҳисоб пас намедихам. Худоё, ин чи зӯриё...

– Вақте ки сухан дар хусуси нангу номус меравад, маҷбури ҳисоб пас диҳӣ, сағ! Фақат пеши беку гумоштаҳояш дум ликконданро медонию бас. Ҳоло ба ту то аср фурсат медиҳам, хатоятро ислоҳ мекунӣ. Агар не, худат дону Худоят, ё аз ин деҳа як умр берунаст мекунам, ё аз сарат чудо мешавӣ!

Мирохур гапи охири набардошт. Яке даст заду аз гиребони қозӣ гирифт. Аз ҳар сӯ садоҳои шиғифту ваҳмолуди хидматгузорону навкарон баланд шуд. Мушрифони калони мирохур дартоз худро ба мардони чаҳлолуд расонд, раиси худ Ансорбӣ-мирохурро аз қафо маҳкам ниғаҳ дошт ва бо овози ларзон гуфт:

– Ҳуҷаин айб аст, ба қозӣ даст набардоред.

– Обрӯяшро худаш ниғаҳ дорад, дағали ҳам ҳад дорад! – чашмони мирохур гӯё аз косаҳонааш мебаромад, тамоми вучодаш вараҷа гирифта буд, ранги рӯяш пӯсти анорро мемонд.

– Даст бардору бин, падарсағ! Гумон кардӣ, саис ҳастию ҳама қор дар ихтиёри туст? – бо шӯри пештара сухан боло кард Қозибобо ва дасти мирохурро бо зарб ба пушт зад. Ҳамин дам чашмаш ба зинаҳо уфтод, ки Дороамин ва дар канори ӯ Сухробӣ паҳлавон бо қибор меоянд. Онҳоро дида бештар шердил шуд: – Савораҳоятро омода кун, Сухроб ҳам бо шумо меравад, ҳамин ҳозир ба роҳ бароед. Агар то аср духтари Бобо Хиромро наовардӣ, бурда-бурда мекунам, ҳайвони лаин!

Дороамин ва аз дунболи ӯ Сухроб ба саломи атрофиён, ки ҳама таъзимкунон худро ба кунҷу канор мекашиданд, алейк гуфта, ба айвон баромаданд. Ҳар ду бо Қозӣ Ҳушанг китф ба китф расонда воҳӯрӣ карданд. Мирохур аз ғояти ғазаб ҳанӯз фишшасанон нафас мегирӣфт, бо дидани арбоби деҳа базӯр лаб кушода салом доду ҳамоно чашмонашро гурезонд.

– Э, борақаллох, шайтон, ёваронат ин қадар ҳунар доштаанд, мо надонистем. Ҳамаро лол кардӣ, аз дами дарам одам дуддидаанд, мо беҳабар! Ба ин мегӯянд, нон хӯрдану дар намақдон туф кардан, аз мардуми Бору шармат наомад?

– Бобо, бек худаш хост, – мирохур боз ҳам саъй кард бегуноҳии худро арз қунад, – худатон медонед, дар ин гуна ҳолат чуз итоат чорае нест...

Чаҳли Қозибобо ҳанӯз нашикаста буд, дубора садояш баланд шуд:

– Ин гапро ба писари холаат гӯӣ, чоплуси даюс! Хостӣ пойбӯсиатро ба таъйид расонӣ, аммо намедонӣ, ки дигар на амире монду на беке дар он иморат!

– Ҳочати туюман рафтан нест, он чӣ қозӣ гуфт, зуд анҷом деҳ! – Дороамин ба мирохур гапзанон аз оринҷи Қозибобо дошт ва бо ишораи чашм ӯро ба рафтан хонд. Онҳо аз зинапоя ба пойин роҳ пеш гирифтанд. Дар ин асно аз пушт садои мирохур, ки ба мушрифонаш мегуфт, шунида шуд:

⁹⁶ Тортук تارتوق – пешкаш, инъом, ҳадя

– Гаюр! Самандару Шерматро гӯй либос пӯшанд! Ду-се нафари дигарро ҳамроҳ гиред, зуд бош, аспҳоро зин занед! Сухроб, хоҳишан ба мо ҳамроҳӣ кун, ба фикрам бе занозанӣ корамон ҳал намешавад...

Бо мағалу ғиреви барпошуда ҳама қароргоҳиён сари по хеста, аз кулбаҳои худ ба ҳавлӣ беназму тартиб даробаро мекарданд. Ба маҳзи ин ки диданд, Дороамину Қозибобо ташриф мебаранд, ҳама даст рӯйи доман гузошта, ниматағзим аз ду чониби роҳрав саф кашиданд. Фаршед аз сарварон қафо намонда то назди дарвоза омад ва ҳамин ки ду нафар хидматкор аспҳои онҳоро наздик оварданд, ба Қозибобо гуфт:

– Бобо, мехостам бо Сухрободӣ равам, шояд ёриам расад.

– Не, ин тарафаш ҳарбу зарб мехоҳад, ту ҳар чи аз дастат омад, анҷом додӣ. Ҳоло ба хонаатон рав, истироҳат кун.

Дороамин ба суҳан ҳамроҳ шуд:

– Фаршедҷон, то ин ҷо хеле талош кардӣ. Ҳоло нигарон набош, духтари Хиромамакатро наҷот медиҳанд, асло парво нақун!

Қозибобо гуфт:

– Бо зану бачаҳои ҷӣ ҳоле доранд, тасаввур мекунам. Ҳоло мо ба наздаш меравем?

– Оре, Мулло Дурандеш ҳам омадагист, гуфтам, хабар кунанд. Аз ҳамон ҷо ба деҳаи Тоza мегузарем, тағзия будааст. Дар воқеъ, Фаршедҷон, усторо ҳам гӯй ба хонаи мо биёяд.

Фаршед ба маънии «қабул» саре такон доду даст ба рӯйи сина гузошт. Қозибобо суол кард:

– Тағзияи кӣ?

– Гулрубибӣ даргузаштааст. Аз Фаршедҷон пештар хабарчӣ омада буд, хатман ба манзили ту ҳам рафтагист.

– «Инно лиллоҳи ва инно илайҳи роҷиъун»⁹⁷, – Қозибобо дуо хонда даст ба рӯ кашид ва илова кард: – Шояд пас аз баромадани мо омада бошад. То пешин бармегардем?

– Сойи Тоza як қадам аст. Бо хондани намози чаноза бармегардем, ба пушта намеравам. Мулло Дурандеш худаш ба хатми Қуръон мемонад.

Дороамину Қозибобо савори асп ба самти гузари Миёна сарболо шуданд. Фаршед онҳоро бо нигоҳҳои амиқ гусел карду худаш ба тарафи гузари Пайк роҳ пеш гирифт. Пас аз ӯ саворкорони дастаи омодакардаи мирохур Ансорбӣ чангу хоки роҳро ба осмон бардошта, бо талотум ба самти Авлиё асп тозонданд.

Фаршед роҳравон акнун дар вучуди худ хастагии бемонандеро ҳис кард. Гӯё то ин дам нури ниҳоне аз ғайб барояш мадад мерасонд, тавонист дидаю шунидаҳои худро ба наздикон гӯяд ва то ин ҷо, ки хатто барои наҷот додани духтари Бобо Хиром имконияте пайдо шуд, сари по истод. Ҳоло бошад, дар пайроҳаи қанори ҷода ба сони лаклаки маҷруҳе, ки як замон поҳои маъюби худро кашолақунон аз боғи Йӯлдоши Лӯнда даррафта буд, бо сахтӣ қадам мезад. Оре, дар ёд дорад, лаклаки бечора ба хотири поймол кардани қитъаи пиёзу сабзии ҳамсоя аз соҳиби боғ санг хӯрда, афтону хезон худро бо азоб то лонаи болои дарахт расонида буд. Дар ин лаҳза Фаршед хастагии тану чони худро пай бурд, поҳояш дигар маҷоли ҳаракат надоштанд, гӯё ки сангҳо ба ангуштонаш овозон бошанд, мисли лаклаки пошикаста базӯр то хона омад. Ҳамин ки ба ҳавлӣ расид, хоҳари хурдӣ Сокина ба пешвозаш баромад. Беҳолона ба ӯ гуфт:

– Хоҳарҷон, ба додо гӯй, Қозибобо дар хонаи Дороамин мунтазир истодаанд, ба деҳаи Тоza мерафтаанд.

– Ба шумо ҷӣ шуд, додӣ, ранги рӯятон кандааст?

– Ман хубам, шояд асорати сафар аст, ки хаста шудаам. Як-ду соат хоб меравам, ҳеч кас безобита нақунад, хуб?

– Майли, додичон, дам гиред, – гуфт Сокина ва бо меҳрубонӣ аз дасти Фаршед дошта, бо ҳам ба хониоҷа дароманданд. Давида кӯрпачаеро ба замин партофт ва Фаршед ба рӯйи он дароз кашид. Ба хотири он ки касе музоҳими бародар нашавад, Сокина аз берун дарро баст...

Намадпазӣ

Дар гузари Гӯрисӯфӣ манзили Зоҳирино орухонаро мемонд. Ҳарчанд устои намадпаз панҷ-шаш нафар зани хунарманд буданд, дар қанори онҳо писару духтаракони бисёр ба ҳашар омада, то оғози намадмоӣ ба дасту пойи ҳам дармеафтиданд ва бо ҳаёҳуӣ баланд давутозқунон ҳавлиро ба сар мебардоштанд. Занону духтарон ба ду гурӯҳ ҷудо шуда, ду қарбоси васеъро дар пешғаҳу пойғаҳи

⁹⁷ *Ба тоҷикӣ*: мо аз Худоем ва ба сӯйи ӯ бозмегардем.

хавлӣ густурда буданд. Пашмҳои гузиндаю собашудаи намади ҳам ғарам-ғарам дар ду гӯша омодаи кор меҳобид. Маҳтобу Бибисоро бо садои баланд ба духтарон дастур медоданд, се-чорнафарӣ ба кашондани об, гарм кардани деғҳои об, кашидани ресмонҳои андозагирӣ, чудо кардани пашмҳои сиёҳу сапеду ранга ва корҳои дигари саридастӣ масъул мегузоштанд. Маҳтоб сараввал пашмҳои намади ро дар кафи даст совида-совида санчида дид ва бо хотирчамӣ изҳор намуд:

– Пашмҳои барра тоза аст, Худо хоҳад, намадҳои нарму муҳкам мепазем.

Дағечаш Гуландом хушҳол шуда гуфт:

– Медонед, шоён⁹⁸ устои ин қоранд, ҳама пашма худашон чамъ карда буданд. Бо як дид ба фарқи пашми гӯсфанду барра мераванд. Борҳо шудааст, ки ба сарам дод зада аз миёни пашмҳо дурушту сахту ношудаша чудо карда партофтаанд.

– Пашмҳои ранга ҳам хуб баромадаст, ин тарафаш ба ҳунари мо вобаста. Намада бояд нағзакак пухта гирем, – гуфт Маҳтоб ва ба Бибисоро рӯ оварда афзуд: – Дугоначон, дар як вақт ҳар ду намада меандозем, ту ба сари намади пойгаҳ рав, ман ҳам сарубарги пешгаҳира дуруст мекунам.

Бибисоро бо лабханди мулоим гуфт:

– Меҳохӣ, сабқат кунем?

– Не-е, саросема нашав! Ба гулмонӣ диққат деҳ, вақти оринҷ задан эҳтиёт шавед, саъй кун, то охир якзаил барояд. Ба хусус, оби чӯша қанда накунад, намад бояд то мағз-мағзаш бипазад! Дигар лагадзани қори чавонҳо, ин қадар духтару писар чамъ шудаанд, ба даҳ намад ҳам мерасанд!

Занҳо ба ду гурӯҳ тақсим шуданд, як идда ба сӯйи Маҳтоб ва бештарашон ба дастҳои Бибисоро шинофтанд. Маҳтоб миёнашро бо рӯмоле аз болои ҷомаи гулдор баста, сарбандашро аз болои кулӯта ба даври сар печонида, остинҳояшро то банди даст бар зада буд. Ӯ ба намадпазӣ иштиёқи беандоза дошт, дар ин шуғл касе ба ҷусту чолокии вай намерасид. Дар деҳа ҳар кӣ намад мегузошт, ба устои аввал ӯро даъват мекард.

– Хуб, бандҳои андозара ниғаҳ доред, ба бар якуним қулоч, ба дарозӣ дуқулочӣ мегирем, – ба духтарҳои ресмондор рӯ оварда гуфт Маҳтоб ва худаш ба рӯйи карбоси паҳн баромада дар як гӯшааш қарор гирифт ба ду нафар духтаре, ки дар назди ғарами пашмҳо меистоданд, амр кард: – Аввал пашмҳои сиёҳранга теед, қабати поини намада монда мебароем.

Даст ба даст қор шуруъ шуд. Духтарон бо тартиб пашмҳои маҳини фаҳ-фаҳиро даста-деста оварда ба Маҳтобу ҳамраҳи ӯ Гуландом, ки бо хушҳолии беҳад дар қанораи тор метанид, дароз қардан гирифтанд. Шаҳром дар қанор, то имкон буд, ба Маҳтоб наздиктар истода, бо иштиёқи зиёд амалҳои ӯро зери чашм мушоҳида мекард. Ҷусту чолок қор қардани занҳо ва дилгармии онҳо ба шуғлашон ӯро ба ваҷд овард, бо қунҷқовӣ аз Маҳтоб пурсид:

– Хола, ҳамин намадмонӣ, намадмоӣ – ҳар чӣ мегӯед, аз қай боз ҳунари дастӣ аст? Бубинед, ҳеч асбобе надоред, лекин зерандози олиҷаноб месозед.

Маҳтоб бо завқ, пашмҳоро паси ҳам часпонда, паҳнкунон ба сухан омад:

– Дар худамон ин ҳунара намадпазӣ мегӯянд, лекин дар ҷойҳои дигар намадмоӣ. Гап дар он ки аз сари қор то охири лагадзани паси ҳам намақоби чӯш рехта намада мепазанд ва аз сӯйи дигар, барои ба худ омадани намад вая бо оринҷ мемоланду бо по мезананд. Дар ҳар сурат, ҳосилаш ҳамон намад аст, ягона зерандозе, ки бофта намешавад, – Маҳтоб ҳис кард, ки дар атрофаш ҳама хомӯш шуда, бо диққат ба суханҳои ӯ гӯш медиҳанд. Бо шавқи бештар ба нақлаш идома дод: – Он чӣ мепурсӣ, ин ҳунар қай дар байни одамон расм шудааст, ба касе маълум нест. Лекин достони омиёнае дар миёни намадмонлон машҳур аст. Ривоят мекунам, писари Ҳазрати Сулаймон(а) ҷӯпоне буд, ки меҳост аз пашми гӯсфандаш барои бофтани порчае истифода кунад. Пас аз он ки чандин бор саъй мекунаду вале дар орзуи худ ноқом мешавад, бо ноумедӣ даст аз кӯшиш мебардорад. Ӯ қаҳломез ҳар чӣ пашм буд ба замин зада бо мушт мекӯбад ва ашки ҳасрату андӯх мерезад. Иттифоқан, оби дидагонаш рехта ба даруни нахҳои пашм роҳ меёбад ва онҳо ба ҳам мечаспанд. Он гоҳ писари Ҳазрати Сулаймон(а) мебинад, ки пашм намноку фишурда шуда, дар ҳам танида шакли порчаро ба худ гирифтааст...

– Ваҳ-ҳ! Намедонистам ба ин содагӣ намад ҳосил шуда бошад, – аз нақли Маҳтоб ба шигифт омада гуфт Гуландом.

Маҳтоб илова кард:

– Аммо, он чӣ гуфтам ривоят аст, хоҳарҷон, худат медонӣ бо ин «содагӣ» чӣ қадар дарди сар мекашем, то намад шавад!

⁹⁸ Шоён – он кас; дар гӯйиш зан шавҳарашро ба ин тарз мавриди мухотаб қарор медиҳад

– Эҳ-ҳа, агар намадпазӣ аз замони Ҳазрати Сулаймон(а) монда бошад, таърихи қадим доштааст!
– дар миёни сухан тохт Шаҳром, – лекин шумо ин намада гулкорӣ намекунед? Ман бисёр дидаам,
ки намадҳо бо ҳар гуна ранг наққошиҳо доранд.

Маҳтоб лабханди маънидор зада гуфт:

– Ба кучо мешитобӣ, писарчон! Ҳоло мо қолаби гирифтамона бар рӯи карбос бо як қабат пашм
пӯшонидем, – Маҳтоб охири лахти пашмро дар поён хобонида қомат рост кард ва афзуд: – Акнун
навбат ба қабати дуюм аст, ки дар он «гулкорӣ» мекунем.

Дар ҳамин асно ногаҳон аз чониби дарвоза садои думбур-думбури даф ва сурудхонию бардор-
бардори овоз баланд шуд. Духтару писаракони хурдсола, ки дар гӯшаю канори ҳавлӣ саргарми бозӣ
буданд, бо шавқ ҳаёхукунон ба самти созу наво давиданд. Фазилатхолаи гӯянда⁹⁹ бо садои ширадор
хамаро ба сӯи худ ҷалб кард:

*Кас кӯча бурод, сарҳатакаш дурудароз,
Ҳар се хуҳарон шинем ба мӯҳои дароз.*

Аз гирду бараш бардорандаҳо ҳамовоз шуданд:

Мо омадем намадпазӣ, ёр-ёр, ёроне!

Фазилатхола яккаҳонири идома дод:

*Ҳар се хуҳарон бозӣ кунем, меарзад,
Кокул ба миёни борикам меларзад.*

Бардорандаҳо овоз доданд:

Мо омадем намадпазӣ, ёр-ёр, ёроне!

Садои Фазилатхола каме бо оҳанги ҳазин шунида шуд:

*Эй оча, назан, накеб, ман беморам,
Ман кабки рамида дар таги деворам.*

Дубора бардорандаҳо нидо дардоданд:

Мо омадем намадпазӣ, ёр-ёр, ёроне!

Баробари ба ҳавлӣ даромадани овозхонҳо Маҳтобу Гуландом ба пешвозашон баромаданд. Бо
ҳамдигар гарму чӯшон вохӯрӣ карданд, Гуландом табақи Фазилатхоларо аз сараш гирифта пеш
уфтод ва меҳмононро ба айвон бурд. Фазилатхола дар як гӯшаи айвон ба рӯи кӯрпача сари дузону
нишасту дуо хонд:

– Ба номи Худои меҳрубону бахшоянда, дасти бандаҳояш дардро набинад, намадҳои манзили
Зоҳирдодӣ ба ниятҳои нек густурда ва барои рӯзҳои хуш ба кор равад! Ҳар кӣ ба ин кори савоб
ҳамроҳ мешавад, Худовандо, ба умеду орзуҳои некаш бирасад! Омин!

Хурду калон бо ҳам даст ба рӯи кашиданд. Сунҳори хона Рухсора дастархон паҳн кард ва аз
пайи дам кардани чой шитофт. Пас аз пурсупоси кӯтоҳ бо ишораи Маҳтоб ҳама ба сари кор
баргаштанд. Дар ҳоле ки Фазилатхола дафзанон бо овози маҳини худ сурудхонӣ мекард, Маҳтобу
Гуландом ба чидани қабати дуюми намад пардохтанд. Давоми кор нозуктар буд, Маҳтоб бо ёрии
пашмҳои қирмизрангу зарду сабзгун пушти ҳам нақшҳои намадро меофарид ва аз паси ӯ Гуландом
чойҳои холиро бо пашмҳои сиёҳу сапед пур мекард. Шаҳром об дар даҳон ҳунари занҳоро
тамошокунон хомӯш меистод. Чанд муддат коргоҳи намадмонӣ аз ҳою ҳангома ва мағал ҳолӣ шуд,
танҳо садои дилнишини Фазилатхола ҳамроҳ бо оҳанги даф мулоиму муассир ба гӯш мерасид.

Ниҳоят, Маҳтоб аз гулмонӣ даст бардошта сар боло кард ва ба дастҳои худ рӯ оварда амр дод:

– Акнун наистода оби чӯш кашонед! Зуд бошед, Салима, Хуршеда, даст ба даст диҳед!

Дарҳол духтарону занони сари дег ба чунбучӯл даромаданд. Момои Рухафзо «ё бисмиллоҳ»
гӯён, аз деги болои оташдон сатилҳоро бо об пур карда истода, ба таквияти суханҳои Маҳтоб гуфт:

– Наистед, духтаронам, думаша қанда накарда оба ба устоҳо расонед! Э боракаллоҳ, қанд занед!

Гуландом овоз дод:

– Намакаша барасам задед, момо?

– Андохтам, духтарам, шӯриаш айни муддао шуд, боби намад.

⁹⁹ Гӯянда گوینده – ин ҷо: гӯяндаи мардумӣ, овозхони оҳангҳои халқӣ

– Худатон яктоед, момочон! – хурсанд шуда ба суханаш идома дод Гуландом. – Бо ин синну сол ба хашар омаданатон як қаҳрамонист, умри дароз бинед!

– Ҳашар кори пур¹⁰⁰, духтарам, заҳмати якҷоя барака дорад. Баъд, ин намадпазӣ чону дили мост, дар канори шумоҳо ман ҳам қувват мегирам.

– Пир шавед, момочон!

Вақте ки Маҳтобу Гуландом ба намади худ об пошида онро баҳубӣ нам карданд, дар гӯшаи дигари ҳавлӣ Бибисоро низ гулмони намади зери дасташро ба поён расонид ва ба дастёронаш фармуд, ки об кашонанд. Маҳтоб баробари об зада шудан ба Гуландом ва духтарони атроф рӯ оварда гуфт:

– Акнун зӯри бозухоятона месанҷем, аввал биёед, ҳама нишаста бо ҳам аз як лабаи карбос мепечонему лӯла мекунем.

– Мо ҳам ёрӣ диҳем, хола? – ба сухан ҳамроҳ шуд Шаҳром.

– Албатта, ҳарчи одам бисёр бошад, намад хубтар молида мешавад, фақат ба дасти ману Гуландом нигоҳ карда, ҳама яксон, фишурдаю обаша равонда лӯла кунед.

Дарҳол зану духтарони дастёр ва Шаҳрому писари Гуландом – Шодон бағали ҳам нишаста аз лаби карбоси пашмдори тар гирифтанд ва айнан ба мисли Маҳтобу Гуландом, ки дар ду гӯша нишаста буданд, ба лӯла кардан пардохтанд. Карбос ба дарозо пашми часпидаро дар худ фуру бурда, оҳиста-оҳиста лӯлагирд мешуд, ангуштони нозуку дурушт аз рӯи он ғӯтида то ҳадди имкон фишор меоварданд, оби ғичимшуда аз зери зонӯҳо роҳ ёфта ба пушту канор қорӣ мешуд. Духтарони обкашон обнамаки чӯшро канда накарда, пеш-пеш аз рӯи пашм об мерехтанд. Устоҳо ҳамин ки то мобайн омаданд, Маҳтоб качукилеб шудани лӯланамадро дида садо баланд кард:

– Ин чӣ гап, мор шуда рафт-у?! Биёед, бо ҳам дошта, якбора ба пушт мекашем. Як-ду-се!

Ҳамоно нишастагон лӯланамадро дудасти гирифта, бо як зарб ба пушт кашиданд. Лӯла ҳам фишурда шуду ҳам рост. Гуландом дар пайравии амри Маҳтоб бо қаноатмандӣ гуфт:

– Қанд занед, бачаҳо! Шуд, рост шуд, аз нав лӯла мекунем, – ӯ ба духтарони обкашон рӯ оварда суханашро идома дод: – думи оби чӯша канда накумед, оварда рехтан гиред!

Вақте ки намади карбоспеч лӯлашавон то охир омад, ду сари онро гирех заданд. Маҳтоб арғамчини дарози овардаи Гуландомро миёни ангуштон гирифта гуфт:

– Акнун лӯлара сахтакак мебандем, – ӯ нуки аввали арғамчинро ба сари лӯланамад баст, идомаашро ба дасти Гуландом дода афзуд: – бо эҳтиёт, вақти гузарондани ресмон лӯлара оҳиста бардоред, боз нашавад!

– Лағад мезанем? – бо бесабрӣ пурсид Шаҳром.

Ба ҷойи Маҳтоб Гуландом хандида гуфт:

– Не, ҳозир оринҷмоӣ мекунем. Дубора, қатор бағали ҳам менишинему лӯланамада мемолем.

– Оринҷмоӣ барой чӣ?

– Пашми намад бештар мечаспад, ин ҳам як давраи пухтанаш аст.

Маҳтоб илова кард:

– Бо оринҷмоӣ пашмҳои намад мисли ширеш ба ҳам мечаспанд ва намад рӯяи тахту лағҷон¹⁰¹ ҳосил мекунад, ки баъд дар лағадмоӣ нозуку сӯроҳ намешавад.

Ҳамин ки лӯланамад бандпеч шуд, Маҳтоб дастур дод:

– Ку, бачаҳо, ҳама баробар мебардорему ба замин мезанем, як-ду-се!

Лӯланамадро се бор бардошта ба замин заданд. Ҳар бори кӯфтан «талап-талап» садо баланд мешуд, ки аз шулумбаи¹⁰² об будани лӯла дарак меод. Сипас, дастаи қорӣ ба Маҳтобу Гуландом пайравӣ карда аз нав дар пушти лӯланамад сари дузону нишастанд. Ҳама банди даст ба рӯи лӯла гузошта, бо ҳам ба молидан дароманданд. Лӯланамад аз таҳи мушт то оринҷҳо ғарҷ-ғурҷ пасу пеш ғелидан гирифт. Ҳар гоҳ намадмолон лӯларо бо фишори банди даст ба самти худ кашида, ҷуссаҳояшонро ба рӯи зонӯҳо рост мекарданд, духтарони обрез аз пешорӯяшон ба ҷойҳои муносиби лӯла бо эҳтиёт об мерехтанд. Гурӯҳи Бибисоро низ айнан ҳамин ҳолатро дошт. Дар ҳоле ки намадмолон ҳаму ростшавон беист оринҷ мекашиданд, овози нарму ҷонбахши Фазилатхола омехта бо садои даф барояшон қувват мебахшид. Гӯшу хуш ба суруд оҳанг шуда, ҳеҷ кадоме хастагии тану арақшор шудани сару гарданашро ҳис намекард...

Ниҳоят, Маҳтоб дар обу арақ ғӯтида, даст аз оринҷмоӣ бардошт ва аз хастагӣ «уфф» гӯён ба дастёрон гуфт:

¹⁰⁰ **Кори пур** کار پر – коре, ки одамони бисёр анҷом диҳанд; кори дастачамъӣ

¹⁰¹ **Лағҷон** لغجان – лағзон

¹⁰² **Шулумба(к)** شلّمه (ك) – шип-шилта, тарии бисёр

– Бас, азизонам, акнун ресмони лӯлара як бор мекашаму ба лагадзанӣ мегузарем. Шаҳром, Шодон, сари бандҳора кушода аз нав зич карда гиреҳ занед.

Шаҳром бедасту по ҷавоб дод:

– Ба чашм! – ва давида ба як сари намад гузашту сари ресмонро боз кард.

Дигарон аз ҷо хеста, бо доман ва дастпоккунҳои додаи Гуландом арақи сару гардану чакақхояшонро тозакунон қафотар рафтанд. Шодон оҳиста-оҳиста лӯланамадро мебардошт, Шаҳром ресмонро аз зери дастони ӯ гузаронда боз мекард. Ҳамин ки ба интиҳои намад расиданд, бо ишораҳои Маҳтоб дубора ресмонро сахт-сахт кашида ба гирди лӯланамад печонида баромаданд. Охири ресмонро худи Маҳтоб гиреҳ зад ва ба атрофиён рӯ оварда бо хушнудӣ гуфт:

– Инак, намадамон ба лагадзанӣ ҳам омода шуд. Ҳамаатон нафас рост кунед, як-ду пиёлаги чой нӯшед, – ӯ ба духтарони обкашон нигоҳ карда афзуд: – Шумоён, азизонам, кам-кам об рехта истед, намад сарду хушк нашавад.

Ҳамин дам дар назди айвон шӯру қиёми бачаҳо аз нав баланд шуд. Фазилатхола доираи дасташро алвонҷдеҳон ба навохтани оҳанги шӯҳ гузашт, хурду калон ба рақс баромаданд. Аз ҳама бештар қадбону Гуландом хушҳол менамуд. Ӯ остинҳои баланди худро сар дода, рақси остин мекард. Гӯё шабпараки бузурге буд, ки аз насими худодод ҳаму ростшавон бол меафшонд. Дар ҳавои рақси чаззоби ӯ духтарони дигар хандону шукуфон ба частухез даромаданд. Фазилатхола аз онҳо илҳом гирифта, бо садои баландтар, дастҳои худро боло бардошта, даҳ ангушташро ба қор андохта даф мезад. Форигболию хурсандӣ то ҷое буд, ки ҳавли Зохирини чашнгоҳеро мемонд...

Дар ҳамин асно аз дарвоза ҳамсоияи поиндасти Гуландом Зухрабибӣ намудор шуд. Ӯ ба сар як дастархони баландеро бардошта меовард. Чун дид Маҳтобу Бибисоро алоҳида дар як гӯша нишаста чойхӯрӣ мекунад, рост ба сӯи онҳо қадам ниҳод. Бо ҳам вохӯрӣ карданд.

– Аз кори бисёр ба ҳашари хоҳарам нарасидам, гуфтам ҳадди ақал ду-се чалпак пазам, – дастархони худро бозкунон ба сухан пардохт Зухрабибӣ ва лаганро ба пеш кашида ба занон мурут кард: – Гиред, марҳамат! Сӯзонак, ҳозир аз дег кашидам, агар ба ҳашарчиён тақсим мекардем, айни муддао мешуд.

– Дастат дарда набинад, Зухраҷон, ҳамин корат аз ҳазор ёрӣ беҳтар, бале! – хушҳол шуда гуфт Маҳтоб ва сунҳори хонаро садо зад: – Рухсора! Биё, духтарам, дар гармогармиаш чалпакҳои холата ба ҳашарчиён тақсим карда баро. Ҳамин, саридастӣ ба ҳама расон!

Рухсора давида омаду лаганро ба рӯи даст бардошт ва аз як сар, ба ҳар кас як донай чалпак додан гирифт. Зухрабибӣ бо хушҳолӣ суҳбатро идома дод:

– Дар деҳа овоза, мегӯянд духтари Хуррамбобо ба дасти дуздҳо афтидаст, рост?

– Э, нагӯ, бечорая бо зӯрӣ бурдаанд. Дишаб Фаршедам ба болояш меояд. Духтара кашида мегирам гӯён ба дасту пойи дуздон дармеафтад, лекин зери шаллоқ мекӯнаду аз уҳдаи қор намебарояд. Номардӣ кардаанд, бесоҳибон!

Бибисоро ба гап ҳамроҳ шуд:

– Ҷазояшона мегиранд, лаънатиҳо! Мардҳоямона нодида гирифтаанд, намедонанд, ки ҳар як чавонмарди ин деҳа ба хотири номуси духтаронаш хунаша равшан мекунад.

– Ҳаргиз ба муродашон намерасанд. Додияту Фаршед то сахар наҳобиданд, мехостанд шабошаб аз пайи дуздҳо раванд.

– Шунидем, ки Қозибобо мирохури чоплуса шарманда кардааст, – гуфт Зухрабибӣ, – як даста мардонамон бо Сухроб аз пайи дуздон рафтаанд.

Маҳтоб чойи дасташро бо чалпак хӯрда илова кард:

– Дуздҳое, ки мегӯӣ, одамони бек будаанд. Об аз боло лой аст, ин сарнишинон аввал худашон ба ҳаромкорӣ даст мезананд...

Ҳамин дам ногаҳон, бо нидои баланд доду фарёдзанон даромада омадани духтараке ҳамаро қарахт кард:

– Ҳой, кӣ ҳаст, апаи Бибисоро, Маҳтобапа! Давед, ба кӯча бароед, Майсахола меояд, аз роҳ гардонед!

Дар ҳавлибудагон ҳама баробар аз ҷо хестанд, воҳимаи духтар аз буни гӯшҳо садо дода, дилҳоро ба ваҳм овард. Маҳтоб бо шаст ба духтар расида аз дасташ дошт ва суол кард:

– Чӣ хабар, Ҳусния?! Чӣ гап шуд?

– Холаам ба ҳаҷ мераванд! Дар гузарҳои Сафедкӯҳу Кӯзагарону Пайк пешашона гирифтанд, лекин қабул накарданд. Сарболо шудаанд, ҳозир ба ин ҷо мерасанд! Илтимос, гардонед он каса...

Бо шунидани ин суханҳои духтар занони калонсол ба якдигар нигоҳ карда ба завқ омаданд. Маҳтоб дасти Ҳуснияро дошта, бо қафи даст сару китфашро молида гуфт:

– Парво накун, духтарам, ҳозир бармегардонем. Бечора ҳафтқабат¹⁰³ баровардагист.

Бибисоро илова кард:

– Тарсондӣ, духтарам, Майсахолаат дониста ба ҳаҷ баромадааст, – ӯ маънидор ба кадбонуи хона рӯ овард.

– Медонист, ба ҳашари намадпазӣ гуфта будам, – бо шумханд арз кард Гуландом.

Пеш-пеш занон ва аз дунболашон духтару писаракон бо шӯру қиём ба кӯча баромаданд. Онсӯтар, аз нишебии канори чар, ки чойи селгузар буду рафта-рафта ба рӯди деҳа пайваст мешуд, сару гардани зани болобаланде намоён шуд. Ӯ бо либоспӯшии ачибу ғарибе ба назар мерасид: аз болои рӯмоли калон сарбанди чигда-чигдаеро баста, чомаи дарозеро чаппа ба тан пӯшида буд; остинҳои васею дарози куртааш аз зери остинҳои чома баромада меистод ва поинтар аз домани чома низ лабаҳои ришташудаи пероханаш беист алвонҷ меҳӯрданд; бо як даст кӯлбори саросар дарбеҳдореро ба дӯш гирифта, бо дасти дигар чӯби дарози қачу қилеберо ба чойи таёқ тик-тиқзанон меомад. Ҳамин ки зани қаландарпӯш бо қадамҳои калон роҳравон ба сари кӯча наздик шуд, хурду калон бо ҳаёҳу ўро гирд карданд. Фазилатхола дар дами дарвоза истода беист даф мезад, мехост ба ҳамраҳони худ, ки мебоист зани мусибатдидаро аз роҳи ҳаҷ баргардонанд, қувват диҳад. Аз ҳама пеш Маҳтобу Бибисоро ба пеш баромада, аз ду бари Майсахола дошта гирифтанд. Агарчи зан муқобилат карда, дасту позанон бо зӯр раҳой ёфтани мешуд ва намехост аз раъяш гардад, онҳо ўро муҳкам дастгир намуда, дар зери ҳаёҳуи чамъшудагон ба тарафи ҳавлӣ кашола карданд. Маҳтоб беист мегуфт:

– Худоям дарди шуморо ба гову хар диҳад! Ҳар хастае, ки бошад, намедонам, ҳафтқабат аст ё дунбал, пучак аст ё чипқон, тез бадар равад, Худо хоҳад, сиҳат мешавад! Гардед бо мо, яқравӣ накунед!

Аз канори дигар Бибисоро низ меафзуд:

– Биёед, дугонаҷон, назру ниёзатонро ба бачаҳо диҳед, дуои бисёрӣ қабул мегардад, аз ҳама мушқилот раҳо меёбед! Не нагӯед, ба чамъи мо баргардед...

Занҳо ба хотири роҳ ёфтани ба дили озурдаи дугонаи худ бо эҳтиром ҳарф мезаданд, шумо-шумо мегуфтанд, дар ҳоле ки муқоламашон ба якдигар ҳамеша бо «ту» буду аз гуфтани суханҳои пасту баланд низ худдорӣ намекарданд. Майсахолаи дарवेशмаоб лоилоҷ аз роҳи ҳаҷ баргашт, дар миёни талотум ба ҳавлӣ даромад. Дарҳол аз самти танӯрхона Гуландом бо як лаган лахча, ки рӯи он ҳазориспанд дуд мекард, ба пешвоз шитофт. Ӯ бо ишораи занҳо дар гирди Майсахола даврзанон дуди ҳазориспандро аз зери доману остину каш ба димоғ расондан гирифт. Дар ин асно Фазилатхола дафзанон бо овози баланд оҳанг мехонд:

*Ҳазориспанда дуд кардем,
Ҳазор балора дур кардем,
Рӯҳу арвоҳа шод кардем,
Ҳазориспанд – ҳазор дона...*

*Дудаи ба гирди хона
Душман шавад девона,
Аз мо шеърӯ тарона,
Ҳазориспанд – ҳазор дона....*

Маҳтоб аз китфи Майсахола кӯлборашро, ки шабеҳи хӯрчин буд, ба даст гирифт. Аз дохили чашмакҳои он ду дастархонро даровард. Яке пур аз буғурсоқ буду дигаре пур аз нону канду парварда. Маҳтоб Рухсораро садо зад ва дастовардҳои холаро ба ӯ дода гуфт:

– Ин хайру эҳсонӣ Майсахола аст, ба бачаҳо тақсим карда баро! – ва ба Фазилатхола, ки дафзаниро қатъ карда буд, рӯ овард: – Акнун шумо як дуо кунед! «Ҳочӣ» ҳам аз дард фориғ шаванду мо ҳам ба корамон расем.

Садои гирою дилнишини Фазилатхола дар фазои ҳавлӣ печид, ҳама гӯшу хуш ба ӯ шуданд:

¹⁰³ **Ҳафтқабат** هفت قبت – як навъ обилаи иримдор ва фасодовар, ки маъмулан дар ҳафт чойи бадан мебарояд; ҳафтпӯст, дунбал (аз боварҳои мардумӣ аст, ки хангоми баровардани ҳафтқабат бемор либоси чанда пӯшида ба «ҳаҷ» меравад ва ўро дар роҳ дошта пас мегардонанд, ҳазориспанд дуд мекунанд, дуо мехонанд, назру ниёзашро тақсим мекунанд, то ки захмаш пухта қафадӯ сиҳат шавад)

– Худоё, дар зиндагӣ моро ёрӣ бифармо, розу ниёзро дар дили мо қарор бидех, аз шарри ҳавоҳои нафсонӣ ва шайтонӣ ҳифз намое, аз сари тақсироти мо бигзар ва бар ҳасаноти мо бияфзо, бароямон саломативу тандрустӣ бибахш, омин!

Ҳама даст ба рӯ кашиданд. Гуландом аз банди дасти Майсахола дошта, ўро ба самти хонаи дарунӣ ҳидоят намуд, то либос иваз кунад. Ба онҳо роҳ кушоданд...

Маҳтоб «ё пирам» гӯён як он аз чой хест ва бо садои баланд амр дод:

– Духтарон, бачаҳо, ҳама ба кор! Зуд бошед, аз пайи ҳаҷ давидему намадамон «ланҷ» шуд! Ба ду гурӯҳ тақсим шавед, ниматон ба пеши Бибисоро гузаред. Як майдон намадхора лагад мезанем, ку, хурду калон қатор шавед!

Дар як радиф саф кашида, баробар ба рӯи лўланамад пой задан ва ғелондани он завқи бисёр дошт. Ҳатто духтару бачаҳои хурдсол дар миёни калонсолон чошавон, нўки поҳояшон хоҳ мерасид, хоҳ на, бо хушҳолӣ ба лагадмолӣ даромаданд. Бо амру дастурҳои Маҳтоб, ки «ҳа, ҳа, бо ҳам, баробар!» гӯён беист садо дармедод, лўланамад то даҳ қадам ба пеш ва дубора ба қафо ғелида мерафт. Дар миёни лагадзанон аз ҳама бештар Шаҳром шоду хуррам буд. Ў ба ин гуна ҳашари кўҳистониён бори аввал ҳамдастӣ мекард. Дарун-дарун иштиёқи дидани намади омода дар вучодаш чўш мезад, мехост ҳарчи зуд ҳашар ба итмом расаду намади пухтаро паҳн кунанд, ҳосили ин ҳама заҳматро бо чашми худ бубинад. Ҳангоми лагадзанӣ хушдорҳои Маҳтоб, ки меғуфт, «бо нўки по не, бо пошнаи по занед!», «эҳтиёт шавед, намад сўрох нашавад!», «ҳама бо ҳам, бо як зарб, ҳа!»... ўро пайваста ба худ меовард ва бо мароми дигарон по мекуфт...

Билохира, намадпазӣ ба поён расид. Ҳашарчиён аз позанӣ даст кашиданд. Ҳар ду намадро боз карда, дар рӯи ҳавлӣ густурданд. Маҳтоб дастур дод:

– Бубинед, намад дар ҳолати ғичим аст. Акнун аз чор канор дошта, баробар бардошта, ба замин мезанем, – ҳамин ки ҳама аз лабаҳои намад дошта боло карданд, ба каломаш идома дод: – Саҳт накашед, лаби намада қат карда дар мушт гиред, бо ангушту нохун сўрох накунед. Хуб, ҳама бо ҳам, як-ду-се!..

Занону духтарон бо маҳорат кори намадпазиро ба сомон расонданд. Ин кор ба ҳар яки онҳо ошно буд, Маҳтобу Бибисоро барояшон танҳо роҳнамоӣ мекарданду бас. Дар поён ду намади омадаро, ки рӯи ҳар яке намои мунаққашӣ дидани дошт, ба сари девори канори ҳавлӣ ба ду қониб фуруварда густурданд. Бо нури офтоб ҳар як зерандоз ба мисли матои рангин чило медод, тозагӣ ва назокати онҳо чашмхоро хира месохт. Шаҳром аз ҳар сў, гоҳе пеш омада, гоҳе ба қафо рафта ин муъҷизаи дасти хунармандонро бо ҳаяҷон тамошо мекард, намедонист шўру шавқи дилашро аз ниҳояти хурсандӣ чи хел пинҳон кунад. Маҳтоб ҳоли ўро дида дар худ болид, бо дилгармии хос аз дасту китфи Шаҳром дошта гуфт:

– Биё, писарам, дер шуд, ба хона меравем. Акнун барои додию амакат бояд ягон дами гарм пазем...

Иқдоми нек

– Хоча, қорвон аз даст меравад.

Қўрғон дубора ба хушдорӣ худ ҷавобе нашунид. Хочааш лўнгиеро мушт карда, беохир ба даричаи нимабоз чашм дўхта менишаст. Ҳатто мижа намезад, мисли ҳайкал шах шуда, нафас ҳам намекашид гӯё. Тааҷҷуб қард, ҳеч гоҳ ўро бо ин ҳол намедид. Ба хусус, агар имкони дастбурде барояшон фароҳам меомад, қулоҳашро ба осмон мепартофт, бедасту по ба давутоз меуфтод. Вале, ҳоло ангезае надорад, мисли ин ки қару гунг аст. Қўрғон бесаброна аз ҷо хест, тарсомез ба назди хоҷааш омад, ғайриихтиёр бо ду даст аз китфони ў дошта чунбонд ва бо ҳайрат гуфт:

– Хоча, чаро гап намезанӣ? Чиро фикр мекунӣ?

Марди қавиҳайкал каме такон хўрд, мушти дурушти устухониаш лўнгиро раҳо қард, сар бардошту охи амиқ кашид. Ҳамин ки навқари музтарибро дар канори худ, бо чашмони аз ҳадақа баромада дид, чеҳраи чиддиашро кушод ва ба сухан омад:

– Ман қасам хўрдам дигар ҷаповул назанам, чаро маҷбурам мекунӣ?

Қўрғон ба шигифт омад, забонаш ба сухан напечида лолу ҳайрон нигарон монд. Ў дар ин лаҳза хоҷаашро нашинохт, бовараш наомад. «Наход ки аз даҳони касе мисли Тошбой – сардори роҳзанҳо чунин ҳарфе мешунавад? Офтоб аз қучо баромад?».

– Бубахш, хочам, ман надонистам...

Тошбой сари ҷо рост шуд, ба назди тиреза омад. Тоза субҳ медамид, то понздаҳ-бист қадам берун дида мешуд. Айнан ҳамин гуна ҳаво, ки сангро партоӣ нопадид мешавад, боби дудӣ аст. Бо

рабудани ҳар чиз роҳат фирор мекунӣ, бар ҳар ҷо дилат хоҳад чапғалат мезанӣ. Тошбой ногаҳон сар гардонда аз навқари худ, ки тараддуди рафтани дошт, пурсид:

– Гуфтӣ, киҳо омаданд? Чӣ мебаранд?

Кӯрғон билофосила пас гашт ва ҷавоб дод:

– Ясавулбошии Нур, хоҷам! Бо гумоштаҳояш аз кишлокҳои кӯхпоя бармегардад. Шаб дар манзили амин нишман гирифтанд. Аробаҳои борашон дар работи калон аст. Зоҳиран, деҳотиёни бечораро луччак кардаанд, дастбурдашон хеле зиёд аст. Дар канори панҷ-шаш ароба боз се шутур бор доранд.

– Вақте ки мефаҳмам моли мардуми одиро ба яғмо мебаранд, дилу чигарам месӯзад. Чӣ кор кунам, охир? Пас аз рабудани ашӣи Мулло Фарҳод шармандаи олам шудам, қасам хӯрд, дигар чаповул назанам...

– Хоҷам, ин галаи муфтхӯр аст, ҳаққи ҳалоли хокпошонро мекашонанд. Агар мо аз онҳо бирабем кори савоб мекунем. Ҳоло айни муддао, ҳама масти хобанд. Ду-се қаровулаш ҳам базӯр сари по истодаанд.

Тошбой дубора ба андеша фуру рафт. Даме даст ба пешонӣ истода, як он дар ҳаёлаш нияти хайре, ки асло инчунин намешуд, зуҳур кард, чеҳраи дурушташро лабҳанд оро дод. Ӯ амромез гуфт:

– Кӯрғон! Ин охири роҳзаниии мо шавад, дигар маро ба ин кор нашӯрон!

– Бошад, хоҷам, шумо ҳар чӣ мефармоед.

– Ҳоло бачаҳоро чамъ кун! – дар идомаи амри худ афзуд Тошбой. – Ҳама камар бибандед, аспҳоро савор шавед, то дари работ беовоз равед. Ҳатман ниқоб ба рӯи кашед, саъй кунед қаровулҳоро дасту по баста, даҳантиқӣ занед. Ҳар чӣ ҳаст, ба Дарахона баред, ман қафо-қафо меоям. Зуд бошед, то вақти пода чаповул яктарафа шавад!

– Итоат!

Кӯрғон бо шаст баромада рафт. Пас аз интизории тӯлонӣ иҷозат додани хоҷааш ўро бениҳоят хурсанд кард. Ҳанўз як рӯз пеш, баробари шунидани корвони беки нав, ҳамсилоҳони худро ба қароргоҳи Дарахона чамъ оварда буд, фикр мекард хоҷааш дастури талаю торочро медиҳад. Ҳоло тоза фаҳмид, ки хоҷа билкул аз роҳзанӣ даст кашиданист. Аммо, пеш-пешӣ зимистон ба ин қарор омадани сардор оё дуруст аст?...

Даҳ аспакӣ бо пайроҳаи қачу килеб, лаб-лаби ҷӯйбори беоб сарнишеб шуда, босуръат то ҳамашти даромадгоҳи Қизилрабат омаданд ва аз он ҷо ба самти рост печида, дар пушти работи калон таваккуф карданд. Савораи болобаланди дар пеш буда, ки шонаҳои васеъ, гардани ғафс ва узалоти қавию панҷаҳои дурушташ аз танумандии ў дарак меод, чаҳида аз асп пиёда шуд. Ҳамоно ҳамраҳонаш, бе он ки аз аспҳои худ фуриянд, ўро ҳалқавор печонида гирифтанд.

– Кӯрғонака, бори душман бо аробаҳояшон дар ҳавлии работ аст, – баробари сарчамъ шудани ҳама ба гузориш пардохт яке аз чавонҳои аспакӣ, – дар назди ду дари даромадгоҳ ва дарвоза қаровулон равуо доштанд. Чароғи утоқи дидбонии работ равшан буд, дар он ҷо чанд нафар аст намедонам.

– Ҳама гап дар сари ҳамон дидбонӣ аст. Аз он ҷо ҳар як нафари даробароқунандаро мебинанд. Мо аз ду самт ҳамла мекунем. Ӯсару Ӯктам аз тарафи чап гузашта то назди дарвозаи калон мераванд, ҳарчанд саросар девор аст, эҳтимол дорад дар он сӯй низ ниғаҳбон гузошта бошанд. Мо ҳама аз рост шабехун мезанем, – Кӯрғон ниқоби чармии худро ба рӯи кашид, ханчари дамкӯтоҳи худро аз ниём баровард ва афзуд: – Туробу Ӯрал, шумоён омодаи ишора дар ҳамин ҷо мемонед, ҳамин ки қаровулонро яктарафа кардем, ғанимати ба даст омадаро ба аспҳо бор мекунед. Хуб, ё пирам, Худо ёр бод!

– Худо ёр бод! – ҳамзамон баланд шуд овози гирои ҳамлаварон.

Дар назди дари аввал ду ниғаҳбони хоболуд, ки беҳабар аз кирудори олам пинак мерафтанд, ба осонӣ дастгир шуданд. Барои даҳану дасту по бастанӣ онҳо Кӯрғон ду нафарро гузошту бо се ҳамроҳи дигар ҳамшавон то дари дуом омад. Дар ин ҷо низ ду ниғаҳбон меистоданд. Яке сари ҳол буд магар, дар гургу меши сахарӣ сару сурати бегонаҳоро пай бурд ва ҳамоно садо дардод:

– Исто! Кучо меойӣ?!

– Маро нашинохтӣ? – наздикшавон овоз дод Кӯрғон.

– Не, ин ҷо чӣ коре дорӣ?

– Нурбек ҳастам, нозири бозор. Маро сарқорамон амини Қизилрабат фиристоданд, ки аз шумо хабар гирам.

– Сарқоратон кучост?

– Дар назди девонбегиатон.

– Ба ҷаноби ясавулбошӣ беҳурматӣ нақун, ў девонбеги ҳамаи мост!

Нигаҳбон ғарки тааддӣ ногоҳ мушти муҳкаме ба буни гардан хӯрд. Ҳамон замон ҳамраҳи ӯ низ бо зарбаи дастаи ханҷар ба замин яксон шуд. Қўрғон ҷасадҳои беҳушро дар ихтиёри ҳамразмони худ гузошта, давида ба самти дарвозаи калон омад. Дар назди даромадгоҳ бошад, билкул манзараи дигареро диду дар шигифт монд. Марди қадбаланди девбашарае аз гиребони ҳамгурӯҳонаш Ёсару Ўктам гирифта, ба доду войи онҳо эътино накарда, ҳар ду ро беист рӯ ба рӯ мекубид, бо овози хирросӣ ғуррас мезаду ҳар гоҳи кӯфтани бо ҷаҳл овоз меод: «Ана, ба ту! Ана, ба ту!». Қўрғон пас аз як лаҳзаи хондани вазъият ҳолати разро гирифт ва бо тамоми неру давида ба ҳаво хез заду бо кафи ду по ба буни гардани марди ғўл фурувард. Танаи мард аз зарбаи ногоҳонӣ такони саҳт хӯрда, калавида рафт ва мувозанатро гум карда, ҳамшавон чанд қадам ба пеш гузошт. Ёсару Ўктам аз дастонаш раҳо ёфта, ба ду самт ба замин уфтоданд. Ҷасади мард гӯё харсанге буд, ки Қўрғон баробари бархӯрдан мисли фанари¹⁰⁴ аз фишор раҳшуда пуштнокӣ париди рафт ва аз по даромад. Посбони девсурат худро нигаҳ дошта ба қафо гашт, сарашро афшонд, дастонашро алвонч дода ба самти Қўрғон, ки бо ҳавли ҷон рӯ ба осмон шуда ҷордастуро ба пушт меҳазид, қадам бардошт. Ханӯз марди посбон нарасида, Қўрғон коре карда худро ба даст гирифт ва баргашта ҷуссаашро ба пеш гардонд. Ў камтарин фурсатро ғанимат шумурда, муштҳояшро ба замин тиргак кард ва танаашро давр занонда, бо ҳар ду по ба пушти зонуҳои посбони ҳамлавар зад. Ин зарба низ ҷунон саҳт буд, ки ҳайкали марди ғўл ба мисли дараҳте, ки аз бех бурида бошанд, устувориро аз даст дода, гурсасанон ба паҳлу уфтод. Айнан дар ҳамин лаҳза Ёсару Ўктам ба худ омада ба имдоди сарвари худ расиданд. Онҳо бо шаст ба бастанӣ дасту пойи нигаҳбон даромаданд...

Агарчи ба гирду атроф пардаи сапедӣ фуру менишаст, ханӯз дар як гӯшаи фалак лаълии як лаб фуруҳамидаи мунаввар ҷо хуш карда, каме дуртар аз он ситораи субҳ низ хира-хира чашмак мезад. Қўрғон худ шаллоқ нахӯрда буд, аммо бо зарбаҳои фавқулода саҳт беҳолу пакар шуда, чанд лаҳза рӯ ба осмон дароз кашада хобид. Дар ҳамин асно «инг-инг» садои имдодчӯнаи касе аз дохили хонаи нигаҳбонӣ ба гӯшаш расид. Як он хушёр шуд, ҷаста ба по хесту ба пушти дар омад. Аммо дари нигаҳбонӣ занҷиру зулфин шуда, аз он қуфле мисли каллаи гов овезон меистод. Ҷун дид имкони боз кардани қуфл нест, ба Ўктаму Ёсар рӯ оварда амр дод:

– Зуд бошед, сарулибоси ин девро бикобед, калиди дар бояд дар вай бошад!

Дар ҳақиқат, таҳмини ӯ рост баромад. Ёсар аз камарбанди тасмагини зери яктаҳи марди ғўл як даста калидро пайдо карда, ҳамонро бо шитоб ба дастӣ сардори худ дод. Калонтарин калиди баста ба қуфли дар хӯрд. Қўрғон хонаи нигаҳбониро боз кард, дар рӯ ба рӯ духтари даҳону дастбастаеро дид, ки ба рӯи паҳол зону зада, рамидаю тарсолуд ва умедвор ҷона ёзонда ба даромадгоҳ дида меандӯхт. Пештар омад, духтар наҳаросид. Аввал поралаттаи даҳони ӯ ва сипас дастонашро боз кард. Духтар сарашро ҳам кард, банди дастонашро молида, ба рӯи сари дил гузошт. Қўрғон пурсид:

– Кӣ ҳастӣ, ту? Дар ин ҷо чӣ кор мекунӣ?

Лаҳзае хомӯшӣ ба миён омад. Духтар аз дард буд ё аз тарс сарашро бештар ба поин андохт.

– Ҷаро ба ин ҳол гирифта шудӣ? – дубора суол кард Қўрғон.

Духтар дар лаҳни гуфтори ӯ мулоимат ҳис кард магар, ба забон омад:

– Дишаб як гурӯҳ авбош бӯ зӯрӣ асир гирифтанду бо корвонашон то ин ҷо оварданд. Духтари Бобо Хиромам.

– Кадам Бобои Хиром?

– Ҷоряккори Дороамин.

– Эҳ, аз Бору ҳастӣ?! – ба шигифт омада гуфт Қўрғон. – Биё, хоҳарҷон, зуд бош, бо мо биё, ман туро ба хонаатон мерасонам!..

Дар як дам талаю торочи сар-сарӣ ба вуқӯъ пайваст. Ҳамраҳони Қўрғон то ҳаде метавонистанд аз ашӯву лавозими девонбегӣ, ки дар работ монда буд, ҷамъ оварда ба аспҳои худ бор карданд ва нигаҳбонҳои захмхӯрдаю маҷруҳро ба ҳоли худ гузошта, ханӯз то хестани сокинони Қизилработ аз роҳи омадаи худ пас гаштанд ва ба самти Дарахона паноҳ бурданд...

Тошбой дар овони ҷавонӣ бисёр роҳзанӣ мекард. Бо ин ки писари яке аз сарватмандони Дарахона буд ва падараш рамаи бузу гӯсфанд дошт, наметавонист дар худ хирси рабудани молу дунёро барҳам диҳад. Ҷар гоҳ мешунид, корвоне ё хару хингиле аз сару буни Қизилработ мегузарад, ҳамонро ҳамсафони худро фаро меҳонд ва шабу сахар карда ҷаповул мезад. Танҳо пас аз даргузашти падараш, кори рӯзгор ба дӯши ӯ уфтоду аз ин ғоратариҳо даст кашид. На, куллан аз баҳри дуздию роҳзанӣ набаромада буд, дар асл наметавонист одати то мағзи ҷон нишастаро тарк кунад. Вале рӯзҳои охир матоъҳои Шокирусторо ба яғмо бурда шарманда шуд. На пеши касе, балки дар қиблаи вичдони худ шармсор гардид. Зеро ки роҳзане мисли Тошбой ҳамонанди падару бузургворони

¹⁰⁴ Фанар فَنَر – пружина

Қизилработ ба мардуми содаю меҳнати деҳаҳои кӯхпоя, ба вижа, ба боруғиён эҳтироми хосса дошт. Аз дасти васвасаи шайтони ботинӣ ӯ чанд бор аҳд карда буд ба ин деҳаҳо пойи дуздӣ гузорад, аммо ҳар гоҳ бо нону намак пешвоз гирифтани онҳоро дида аз раъяш мегашт. Ниҳоят, бархӯрди ахири Фарҳод ӯро билкул ба дунёи дигар раҳнамун сохт. Медид, ки чойи ӯ Фарҳод хичил мешуд, намехост молҳои худро пас бигирад, бо дарёдилӣ мегуфт: бигузор аз сӯйи ман ҳадяе бошад! Ин аст хӯйи инсонӣ, рисолати чавонмардӣ!

Ҳоло бар худии худ қасам хӯрда, охири бор шогирдонашро ба талаи бори ғайр раҳнамун сохт. Ин амалаш ҳам ношӣ аз ғорати гумоштаҳои бек буд, ки деҳотиёро азият меоданд ва дар миёни он ситамдидагон боруғиён ҳам ҳастанд. Ният дошт, дар сурати рабуда шудани борубунаи муҳим онҳоро ба соҳибонаш баргардонад. Ӯ дар канори ҷӯйбори беоб, ду дида ба сӯйи манзили амини Қизилработ дӯхта, камин гирифта буд. Ба маҳзи ин ки навкаронаш аз работи калон ба ҷониби нишемангоҳ сарболо шуданд, оҳиста худаш низ берун омад ва аспашро аз қафои онҳо маҳмез занонд. Аз кӯҳи кӯндаланги болооби Қизилработ гузашта ба самти чап, ба дараи морпече, ки аз чор сӯ бо доманаҳои кӯҳӣ ихота шуда буд, печид. Дигар аз теппа ба поён мерафт, ки дар ин ҳол тамоми хонаю боғоти деҳадаи Дарахона ба чашм дида мешуд. Бо ин ки пайроҳаҳо санглоху печ дар печ буданд, аспи одаткардаи Тошбой бепарво бо суръат қадам монда, ё йӯрға мерафт ё чорхез мезад. Ӯро дар назди ҳавлиаш Қӯрғону навкарони дигар бо хушхӯлӣ пешвоз гирифтанд. Зоҳиран, ҳама аз юриши бобарор ва дастбурдҳои сахарӣ мамнуну розӣ буданд. Вақте ки ба назди дарвоза расид, Қӯрғон давида омаду аз лиғоми аспаш дошт, ӯ пиёда шуд.

– Хоҷаам, дар миёни ғаниматҳо тухфаи бебаҳое ҳаст, ки метавонед бо он аз хичолати боруғиён бадар равед, – бо хуррамӣ ба сухан даромад Қӯрғон.

Тошбой аз оринчи ӯ дошта, роҳравон ба самти пешайвон пурсид:

– Чӣ хабар?

– Нокасон духтари чоряккори Дороаминро ба ясаулбошӣ тортуқ кардаанд. Бечора аз шиканчаю гирия бисёр варам кардааст.

– Не-е, овардед ӯро?!

– Оре, хоҷаам, ҳамин ҷост.

– Агар ин тавр бошад, як лаҳзаро ҳам бой надех, зуд ба роҳ баро! Бо як дастовези хуб духтарро ба Бору расон, боз як касро ба худат ҳамроҳ гир.

– Ба чашм! Бо Туроб меравам, ҳам худаш, ҳам аспаш чолоктар аст.

– Хеле хуб, фақат аз Қизилработ нагузар, – бо нигаронӣ ба суханаш идома дод Тошбой, – бо ҷодаи пушти доманакӯҳҳо раву аз Сангзор ба роҳи асосӣ баро, ба ҳар эҳтимол...

Як гӯсфанди фарбеҳро ба пушти аспи Туроб бор зада, Қӯрғон Фариштаро дар қафои худ гирифт ва бо сарвару ҳамразмон хайрухуш карда ба роҳ баромад. Тошбой аз насибаи сахарӣ ҳаққи навкаронашро дод ва мобақиро дар анбораш ҷойгир кард. «Шутурро дидӣ, надидӣ», ҳавлиро тахлия карда, ҳама хона ба хона рафтанд. Дигар, субҳи содиқ дар тамоми талу теппаҳои Дарахона ҷамоли худро ба намоиш мегузошт.

Дастаи мирохур аз Авлиё берун омада ба самти офтобшинам печид ва бо суръат ба мақсади Қизилработ ба роҳ уфтод. Ансорбӣ бетоқат буд, ба назараш қорвони девонбегӣ ҳар қадар дуртар мерафт, мушкили ӯ афзун мегардид. Ҳарчанд пӯшташ ғафс буду сарзанишу сахтгӯйӣҳо ба осонӣ асар намекард, аммо ин бор ҳавлу изтиробе ӯро ором намегузошт, тарси аз мардум гап шунидан ва ба хусус, аз Бору ронда шудан дили ӯро ба тахлука меандохт, суханҳои чахломези Қозибобо батакрор дар пушти гӯшхояш садо меод. Намехост дар зери маломату тааддӣ сарони Бору бимонад, аз ҳама молу маноле, ки дар ин ҷо гирд оварда буд, чудо шавад. Он рӯз чӣ чине зад ӯро намедонад, дар пеши ясаулбошӣ худро гум карда, хӯйи хушомадгӯйиаш боло зада буд. Дар ёд дорад, бо ин гуна кӯтоҳандешиҳо чандин бор пардаи чаҳл аз пеши ақл кашида, худро шарманда кардааст. Ин дафъа аз ҳад гузашт, ору шарафи боруғиёро нодида гирифт. Агар ҳоло иштибоҳи худро ислоҳ накунад, ин нобакорӣ барояш хеле гарон тамом хоҳад шуд...

Ҳарчанд андешаҳои пушаймонӣ дар сар дошт, зуд-зуд раги якрӯягии мирохур рӯ мегирифт. Табъаш савораи сарнагунеро мемонд, ки бо вучуди аз зин афтидан намехост аз узангу биафтад. Аз Авлиё ба ҷониби Сангзори Қизилработ роҳ пеш гирифта, ба Сухроб, ки дар канори ӯ шонаҳои паҳну сару гардани рағу пайчаҳидаашро дар ихтиёри боди серуни пешорӯ рост карда асп медавонд, рӯ оварда гуфт:

– Худаш духтари чоряккор будааст, чӣ мешавад агар зани бек гардад? Магар бад аст аз фақирӣ раҳо шуда ба зиндагии шоҳона даст ёбад? Шумоҳо кӯтоҳандешӣ мекунед, номус гуфта ҳумои бахро бой медахед!

– Ҳеч намехоҳӣ аз хӯи якравиат сар бипечӣ, мирохур! – овоз баланд кард Сухроб. – Хуни нофат, ки дар ин ҷо нарехтааст, бароят на хамиру на фатир – аз поймол шудани номусу ғурури дехотиён мижа ҳам намекунӣ.

– Ин кори маро иштибоҳ мехонед, ба хотири зиндагиам дар Бору бояд онро ислоҳ кунам. Агар замонҳои пеш мебуд, сухани ҳар як ришсафедро ба кунчи ҳалқаш мезадам.

– Манманӣ накун, беҳтар ин ки сари пас гирифтани духтар андеша ронӣ. Ба гумонат, девонбегӣ осон бармегардонад вайро?

– Намедонам. Ҳанӯз бо онҳо рӯ ба рӯ нашуда чисму чонам гӯё меларзад, ҳамин ки дарёфтем, худат як кор кун Сухроб... – ҳамин дам Ансорбӣ ҳашамати беку гумоштаҳои ўро дар зехни худ тасаввур кард, аз тарси ҳамешагӣ, ки аз онҳо дошт, тамоми баданаш вичиррос зада рафт.

Сухроб лабханди мулоиме карда гуфт:

– Ту маро мешиносӣ, ба маҳзи ин ки расидем, духтарро бармедораму меоям. Ҳар кӣ пеши роҳамро гирад, раҳм намекунам, агар худӣ девонбегӣ ҳам бошад! Аз ин рӯ, онҳоро ба гап гирифтани кори ту, мирохур, хоҳ илтиҷо кунӣ, хоҳ тамаллуқ занӣ.

– Ҳамин корат бас аст, Сухроб! Ман саъй мекунам бо ясаулбошӣ канор оям. Агар даргирӣ ҳам шуд, бачаҳо дар барат ҳастанд...

Вақте ки дастаи мирохур аз сойи Сангзор мегузашт, ногоҳ аспи Сухроб сар ба боло карда шиҳаи баланде кашид ва таваҷҷуҳи ҳама ба самти чап, ба доманаҳои кӯҳӣ нигарон шуд. Шояд ду-се чакрим мебаромад, дар яке аз ҳамгаштиҳои теппагии начандон баланде, ки охираш тез шуда ба сойи об бармехӯрд, ду савора падид омаданд. Онҳо аз нишебӣ босуръат сарозер мешуданд. Сухроб даст боло кард, савораҳои қафмонда ҳам аз об гузашта дар гирду бари ў таваккуф намуданд.

– Инҳо киҳо шуданд? Чаро аз роҳи дудӣ меоянд? – гуфт Сухроб, хирашавон ба самти аспакиҳо дида дӯхта.

Мирохур дар посух пурсид:

– Фикр мекунӣ, дастчапӣ мекунанд?

– Бубин, чӯпон гӯям – чӯпон не, маълум ки раҳгузари одӣ ҳам нестанд... – Сухроб як он ба кафали аспаш қамчин зада, гапзанон ба дав уфтод: – Шумо ин ҷо бошед, ман зуд бармегардам!

Аз кӯҳ Қӯрғону Туроб мефуромаданд. Ҳамзамон бо дидани аспи Сухроб, ки чун бод ба сӯяшон меомад, ҳар ду лигомҳои худро кашиданд. Туроб бо ҳавлу ҳарос гуфт:

– Фирор мекунем, оқо?!

– Не, не, аз ҷоят наҷунб. Намебинӣ чӣ суръате дорад, дигар аз дасти он чапандоз роҳи начот надорем.

– Аз навкарони бек бошад-чӣ?

– Ба гумонам, аз куҳистониён аст, бек ин гуна чопар надорад.

Баробари наздик шудан Қӯрғон Сухробро шинохт. Ҳамоно лачоми аспро ба дасти Фаришта дода худро ба замин андохт ва ба пешвози ў шинофт. Азбаски Сухроб дар паҳлавонию чавонмардӣ ангуштнамои дехоти қуҳпоя буд, ҳама чавонон, алалхусус, дастаҳои роҳзану торочгар ўро хуб медонистанд ва ҳамеша дар ҳама ҷо барояш эҳтиром мегузоштанд. Худи Сухроб ба ҳеч як гурӯҳе намепаиваст, худсарона ба касе зулм намекард, вале бо дарёдилӣ дили ҳамаро меёфт. Дар ҳар як маъракаи аҳли қуҳпоя, чи дар қуштӣ, чи дар пойгаҳу бузқашӣ ҳозиру нозир мешуд ва неруву бозуи худро намоиш меод. Пас аз баргузори бозиҳои мардумӣ дергоҳ усулу ҳунароҳои паҳлавонии ў аз забону ёди одамон намеуфтод. Ҳоло низ Қӯрғон пиёда шуда чорпоя ба сӯяш давид ва хушнудона ба ў бағал кушод:

– Бародари азизам, моро хеле тарсондӣ!

– Туро дидааму ҳеч ба ёдам намеой. Роҳи калонро монда пушт-пушти дунгиҳо...

– Эҳ-а, ҳанӯз ҳам пай набурдӣ? Магар савораи аспро намебинӣ?

Ҳамин дам аз пушти асп Фаришта як гӯшаи рӯсариашро канор зада, ба онҳо нигоҳ мекард. Сухроб ўро диду чашмҳояш равшан шуд. Беихтиёр Қӯрғонро муҳкам аз камараш дошта ба осмон бардошту як бор гирд давр занонда сари ҷо гузошт ва хушҳолу шӯхиомез гуфт:

– Нобакор, аз чокарони Тошбӯи роҳзанӣ мегӯям! Баъзан корҳое мекунед, ки тамоми дудзихоятнро мепӯшонанд, аз кучо шунидед мо дунболи Фаришта меравем?

– Бо амри тасодуф. Агар росташро гӯям, хочаамон дигар чаповул намезананд, Сухробақа, пас аз рабудани молҳои Мулло Фарҳод савганд ёд кардааст.

– Пас, ин чӣ аст, ё...

– Э, нагӯ, аз дирӯз боз болои сараш будам, базӯр розӣ кунондам. Хуб шуд, ки ниҳоят шир фароварда, ризоят дод, вагарна духтар аз дастамон мерафт, – ҳамоно суханро аз даҳони Сухроб гирифта афзуд Қӯрғон.

Сухроб бо шигифти бештар пурсид:

– Бешармона ба молҳои Шокирусто низ даст дароз кардед? Кай буд ин воқеа?

– Дарғазаб нашав, ака, ҳамаашро пас додем. Ба рӯйи коло наменависанд-ку ин моли фалонӣ асту он моли беҳмадонӣ, барои роҳзан роҳбурд бошад бас!

Сухроб ки даст ба китфи Қӯрғон гузошта роҳ мерафт, аз пушти гиребони ӯ дошта саҳт алвонҷ дод ва бо мамнуният гуфт:

– Хуб, ҳоло ба Бору меравем, ҳамаро ба ман қисса мекуни, – чун ба пеши асп расид, Фаришта мӯйҳои парешонашро аз зери рӯсарӣ ба канор зада, мулоим табассум кард, нигоҳашро ба ӯ дӯхта афзуд: – Нағзӣ, хоҳар, ба сарат ин қадар кулфат омадаасту мо беҳабар, азият ки надодаанд?

Фаришта бо овози кам, дар ҳоле ки хастагиаш аз чеҳрааш ҳувайдо буд, изҳор кард:

– Дуздида, худӣ мол дар пушти асп бурданд. Ду-се бор ки аз дасту поҳшон газидам, камчинкорӣ карданд, бесоҳибон. Агар ин додиён ёрӣ намедоданд, намедонам, ин пешонии шӯрам чихоро медид.

– Худоё шукр, ҳамааш дар пас монд, биё, ба аспӣ ман гузар, – Қӯрғон давида пеш гузашту лаҷоми аспашро ниғаҳ дошт, Сухроб таҷя шуда ба Фаришта имкон дод, ки чаҳида ба замин фурияд ва бо ишора ба аспӣ дувум, ки Туроб гӯсфандеро дар пеш дошта муроқиби сухану ҳаракатҳои онҳо буд, афзуд: – Инро аз кучо задед, бародар, ё он ҳам аз дастбурдҳои Тошбой аст?

– На дастбурд, балки тухфаи хоҷаамон, ака, – гуфт Қӯрғон, аз лаҳни шӯхиомези Сухроб ба завк омада, – гуфтанд ин нишонаи садоқати ман ба боругиён аст, худашон ба арӯсии Мулло Фарҳод ташриф меоваранд.

Сухроб хушҳол шуд, бори аввал медид, ки дар ниҳоди ин ҷавонони дузду роҳзан ҳисси инсонӣ ҷӯш мезанад. Ба қафо гашта, дасти рости худро ба гардани аспаш, ки дум-думаш меомад, гузошту бо як чаҳиш ба рӯйи зин нишаст ва ҳамоно ба сӯйи Фариштаи ҳозиршуда даст дароз кард. Духтар ба ӯ даст дод, як пояшро ба узангуи озод гузошта, ҳез зада ба пушташ нишаст. Ҳар се асп ба самти ҳамраҳони Сухроб, ки лаб-лаби соӣ қадамзанон мунтазир меистоданд, роҳ пеш гирифтанд.

Мирохур дар канори Сухроб ду ҷавону духтарро дида ҷон гирифт. Бо бетоқатӣ ба сурини аспаш тозиёна зада ба ҷониби онҳо тохт. Гирд-гирди Сухроб давранон, дар ҳоле ки чашмонаш гӯё аз ҳадақа баромада буданд, забон хоида намедонист ҷӣ гӯяд. Мушкили ӯро Сухроб осон кард:

– Ба Тошбойи роҳзан як зиёфат қарздор шудӣ, Ансорбӣ! Фариштаро озод карда ба мо пас гардонд, ҷавонмард!

Мирохур бо ҳаяҷон ба сухан омад:

– Як зиёфат ҷи, даҳ нишаст садқаи сараш!

– Инҳо шогирдони ӯянд, бо ҳам ба деҳа меравем, шисти аввалро ба ҳаминҳо медиҳӣ.

– Ба чашм, рафтем!

Аммо Қӯрғон яқравӣ кард. Ӯ илтиҷоомез ба гап даромад:

– Акаи Сухроб, имрӯз дар манзили хоҷаамон ҳашар дорем, хуб шуд, ки шумоёнро вохӯрдём. Худо умратонро дароз кунад, ин гӯсфандро ҳам бо худ баред, ба мо иҷозат диҳед, пас гардем. Нон намегурезад, як рӯз бо хоҷаамон ҳатман ба хидмататон мерасем.

– Не, ин гап намегузарад! Имрӯз тую шарикат меҳмони ман ҳастед, баргард, биё бо мо! – як он дар миёни сухан давид мирохур, – Ист, ки номат чист, бародар?

Ин дам беихтиёр Туроб ба гап даромад:

– Исмаш Қӯрғон аст, ака. Ростӣ, ба мо руҳсат диҳед, ҳарчи барвакт равем хоҷаамон хурсанд мешавад. Ҳама корро як сӯ монда тавилаи бузурге месозад, имрӯз бояд девори гирдашро бардорем.

Мирохур ба Сухроб нигоҳе андохт, ризояти ӯро низ пай бурд магар, аз шасташ гашта гуфт:

– Ман ин нағзии шуморо асло фаромӯш намекунам, ҳар гуна сорику роҳзан ҳам бошед, дар наздатон маҷунам.

– Ин хел нагӯ, ака, ҳеч кадоми шумо қарздор нестед, ин як амри ҷавонмардӣ буд, ки мо анҷом додем, – Қӯрғон як-як ба ҳама атрофиён назар афканду афзуд: – бо дастури хоҷаамон мо дигар на дуздӣ мекунему на роҳзанӣ, хотиратон ҷамъ бошад!

Сухроб бо завқу хушҳолӣ садо баланд кард:

– Офарин! Инак раву ба Тошбойи ҷавонмард саломӣ моро расон! Дафъаи дигар дар Бору вомахӯрем, ба умеди дидор!

– Хайр!...

Дар гирди суфраи ширак

Фаршед як дегча шираки бодоми пухтаи модарашро, ки дар бӯғча баста ба дасташ дод, гирифта ба мақсади Масчиди Боло сарболо шуд. Ҳарчанд ҳаво офтобӣ буду хуршед аз сӯйи осмони мусаффо анвори заррини худро бемуҳобо ба рӯйи доманакӯҳҳову деҳаи сарсабз мепароканд, гармои он ба кас қорае надошт. Бо вазидани боди сарди мулоим хандаи офтоби тобон беш аз пеш рӯҳбахшу гуворо буд. Фаршед бо роҳаки пиёдарави самти чапи доманаҳои кӯҳӣ роҳравон деҳаро яклухт дар чониби рост, поинтар аз худ дид ва гӯё бори аввал дарёфт, ки Бору бо рӯди мобайнӣ ба ду қисм чудо мешавад ва аз ду чониб торафт ба фароз расида, бо арзу бари мутафовит ба боло, то дараҳои пойғаҳи Довон тӯл мекашад. Аз ду самт то болооби деҳа роҳҳои морпечи одаму аробарав хонаҳои пасту баланд ва аз сар то бун гузархоро ба ҳам мепайванданд. Ба назар мерасид, ки дар гирду бари ҳар як манзил боғҳои сабзу хуррам чилва мекунанд ва ҳар яке бар изофаи гиёҳони алафӣ ва зироатӣ бо ниҳолҳои ранг ба ранги мевай ва манзаравӣ ҳусни дучандон доранд. Ин табиати деҳа дар ду бари рӯди сероб бо дарахтони қоматбаланди сапедор ва гучуму бедҳои сершоҳу барг боз ҳам зеботар рӯ боз мекард. Бо ин ҳол, ҷо-ҷо коҳиш ёфтани сарсабзии боғот аз чеҳра кушодани фасли поиз дарак медод ва низ девору чигҳои гирди ҳоҷаҳо, палақҳои кишоварзӣ, буттазору найистони таҳу канори майдонзор ва соҳилҳои рӯду ҷӯйборҳо рӯшантар дида мешуданд. Фаршед пай бурд, ки аз ин пас деҳа меҳаҳад намои сабзгуну кабудизори худро ба оҳори зарду қаҳваию қирмизранг иваз кунад. Аҳёнан дар баъзе ҳамгаштиҳои васати деҳа, дар ҷойҳои, ки анбӯҳи дарахтон тунук буд, оби рӯд ҳам ба чашм меҳурд, давуғечи ҳарчи бештари одамон дар сару бари боғҳо дида мешуд. Ҳарчанд ин ҳусни деҳаашро борҳо мушоҳида кардааст, ҳоло бо чашми дил ҳис кард, дасту остин барзадани ҳамдеҳагон барои гирдугун кардани ҳосили деҳқонӣ ўро ба вачд овард. Аз ҳавои форами дилосо то умқи ҷон нафас кашид, бо таъби хуш дастархони дасташро муҳкамтар дошта, қадаммониашро тезтар кард.

Рӯз аз нисф гузашта вақти аср фаро мерасид. Фаршед роҳравон дубора сар боло карду бо дилгармии бештар ба падидаҳои атроф дида дӯхт. Офтоб дар осмони деҳа ба самти рост моил шуда, чун даҳонаи оташзояи танӯр беохир шуъла мезад ва сар то по фазои сабзу доманаю теғаҳои кӯҳии деҳа гӯё дар таҳи пардаи зардгуна фуру мемонд. Ҷо-ҷо дар синаҳои кӯҳӣ сангу харсангҳои таскою хоро дами анвори хуршедро гардонда, бозтоби дурахшон ҳосил мекарданд ва ба сони оина бо дурахшиши чашмгир ялт-ялт ҷило медоданд. Насими мулоиме, ки доману бари тепаҳои кӯҳмонанди канораҳои деҳаро пармосида¹⁰⁵ мегузашт, то ба иртифои боғҳо мерасид ва пеш аз ҳама шоҳаю баргҳои дарахтони болобаландро ба рақс мебаровард. Алвончу рақсҳои беохири сарву сапедорҳои бовиқор ангор ба ҳар як раҳгузари зебоипараст хайрамақдам мегуфтанд ва ба ин истикбол чирик-чирику шуғур-шуғури мурғони ранг ба ранг, ки дар миёни хайлҳои худ аз дарахт ба дарахт ҷо иваз мекарданд, изофа мешуд. Фаршед аҳёнан ба ҳусни ҳаёлбари табиати деҳа фирефта шуда, аз пайроҳаи качукула по ба берун мениҳод ё ба сангу чорӯбаке пешпо хӯрда, кебида худро ба даст мегирифт. Ҳамин дам ба зеҳнаш суҳанҳои модар метаровид, ки вақти роҳ уфтодан таъкид карда буд: «Эҳтиёт шав, писарам, боз дар роҳ пешпо хӯрда заҳмати якшабаамонро ба бод надихӣ!»...

Не, Фаршед ширакро нарехт. То расидан ба масҷид ҳар қадар ҳаёлаш парешону гирифтори шибҳу пиндорҳои бесарунг буд, тавонист дастархонро бо қоблама ба ходими мӯйсафед Бобо Шучоъ расонад. Бобо ўро дар даромадгоҳи масҷид бо дастовез дида хурсанд шуд, хушҳолона гуфт:

– Ин Маҳтоби хоҳарам ҳамеша ҳиммат мекунад, ин дафъа чӣ фиристод ба мо?

– Шираки бодом.

– Дасташ дард накунад, хеле меҳрабон аст, модарат!

– Гӯед, дасти ту дард накунад! Осон нест як санг раҳ ин бори вазнинро бардошта омадан, боз ҳам ба бароз, – аз суҳанҳои ходими мӯйсафед фараҳ гирифта гуфт Фаршед ва ба кафши бисёри даҳлез ишора карда афзуд: – Ҳанӯз вақти намози дигар нашуда ин қадар одам, чӣ хабар, бобо?

– Арбобамон маҷлиси муҳим дорад барин, аз чорукдӯз гирифта то осиебону дӯкандор ҳамаро даъват кардааст.

– Имрат аз ҳам пошида шуд, шояд аз он ба ваҳм омада бошад.

– Боз худат бехтар медонӣ, ман дар ин ҷо фақат ҷой мекашонаму кафш пеши по мегузорам, ба кори олам мана чӣ кор?

– Бас одами беғам ҳастед, бобо, дунёро сел барад парво надоред!

– Ман ҳамин хел, – мӯйсафед лабханди ширин зад, ҳар ду пасу пеш ба назди суфачаи пешғаҳи даҳлези тавил, ки ба тӯли масҷид имтидод дошт, гузаштанд.

¹⁰⁵ Пармосидан پرماسیدن – ламс кардан, молидан

Фаршед дастархонро ба рӯи суфача гузошта гуфт:

– Бобо, ширак сард нашуда кашем, косаҳоятон дар кучост?

– Ҳама дар ҳамин чевон, – парда аз рӯи девор кашида ҷавоб дод мӯйсафед, – нимпиёлаҳоро¹⁰⁶ бигир, писарам.

Чевони дохилидеворӣ аз ҷаҳор раф иборат буд. Дар он рӯи ҳам косаю пиёлаю чойник ва кафлезу чумчаву обкаш барин зарфу чогаҳҳои гуногуни рӯзгорро дарчида буданд. Фаршед ду рад нимпиёларо ба рӯи суфача гузошт. То ӯ ходими мӯйсафед ҳам калбези чӯбинро гирифта дастархонро боз кард. Ҳар ду бо шитоб ба кашидани ширак пардохтанд. Дар ин асно дари масҷид боз шуд, мисли ин ки омадани Фаршедро ҳис карда бошад, Шокирусто ба даҳлез баромад.

– Э, дар ҳамин чойӣ, писарам? – гуфт ӯ ва ба саломи Фаршед сар чунбонда, дарҳол ба дохил сар халонд ва ду нафарро ба ёрӣ садо зад.

Даст ба даст косаҳои ширакро ба меҳмонони ҷамъшуда гузаронданд. Намозгоҳ аз одам пур буд. Арбоби деҳа Дороамин, Қозӣ Ҳушанг, Мулло Абдусалом, чанд оқсақолу заминдор, ки сарони авлодҳои деҳа буданд, мироб, осиебон, савдогарони номӣ Орзукӯсаву Раҳмонғулом, чанд нафар косибу пешавар ва чӯпон аз пешгаҳ сар карда, канори ҳам гирд шуда дар атрофи суфра менишастанд. Шокирусто гарчи аз ҷумлаи солмандон ва сарҳои деҳа буд, имрӯз ба унвони соҳибхона даробаро мекард. Бо таорифҳои ӯ пас аз нону чой ҳама бо «бисмилло» саргарми хӯрдани ширак шуданд.

– Баъди ин ҳама давутозу хастагӣ ширак то мағзи ҷон нишаст! – нимкосаашро канор гузошта ба сухан даромад Дороамин. – Дастат дард накунад, Шокирҷон, ба хоҳар саломи моро расон, умраш дароз бод, ризку рӯзиатон зиёда гардад.

Мулло Абдусалом илова кард:

– Аз зимистони пор инҷониб ман ҳам ширак нахӯрда будам, хеле хушмаза шудааст! – ва ду даст ба пеш кушода дуо хонд: – «Рабба иннаи лимо анзалта илайҳа мин хайрин фақир», Парвардигоро, ҳар хайру некӣ бар ман фиристӣ, ба он ниёзмандам! Файзу барака аз дастархон канда нагардад, омин!

Ҳама ба ӯ пайравӣ карда даст ба рӯй кашиданд. Дар идома Қозибобо низ «баҳ-баҳ» гӯён ба суханҳои ҳамраҳон афзуд:

– Маълум ки хеле ҷӯшониданд, мисли асал ширин шудааст!

Шокирусто аз таърифу таҳнияти ҳамнишастон ба шавқ омад, дар худ болид, бо эҳсос ҷавоб гардонд:

– Нуши ҷон, азизонам, ин фақат як ғизои саридастӣ буд, ки мо бароятон пешкаш кардем, аммо муҳаббату қадронии шумо бекиёс аст, Худоям насибаамонро зиёд гардонад, шоду хуррам бошед!

Дар ҳоле, ки дастархонро гирдуғун мекарданд, Дороамин мисли одати ҳамешагиаш бо як даст қабзаи риши сапеду тунукашро хилол карда, гӯё ки вассаҳои сақфро мешуморад, чанд гоҳ ба боло нигоҳ карда истоду ба сухан оғоз намуд:

– Дина ҳар қадар саъй кардам аз ясаулбошии бек дар хусуси амиру иморат хабари навестунавам, чизе нагуфт он ҷавобаланд. Аммо пештар ки фаҳмидем, амири «олампаҳо», – ин сухани эҳтиромро бо таъкид гуфт арбоб, – оре, ҳамон амуре, ки бо вучуди фиску фасоди рӯзафзунаш ҳама ӯро азимушшаъну амралмуъминину ҳар чӣ меҳондем, имрӯз раияти кишвари худро дар ҳолати ночору танг гузошта, ба кадом як гӯре фирор кардааст. Дигар давлатамон бесоҳиб аст, пайравони он амири худхоҳ – аз ясаулу арбобаш гирифта то беку амину қозиюлқузот, маълум нест ба ҷони кӣ дармеафтанд, хонаи киро месӯзанд, кихоро хароб мекунанд ё...

Ин ҷо чанд нафар «пик-пик» хандиданд. Боборауфи осиебӣ бо лабханд гуфт:

– Магар яке аз он арбобҳо худат нестӣ, Доро?

– Ман арбоби шумоям, танҳо арбоби Бору. Ҳар кӣ меомад қусурашро рост карда гусел мекардам, намегузоштам аз як сар сокинони деҳаамро азият диҳанд, то охири сиккаю молу манол ба яғмо баранд. Ҳатто касе аз шумо пай намебурд, ки омилу андозгирҳо кай меомаданду кай мерафтанд.

Боборауф ба маънии таъйиди гапҳои ӯ сар чунбонда афзуд:

– Хуб, чаро нигарон ҳастӣ, ба ҳамон ривол идома медиҳем. Беҳтар нест, ки он ҳама молимардумхӯр аз байн рафта бошанд?

– Онҳо ба осонӣ нобуд намешаванд, – ба суҳбат пайваст Қозибобо, – барои нигоҳ доштани тахту мансаби худ акнун саъй мекунанд ба домани мардум дароянд, ҳамаро бар зидди булшевойҳо мешӯронанд. Маҳшар шуданаш аниқ.

Мулло Абдусалом ба суҳбат ҳамроҳ шуд:

¹⁰⁶ Нимпиёла نیم پیاله – гуфтугӯӣ: нимкоса

– Худо накунад, ки ба доми булшевойҳо гирифтोर шавем! Мегӯянд, хурду бузургаш кофир хастанд, динро поймол мекунамд...

– Онҳоро набояд ба чашми кам гирифт. Се сол пеш ҳукумати қудратманди тазориро сарнагун карданд, ҳоло сарзаминашон аз Питирбури сар шуда то ҷангалҳои Сибир тӯл мекашад. Туркистони Шӯравиро созмон доданду инак, ба иморати мо ҳам дасташон расид. Аввалҳо агар вассали Русия будем, аз ин пас билкул ба булшевойҳои Ленин тобеъ мешавем, – тоқат накарда ба сухан пардохт Орзукӯса.

– Ба болои кофирӣ, харобкориашон аз муғулҳо низ бадтар будааст. Нақл мекунамд, арки Бухороро ба доми дуду оташ кашидаанд, манораҳою масҷидҳо валангор шудаанд. Бо ин бефарҳангӣ ба сари мардум ҷӣ бадбахтиҳо меоранд ин лаънатиҳо, фақат ба Худо аён аст.

– Аз онҳо ҷойи гурез нест, домолло, – ба суханаш идома дод Орзукӯсаи тоҷир, – амиру лашкараш дар вақти зарурӣ пеши онҳоро нагирифт, муқобилат накард. Ҳама сарбозонаш ба кунҷу қаҳақ гурехта, тамоми роҳҳои Бухорони шарифро ба дасти як сарлашқари хунхӯри сурхҳо вогузоштаанд. Ҷӣ буд исмаш? – Орзукӯса ба сӯйи Қозибобою Шокирусто рӯ овард.

Онҳо ҳарфе назада, аз дами остона садои Фаршед баланд шуд:

– Миҳоил Фурунзе, – ӯ бо алоқай зиёд гуфтугӯйи калонҳоро гӯш карда меистод, – сарвари аскарони сурхе, ки мегӯед, ҳамон аст, фармондеҳи артиши Туркистон будааст.

Шокирусто аз сухбатҳои қанда-қандаи қаблӣ ва ҳоло ҳам донист, ки Фаршед тайи як сафари худ хеле чизро фаҳмидааст, хушҳол шуд, бо нӯки ду ангушт абрувонашро ба ду самт масҳ карда, бо нигоҳи хирадмандона риштаи сухбатро ба даст гирифт:

– Аз ваъи ба вучудомада ба сари мо рехтани гирдбоди ду пешомад муқаррар аст: яке ин, ки эҳтимол дорад одамони фироркардаи амир дар қухистони мо паноҳ ҷуста, ҳамаи моро бар зидди сурхҳо бархезонанд; дигар, мумкин аст булшевойҳо онҳоро торуморкунон як рӯз не як рӯз то манзили мо ҳам даромада оянд.

Боборауф суол кард:

– Дар ин миён кӣ пирӯз мешавад?

Дороамин гуфт:

– Аз он амири фирорӣ дигар ҷӣ фоида? Маълум ки давлат ба дасти булшевойҳо мегузарад. Ман аз ҳамин чиз гаранг шудаам, онҳо ҷӣ гуна ҳукумат меронанд...

Орзукӯса гуфт:

– Як шиорашон ҳамин будааст, ки ба халқ баробарӣ меодаанд, бою камбағал намешудааст.

«Ув-в-в» як он садои омехтаи ҳозирин баланд шуд дар масҷид. Як дам нишастагон байни ҳам ба ғуҷур-ғуҷур даромаданд. Мулло Абдусалом бо ранги парида изҳор намуд:

– Агар ин лаънатиҳои кофир ба сари қудрат оянд, донед, ки қиёмат-қоим шуд! Муллохатиби Боғдон гуфта буд, ки булшевойҳо тамоми масҷидҳои Тотористонро саисхона кардаанд, ба гуфтан забонам намепечад, ин худозадаҳо ҳар қоғазу китоберо, ки ба хатти арабӣ навишта шудааст, ба коми оташ андохтаанд, ҳатто Қаломуллоҳро!

«Ё тавба! Ё алҳазар!», «Э вой, эҳ, Худоҷон!»... аз ҳар сӯ шунида шуд овози нишастагон. Қозибобо афсӯсу надоматро намеписандид, ӯ аз ҳолати маҷлис каме нороҳат шуда, мисли ин ки лаби поёнашро мехоид, изҳор кард:

– Обро надида муза кашидан суде надорад! Мо бояд ба ҳар гуна пешомад омода бошем. Ман бовар намекунам, ки ба ин осонӣ одамонро аз ҳар ҷӣ доранд – чи молу манол, чи фарҳанг, ҷудо кунанд. Ҳар гуна ҳукумат зӯрӣ дорад, вале ҳукумати доно раъйи мардумашро нодида намегирад. Мо одамони одии як деҳа ҳастем, дар пеши ҳар гуна силоҳу зӯрӣ ночор мемонем. Лекин, ҳадафи ману Дороамин, Мулло Дурандешу Шокирусто ва ҳар як ришсафеди дигар ин аст, ки дар пеши ходисаҳои рӯзгор саҳлангорӣ накунем, бефарқ намонем. Мебояд ба якдигар бовар кунем, аз як гиребон сар бароварда илоҷи воқеаро ёбем. То имрӯз деҳаи мо бо ҳамин бовару эҳтимоде, ки одамонамон доранд, шуҳрат ёфтааст. Ягон бор нагуфтаем, ки ман қозиям ё арбобам, ё фалон мансабдори дигар, лекин як пора нону як луқма ғизоро бо ҳам дидаем. Дуруст, ман боғ дорам, замин дорам, моли бисёр дорам, лекин Савронбобо бо оилааш ҳеч чиз надорад. Агарчи манзилашро ҳам ман сохта додаам, ин ба он маъние нест, ки ӯ мискину бечора бошад. Не, ӯро ман чун як узви хонаводаам хондаам ва дар ҳар гуна нишасту маърақаҳою низ ҷойи ӯ дар пешғаҳ аст. Дирӯз гумоштаҳои бек ба рустӣ духтари Бобо Хиромро бурданд, ҳамаамон нороҳат шудем, ба ғазаб омадем, вале асли қор ин, ки барои баргардонданаш ҳама ба по ҳестем. Мо бояд ҳамеша ин гуна рафтор кунем!

Дороамин маҳз ба хоҷири иродаи сангину қатъияти қозӣ ба ҳар ҷое мерафт, аз вай хоҷиш мекард, ки ӯро ҳамроҳӣ кунанд. Аз як сӯ, далерию шуҷоат ва аз ҷониби дигар, босаводии ин дӯсташ, ки ҳам

ба аҳкоми шариат ва ҳам ба умури идорӣ ба наҳви аҳсан ворид буд, барояш итминон мебахшид ва натарсидаву нахаросида аз пайи иқдоме мешуд. Солҳои охир гумоштаҳои амир ҳам ўро, ҳам қозиро, билкул тамоми кӯхистониёнро ба дод оварда буданд. Ҳатто, кор ба ҷое мерасид, ки дигар омодагӣ доштанд бар зидди сиёсату зӯрварихои иморатиён исён кунанд, аз ин пас ҷонро ба дами теғ гузошта, ҳар гуна дари доду ситадро ба рӯйи беку амлоқдору қозиву дигар обҷӯчаҳои амир бибанданд. Дар ҳамин асно пайдо шудани булшевойҳо, илоҳо, ҳар балое, ки бошанд, дар назараш ба мисли фариштаи наҷот чилва мекарданд. Арбоб аз суҳанҳои Қозибобо илҳом гирифта гуфт:

– Ҳақ асту рост! Ҳар як нафар аз мо бояд бифаҳмад, ки кораш, саъю талошаш нахуст ба хотири сокинони ҳамин деҳа аст. Осиёбон ордашро, оҳангар абзори сохтаашро, дӯкандор гилему порчаҳояшро, ҳатто мироб обашро, пеш аз ҳама, барои ҳамдеҳагони худ медиҳад, на ба кадом як муфтиҳуру «ошга бакавул». Боиси фаро хондани шумо, ҳамдеҳагони қадрдон, ҳамин аст, ки аз ин пас хушёр шавем, бо маслиҳат кор кунем, якдигарро фиреб надихему дар ҳолати ногувор наандозем. Аз ҳафтсола то ҳуфтодсола бояд дарк намоем, ки зиндаю мурдаи мо яке аст, мо аз як коса об меҳӯрем, дар як хона хобухез мекунем, шодию ғам, шириниву талхихои ҳаётро бо ҳам мечашем...

Ҳамин дам хомӯшии масҷидро, ки ҳамнишастон ба суҳанҳои сарварони худ маҳлиё шуда, об дар даҳон менишастанд, садои шиҳакашии асп ва аз пайи он помонию тақ-туқ кушода шудани дарвозаи ҳаёт халалдор кард. Пасу пеш дар назди дари даромад сару сурати Сухроб ва ду ҳамроҳи ӯ намоён гашт. Дар пойғаҳбудаҳо баробар аз ҷо хестанд. Бо дидани ҷавонмардҳо аз ҳама пеш Шокирусто ба суҳан омад:

– Хуб, Сухробҷон, корро пухта кардӣ?

– Маро хафа мекунед, додӣ, мо кай корро хом гузошта будем?

Ба лаби ҳар як аҳли нишаст табассум дамид, бетоқатона гӯшу хуш ба идомаи суҳани Сухроб шуданд. Қозибобо ҳам суоломез гуфт:

– Пас, Фаришта инҷост, бале?

– Оре, устод, духтаракро овардем, ба дасти падару модараш супурдем... – дар ин дам аҳли маҷлис бо ҳаяҷон кафкӯбии баланд карданд, садои ҳаёҳуи шодӣ дар хонаи Худо танин андохт ва ҳамин ки каме ором шуданд, Сухроб афзуд: – Аммо, аз он ҷӣ меандешидем, корамон осонтар сурат гирифт. Агар мегуфтед, киҳо мушкиламонро осон карданд?!

Нишастагон бештар ба шигифт омаданд, аммо касе салоҳ надид, пешгӯйӣ кунанд. Чашмони шарарбору чехраҳои масрури ҳамдеҳагон Сухробро водор сохт, ки худаш суҳанаширо пайгириӣ намояд.

– Хоҳ бовар кунед, хоҳ не, як идда роҳзан! – гуфт ӯ ва ҳайрату интизории аҳли масҷидро зиёд накарда афзуд: – Одамҳои ҳамон Тошбое, ки сарсупурдаи бориён аст. Онҳо духтари моро наҷот дода ба дастамон супурданд, вале боз ҳам худро маҷнунӣ мо мехонанд. Дар асл, бидеҳқори Мулло Фарҳод, ки барояшон ҳамчун пиру валӣ азиз аст. Оре, мо чунин ҷавонҳое дорем, ки мардум омодаанд барояшон ҷони худро қурбон кунанд.

Дороамин бетоқатона лаб кушод:

– Офарин, писаронам! Ҳар яки шумо ниҳоди ҷавонмардию футувват доред, ин боиси сарбаландии так-таки мост!

– Ҳамроҳи духтар як гӯсфанди бониро ҳам ҳада доданд, фикр намекардам Тошбой ин қадар олиҳиммат шудааст, – дар идомаи суҳанаш гуфт Сухроб. – Гӯсфандро дар манзили Шокирдодӣ фаровардем, охир, Фаршедҷон ҳамаи моро ба по хезонд! Баъд, Мулло Фарҳод ки омад, худаш кароматашро нақл мекунад, ки ҷаро ҳатто роҳзанҳо ба бузургиаш тан додаанд.

Дар ин миён Фаршед хост суҳане гӯяд, аммо даъвати Мулло Абдусалом ба намози дигар ҳамаро водор намуд, ки бедасту по аз ҷо бархезанд ва аз пайи таҳорат шаванд...

Дар остонаи манзили охират

Пас аз он ки Шокирусто косаи ширашро канор гузошт, Маҳтоб ҳамано як пиёла ҷой дароз кард ва суҳбати қандаи сари суфраи субҳонаро давом дод:

– Фаршедҷон каме пештар дар ҷойи хобаш дароз кашид, тамоми шаб бедор буд. Ду-се бор аз дараи нигоҳ кардам, дар таҳи ҷароғ зӯр зада ким-чиҳое менавишт.

– Иншо. Қарор буд дидаю шунидаҳояша аз Нур барои ман китобат кунанд.

– Қисса мекард, намешуд? Аз навиштан ҷӣ фоида?

– Э, кампир, агар бо гап ҳама кор сару сомон меёфт, одамон аз як дунё бор роҳат мешуданд! – бо каме лабҳанд, дар ҳоле ки ғамхории ҳамсарашро ба писар ҳис кард, ба суҳанаш идома дод Шокирусто. – Ин ҳама коғазу китоб барои чист, ба назарат? Омӯхтану омӯзондан танҳо аз роҳи

навиштан самарбахш аст, чунки ҳар чӣ мешунавӣ, аз гӯши дигар баромада меравад ё имрӯзиён медонанду то фардоиён намерасад.

– Шумо ин хел мегӯед, ҳамин сурудҳои моёна касе навишта додааст магар? Ҳамааш аз бобою момоён, даҳон ба даҳон мегузарад.

Аз ин мисоли ҳамсар Шокирусто ба завқ омад, бо хушнудӣ гуфт:

– Қанд зан, занак, ту ҳам бисёр чиза медонӣ! Лекин, илм дигару суруд дунёи дигар. Ягон риштаи зиндагӣ бе китоб пеш намеравад, барои ҳар кор дастуруламале ҳаст. Агар ин ҷангу даргириҳо намешуд, Фаршедҷона ҳам ба Бухоро мефиристодам, домулло мешуд.

– Э, ростӣ, Фарҳод кай меояд? – яке бо нигаронӣ писари калони ро ба ёд овард Маҳтоб. – Ба тӯяш ҳам рӯзҳои башумор монд.

Шокирусто бо нӯки ангуштон абрувони худро ба ду самт молида, хаёлангез гуфт:

– Ин қораш дуруст нашуд писара. Наход, дидаю доништа худааш ба гирдоби дуду оташ занад? Охир, медонист, ҳоло дар Бухоро талотум аст, сағ соҳибаша намешиносад. Э, аттанг...

Дили Маҳтобро воҳима зер қард. Беихтиёр лағжиду аз банди дасти шавҳар гирифт, бо изтироб ба суҳан даромад:

– Чӣ, талотум? Ҷангу ҷидол аст дар он ҷо? Агар ин тавр бошад, аз дунболаш равед намешавад? Аз «аттанг» гуфта нишастан чӣ суд? – ва илтиҷоомез афзуд: – Як кор кунед, додош, ба қафо напартоед, ҳар як рӯз ғанимат, оваронед писарама.

– Дилата васеъ гир, ба вай ҳеч чиз намешавад, Бухорора чун панҷ ангушташ медонад. Дина бо Суҳробҷон ҳамсуҳбат шудем, агар Фарҳод то як ҳафтаи дигар наояд, бо Фарзом ба роҳ мебароянд.

– То як ҳафта чӣ хел тоқат мекунем? Дер намешавад?

– Писарамон дар номааш навиштааст, ки даҳ рӯз нашуда бармегардам. Ҷойи хавотир нест, занак, ин қора ба ман гузор.

– Амаки Содирӯ Фарзом имрӯз то аср меоянд, гуфта буданд, то як моҳи дигар ба савдо намераванд, – Маҳтоб бо додани ин хабар яке изҳор намуд: – Намешавад ҳуди амаки Содира ҳам фиристонед? Бисёр гаштаанд, пасту баландии сафара бисёр дидаанд...

– Намедонам, лекин ҳуди Суҳробҷон кифоя, ба назарам. Роҳа медонад, ду-се бор ба Бухоро ҳам рафтааст...

Дар ҳамин асно, ҳанӯз Шокирусто суҳанаширо тамом накарда буд, ки духтари миёнгини ҳамсоия як девор он рӯ давида омаду бо шитоб зулфини дарвозаро ҳам нагузаронда монд.

– Амакҷон, илтимос момома халос кунед! – бо ҳавлӣ ҳаяҷон то назди айвон давида омада гуфт ӯ. – Аз дина то ҳозир дар қаҳдонамон, очам бо чӯб кӯфта-кӯфта қаба қарду дара маҳкам аз болояшон баста партофт.

Зану шавҳар – ҳар ду лол монданд. Чун ҳуди Қосими чӯпон ба яйлоқ мебаромаду ҳафтаҳо аз пайи мол мегашт, хӯйи ноҳинҷори занашро доништа, аз Шокирусто хоҳиш мекард, ки рӯзҳои набуданаш аз ҳонаю бачаҳояш хабар гирифта истанд. Ҳоло аз давида омадани ин духтарак, ки хеле дӯст доштани буд ва ба хотири гесузор қардани ҳеррааш ҳар бори дидан «Чилкокул» гуфта ном мебард, ноором шуд. Ӯ аз пайи ҳамсараш, ки «биё, духтарам, воҳима нақун» гӯён аз дасти ӯ гирифта дар қанораш нишонд, бо навозиш гуфт:

– Чилкокулам, ку як нафаси чуқур каш. Э бале! Натарс, момоят занак чонсахтанд, ман ҳамин ҳозир меравам аз қаҳдон мебарорам. Барои чӣ ҳамон дина омада нагуфтӣ?

– Хостам биём, амакҷон, очам гуфт, ки аз ҷоят чунбӣ, дасту поята зада мешиканам.

– Илоҳӣ, ҳамон дастои занандааш шиканад, одам ҳам ҳамин қадар бераҳм мешавад? – тоқат накарда лаб кушод Маҳтоб.

Шокирусто ба ду ҷониб сар чунбонда илова қард:

– Ин кампири бечора оқибат аз дасти келинаш яксӯ мешавад барин. Ёдат ҳаст, дафъаи пеш як ҳафта дар қаҳдон ҳобиду ҳама беҳабар мондем. Аз гуруснагӣ хоку гили девора қанда хӯрда буд бечора. То чил рӯз бистарӣ шуду хун қайқунон базӯр ба худ омад, – дигар маътал нашуда «ё пирам» гӯён аз ҷо хест ва ба духтарак рӯ овард: – Хуб, чилкокул, пеш даро!

Домани ҷомаашро бод дода, тез-тез қадамзанон омадани Шокирусторо дида Соҷида аз дари молхона берун наомад. Зери лаб нафрини дарозе ба духтараш дода, аз тарс худро ба дарунтар, ба бурҷи молхона кашид. Шокирусто ўро наид, бо шитоб дарвозаи ҷубини нимдошти яклабаро, ки бе он ҳам нимабоз буд, қанортар тела дода, ба дохили ҳавлӣ даромад. Ӯ вақтро талаф накарда, мустақим ба самти қаҳдон, ки мебоист ба он аз дари оғилхона дароянд, роҳ пеш гирифт. Ҳамин ки ворида оғилхона шуд, гӯё ба ҷоҳи бетаҳе меуфтод, ҳеч чиз ба назараш нанамуд. Қаме дар қанори сутуни рӯ ба рӯ истод, оҳиста-оҳиста оҳурақҳои оғил, радифи сутунҳои васатӣ, дар бурҷаке дастаҳои рӯйи ҳам ҷидаи алаф ва ниҳоят, дар пешгаҳ як даричаи хурдак, ки аз он ба қаҳдон

медаромаданд, ба чашм намудор шуд. То назди дарича омад, ба рӯи занчиру зулфини он куфле овезон меистод. Бо як даст даричаро сахт тела дод, кушода нашуд. Садо баланд кард:

– Хола, холаи Сангимох!

Касе ҷавоб надод, як бари рӯяшро ба ковокии дару девор часпонда гӯш дод. Хомӯшии мутлак, ҳатто хирроси нафасгирӣ шунида намешуд. Дубора дарро кӯфт. Ба ҷойи акси садо тапар-тупур овози роҳравии муш баланд гардид, мисли ин ки ҷонваракони дар камин нишаста хасухошоки қаҳдонро поймолкунон аз як сӯ ба сӯи дигар давида мегузаштанд. Шокирусто ба ваҳм уфтод, бо эҳсоси оқибати нохуше кашидаю кушода лагади муҳкам ба дарича фаровард. Зулфин аз бех канд, дарча ба дарун боз шуда рафт. Ҳамоно ба дохил по ниҳод ва дуруст дар васати қаҳдон, ки ба он ҷо аз даричаи хурдаки самти рост равшани рӯз зада меистод, ҷуссаи дар худ чамъшудаи пиразанро дид. Дар ниҳояти изтироб ба берун рӯ гардонда дод зад:

– Чилкокул, дав, як коса об биёр! Кори момоят тамош шудааст барин, – худаш беист ба пеш қадам ниҳоду бо харос ба банди дасту гардани пиразан ангушт гузошт. «Эҳ бечора, Худо мағфират кунад», зери лаб пичиррос зад Шокирусто ва бо эҳтиёт аз ду дасташ дошта пуштора кард ва бо шитоб ба сӯи дари даромади оғилхона гом бардошт.

Аз роҳ чилкокул бо як коса об ва дунболи ӯ модараш бо андоми ваҳшатзада давида омаданд. Сочида ҷон дар каф, чашмонашро калон кушода тарсомезу ҳайратзо забон хоид:

– Чӣ... шудас... амак?

– Гӯри падарат шудааст, нобакор! Тез ҷо дуруст кун, ҷоҳили қаттол! – Шокирусто хост ҳар дашноме, ки медонад, ба сари сунҳори бадкор бирезад, вале бо зӯр худро ниғаҳ дошта, аз пайи зани дасту погумкарда калон-калон қадам бардошт.

Ҳоли абгори пиразан, гунаҳои бетаровати хокиранг, дидагони камнури нимабоз, панҷаҳои хоколуди ӯ, ки ҳангоми ҷонканӣ ба замини қаҳдон дарафтида буд, дили Шокирусторо ба сӯзиш овард. «Бисмиллоҳи ва ало миллати расулulloҳ» гӯён, ҷасади аллакай берӯху афсурдари пой ба самти қибла дар васати хона ба рӯи кӯрпача дароз хобонид. Дасту поҳояшро мустақим рост карду оҳиста бо пушти панҷа пилқҳои чашмони нимабозашро ба поён кашид. Ба Сочида, ки дар пушти дар мисли буз дир-дир ларзида меистод ва ёрои лабқушой надошт, нигоҳи хашмноке афканду аз ҷо хест ва аз таҳмони кӯрпаю болинҳо як малофаро ёфту то китфонаш болои пиразанро пӯшонд. Ба қафо гашт, духтараки лолу ҳайронро ба канор кашида бо кафи даст сарашро сила кард ва мулоим гуфт:

– Биё, чилкокул, ба хонаи мо меравем, Маҳтобхолата ба ин ҷо мефиристонем, худаш тартиби корҳои майитро медихад. Мо бояд ба ҳамдеҳагон хабар диҳем, аз пайи ташйиҳои чанозаю гӯруҷуб кардани момоят шавем.

Духтарак бо лафзи нози бачагона суол кард:

– Амакҷон, момоям намехезанд?

– Не, бачаҷон, дигар намехезад.

– Касал шуданд?

– Ҳа, сахт касал шудааст.

– Ба додом хабар намекунем?

– Ман одам мефиристам, меояд. Ту имрӯз дар пеши Сокинаапаат ист, аз хона набароед.

– Майли, амакҷон...

Рӯз аз нисф мегузашт. Ҳарчанд нурҳои заррини офтоб аз поин то бун деҳаи Боруро фаро мегирифт ва ҳарорати ширгарм ба сару тани бошандагонаш менишонд, аз пушти теғакӯҳҳои қибла хайли абрҳои парешон ҷо ивазкунон гирди ҳам омада, осмони деҳаро мепӯшонданд. Ҳамзамон бо чамъ шудани одамон дар манзили Қосимино нам-нам борони майда ба бориш сар кард. Чехраи доманаҳои кӯҳӣ ва боғу киштзори бориён бо намои аҷоиб ба чилва даромад. Дар як сӯ хуршед шаъшаъа мепошид, аз гӯшае нимдоираи рангинкамон торафт равшантар қомат меафрохт ва дар васат ҳам резаборон ҷун пардаи тунуку нозуке дасти фалакро ба заминиён мерасонид. Табиат ҳар навъ истиғно мекард, хешу ақрабои Қосим ва модараш онро нодида гирифта, бо доду шеван дарду ситами ба сар омадаро ба меҳмонони расида маълум месохтанд. Сафи одамони ба аёдат омада торафт ғализтар мешуд. Онҳо пас аз изҳори ҳамдардӣ ба мардони азодори дар қаторбуда, бо нидои Мулло Дурандеш, ки бо садои шунаво «инно лиллоҳи ва инно илайҳи рочиъун» мегуфт, дасти омин бардошта, ба фавҷи пештар омадаҳо мепайвастанд. Дар дили ин маъракаи таслиятӣ ҳамдардиҳо ногоҳ садои баланде, мисли ин ки раъде аз қалби фалак сарусадо меафканад, хушу ҳавоси ҳамаро ба сӯи худ нигаронд. Ҳанӯз ба ҳамгашти кӯҷаи пушти хона нарасида, фиғону нолаи ҷонсӯзи Қосимҷупон ба гӯшҳо расид:

– Модарам, модарам! Азизи чонам, модарам! Мехрубонам, модарам! – аз тахи дил гиря мекард
ӯ.

Бо расидани марди хона чанд муддат шӯру киёми наздикон ба фалак печид. Ҳар кӣ ӯро меду навҳагӯии ӯро мешунид, беихтиёр ба дард меомад, гиряи худро дошта наметавонист. Дар ин лаҳза манзили Қосимино, дар воқеъ, ранги асили мотамхонаро гирифт. Пас аз он ки марди хона реш-реш гирякунон ба дидани модари марҳумаш ба дохил даромад, дар берун Мулло Дурандеш, Мулло Абдусалом ва муриду мулозимони онҳо ба корҳои муқаддамотии чанозаи майит пардохтанд. Мулло Дурандеш барои ба об гирифтани кафан кардани марҳума ба хона даромад. Бо дастурҳои пешакии ӯ якчанд зан аллакай оби гарму чойи шустушӯро омода карда буданд. Маҳтобу Гуландом низ дар хусуси омода шудани ду чодари кафанӣ, курта ва рӯймолу хирка гузориш доданд...

Бори аввал буд, ки Фаршед дар канори бародараш Фарнур, ҳамроҳи ҳамдеҳагон дар сафи намозгузори салоти чаноза меистод. Бародар, ки як курта бештар дарронда буд, равиши адои намози чаноза, тарзи ният карданро ёдрас намуд. Ҳамин ки часади кафанпечи холаи Сангимоҳро ба тобут гузошта, ба намозгоҳ бароварданд, аз пешу паси фавҷи одамон садоҳои «саф рост, саф рост!» баланд шуд. Тобутро дар чилави сафоростаҳо, тавре ки пойҳои майит ба самти чапу сараш ба рост ва паҳлуи росташ ба чониби қибла буд, ба замин гузоштанд. Шавкуну ғалоғулаи чамъомадагон лаҳзае чанд идома ёфт, вале баробари пайдо шудани симои Мулло Дурандеш, ки пас аз тобут дар миёнҷо чойнамози худро паҳн карда қомат рост кард, фазои намозгузорӣ ба сар пардаи хомӯшӣ кашид. Ӯ бо овози нарму ширадори худ ваъз гуфт:

– Аҳли чамоа! Дар дунё чизе ҳатмию қатъитар аз марг вучуд надорад, дер ё зуд, бегумон, фаро мерасад. Лозим аст ҳаётро кадр кунем, зеро дурӯза умр ба сони оби ҷӯй бебозгашт мегузарад, меравад. Ҳар кас бояд бидонад, ки агар одами хубу некрӯз аст, бо тӯлонитар шудани умр бар корҳои неки ӯ афзуда хоҳад шуд ва агар одами бадқоре бошад, бо таъхир уфтодани марг ҷӣ басо дучори итоб шавад! Зиндагӣ ранҷ дорад, саҳтӣ дорад, хушиву зебой ҳам зиёд дорад. Саҳтиҳо ба зудӣ чояшонро ба осоишу роҳат медиҳанд ва танҳо чизе, ки моро ба онҳо наздик мекунад, сабр аст! Худованд дар Қуръон фармуда: «Ҳамона баъд аз саҳтӣ осонӣ аст». Пас, ба ваъдаи Худо дил бисупорем ва хуш бошем, орзуҳои беҳударо канор бигузorem, ҳар он чи бар сарамон меборад ва моро бо худ ба сарои боқӣ мебарад, хостаи Парвардигор аст ва дастамон барои ҳамеша аз дунё кӯтоҳ менамояд. Ҳоло хоҳарамон Сангимоҳро, ки амонаташро ба Офаридгор пас додааст, ба манзили охираи раҳсипор намуда, истидъо мекунем чояш чаннат, рӯҳаш ғариқи раҳмати Илоҳӣ бод, ба аҳли хонаводаи эшон таслият меғӯем, Худо сабр диҳад! – Мулло Дурандеш як лаҳза хомӯш шуд, Қосими ҷӯпонро дар канори сафоростаҳо дида садо зад: – Бародарам, биё наздики ман. Пушида нест, ки ҳар як марҳум ё марҳума дар замони зиндагии худ додугирифтҳои дорад. Вақте ки ӯ дармегузарад, барои сару сомон додани он қарзу талабҳои ӯ касе уҳдадор мегардад. Қосимҷон, ту ягона писари момои Сангимоҳ ҳастӣ, оё ин масъулиятро ба уҳда мегириӣ?

– Ба уҳда мегирам! – бо овози баланд ҷавоб дод Қосим.

Мулло Дурандеш афзуд:

– Аҳли чамоа, Қосимҷон омода аст ҳар гуна доду ситади вобаста бо марҳумаро ба охир расонад. Бешак, дарҳости ҳар гуна қарз ё пас додани талаб бо гувоҳии ҳадди ақал ду шохид сурат хоҳад гирифт, ки салоҳи қор низ ҳамин аст. Ё Аллоҳ, ҳама ният кунед, меравем аз пайи салоти чаноза!

... Бо «Аллоҳу акбар»-гӯйҳои мулло чаҳор ракаат такбир ба ҷо оварда шуд. Ниҳоят, ҳамин ки пас аз салом «муттақиян!» гуфта амр дод, дар пешбудагон ҳамона ба самти чаноза шитофтанд ва чанд нафар аз пешу пас дастаҳои тобутро дошта онро баробар бардоштанд. Фаршед аз Фарнур қафо намонда, дар миёни фавҷи одамон саъйкунон бори нахуст аз пояи тобут гирифт ва дар дил «Илоҳо, рӯҳи момои Сангимоҳ шоду охираташ обод бошад, чояшон дар фирдавси барин бод!» гӯён, бо сози мардони аз пешу пас омадаистода чойи дастгираи тобутро ивазкунон даҳ қадами комил роҳ гашт. Одам бисёр буд, хурду калон саъй мекарданд аз пойи тобут гиранду дайни инсонии худро дар роҳи савоб адо кунанд. Фаршед дав-даво дубора ба ақиби мушояаткунандагон гузашт ва чун ҳарфҳои охири бародараш, ки гуфта буд, «ҳар кӣ чанозаро ташйиъ кунад ҳазор-ҳазор гуноҳаш мерезад», аз нав худро ба дохили фавҷ заду даст ба пойи тобут бурд...

Резабарон қатъ намешуд, баръакс то ба хокҷой омадани чанозабарон шиддати он бештар гардид. Ба гӯристон дохил шуда, каме рӯ ба фароз ниҳоданд, ҳама бо эҳтиёт по мегузоштанд, ки мабодо лағжида нараванд. Хокҷойи авлоди момои Сангимоҳ дар самти чап қарор дошт. Фаршед мидид, дар миёни қабрҳои мустатилӣ ду нафар каланду зоғнӯл дар даст мунтазири одамон меистоданд. Сару рӯй ва либоси ҳарду хоқолуду касиф буд, ӯ пай бурд онҳо гӯркованд. Ҳамин ки наздик шуданд, Мулло Абдусалом аз ҳама пеш гузашта, дар канори чуқурии хокбардоришудае, ки тӯлаш баробари қадди миёнгини кас ва арзаш ҳам аз се ваҷаб зиёдтар менамуд, сари ду по нишаст ва дастҳояшро

рӯйи ҳам гузошта зери лаб ба дуохонӣ даромад. Фаршед дарёфт, ки ин чуқурӣ гӯр аст. Бо таваҷҷуҳ ба амали одамон зехн монда истод. Тобутро то лаби гӯр оварда мутавакқиф шуданд. Мулло ҳамоно амр дод:

– Тобут беҳаракат намонад, чунбонида истед! – сар боло карда, дар идома пурсид: – Аз ҷамоати тағои марҳума усто Йӯлдош кучост, гӯед ба пеш гузарад!

Ҳамоно усто Йӯлдош ба назди мулло омад ва бо ишораи ӯ аз самти поин ба қабр фууромад. Умқи гӯр ба андозаи як қадди одамони буд. Чор тарафи он соф тарошида ба назар мерасид, гӯё бо теғ бурида бошанд. Чанд нафар оҳиста, ба оромӣ ҷасади кафанпечи майитро аз тобут кашида, бо пояш ба дохили гӯр ёзониданд. Аз поин истода усто ҷанозаро ниғаҳ дошт ва бо тамоми неру онро дастгирон бар рӯйи кафи хокии гӯр хобонид. Бо дастурҳои мулло дар зери сар ва аз паҳлуи чап чанд кулӯҳ гузошт, ҷасади майит истоно, дар ҳоле ки паҳлуи рости сараш яклаба ба самти қибла буд, қарор гирифт. Чун Йӯлдош қорашро хомӯш анҷом мебуд, Мулло Абдусалом пайвасти зери лаб дуо мехонд: «Бисмиллоҳ ва ало миллати расулиллоҳ». Пас аз боз кардани гирехҳои пою сар тағо бо ёрии чанд кас хез зада аз қабр берун омад. Нахуст бо тахтасангҳои дарозрӯя болои қабрро пӯшонид, хоки хондашударо^{*107} аз сӯроҳҳои пешғаҳу пойғаҳ ба даруни гӯр рехтанд. Сипас гирди қабрро ба шакли мустатилӣ бо санг девор ҷида, даруни онро бо хок пур карданду ба шакли кӯҳони шугур дароварданд. Таби ин муддат Мулло Абдусалом бе таваққуф кироати Қуръон мекард, мулозимони ӯ аз матоҳҳои рӯйи майит ба гӯрқовон, ниғаҳбони гӯристон ва мулло бахш дода баромаданд. Пас аз бахшидани савоби амалҳои хайр ва ояғҳои қуръонӣ ба арвоҳи тамоми гузаштагон ҳама даст ба рӯи кашида омин карданд ва Қозӣ Ҳушанг бо овози баланд суол кард:

– Момои Сангимоҳ чӣ гуна инсонест буданд?

Аз ҳар сӯ пайи ҳам нидохе шунда шуд:

– Инсонии беозору ҳалиме буданд!

– Мусалмонун муъминини росткорест буданд!

– Одами хубу хайрхоҳест буданд!...

Пас аз гӯрҷӯб табиату фалак низ гӯё ором гирифт. Резабарон аз боридан монд, одамон, ки ба чор сӯ пароканда шуда мерафтанд, аз чеҳраи офтобрӯяи олами атроф ба сурур омаданд. Фаршед аз маросими хоксупорӣ таассуроти дилосое бардошта, бо дидани меҳру отифаи ҳамдеҳагон ва ҳамҷонии табиату фалак бо рӯҳияи онҳо ба инсонии писандидаю дӯстдоштанӣ будани Сангимоҳҳола имон овард ва раҳораҳ дар дил гуфт: «Худо раҳматаш кунад, бечора мазлумона даргузашт»...

Деҳаи «зинда»

Бо шунидани садои бачагона Шокирусто сар аз мутолиа бардошт. Аз тирезаи дӯкони ба берун нигоҳ карду Фаршед ва Шаҳромро дид. Писараш бо ишораҳои даст чунбонда, сухангӯён меомад ва дӯсташ ҳам маҳлиёи ӯ буд. Як лаҳза онҳоро зери ҷашм наззора карда, то нопадид шудан ба ҳаёли ширин рафт. «Шояд дар хусуси дӯкону дастовардҳои ман таъриф мекунад, – аз дил гузаронд усто, – писарам калон шудааст, дигар ба бисёр чиз ақлаш мерасад». Ӯ бо меҳр коғазҳои парешони рӯйи ҷаҳорпоия қадкӯтоҳро ҷамъ кард. Ҳамин дам садои гичирроси нарми дари даҳлез баланд шуд, Фаршед пас аз ду-се атсаи сохтаи кӯтоҳ овоз дод:

– Додо!

– Ҷони додо, биёед, ман дар ҳамин ҷоям.

– Харро тӯқум задам, ба орд рафтани будам, ки оҷаам гуфт аввал шуморо бубинам.

– Нағз кардӣ, писарам, – мӯқаламу сиёҳидонро низ ҳамроҳи дастакоғаз канортар гузошта аз ҷо хест усто ва аз гӯшаи самти чапи пешғаҳ, ки он ҷо чанд болину кӯрпаро болои ҳам рахт зада буданд, як кӯрпачаро бардошт ва дар канори чорпоия ба замин густурд. Сипас, гӯё ба одами солманде рӯ меовард, бо хушҳолӣ ба сӯйи бачаҳо таоруф кард: – Ку биёанд, биёанд, Шаҳромхоҷа аз боло гузаред-чи. Ана, ин корат айни муддао шуд, писарам, хуб кардӣ, меҳмонатро бо худат овардӣ.

Шокирусто бо ҳамсару духтаронаш ҳамеша бо лаҳни сода ва гӯйиши маъмулӣ суҳбат мекард, аммо ҳар гоҳ бо писаронаш дар муколама мешуд, забони гуфторашро тағйир мебуд. Доимо дар зехнаш андешае зинда буд, ки писаронаш ҳатман инсонҳои таҳсилкарда мешаванд, дар байни хурду калон, дар миёни ҷамоат мегарданд ва пеш аз ҳама, бояд забони хубу пухтаи муошират дошта бошанд. Дар ҳоли ҳозир аз меҳрубонии ӯ Шаҳром дар хичил шуд. Дунболи Фаршед кафшҳои дар назди остона кашида, лабхандзанон ба пеш гузашт ва дар ҳоле, ки ду гунааш то буноғӯш лолагун

¹⁰⁷ Андак хоки қабр аст, ки одамон хангоми дафни майит онро ба каф гирифта, ба рӯҳи майит дуо мехонанд.

шуда, сарашро саъй мекард дар қабати гиребон пинҳон кунад, ба Шокирусто даст ёзонд. Аввал усто, баъдан бачаҳо дар гирди чорпоя нишастанд.

– Ман иншоетро мехондам, – пас аз дуо хонда даст ба рӯ кашидан ба сухан омад Шокирусто, – хостам каме бофандагӣ кунаму баъд ба мутолиа нишинам, тоқат накардам. Муфассал навиштам, дар кул як қиссаи ачибу ғариб баромадаст.

Фаршед чашмонашро калонтар боз карда пурсид:

– Ачибу ғариб ба кадом маънӣ?

– Яъне, шигифтовар аст нақлҳоят, хеле чолиб, – Шокирусто ҳарисона ба суханаш гӯш додани писарро ҳис кард, бо мароқ афзуд: – аммо, хошияхоро ба нахви дигар оро додай, манзурат чист?

Ба рӯи Фаршед сурхӣ дамид, чашм аз падар гурезонд. Шокирусто барғҳои ёддоштро ба даст гирифта, бо майл ба хошияхо чашм давонд ва шунаво ба кироат шуруъ кард:

– «...лабони софу хушранг ба сони баргакҳои садбарг, чилояш оби даҳонро меоварад, гӯйи ба рӯи нозуки он рағғани зайтун, не, рағғани бодоми модарамро молидаанд... Чӣ бас тароват, чӣ бас шодобӣ...», – усто коғазро канор гузошту дигарино рӯи каф гирифт: – «...дилам мехост дубора ба чашмони ғизоливу ғабғаби оҳориаш рӯ ба рӯ шавам, аммо чеҳра нанамуд он париваш, ноз кард, бо худ болиду маро ба гӯшаи фаромӯшӣ афканд...».

– Инҳо... андешаҳои яклаҳзай, диққат надихед, додо...

Падар бештар ба завқ омад:

– Дуруст, ба мавзуи нақлат ҳеч дахле надорад, аммо зебою латиф аст, аз шефтагии дилосое дарак медихад...

– Аз ин хотир дар хошия овардам...

– Барои ҳоло қиссаат бад нест, лекин суханро дар бисёр ҷо нотамом мондаӣ, маълум, ки огоҳиат камтар аст, – Усто писарро аз бори хиҷолат озод карда ба суханаш идома дод: – баъзан сару буни чумлаҳоят бо ҳам даромехтааст, нақлатро бо гуфтаҳои додоят пур кардаӣ. Қисса ҳамон вақт чолиб мебарояд, ки айнан ҳиссиёти худро аз дидаю шунидаҳоят нависӣ, вагарна нақли хушқу холи менамод. Масалан, таассуротат аз ҳаммом сухани худат аст...

Шокирусто бо майли тамои гӯш карда нишастани бачаҳоро дида, кафи дурушту сангини худро ба рӯи китфи писар гузошта бо хушқоли суханро кӯтоҳ кард:

– Ба ҳар ҳол, қанд зан, писарам! Дар ин хусус бафурча суҳбат мекунем, ҳоло бо ҷӯраат ду корро иҷро кунед, – чун ҳар ду бо ризомандӣ сар чунбонданд, ба суханаш идома дод: – Он рӯз аҳволи Бобо Сафарро дидаму ба рикқат омадам, эзори бечора аз даҳ ҷо дарбех дошт, меғӯяд, дигар чизе нест, ки бипӯшам. Ду газ карбос барояш омода кардаам, аввал ҳамонро бурда диҳед, дар бозгашт аз осиеби миёна ордамонро гирифта биёред.

– Хуб шудааст, до Ҳамроҳ чӣ қадар орд медиҳанд? – пурсид Фаршед.

– Худаш медонад, ғаллаи додаам як халта мешавад, аз ду пуд бештар.

Дар ин асно Шаҳром аранг ба гуфтугузор гӯш медоду хаёлашро дӯкони усто рабуда буд. Ба назараш ҳар як чиз дар ин коргоҳи порчабофӣ – аз чолаю дор гирифта то моқую ноҷа ва торкашиҳои рӯи дастгоҳ хайратовар менамуд. Ў бо сӯзанию кашададӯзӣ, чарху дуки дастӣ ва майдабофиҳои занон шиносӣ дошт, аммо ҳеч гоҳ ба ин бузургӣ дастгоҳи бофандагиро надида буд. Нимамаҳои зич кашадаи рӯи дастгоҳ, ки дар идома торҳои бешуморе аз он берун рафта ба канори дигар мепечиданд ва ҷо-ҷо ҷӯбҳои ниғаҳдорандаи софу суфшудае дар пеши назараш чун аъҷуба намудор мешуданд. Бо шавқӣ бачагона беихтиёр аз ҷо хеста ба самти дӯкон омад ва бо майли тамои ба тамошо пардохт. Бе он ки дӯсташу падари ӯ харфе гӯянд, дар зехни худ камокон тӯбҳои матои Шокирустори, ки ба хонашон мерасонд ва падараш онҳоро бо иштиёқ ба савдо мебурд, мучассам дид. Аранг суханҳои падарашро ба хотир овард: «Алочаҳои дӯстам хеле бозоргир аст, – меғуфт ӯ, – ба ҳар бозоре, ки наравам, муштариёнам аввал матоҳои ӯро тала мекунам. Бадоштию рангҳои ҷозибадори онҳо дили ҳамаро мерабояд. Порчаҳои дӯкони дастиро ҳама мешиносанд, гоҳ-гоҳ сари онҳо талош карда то ҷангу даъво мераванд, ки мани бечора миёнҷигарӣ мекунам, харидоронро базӯр ба ифоқа меоварам...». Шаҳром дастгоҳи дӯконро даст-дасткунон давр зада баромад ва бо лафзи бачагона ба Шокирусто рӯ оварда гуфт:

– Ун ҳама тӯби матоҳоиҳоятон аз ҳамин ускуна мебарод, амак?

Ба ҷойи падар ҳамон Фаршед посух дод:

– Мо ҳамин як ускунаро дорем, майда намуд ба назарат?

– Не, майда нест, лекин ба чашмам ба мисли хӯсаҳои бечон намуд.

– Ин дастгоҳҳо ҳама хӯсаанд, додар, лекин ба пушташон, ки одам нишаст, ҷон медароранд, – бо лабханд афзуд Фаршед, – бегоҳ бо ҳам меоем, кори додояма тамошо мекуни.

– Ҳамин, мехостам бинам, ки матоҳои ӯро чӣ хел мебофад ин «хӯса»...

Барои Шокирусто гуфтугӯи писарон хеле дилкаш буд, аммо тангии вақтро андеша карду гуфт:
– Хуб, бачаҳом, аз пайи кор шавед! Шаҳромчон, шаб биё, нахкашию бофандагиرو ҳам тамошо мекуни, ҳам ёд мегири!...

Фаршед дастовези падарро барои Бобо Сафар дар бағал гирифта, худаш пешопеш пиёда ва Шаҳром ҳам аз паси ӯ ҳаракӣ аз роҳи качукулаи самти чап сарболо шуданд. Дар рӯзи равшан аз пайи доманаҳои пасту баланди кӯҳии ду чониб манзараҳои деҳа ба чашми Шаҳром бо ҳусну намои фиребанда чилва мекарданд. Агар аз як сӯ дарахтони кӯтоҳу баланди бештар нималухту урёншуда алвончи ҳамешагии худро аз даст дода буданд, бар хилофи он, сатҳи боғоту мазрааҳо бо фурӯғи норанҷии худ ноз доштанд ва сойи сероби мобайнӣ бо печопечу ягон-ягон шаршарҳои назаррабо ба дил фараҳ мебахшид. Ҳар ду ғарқи тамошои деҳаи ором, ки ин оромӣ аз мағзи худ шуввосу ғуввоси беохиреро ба гӯш мерасонид, роҳравон то пушти девори ҳавлии Шаҳбози кӯзагар расиданд, ки пас аз он боғу хонаи ихчамии Бобо Сафар қарор дошт. Ҳамин дам аз чониби ҳотай кӯзагар садои хандаю гуфтугӯи шӯхиомези духтарона шунида шуд. Фаршед беистихола тез-тез по бардошта ба канори девори ҳавлӣ, ки ба андозаи қадди одами наврас то лаби сохтмони хона тӯл мекашид, омад ва Шаҳром низ аз пушти ӯ хараширо халақунон ба девор наздиктар бурд. Дар саҳни ҳавлии Шаҳбоз, бар рӯи арзаки зерӣ дарахти сершоҳу навдаи чормағз як гурӯҳ духтар «маърака» ораста буданд. Ду-се нафар порчаҳои камбари мураббаиро ба рӯи зону ниҳода кашида медӯхтанд, ду духтари нисбатан калонсолтар дар байн нишаста зеҳ мебофтанд ва боз чанд духтари хурдсол бо мағалу ҳаёху сангчабозӣ мекарданд. Онҳоро дида, Фаршед ҳамонро дӯсти нооромии худро ба тамкин фаро хонд:

– Шаҳром, овоз набарор, – гуфт ӯ ангушти ишоратро кӯндаланг ба рӯи даҳон гузошта, – духтаракони гузари моянд инҳо, ба мисли тӯдаи гунчишк ҳар замон гирди ҳам меоянду чуғур-чуғур мекунанд.

Агарчи Фаршед ба рӯи ангуштони по қоматашро ёзонда, манаҳи худро базӯр рӯи девор мегузошту ба дохил дида медӯхт, Шаҳром аз болои ҳар манзараро роҳат тамошо мекард. Ӯ шунаво ба дӯсти худ дар идомаи суханаш савол дод:

– Гулдӯзию зеҳакбофии духтаронро дидаам, лекин ун майдаҳо бо ҳаёху чӣ кор мекунанд?

– Сангбозӣ.

– Яъне, бо санг бозӣ мекунанд?

– Оре, ин яке аз шуглҳои дӯстдоштаи писару духтарони мост, – Фаршед яке ба сӯи як духтараки дукокулаи гандумгун, ки ба сар токияи ироқии гулдор ва ба тан аз рӯи пирохани атлас нимчаи сиёхранге бо ҳошияҳои гулдӯзишуда пӯшида буд, ангушти ишора тик карда ба ҳарфаш идома дод:
– Нигоҳ кун, он духтараки сари дузону нишастаро мебинӣ, ду кокулашро ба сари дил партофтааст?

– Ҳа, чизҳоеро ба монанди сангдона ба кафаш меғундорад.

– Бале, айнан ҳамон донакҳо сангҳои бозӣ аст, панҷто. Вай бозиро сар мекунад. Як даври бозӣ аз ҳашт амал иборат аст ва шартӣ асосӣ ин аст, ки бозикун тавонад сангдонаҳоро бо маҳорат ва чусту чолок аз каф ба замин гузошта, ҳамзамон бо ҳаво додани як ё чанд дона ба осмон, сангдонаҳои рӯи заминро чида гирад. Амалҳои дохили бозӣ аз «пушти даст» оғоз ёфта, бо «дутой», «сетой», «чортой», «гулак», «зояк», «абдак», «ханҷар» идома меёбад ва бо «кеҷар» як давр ба итмом мерасад.

Дар ин асно Шаҳром гӯшу ҳуш ба дӯсташ, бо даҳони нимабоз ҳаракатҳои духтари дукокуларо бодикқат тамошо мекард. Китфонашро алвонҷ дода, чобукона сангдонаҳоро партофта, дубора ғун кардани ӯ барояш хеле қолиб намуд. Дар миёни сухани Фаршед давид:

– Балоча офат будааст, дасташро бин, чи андоза тезҳаракат аст.

– Оре, дар ин амал на фақат ангуштону пушту пеши даст, ҳатто тамоми рағу пайи панҷа то банди даст фаёл мешавад. Бозӣ ҳавоси чамъ ва аз ҳад зиёд хушёрӣю муназзамиро талаб мекунад. Ҳоло фурсат мерасад, дар хона ба ту ҳам ёд медиҳам.

– Гап нест! Намешавад мо ҳам ба наздашон равем?

– Не, не, духтарҳо меҳаросанд, ҳама фирор мекунанд, – бо ин ки дар ҳусуси сангбозӣ ҳарф мезад, ҳаёли Фаршедро бештар духтараки чилкокули канорӣ, ки бо дугонааш зеҳак мебофт, рабуда буд. Ӯ тоқат накарда нигоҳҳои дуздакии худро ифшо кард: – Он духтари калонтари куртаи гули норро мебинӣ, бо кокулони шаршарай? Ҳамоне, ки ўрмаки зеҳак гузоштааст.

Шаҳром дилу бедил аз нозанини сангчабоз чашм наканда, гӯё ки духтари гуфтаи Фаршедро мебинад, гуфт:

– Ҳа...

– Зебо, набераи Қозибобо аст, – Фаршед беихтиёр зерӣ лаб замзама кард: –

*Чамоли моҳнайка дар баландӣ,
Бад-он монад, ки моҳи осмон аст.*

*Чу нилуфар дар обу меҳр дар мег,
Парирух дар ниқоби парниён аст...*¹⁰⁸

Шаҳром аз шеърхонии дӯсташ ба завқ омад. Тамошоро канор гузошта, шӯхиомез пурсид:

– Зеборо мешиносӣ?

– Дар деҳа ҳама якдигарро мешиносем, аммо Зебо дунёи дигар аст. Ҳар гоҳ ӯро мебинам, тану чонамро аз сар то по вараҷаи ачибе фаро мегирад, худ аз худ баданам метафсад, лабҳоям мепаранд, пойҳоям суфт мешаванд...

Шаҳром нафаҳмид дӯсташ чӣ мегӯяд, якзайл ба фавҷи духтарон дида дӯхта истод. Дарозгӯши зери пойи ӯ фукашро ба беҳи девор молида, лабҳои кашоли худро ба чорсӯ ёзонду сар ба боло бардошт ва дандонҳои калон-калони зардгунаашро нишон дода, бо ғурумбаи шунаво нафасашро ба дарун кашада нашға бурд. Фаршед яке ба худ омад, бо нигарони амр кард:

– Э, рафтем, дер шуд!

Ҳамин ки Фаршеду Шаҳром ба паси дари Бобо Сафар омаданд, аз дохил бо садои баланд суханронии ду нафар онҳоро ба шигифт овард.

– Ман деги садкилоии арбобро меораму ба ҳама ош медиҳам, аз деҳаҳои атроф ҳам ба меҳмонӣ даъват мекунам. Чунон зиёфате диҳам, ки Хайруллобой дар пешам қуллуқ гӯяд! – бо муҳобо мегуфт Бобо Сафар, ки овози каме дурушти ӯ ба Фаршед ошно буд, – мефаҳмӣ, чӣ мегӯям, Башир? Ту дар хоби шабат ин гуна меҳмониро надидаӣ!

Ҳамон садои ҳамроҳаш баланд шуд:

– Ҳай-ҳай, уштурат гӯё аз қалъа омадааст! Маро кам нагир, чӯра, ду-се рӯзи дигар бо ҳамин гӯшҳои дарозат мешунавӣ, ки хурду калони деҳа аз ҳиммати беҳисоби камина гапзанон даҳанҳояшон дард мегирад. Ин қадар молу манол чамъ кардаам, ки ба як умри ҳамдеҳагони дасткӯтаҳамон мерасад!

– Ту ханӯз маро нашинохтай, агар аз сарватам лаб кушоям, чашмонат аз косахона мебарояд. Ҳоло ният дорам ба ивази тиллоҳои пинҳонкардаам ҳама коргоҳу устохонаи деҳаро харида гирам. Он вақт мебинӣ, аз Дороамин гирифта то қозию савдогарони дохилу берун ба пеши поям таъзим мекунанд!

– Ҳар коре кунӣ, ба ман намерасӣ, чӯра! Ҳамон рӯзе, ки деҳа ба ту таъзим кунад, бо ду чашми сарат хоҳӣ дид, ки худат мутеи ман шудай. Аллакай чокарони ман дар тамоми деҳоти қушпоя муқим шудаанд, аз неъматҳои зиндагӣ даҳҳо анборамро пур кардаам. Ҳар як арбоби деҳаҳои атроф омодаанд бо тамоми бисот одамону маҳалли зисти худро дар ихтиёри ман гузоранд...

Шаҳром бо таачҷуб ба Фаршед гуфт:

– Мо ба кучо омадем? Бобо Сафари бечора, ки ба изораш матоъ надорад, ҳамин аст?

Фаршед бо шакарханд гуфт:

– Ту, албатта, киссаи ҳар дурӯғе, ки чил дурӯғ дорадро нашунидаӣ. Амакҳои мо аз неши заҳр худро таскин медиҳанд, – ӯ ду-се бор сурфаи дурӯғин зада, дари қачшудаи боборо ғичиррос занонда кушоду ба дохил қадам гузошт.

Садои гуфтугузор қатъ шуд. Шаҳром аз пайи дӯсташ ба дохил даромаду ба манзараи ачибе рӯ ба рӯ шуд. Ду марде, ки аз лак-лак сарвату зару зевар ҳарф мезаданд, ба рӯи палоси чигдашудае болиштҳои даридаи пахтаю пахолзаҳидаро зери каш гузошта, дар гирди дастархоне, ки чуз ду се тикка нони қоқу як чойники дарзхӯрда ва ду пиёлаи сафолии лабпарида чизи дигаре надошт, паҳлу мезаданд. Бобо Сафар ба тан чомаи сиёҳранги ҳарчо-ҳарчо даридаро пӯшида буд, ки аз остину лабаҳои домани он риштаҳои нозук кӯтоҳу дароз кашол меистоданд. Риши ғулуи сафедча ва абрувони ғафси ӯ руҳсорашро сермӯйи нишон медоданд ва дар миён ду чашму гунаҳояш базӯр дида мешуд. Ҳамроҳи ӯ низ сарутани фарсудае дошт, фақат бо дасту по ва чеҳраи қоқинаи худ нисбат ба бобо лоғартар менамуд. Гавҳараки як чашми ӯ сари чо набуд, нигоҳҳои қач аз олусчашмиаш дарак медод. Наврасонро дида, Бобо Сафар каме дасту по хӯрд, мисли ин ки ҳис мекард бачаҳо гапҳои ваю ҳамсӯхбаташро шунидаанд, доманҳои риштакашоли чомаашро бо як даст ғун карда, бо ҳарос сари по шуд ва берабт ба сухан омад:

– Фаршедҷон... ин туй... садо бароред намешавад?... – мӯйсафед гӯё мардони калонро пешвоз мегирӣфт, як даст аз сари дил нафароварда бо дасти рост ба бачаҳо салом дод ва гӯё ба гирди дастархони пурнозу неъмату рӯйи кӯрпача ишора мекард, ҳар дуру ба пешгаҳ хонд: – аз боло гузаред-чи... бачаҳом, меҳмони мо шавед...

¹⁰⁸ Мисраъҳо аз як ғазали Саъдӣ аст, ки бо мактаи «Чи рӯй аст он ки пеши корвон аст» шуруъ мешавад.

– Бубахшед, бобо, ба миёни хангомаатон лагад задем, – ба аломати қабул накардани даъвати мизбон кафи даст ба сӯйи ӯ нишон дода гуфт Фаршед ва аз Шаҳром порчаи шалвориро гирифта ба Бобо Сафар дароз карда гуфт: – Ин аз додоям, салом расонданд.

– Эҳ, Шокирусто, аз буданат гардам! Маро қарздор кард, додоят. Худо умр диҳад, чархи дӯконаш давр зада истад, барака ёб, писарам! – беихтиёр бо дуои ӯ ҳама даст ба рӯй кашиданд.

Шаҳром ханӯз бо ҳаёли суҳбати гарми ду мӯйсафед кунҷковона ба забон омад:

– Бобо, овози ҳар дуятон баланд шунида мешуд, дар хусуси чӣ гап мезадед?

Бобо Сафар ҳамоно риштаи суҳанро ба дигар сӯ кашид:

– Ин амаки чашмолусат саҳт шӯҳ аст, гапҳое мезанад, ки аз ханда нафастанг мешавӣ.

– Чашмолус?

– Ана, бин, сиёҳии як чашмаш нест, – бо мазох хандида гуфт бобо, – ба ин мегӯянд олусчашм, ё ба лаҳҷаи худамон «қирӣ».

Фаршед медонист, ки ин дӯсти бобо ба исми «Башири чимкач» ном баровардааст ва худи ӯ аз мазоҳи одамон асло нороҳат намешуд. Ҳоло ба хотири нарм кардани суҳбат гуфт:

– Чи ҳазлҳое мекарданд, мо ҳам бишназем...

– Хуб, аҳвал¹⁰⁹, бачаҳоро хурсанд кун!

Ин ҳазли боборо низ бо хушҳолӣ қабул карда Башири чимкач ба гап даромад:

– Ҳамин, мегуфтем, ки боре Нусрати лангро дидам. Пойи кӯтоҳашро рӯйи санге гузошта ба ман бодикқат нигоҳ мекард. Ман пурсидам: «Чӣ хабар, чаро ду чашм мондӣ?». Ӯ бо мазох гуфт: «Ҳай нигоҳ мекунаму намефаҳмам, чашмат ба кадом сӯй менигарад?». Ман ҳам бо ханда дарҳол посух додам: «Ба кучо менигаристам, ба пойи ту, албатта!».

Шаҳром аз пайи Фаршед қикиррос зада хандид. Аз хушҳолӣ бачаҳо ба завқ омада, Башири чимкач афзуд:

– Як рӯз аз назди кафшдӯз ба роҳ меуфтадам, ки боз бо ҳамон рафики лангам рӯ ба рӯ шудам. Вай бо писханд гуфт: «Медидам чашмат ба осмон менигаристу ба кафшдӯз гапҳоеро маъқул мекардӣ. Чӣ фармудӣ ба ӯ?». Ман ҳам бо ханда ҷавоб додам: «Ба кафшдӯз каме пул дода хоҳиш кардам, ки як пошнаи нимвачабӣ барои кафши пойи чапи як ошноям дуруст кунад».

Дубора ҳама хандиданд. Фаршед бо ин ки аз хангомаи ду мӯйсафед дил қандан намехост, бо оҳанги узр гуфт:

– Додиён, ба мо дер нашавад, бояд осиеб ҳам равам. Агар хидмате нест, бароямон иҷозат диҳед.

– Шумоёнро дар заҳмат гузоштам, – бо дилгармӣ гуфт Бобо Сафар, – ба додоят саломи гарми моро расон, бо карбосаш ҳамин имрӯз шалвор медӯзонам, дасташ дард накунад, илоҳо...

Вақте ки дар назди осиеби миёна Шаҳром аз ҳар пиёда шуду Фаршед гарданбанди онро ба шоҳи дарахт мебаст, аз роҳрави айвони ордгирӣ садои доду бедоди ду нафар марди дар навбатбуда баланд шуда рафт. Шаҳром ба ҳайрат омада пурсид:

– Чӣ хабар, додӣ, унҳо чанг мекунанд бо якдигар?

Фаршед ба он самт чашм дӯхта дид, ки мардҳо як халта ордро муҳкам дар миёни даст дошта гирифтаанд. Яке бо тамоми неру зӯр зада ба тарафи худ мекашид, дигаре ҳам намехост даҳани гиреххӯрдаи халтаро аз лойи панҷааш раҳо кунад. Ба сӯйи айвон қадам бардошта гуфт:

– Маълум, ки орди дӯл намондааст, муросо карданӣ нестанд, намехоҳанд мунтазир шаванд.

Шаҳром таачҷуб кард. Аз пайи мулоқотҳои қаблӣ ба ин манзара бештар алоқаманд шуд. Медид, ки деҳа дар ҳар қадам нафаси тозае дорад, ҳар як воқеаи он аз зинда буданаш гувоҳӣ медиҳад. Дар пешорӯйи онҳо хархашаи мардҳо чӯш гирифт. Яке беибо дод зад:

– Дастатро каш мегӯям, номард! Кар будӣ, осиебон «ин моли ту» гуфта даромада рафт?

– Агар даюс набошӣ, дар рӯзи равшан дурӯғ мегӯйӣ?! – кам наомад дувумӣ. – Магар кӯр будӣ, осиебон ба дафтараи аломат гузошта, бо ишора ба ман гуфт, ки ҳоло навбати ту омад, метавонӣ ордатро бардошта барӣ...

– Оре, оре, гуфт! Лекин манзураш ин набуд, ки орди маро барӣ! Камтар сабр кун, аз дӯл мефурояд, аз ҳама пеш ба ту медиҳад.

– Ба ман нася даркор нест! – гуфт марди дувумӣ бо арбада ва ногоҳ рақибашро саҳт ба қафо тела дод. Аввалӣ ин зарбро интизор набуд магар, калавида ду-се қадам ба ақиб рафту базӯр худро сари по ниғаҳ дошт. Дигар аз ғояти ғазаб рағу паяш барҷаста, хун ба рӯяш зад. Бо чаҳл ба пеш ҳамла кард

¹⁰⁹ Аҳвал **احوال** – олус, чашмқач, олусчашм, қачбин, дубин

ва кашидаю кушода мушти сахте ба сари дили ҳариф фуровард. Халтаи орди васат ба замин уфтод, ду мард даст ба гиребон шуданд.

Чун Фаршед дид мардҳои даргиршуда ба сухану миёнчигарии атрофиён тавачҷух намекунанд, давида ба дохил, ба коргоҳи осиебон даромад. Ба маҳзи ин ки дари коргоҳро боз кард, сарусадои гӯшгири санги осиеб баланд шунида шуд. Ӯ дар назди дӯл марди қоқинаи миёнақадро, ки тамоми баданаш то пилкҳои чашму абрувонаш сап-сафед ба назар мерасид, дида дод зад:

– До Ҳамрох, зуд ба берун бароед, мардҳо гӯшти якдигарро мехӯранд!

Осиебон ӯро дида сазӣ кард аз садои сангҳо баландтар овоз барорад:

– Чи-ӣ?

– Биёед, барои орд чанг мекунанд! – дубора бо овози баланд гуфт Фаршед ва як дастро алвонч дода осиебонро ба сӯйи худ хонд.

«Бобои барфӣ» ба пеши Фаршед омад ва ба нигаронии ӯ эътино накарда якрост аз роҳрав ба самти дари рӯ ба рӯ гузашт, ки дар он ҷо гандумҳои расида ва орди омодакардаашро анбор мекард. Ӯ роҳравон гуфт:

– Орди шумоён дирӯз баромад, гирифта бар, писар, ба усто ҳам салом гӯй.

– До Ҳамрох, дар берун ду кас бар сари халтаи орде талош мекунанд, набароед, намешавад! – суханҳои ӯро ношунанда гирифта гуфт Фаршед ва ҳамин ки дид осиебон аз роҳ истод, пеш-пеш аз дари баромадгоҳ хориҷ шуд.

Ду марди даъвогар аз латукӯб бозистода буданд, росташ, онҳоро чанд кас саҳт дошта меистоданд, вале ҳар ду ҳамона сухани фахшу ҳақорат мегуфтанд. Осиебон шигифтомез ба сухан омад:

– Чӣ гап шуд, Назар? Боз чӣ қилиқ кардӣ?

– Худат гуфтӣ, навбати туст, чаро ин махлуқ гунии¹¹⁰ маро мегирад?

– Эӣ бародар, охир ман дӯлро дар назар доштам! Камтар сабр кун, орди туро низ дар халта мегирам.

– Фақат кори ту ҳамин, моро писанд намекуни, гандуми овардаамонро аз ҳама охир орд мекуни, – бо овози кам, каме мулоим шуда гуфт марди даъвогар, ки ҳанӯз аз ғояти ғазаб дастонаш меларзиданд.

– Ношукрӣ нақун, осиеб ба навбат аст! Ин бечора ғаллаашро ду рӯз пештар аз ту супурда буд.

Назар қаҳр кард. Кулоҳи гирдаки намадии худро бо чаҳл ба зону зада ба самти дарвоза роҳ пеш гирифт ва чеҳраи маъюс ба худ гирифта гуфт:

– Ду рӯз боз бачаҳоям нон надоранд, аз чуворихурӣ шикамҳошон бод кард.

Як он чамъомадагон ғамгин шуданд. Осиебон низ ба риққат омада гуфт:

– Ҳамин гап будаст, ба худам намегӯйӣ, додар? Исто, ман орд мебарорам!

– Даркор нест!

Бо дидани дилозурдагии ӯ Фаршед таҳаммулро аз даст дод. Давида пешашро гирифтун илтиҷоомез гуфт:

– Додӣ, як лаҳза сабр кунед, орди моён дар халта аст, ман бароварда медиҳам.

– Не, намехоҳам, – марди яқрав бештар аз ҳамдеҳагон хичолат кашида, дар назди осиеб монданӣ набуд, мехост чанд муддат аз назарҳо дур равад. Аммо Фаршед нагузошт, дубора хоҳиш кард:

– Ҳоло як дам воистед, ман аз анбор мебарорам, – ӯ ба осиебон рӯ овард: – до Ҳамрох, орди мо кам нест?

– Не, дучоряк¹¹¹ бештар аст.

– Ҳеч гап не, ба ман изн диҳед, Назардодӣ беорд нараванд! – ӯ дартоз ба дохил рафт, аз пайи ӯ Шаҳром низ давида ба анбор даромад. Онҳо бо ишораи осиебон халтаи орди худро аз ду гӯша гирифта ба берун бароварданд ва якрост ба самти дарвоза рафтанд, ки дар он ҷо марди «чанҷоли»-и ноумед банди ҳарашро аз шохи тут мекушод...

Аз назаре, умри инсон хеле оҳиста мегузарад. Ҳар қадар мехоҳӣ зудтар нисфирӯз шаваду сарфи наҳор кунӣ ва шом ояду ба хоби шаб тараддуд бубинӣ, аммо гӯё ба пойи вақт вазнаҳое баста бошанд, рӯз аз ҷо намечунбад. Бо ин ҳол, табиати инсон на ҳар чиро пазиро аст. Аз сӯе бо тамоми вучуд мехоҳад гузашти айём дар дасташ бошад, лекин бечора аст. Ингор ҳар рӯзу ҳар соат чун тири туфанг мегузарад. Асло пай намебарад, ки чӣ хел субҳ дамиду рӯз гузашт, ҳатто хӯроки дирӯз хӯрда дар хотир нест.

¹¹⁰ Гунӣ گونى – халта

¹¹¹ Дучоряк دوچهارياک – 8 кг

Шокирусто худро ба нодидагӣ мезад, дар назди ҳамсару бачаҳояш хешро бепарво нишон меод, вале набудани Фарҳод, худсарона ба Бухоро раҳти сафар бастанӣ ӯ дилу ҷонашро чун фирчаи¹¹² симӣ меҳарошид. Ҳарчанд тамоми рӯз ва то дервақтиҳои шаб бо қорҳои рӯзгору хунарҳои дастӣ машғул мешуду хушу ҳаёли худро осуда қардани мешуд, аммо нигарониаш аз писар беш аз пеш меафзуд. Инак, ҳафт рӯзи дигар ҳам гузашт, вале аз Фарҳод дараке нашуд, на худаш омаду на пайке фиристод. Ба дили падар ғулғула уфтод. Ӯ пас аз таҳорат гирифтани барои намози шом дастҳояшро поккунон ба хониҷа мебаромад, ки Фарзод бо ду сатил об аз самти боғ пайдо шуд. Беихтиёр сари ҷо воистод ва андешаманд ба писар гуфт:

– Фарзодчон, ҳоло рост ба пеши Сухрободият рав. Агар вақташ ҳаст, гиру ба хона биё.

– Хуб шудааст! Ҳоло ба харҳо ҷав медиҳаму меравам.

– Гӯй, ки сахарӣ ба роҳ мебаромадаем, ба Бухоро.

Фарзод хурсанд шуда, беихтиёр гуфт:

– Ман ҳам меравам?

Шокирусто сари тасдиқ ба поён ҳам қарду барои адои намоз ба дохил даромад. Фарзод аз ин пайғоми падар хушхол шуд, обҳояшро дар қунҷи даҳлез гузошта, аз пайи еми ғӯшдарозон шитофт. Азбаски ба сайру сафар иштиёқи зиёд дошт ва пайваста ҳамроҳи амаки Содир ба рустою шаҳракҳои атроф барои савдогарӣ мерафт, дидани Бухорои шариф орзуи деринааш буд. Худаш намедонист барои ҷӣ ба ин шаҳри овозадор ғоибона алоқаи вофир дошт. Ҳар гоҳ бо амаки савдогар ба шаҳри Дизак мерафт, ӯро ба ҷону ҳолаш намонда дар хусуси Самарқанд пурсуҷу мекард ва дар ҳини сафарҳояшон ба шаҳри Нур низ аз бобати Бухоро мепурсид. Амаки Содир қавл дода буд, ки ҳатман ҳарду шаҳро тамошо хоҳад дод. Фарзод ба гуфтаҳои ӯ бовар мекард, зеро аз хурдӣ барояш дастриқунон бо ҳамдигар унс гирифта буданд, мисли бародарони ҷонӣ чизеро аз якдигар пинҳон намекарданд. Агарчи пас аз таҳсилоти ибтидоӣ дарсе нахонда буд, дар қори тичорат устухон надошт. Устодаш бештар аз ҷаку ҷона заданҳои ӯ ва маҳорати ҳосаш дар гузарондани мол ба харидорон хушаш меомад. Ба ғайр аз дастмузди ҳамешагӣ аз даромадҳояш низ ҳар гоҳи сафар подошия меод. Фарзод одате дошт, ки ягон бародараш он қорро намекард. Аз ҷӣ бошад, ӯ каме хариси пулу мол буд ва бо ниҳтҳое ёфтаи худро захира мекард. Дар ёд дорад, боре чанд тангаи аз савдо даровардари дар латтапорае печонида, дар қовоқии васати вассаҳои айвон руст қардани шуд, ки модараш дида монд. Аз ин амалаш хичолат кашид. Аммо, модар худро нодида нишон дода, барояш як кӯзачаро дод ва гуфт: «Писарам, чи тангаю чи пул – ҳар ҷӣ ёбӣ дар ҳамин кӯза андохтан гир. Кӯзаро дар сандуқи ман гузор, қасе даст намезанад».

Фарзод бо шитоб ҳалтачаи ҷавро аз ғӯшаи қаҳдон ба қитф гузошта, ба харҳона гузашт. Баробари боз қардани қари тавила, ду ғӯшдарози бетоқат сари ҷо ноором шуда, ҳиқ-ҳиққунон ба ҳанҷос даромаданд. Ҳамин ки ӯ дар лағанҳои назди қарон аз ҳалтачаи дасташ дуқосай ҷав андохт, ҳайвонҳои ором шуданд ва бо иштиҳо ба ҷавхӯрӣ сар қарданд. Фарзод ба қафо гашт, ҳалтачаи дасташро ба қаҳдон набурда дар як ғӯшаи харҳона гузошт ва бо шитоб қари баромадро занҷиру зулфин қарда, бо мақсади манзили Сухробино ба роҳ даромад...

Он рӯз бо шунидани пайғоми шавҳар Маҳтоб шабошаб орд бехту ҳамир рост қард. Ҳам барои роҳи Фарзоду Сухроб ва ҳам ба қигарбандаш Фарҳод, ки маълум набуд ҷӣ рӯзҳоеро аз сар мегузаронад, нон пухт. Ниҳоят, ҳавлу илтиҳоби вучодаш каме қоҳиш ёфт, баъд аз яқравӣҳои чандрӯза барои овардани писар қасд қардани шавҳарро дида, дилаш ором гирифт. Ӯ ва шавҳараш Шокирусто ба Сухроб эътимод доштанд, медонистанд, ки ин ҷавонмарди неруманд дар ҷунин мавридҳо хеле фаъолу қашмикордон аст. Аз ӯ фақат паёмади некро метавон интизор шуд. Бо ин ҳол, Шокирусто таъкид намуд, ки дар Нур аввал ба назди дӯсти баззозаш Баҳром раванд, агар тавонад ӯ низ ҳамроҳӣ қунад...

4. САФАРИ БУХОРО

Шаҳри хароб

Вақт каме аз нисфирӯз мегузашт. Се савора бо чехраҳои қарду ғуборнишаста, ки маълум буд роҳи қару дарозеро тай қарда омадаанд, дар муқобили дарвозаи бузурги шаҳри қуҳан қарор гирифтанд. Нурҳои қашмқари офтоб қаруст аз сӯроҳҳои қултоқи болосари дарвоза ба пешонӣ мезад. Аз савораи қалонсол дида бештар хушу ҳаёли қару ҷавони ҳамроҳи ӯро убӯҳати даромадгоҳ бо сунтҳои мудаввари оҷурии қару ҷониб, ҷо-ҷо равзанаҳои торик, равону пештоқ ва дарҳои

¹¹² Фирча فرچه – ҷўтка

болобаланди чӯбин рабуда буданд. Гарчи ин дарвоза яке аз вурудиҳои асосии шаҳр ба шумор мерафт, он лаҳза равуӣи ончунони мусофирон ё аробаҳо ба чашм намехӯрд. Даробарокунандаҳо ба назар рухуфтадаву дар худ гирифта менамуданд, гӯё ба дӯшашон санг бор кардаанд, вазнин қадам мебардоштанд. Як лингаи дарвоза боз буд, ниғаҳбон надошт. Марди солманд ба мисли касоне, ки аз хастагии зиёд сусту беҳол мешаванд, охи вазнин аз сина баровард. Ӯ чанд муддат ба гулдастҳо ва деворҳои ду чониби дарвоза, ки ҳар чӣ ҳар чӣ сӯрохшуда, гилу хокрехта, палосидаву лаҳида ба чашм мехӯрд, нигоҳҳое хира афканда истод.

– Қалъаи Бухорои азим дуда гирифтааст, шаҳр бесаробон менамояд, – гуфт ӯ бо сарбанди сапеде арақҳои сару рӯйи худро поккунон, – одамонаш ҳам мотамзадаанд.

– Воҳима карданд ҷангу кушокушӣ аст дар ин ҷо, аммо ба ғайр аз сукути ҷонгир чизи дигареро намебинам.

– Ҳамин сукут паёмади даргирихост, Сухроб, шояд ҳоло ин гузарро ором гузоштаанд.

Савораи сеюм, ки бетоқатона лигоми аспашро саҳт кашида меистод, ба сухан ҳамроҳ шуд:

– Баҳромака, ба дарун дароем, бубинед роҳравҳои дохил пур аз одам аст, – бо вучуди ҳама нооромии замона ӯ беҳавсала мехост намою чеҳраи шаҳрро, ки дар зеҳнаш ба мисли як макони афсонавӣ мутачассим буд, тамошо кунад.

Ҳар се пасу пеш ба дохил даромаданд. Савораи калонсол – Баҳроми баззоз баробари дидани манзараи роҳгаштҳои шаҳр ба шигифт омад. Ҳар гоҳи сар халондан ба шаҳр нахустин чизҳое, ки таваҷҷуҳи ӯро ҷалб менамуданд, дастохтҳои ҷӯбкорон, устоҳои дару тирезасоз ва рад-рад аробаҳои нави сохташуда буданд, ки онҳоро дар қисмати рост то ҷое, ки охираш дида намешуд, дарчида мемонданд. Вале ҳоло аз он коргоҳҳо ному нишон набуд, дар ҷойи онҳо танҳо тӯдаҳои очуру ҷӯбу наю тунукаҳо ба назар мерасиду халос. Аз айвону пештахтаҳои дуредгарону пахтаҷаллобон низ на пай ҳасту на ҳайдар. Бо вучуди ин, ба чашми худ бовар накард, ки мардум ин ҳамаро нодида гирифтаанд. Камари онҳоро тохтутозҳои ахир нашикастааст, боз ҳам бо дастачамъӣ паҳлуи ҳам истода, чизучора ва ҳар гуна неъматӣ мазраҳои худро ба фуруш баровардаанд. Бо ин ки сарусадои одамон мисли ҳарвақта набуд, бо якдигар додугирифт мекарданд, ба одамони атроф – чи худӣ буданду чи бегона, диққат надода, ашӯи худро таоруф мекарданд, ё гирди ҳам чамъ шуда ба сухбату гуфтугузор андармон мешуданд. Дар миёни савдогарон аз ҳама бештар харбузаю ангурфурушон бозори гарм доштанд. Баҳром бо ҳамраҳони худ аз миёни одамон гузаштаравон дид, ки каме дарунтар дар зерӣ соябоне чанд нафар мӯйсафед рӯйи кати ҷӯбин нишаста ҷой мехӯрданд ва чилим мекашиданд. Маълум буд, ки дар дили ҳангома ҳар як мизбону меҳмони равуокунандаро аз мадди назар мегузаронанд. Аз қирраи чашм ба онҳо нигоҳкунон Баҳром гуфт:

– Фарзмонҷон, суханат рост баромад, шаҳр зинда аст, – ӯ ба қафали аспаш тозиёна зад ва мустақим ба самти мӯйсафедон роҳ пеш гирифт.

Одамони гирду атроф машғули кори худ ба касе таваҷҷуҳ намекарданд. Аммо мӯйсафедони рӯйи кат аз лаҳзаи пайдо шудан ду чашм ба се аспакии тозамода дӯхта буданд. Барояшон ин манзара бештар ҷолиб менамуд. Баҳроми баззоз низ ба ҷуз онҳо дигар касеро барои пурсуҷу мутобиқ надид. Рост ба назди соябон омад, аз асп пиёда шуд. Ӯ лаҷомро ба дасти Сухроб дода, бо ду каф лабаҳои ҷомаашро афшонд, саллаашро ба тартиб даровард ва бо маънии «як лаҳза мунтазири ман бошед» ишора карду бо виқор ба сӯйи соябон по гузошт.

– Ассалому алайкум! – бо садои гиро як даст ба рӯйи сина гузошта арз кард ӯ.

Мӯйсафедони ба рӯйи кат нишаста бо ҷунбонидани сарҳои салладори худ пасу пеш ҷавоб гардонданд:

– Ва-алайкум ассалом! – ва яке аз онҳо, ки зоҳиран солмандтар менамуд, саволomez афзуд: – Хуш омаданд, сафарҳо баҳайр?!

– Аз кӯҳистони Нур меоем, бародар.

Мӯйсафеди дар пойгаҳ нишаста худро болотар кашиду бо ишора ба гӯшаи кат гуфт:

– Бишин, сари по рост наист.

– Лутф дорӣ, мамнунам, – изҳор кард Баҳроми баззоз ва поҳои худро овезон карда ба гӯшаи кат нишаст ва суханаширо идома дод: – Кори вочибе пеш омаду ба роҳ баромадем. Дар тарафҳои мо ҳар гуна овоза паҳн шудааст, ҷӣ гап, Бухорои Шариф амну амон аст?

– Шаҳрамон хароб шуд, бародар, рӯзи маҳшар фаро расид. Ҳама ба ҷони якдигар дарафтидаанд, занозанӣ, тирандозӣ, хунрезӣ – ҳар ҷӣ гӯйӣ, ҳаст ин ҷо!

Баҳром нигоҳе ба сӯйи мардум афканда гуфт:

– Дар сурату дидағони одамон ин мотамро ҳис кардам, аммо фаъоланд...

– Рост, доду ситад доранд, – сухани меҳмонро аз даҳонаш гирифт мӯйсафеди калонсол, – вале ҳама дилхун ҳастанд. Чораи дигар нест, бечораҳо, он сӯ зери тиру гулӯла ҷон мебозанд, ин тараф барои рӯз гузарондан талош мекунанд.

– Шаҳр ноором аст?

– Нооромӣ чӣ, месӯзад, ба ҷаҳаннам фурӯ меравад! Амири тарсу думашро хода карда гурехт, шаҳр бесоҳиб монд, куффори ҷоҳил шаҳрамонро аз байн бурданд! – бо воҳима ғазабомез дарди дил кард мӯйсафеди дар пойғаҳ нишаста ва барои ба меҳмон як пиёла ҷой гузаронд.

– Худо ҳудаш дар паноҳаш ниғаҳ дорад! Як гӯшвор шунидем, гуфтанд, булшевойҳо иморатро ба ларза овардаанд. Ба миллат ҷавр шуд.

– Наздики як моҳ мешавад аскаронашон аз пайи амиру одамонаш мегарданд, шаҳрамонро нобуд карданд, мардум бесарусомон аст, – дубора ба сухан даромад мӯйсафеди солманд, – хуб, гуфти ба кори вочибе омадем, чӣ аст, кучо меравед?

– Даҳ рӯз пеш ду нафар додархондам барои аёдати дӯстонашон омада буданд. Мебоист то як ҳафта баргарданд, вале бедарак шуданд.

– Чӣ кораанд онҳо?

– Ҳар ду мадрасаро хондаанд, дӯстони ҳаммадрасашон ҳам гирифтори ин ҷангу талотум шудаанд...

– Эй Худо! – бо заҳр овоз баланд кард мӯйсафед. – Охир, кӣ гуфт бачаҳоро ба ҷаҳаннам фиристед?! Се рӯз боз пайравони амир имому хатибонро ба исён водор кардаанд, ҳама либосҳои кабуд пӯшида, парчами сабзи исломро бардошта, ба муқобили сурхҳо мечанганд. Шунидем, сафашонро аз муллобачаҳо пур кардаанд. Э вой, ин чӣ бадбахтиҳост, ки ба сари одамон меояд?!

Баҳроми баззозро ваҳм гирифт. Аз сарнавишти ду ҷавонмулло хеле нигарон шуд. Пиёлаи ҷояшро дар канори суфа гузошта, хомӯшу музтар саре ба сӯйи мӯйсафедон такон дод ва аз ҷо хест. Мӯйсафеди пойғаҳнишин тараддуди ногаҳонии ўро дида гуфт:

– Бародар, эҳтиёт шавед, накунад ки ба доми ҷангараҳои амир ё сарбозони сурх афтед. Аз якдигар хунхортаранд, дар ҳама гузару кӯчаҳои шаҳр пеш омаданашон мумкин. Зинҳор ба тарафи Арк по наниҳед!

Баҳром дигар чизе нагуфта ба сӯйи ҳамраҳони худ омад. Як лаҳза хаёлашро гирдоби надомату пушаймонӣ фаро гирифт: «Агар аҳмақ набошам, наҳод бо дасти адаб ба ин дудгоҳ равона кунам? Онҳо ҷавон буданд, ту чӣ? Ақлу ҳушат дар кучо буд? Афсӯс...». Дар ҳоле ки қарахт ба атроф ҷашм медӯхт, Сухроб ўро ба худ овард:

– Чӣ хабар, додӣ, маънос менамояд?

Баҳром чизе нагуфт. Хомӯш омада аз дасташ лигоми аспро гирифт, бо як ҷаҳиш ба он савор шуд. Дар даҳон об гирифтани ў ба Фарзом низ хуш наомад, бесаброна суол кард:

– Чӣ мегӯянд мӯйсафедон?

– Аз пода пеш ҷанг нахезонем, – ниҳоят ба сухан омад Баҳроми баззоз, – рафтем, ба хонаи Нодирошноям меравем, ў бояд аз ҳама чиз боҳабар бошад.

Ба маҳзи ин ки Баҳром аспашро тозиёна зада ба пеш давонд, ҳамоно Сухробу Фарзом низ аз дунболаш афтиданд. Нороҳатӣ ва шитобзадагии ўро Сухроб равшану возеҳ пай бурд, аспашро то ҳадди имкон наздиктар давонида пурсид:

– Оё ягон хабари нохуш шунидед?

– Не-е, ҳоло ҳеч чиз маълум нест.

– Пас, ҷаро нооромед?

– Мегӯянд, муллобачаҳо исён бардоштаанд... – дубора қамчини муҳкаме ба сурини асп фурувард. Ў пешопеш ва ҳамсафаронаш қафо намонда, бо суръати бод роҳашонро идома доданд. Аз Дарвозаи Самарқанд ба самти мағриб дартоз шуданд, Баҳром мехост тезтар худро ба гузари Искандархон расонад. Ин гузар дар баҳши шимолии шаҳр воқеъ буд ва хонаи дӯсти тоҷираш низ дар нахустин ҳамгашти ҳамин гузар қарор дошт.

Маъмулан, ҳар гуна хабаре, ки табиӣ касро хира мекунад аз оқибати наҳсе дарак медиҳад, нороҳаткунанда аст. Расондани чунин пайгомҳо мушқил нест, аммо шунавандааш то замоне, ки онро ҳазм мекунад ва дар мизони андеша бармекашад, чӣ дардҳоро аз сар мегузаронад танҳо ба Худо аён! Ба вижа, барои касе, ки бо умед азияти бедорхобӣ кашида, роҳи тӯлонии пасту баландро тай намуда, бо сад ранҷ то манзили мурод мерасаду ногоҳ пешомади дилхарошоро мувоҷеҳ меояд, пазируфтани чунин ҳол саҳт аст. Баҳром бо шунидани хабари охири мизбонон хеле дилтанг шуд, то ҷое худро аз даст дода, нафаҳмид чӣ гуна рафтор мекунад. Баробари расидан ба сари кӯчаи Нодирини беихтиёр лаҷоми аспашро саҳт ба сӯйи худ кашид. Чун ҳамраҳонаш низ гарду хоки

заминро ба осмон бардошта асп меронданд, ӯ дасти чапашро боло карду онҳоро ба оҳиста рондан фаро хонд ва ишора кард, ки ба беҳи девори канори кӯча зичтар шаванд.

– Одамҳои шубҳанок менамоянд, як дам истед, – гуфт ӯ чашм аз дарвозаи ҳавлии Нодир нақанда, ки шояд бист-сӣ қадам байнашон фосила буд.

Сухробу Фарзом низ ба он сӯй дида дӯхтанд. Чанд нафар марди камзӯлу аборӯш, ки ҳамашон ба ҷойи салла кулоҳҳои аҷибу ғариберо ба сар карда буданд, аз дар берун омада, бо сарҳои ҳам ба тарафи шаҳр раҳсипор шуданд. Пас аз нопадид гардидани онҳо Бахроми баззоз ихтиёри аспи нороҳатро ба поҳояш гузошт. Ҳамин ки дар назди дарвозаи дулингаи болобаланд таваккуф намуданд, ба Сухроб рӯ оварда гуфт:

– Додар, гузару шақилдоки дарро кӯб.

– Фикр мекунед баста аст?

– Агар кушода бошад ба дохил даро, Нодири карбосӣ дар мағзи хона менишинад, омадани маро хабар деҳ.

Сухроб ба аломати қабул сар такон доду чаҳида аз асп фуromaд ва наздик омада як табақи дарвозаро ба дарун тела дод. Дар боз буд. Онро аз дарун баста, тез қадамзанон бо пайроҳаи канори ҳавлӣ ба самти хонаи тоҷир роҳ пеш гирифт. Каме пештар меҳмонони худро гусел карда, ҳанӯз дар дахлез буд магар, соҳиби хона дар назди остона рӯ ба рӯйи ӯ пайдо шуд. Баробари дидани Сухроб бо садои гиро ба суҳан омад:

– Биё, ҷавон, чизе ниёз доштӣ?

– Не-е, – каме саросема шуда гуфт Сухроб, – Баҳромдодӣ бо шумо кор доранд!

– Кадом Баҳром?

– Дӯсти нуриатон, Бахроми баззоз.

– Чӣ?! – чашмони Нодир ало шуданд. – Бо кадом шамолҳо, чӣ хел моро ёд кард? – ӯ бетокатона бо Сухроб бағал кушода вохӯрӣ карду ҳамоно ба тарафи дарвоза шитофт.

Ба шаст давида ба сӯйи дарвоза рафтани Нодири карбосӣ Сухробро ба ҳайрат овард. Ҳеч гумон намекард, ки онҳо бо якдигар ин қадар дӯсти қарин ҳастанд. Исмашро шунидаю нашунида ба берун худро андохтани тоҷир аз самимияти бепоёне дарак меод. Ба маҳзи боз шудани лингаи дарвоза ду нафар ошнои ба дида зор ҳамдигарро ба оғӯш кашиданд.

– Хеле ёд карда будам, дӯстам, – Баҳромро аз каш раҳо накарда гуфт Нодир, – ин рӯзҳои ахир худам ҳам меҳостам ба ту қосид фиристам, хуб шуд, ки бо пойи худ омадӣ.

– Ростӣ гап, ман ҳам пазмон шудам. Бо шунидани талотумҳои ахири шаҳратон шабу рӯз бо ёди шумоён мижа таҳ накардаам.

– Мо-ку рӯзамонро мегузaronем, ба мардуми бечора мушқил шуд, рӯзашон сиёҳ гардид. – Нодири карбосӣ ҳамраҳу аспони ошнояшро дар беруни дарвоза дида яке ба худ омад: – Эҳ, чи кор мекунам, биёед, ҳама ба дохил дароед-чи, биёед, – ӯ ба китфи дӯсташ оҳиста тап-тап зада даст аз ӯ бардошт ва ҳамоно лингаи дуҷоми дарвозаро низ калон боз кард.

Аз лигоми аспҳо дошта, пасу пеш ба ҳавлӣ дароварданд ва бо ҳидояти Нодир ба самти рост, ба тавилае, ки қисми пешаш куллан боз буд ва як тарафи сақфи шебдор ба рӯйи се сутун меҳобид, бурданд. Сухроб дарвозаро дубора баст. Ҳама бо хушҳолӣ аз муомилаи Нодири карбосӣ, ки аз хурсандӣ чеҳрааш шукуфтаву бо суҳанҳои хуш беист таоруф мекард, ба дохил даромаданд. Ба хонаи пазирой гузашта истода, Нодир ба ҳамсараш дастури ҷою ғизоро дод. ӯ дасти Бахроми баззозро раҳо накарда, бо шӯру ҳаяҷон гап мезад. Ба назар мерасид, ки пас аз муштоқиву вохӯрии деринтизор дилаш барои дӯсташ хеле танг шудааст.

– Дигар он оромии пештара нест, намедонӣ ба кӣ бовар кунӣ аз пайи кӣ равӣ, – бо хурӯш мегуфт ӯ, – пешаи мо, ки савдогарист, ҳам бой меояду ҳам камбағал, ҳам шиносу ҳам ношинос. Маҷбурем, ба доди ҳар кас расем. Аҷибаш ин ки вақтҳои охир ба инқилобиён низ хидмат мекунем, аз тариқи онҳо ба сурхҳо ҳам либосворӣ медиҳам.

Бахроми баззоз бо ишораи дӯсташ ба пешгаҳ гузашт, аз дунболаш Сухробу Фарзом низ ба даври хон нишастанд. ӯ суҳани Нодирро бурида гуфт:

– Ҳоло онҳоро гусел кардӣ?

– Дидед?

– Чанд нафар бо сарулибоси ғайримаъмулӣ баромаданд, дар дасти ҳар яке кӯлбору бӯғчае буд.

– Оре, читу карбосҳои чамъкардаамро яклухт бо худ бурданд. Ҷавонбухориҳоянд онҳо...

– Онҳое, ки дар Туркия хонда омаданд?

– На худи онҳо, шогирдонашон. Ин ҷо мактабҳои махфӣ доранд, махфилу чаласаҳояшон пинҳонӣ мегузарад. Ҳоло барои сурхҳо ҷосусӣ мекунанд. Ба гуфтаи худашон, акнун камунист шудаанд.

– Пас, инҳо шӯри иморатро хушк карданд?!
– Ҳамин тавр, мехостанд мардумро шӯронанд, аммо нашуд. Бо вучуди ин, куффор зӯри кард, лашкари амир муқобилат накарда пароканда шуд.

Дар миёни суҳбат Фарзод дастархони нон ва чойники чою пиёлаҳои аз дар дарун гузоштаи кадбонуро гирифт ба рӯи хон гузошт. Бо ишораи Суҳроб чойи дамкардари гардон карда, дар пиёлаҳо рехт ва ба ҳамнишастон дароз кард.

– Каму беш шундем, фирор кардани амирро ҳам, – дар таквияти сухани соҳибхона гуфт Баҳроми баззоз, – Худоро шукр, гузарҳои шумо осуда аст, зану бачаҳо хуб ҳастанд?

– Ташаккур, ҳама сари ҳол гаштаем, лекин ҷанги саҳт шуд. Бештар Арку атрофи онро хароб карданд лаънатихо. Бухоро дар таърихи худ ин қадар хароб нашудааст, хеле ҷохоро ба хок яқсон намуданд. Ҳатто бо ҳавопаймо бумб андохтанд ба шаҳрамон.

Ҳар се бо аломати афсӯс сар такон доданд. Суҳроб ба суҳбат ҳамроҳ шуда гуфт:

– Ҳеч бовари кас намеояд, ки амир бо он ҳама азаматаш муқобилат накардааст. Инҳо, ба гумонам, фақат дар бочу хироч ситондану хуни мардумро мақидан усто будаанд.

– Омад-омади сурххоро медонист амир, лекин чорае наандешид. Албатта, бо сенздаҳ ҳазор сарбози бенизому туфангу тӯпҳои пилтай ва камонҳои бобой чӣ ҳам мекард?! Ҳанӯз дар нахустин рӯзи ҳамла аз ҷониби деҳоти гирду атроф Бухорои куҳан дар зери дуду оташ монд. Лашкари душман субҳи барвақт аз дарвозаи Қаршӣ вориди шаҳр шуд ва пас аз ҷангҳои кӯчагии пароканда ханӯз шом надаромада шаҳро тасаллут кард.

– Гуфтанд, ҳамон шаб амир фирор кардааст.

– Бале, бо ҳазор сарбоз аз ҳамин кӯчаҳои мо гузашта ба тарафи Ғичдувон рафта буд, аз он ҷо ба сӯи Душанбе. Рӯзи дигар ба болои Регистон парчами сурхҳо афрошта шуд, – Нодир як лаҳза хомӯш монд, охи чуқур кашада афзуд: – Бади кор дар ин, ки мардуми бегуноҳ ба қатл расид. Ҷасади кушташудагон ба дараҷае бисёр буд, ки ба бурда гӯр қардан вақт камӣ мекард. Бар замми ин, як сӯ забонаи дуду оташ баланд мешуд, ҷониби дигар Аркуро ғорат мекарданд ва дар ҳама кӯчаю паскӯчаҳо, масҷиду мадрасаҳо, току қорвонсарою бозорҳо давутози беназму тартиби одамон, зӯрварию гирогирӣ идома меёфт. Толеи бад пеш омад, дӯстам, рӯзамон сиёҳ шуд...

Сукути ба миён омадари Фарзод халалдор кард:

– Амак, ҳавопаймо гуфтед, чӣ хела будааст, дар осмон мепарид?

Содагии ӯ аҳли нишастро ба ханда водор кард.

– Албатта, дар осмон мепарид, – худро дарҳол қиддӣ гирифта гуфт Нодир карбосӣ, – мо бошем, ҳама аз тарс дар кунчи хона менишастем, садои гӯшгир доштанд ун мутурҳои паррон. Баъдан фаҳмидем, ки ба ғайр аз Арку атрофи он масҷиду Манори қалон ва ҳар ҷоеро, ки бӯи амирро доштааст, бумбборон кардаанд. Меҳмонхонаи Раҳимхонии Арк билқул ба хок яқсон шуд. Ёздаҳ ҳавопаймо ҳафтаду нӯҳ бор парвоз карда ҷандин бумб ва ҳамзамон даста-даста қоғазҳои ташвиқотӣ партофтаанд. Ун ҳама гулдурросу овозҳои ваҳмангез ханӯз дар пушти гӯшҳоям садо медиҳанд. Имрӯз ҷавонбухориён мегуфтанд, сурхҳо аз сари сиё чор гузар об рехтаанд, бештар аз ҳазор хона вайрону валангор шудааст. Аскаронашон сарвати боқимондаи ҳазинаи амирро аз таҳхонаҳои Арк ба ғанимат бурдаанд.

– Худо гирад ин мустабидонро! – бо ҷаҳл овоз баровард Баҳроми баззоз. – Боз мегӯянд, гӯё озодию баробарӣ меовардаанд онҳо, хок бар сарашон!

Ҳама як лаҳза малул нишастанд. Ба хотири рафъи норухатӣ, бо алоқамандӣ ба сухани охири соҳибхона Фарзод пурсид:

– Ҷавонбухориён чӣ қоранд дар асл?

Нодир карбосӣ риши мошубиринчи худро пармосида, андешаманд изхори назар кард:

– Ростӣ гап, сиёсати замонаро хуб намефаҳмам, аммо ин ҷавонон дар ҳарҷу марҷи имрӯза хеле даст доранд, ба гумонам. Хурду қалонаш ҷусту чолоканд, хушзеҳнанд, натарсида ба ҳар як воқеа баҳо медиҳанд. То ҷое дарк қардам, ки барои омадани аксариян¹¹³ инҳо роҳ кушодаанд, аз сохтори иморат¹¹⁴ хеле мутанаффиранд. Вале ба сурхҳо низ он қадар вафодор наменамоянд, ба халқи маҳаллӣ саҳт умед бастаанд, аз пайи чӣ гуна низоме ҳастанд, ҳеч сар дарнаовардам...

Садои кадбону риштаи суханро барқанд. Ӯ бо як лаълӣ, ки рӯяш ҷаҳор коса ба назар мерасид, дар дами дар пайдо шуд. Фарзод ҷаста аз ҷо хест ва косаҳоро гирифта ба рӯи дастархон гузошт. Нодир карбосӣ ғизои овардаи ҳамсарашро таорифкунон гуфт:

¹¹³ Аксариян اکثريون – болшевикҳо

¹¹⁴ Иморат امارت – манзур Иморат (аморат)-и Бухоро аст

– Ками моро ба ҷойи бисёр бинед, дӯстам, холо аз ин хӯроки саридастӣ тановул кунед, баъд як гап мешавад.

Баҳроми баззоз мошобаи косаашро беихтиёр бо қошук кофта, барои аз хичолат раҳо кардани дӯсташ бо мулоимат арз кард:

– Мо шармандаем, меҳмони ноҳонда шудем. Аз ин зиёдтар намешавад, дигар заҳмат накаш!

– Не-е, чиҳо мегӯӣ?! Оё ту ҳар рӯз меоӣ, ки бароям заҳмат шавад? Дӯстам бошӣ, ба ман ҳам изн бидех, ҳадди ақал як бор мисли ту меҳмондорӣ кунам, – соҳибхона ба ғизохӯрӣ мууроот намуда бо дили соф афзуд: – Як барра дорам, ҳамонро сар мезанем.

– Ҳоло вақти зиёфат нест, дӯстам, ту аз ин ҳам кори вочибтаре дорӣ.

– Корро ҳам анҷом медиҳем, зиёфатро ҳам! – бо якравӣ афзуд соҳибхона.

Баҳроми баззоз симои чиддӣ гирифт, росту пӯстканди сухани дилашро гуфт:

– Аз дӯстонамон ду нафар дар Бухороянд, эҳтимол дорад асири сурхҳо шуда бошанд. Шунидем муллобачаҳо исён бардоштаанд, онҳо низ аз шогирдони босадоқати мадрасаанд.

Нодири карбосӣ нобоварона пурсид:

– Кӣ гуфт асир уфтодаанд?

– Аз гуфтаи мӯйсафедони дами Дарвозаи Самарқанд худам тахмин мекунам. Аз даме, ки дар хусуси исён шунидам, диламро гӯё гургон тала мекунам.

– Ба пеши кӣ омада буданд?

Фарзом ба суҳбат ҳамроҳ шуд:

– Аз ҳамсабақонашон Илҳому Навшод ба ҳалокат расидаанд, Барзу зинда будааст.

– Дар кадом мадраса мехонданд?

– Ҳоча Порсо.

Яке чашмони Нодири карбосӣ дурахшиданд, ӯ бо хушҳолӣ гуфт:

– Кӯйи Дехқон он қадар ҳам зиён надидааст, бародарон! Мадрасаи Ҳоча Порсо дар он гузар аст ва шунда будам, ки хучраҳояш пур аз муллобачаю мусофир шудаанд. Нигарон набошед, дӯстонамонро ҳатман сихату саломат меёбем!

Бо ин сухан чеҳраи ҳар се боз шуд. Баҳроми баззоз бо нигоҳҳои умедвор гуфт:

– Худо кунад, гапат рост барояд, дӯстам...

Пас аз наҳори мухтасар аввал Баҳроми баззоз ва аз пайи ӯ Сухробу Фарзом низ сар ба болишт гузошта, дар ҷойҳои худ дароз кашиданд. Роҳи дуру лӯк-лӯки асп ҳар серо лакоту хаста карда буд. Ҳарчанд майли хоб рафтани надостанд, ғайри ихтиёр пилқҳои чашмони қарахтшуда ором сари ҷо беҳаракат монданд, аз фарти бедармонӣ дастҳо ба канор лағжида, нафаскашиҳо сусттар шуд ва кам-кам садои хуру пуф баланд гардид. Соҳибхона меҳмонони ба ғанаб рафтаре ба ҳоли худ гузошта, бо дарки заҳмати рӯзона ва мазияти истироҳат оҳиста баланд шуду ба берун баромад.

Нодири карбосӣ ба аспони тавила обу дона дод ва ба писари хурдиаш Шаҳриёри дастёр фармуд, ки барраи бониро аз молхона берун оварад. Фурсатро ғанимат шумурда, фавран ба ҳалол кардани чорпо дасту остин барзад. Нағз медонист, ки дӯсти нуриаш ба маҳзи бедор шудан аз пайи кори худ меравад, дар як ҷо дасту по чамъ карда нишастанро бад мебинад. Ин дафъа ошнояш аз Нур дасти ҳоли меомад, маълум ки ташвише бар сар дорад. Мисли ин ки худро дар бедарак шудани додархондҳояш гунаҳкор медонад. «Бачаҳои хурд-ку нестанд, албатта, пайдо мешаванд!», зери лаб худ ба худ гапзанон соҳибхона ба забҳи барра пардохт...

... Лаб-лаби наҳр ба самти ҷараёни об бо шитоб қадам мезад. Шамоли серун сару рӯяшро лесиди мегузашт. Баробари ӯ дар сатҳи мавҷи об як тӯда мурғобӣ ғав-ғавкунон шино мекарданд. Дар он бари наҳр низ ҳампойи ӯву мурғҳои рӯйи об ҷавоне бо суръат қадам мебардошт. Агарчи миёни ҳавои меҳолуд шабеҳи хӯсае метофт, аҳёнан сурати гарму ошнои ӯ равшан дида мешуд. Ба зехни худ фишор оварда ӯро шинохт: Фарҳод аст! Эҳ, додарам, чаро танҳой? Чӣ гуна ба он сӯй гузашти? Охир, он тараф яксара найзори заминҳои гандоб аст, ба кучо шитоб дорӣ?... Тезтар қадам зад. Дар мувозои ӯ мурғобиҳо ва ҷавон низ ба суръати худ афзуданд. Чӣ бояд кард? Ҳар қадар пеш равад, об онҳоро аз ҳам ҷудо нигаҳ медорад. Вай-ку аз пайроҳа медавад, аммо Фарҳод таваккул, аз бераҳа. ӯро чӣ хел нигаҳ дорад, садоашро чӣ гуна ба он соҳил расонад? Фарҳод, додарҷон!! Не, овозаш аз гулу набаромада дар мушти боди серун хафа мешавад. Ба мисли мурғобиҳо, ҷавон низ ба сӯяш ҳатто нимнигоҳе намеафканад. Чӣ кунад, чӣ гуна чилави додарро бигирад, ки ба қаъри найзори ботлоқӣ науфтад. Худро ноилоҷ дида, бо тамоми неру ба дав гузашт. Аз ниҳояти шамоли сард чашмонаш ба сӯзиш дароманданд, ба рӯйи гунаҳояш ашк чорӣ шуд, ҳис кард, ки тамоми баданаш арақшор шудааст. Ногаҳон дар пешорӯй дарахти бузурги сершоҳубаргеро дида монд, ки кӯндаланг ба болои наҳр уфтода буд. Бо шӯру ҳаяҷоне, ки филфавр тамоми тану пайкарашро фаро гирифт, гулу дарронда овоз дод: «Фарҳод! Исто, надав! Ба чап гард, ба дарахт часп!»... Аммо, ғафлатан худаш ба кундае

пешпо хӯрд, се-чор бор ғел заду бо ҳавлу ҳарос аз шоҳу шаббаҳои сари роҳ дошта сар бардошт. Фарҳод гӯё аз зери дарахт ба соҳили ӯ мегузашт, бо пою даст ба шоҳаҳо овезон шуда, пушт ба обурӯ ба осмон саъй мекард. Дар миёнҷойи об, дуруст дар зери дарахти кӯндаланг тӯдаи мурғобӣ гирд омада, перомуни Фарҳод бо ғав-ғуви беохир сарусадо роҳ андохтанд. Аз як сӯ, эҳтимоли ба об сарозер афтидани ҷавон ва аз ҷониби дигар, ғалоғулаи гӯшгир вучуди ӯро ба раъша овард. Дубора аз мағзи ҷон овоз баровард: «Фарҳод!!». Бо ҳавли ҷон барои ба пеш ҳазидан ду даст ба замин зад. Дар ҳамин ҷо дарди шадидеро ҳис кард, ҷонкоҳона ҷашм кушод...

Баҳроми баззоз ба худ омад. Дар хонаи ниматорик Сухробу Фарзом ба ду самт дароз кашида, беҳабар аз талвосаҳои ӯ масти хоб буданд. Кафи дасту ангуштонаш лаввас зада месӯхтанд, аз ғояти хоббинӣ надонист дасташро ба девор зад ё ба лаби ҷӯбини тоқчаи пушти сар. Хоби дидаашро аранг аз мадди назар гузаронд, оҳиста зери лаб «астағфируллоҳа ва утубу илайҳи» (أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ) гуфту гиребонашро дошта каме ба пеш кашид ва туф-туф карда монд. Панҷаҳояшро ба ҳам ҷаспонида зери манаҳ ҳаҷча гузошт, бо ҷашмони нимапӯш лаҳзае дам дар дарун нишаст. Вале ҳанӯз ба умқи ҳаёл нарафта буд, ки ногоҳ аз сӯйи ҳавлӣ садои ҳангоси ҳар баланд шуд, як қад парид. Бар замми ар-ари ҳар қуттосзании берабти мурғон хомӯшии дар миён бударо барҳам дод. Баҳром сар аз ҳаёл бардошт, яке парид аз ҷо хест. «Худоё, ин беғамиро бубин! – бо заҳр худро маломат карда гуфт ӯ. – Фарҳод бо ҷонаш талвоса мекунаду мо ин ҷо паҳлу зада ба хоб рафтаем!». Яксара ба берун давид.

Нодири қарбосӣ остинҳояшро ба боло бар зада, гӯшти тозаи барраро сила мекард. Шаҳриёр дар гирду бараш ба ӯ ёрӣ мерасонд. Аз деги оташдони танӯрхона ғубори ғизо баромада меистод, бӯйи каллаю поча фазои ҳавлиро фаро гирифта буд. Ҳамсари савдогар дар танӯрхона ҷунбучӯл дошт. Вай дар деги хурдаки дигаре низ хӯроки саридастӣ мепухт магар, ҷиз-ҷиз садои бирёншавии пиёзу гӯшт баланд мешуд. Баҳром заҳматҳои дӯсташу оилаашро дида бо лаҳни норизо арз кард:

– Эҳ, ошно, то хостаи дилатро нақунӣ ором намешинӣ-а?! Чӣ лозим буд ин ҳама такутук? Бо ин ҳама мушқилоти замона ту боз ҳам ҳавои моро дорӣ.

Нодири қарбосӣ бо шунидани овози дӯсташ сар бардошта гуфт:

– Ман ки коре накардаам?! Мушқилоти замона бо ҳудаш, ба мо чӣ? Худо хоҳад, кори моро ҳеч кас аз дастамон намегирад.

– Ба ту бовар дорам, гуфтаниам, ки вақти мо зиқ аст, ошно.

– Имрӯз як давр зада меоем, албатта. Келинат аз ҷигару гурдаи барра қайлача мепазад, тахтӯл мекунему ба роҳ мебароем.

– Қатори ман бачаҳо ҳам хоб мондаанд. Онҳоро ҳам бо худамон мебарем?

– Сухробро барем шуд, Фарзом чӣ кор мекунад? Ӯ бо Шаҳриёр мемонад.

– Хеле хуб, ҳозир Сухробро бедор мекунам, – гуфт Баҳром ва ба самти дастшӯйӣ роҳ пеш гирифт.

Нодири қарбосӣ бо лабҳанд сар ҷунбонда ба қораш идома дод...

Кӯчаҳои Бухоро аз миёни хонаҳои пасту баланди гилин, ки қариб ҳама яксохт буданд, дарун ба дарун идома ёфта, тамоми гузарҳоро ба ҳам мепайвастанд. Бар замми чорроҳаҳо аз ҳар маҳал кӯчаҳои фаръӣ берун омада ба роҳи асосӣ васл мешуданд, ки дар кул ҳама пайвастагиҳо аз диди боло ба сони торҳои тортанак намо боз мекарданд. Мустақим тӯл кашидани ҷодаҳо, обраҳои ду канор, ҳадди аксар дар як рад ба назар бархӯрдани хонаҳо тафовути асосии ин шаҳри қадима аз деҳот буд. Ба ин фазо, бо вучуди ин ки аз ҷонибҳои номаълум сарусадое шунда мешуд, овозҳои мураббаҳои мурғон ва шивир-шивири дарахтони деҳот намерасид. Ҳатто қуккасзании мурғону ҳангоси марқабҳо низ нисбатан хушқу дурушт ба гӯшҳо менишаст.

Нодири қарбосӣ ҳамраҳони худ Баҳроми баззоз ва Сухробро ба хотири эҳтиёт дар кӯчаҳои дарун ба даруни гузарҳо роҳбаладӣ карда, маслиҳат дод, ки пеш аз ба мадрасаи Хоҷа Порсо рафтани аввал наздиктар ба майдонҳои марказии шаҳр рафта, бо вазъи гирумон ва нафасгирии шаҳриён огоҳ шаванд. Бино ба гуфтаи ҷавонбухориён, муллобачаҳо ҳанӯз ба эътисоби худ хотима надода буданд. Бо ин ки паси ҳам дӯстонашон қатлу зиндонӣ шудаанд, ғоратгарӣ ва харобиҳои ахир, поймол шудани суннатҳои исломӣ, бархӯрдҳои ночавонмардонаи куффори тозаомада онҳоро ором накардааст. Ҳарчанд гумоштаҳои низоми амирӣ ба навъе хуни онҳоро мемакиданд ва соҳибони мадрасаҳо то охири сиккаи чайбашонро меситонданд, ба хотири ду-се калом омӯхтан ва домулло шудан ба ҳар гуна тазйиқ тоб меоварданд. Эътиқоди баланд ба мусалмонӣ ва аҳкоми шариат онҳоро ба ҳар гуна таҳаммул водор мекард. Бо вучуди ин, вақте ки диданд, сурхҳо беҳтарин намодини дунёи имону ниёишро харобу зери пой мекунанд, сабр аз дасташон даррафт. Бо андак ишораи уламо либоси исён ба бар намуда, бо теғу туфанг ба по хестанд...

Дар сару буни кӯчаҳои гузарҳо равуои одамон кам дида мешуд. Аксари роҳгузарон худро дар фаранчию либосҳои дароз печонида, бо эҳсоси хатар ва тарсу бим тез гузашта мерафтанд. Танҳо касоне, ки ба мусофирҳои нав наздик шуда изҳори «муҳаббат» мекарданд, ҳар ҷо ҳар ҷо мардони дарвешмаоби кӯлбору кашкӯлбадаст ва зану кӯдакони жандапӯши абгор буданд. Онҳо назру садақа металабиданд. Вале, ҳарчи беш ба майдонҳои маркази шаҳр дарунтар мерафтанд, тараддуди равуокунандагон зиёд мешуд. Дар ин баҳши шаҳр Баҳрому Сухробро на деворҳои афтидаву бомҳои сӯрохшуда, роҳҳои касифу муҳити бесару сомон, дӯконҳои нимавайрони дарбаства, аробакашону харсаворони ба ҳарос омада, балки чанд гурӯҳ одамони серҳаракат, ки ғиреву ғалогула роҳ андохта ба ҳар сӯ давутоз мекарданд ва қиёфаҳои «ачибу ғариб» доштанд, ба шигифт овард. Азбаски ҳар ду фақат ба саллаю чомаю шалворҳои суннатӣ одат карда буданд, дар чашм тофтани мардони куллан яксон пӯшидаи ҳарбинамо ҳайратовар менамуд. Кулоҳи лабадор бо ситораи сурх, камзӯлҳои дарози аз миёну дӯш бо тасма басташуда, шалворҳои часпида ва мӯзаҳои соқбаланди онҳо аз бегона буданашон дарак меод. Ҳар яке ба китф туфанги теғдореро овехта мерафт, роҳгардиашон ҳам ба навъи дигар буд, гӯё бо қадаммонӣ мӯзаҳояшон заминро сӯрох мекарданд. Баробари расидан ба пойғаи мадрасаи Улуғбек, Нодири карбосӣ ҳамраҳони худро ба истодан водор намуда, бо ишора ба як гурӯҳ сарбози мусаллаҳ, ки чанги кӯчаро ба осмон бардошта, давида ба самти Тоқи Заргарон гузашта рафтанд, гуфт:

– Аскарони сурх ана ҳаминҳоянд! Ҳоло шаҳрамонро таги даст кардаанд, касе нест, ки пишакашонро «пишт» гӯяд.

Сухробро об аз даҳон омад:

– Хеле бо низом будаанд, гӯё ҳама бо як по медаванд.

– Маълум, ки дарсҳои ҳарбӣ хондаанд, бубин чи қадр савлати чанговарона доранд, – илова кард Баҳроми баззоз.

Нодири карбосӣ ҳамонро изҳор намуд:

– Ин нуфузу тавоноӣ буда, ки лашкари бесару соҳиби амирамонро дар як нафас аз байн бурданд. Як рӯз начангида амиру гумоштаҳояш чони худро аз чанггоҳ раҳонда фирор карданд. Аз як сӯ туфангу тӯпандозиҳо ва аз чониби дигар ҳам бумбандозии инҳо захираи ҳамаро кафонд, Бухоро миёни дуду оташ монд.

Баробари нопадид шудани дастаҳои сурх Нодир пеш-пеш ба роҳ даромада, дӯстонашро аз бағали чапи Тоқи Заргарон гузаронд, мехост онҳоро бо ҳолати Масчиди Калон ва мадрасаи Мири Араб ошно кунад. Аммо ханӯз ба пойи девори мудаввари як гӯшаи масҷид нарасида, садои ҳаёҳуӣ бепоёне аз самти ҳавлии кушоди мадраса баланд шуд. Ғайримунтазира, дидаҳо ба як тӯдаи салладору чомаи кабудпӯш уфтод, ки бо ғирев ба самти рост печида ба кӯчаи васеъ чамъ меоманд. Ҳар яке камарашро бо миёнбанди нилиранг баста буд, ҳама дар даст аз калтаку чӯбдаст гирифта то досу теғу туфанг – ҳар чи мехохӣ, дошт. Онҳоро дида Нодири карбосӣ дасту по гум кард, ҳамраҳонаш ба шигифт омаданд.

– Эҳ, Худочон, ин муллобачаҳо ханӯз аз даргирӣ даст накашидаанд, – бо таассуф гуфт ӯ, – дубора худро ба дами теғу оташи тӯп андохтанианд.

Баҳроми баззоз низ ҳайратомез пурсид:

– Ба кучо шитоб доранд?

– Намебинӣ, аз паси сарбозони сурх ба роҳ баромадаанд, ба Арк мераванд.

– Хеле ачиб, ҳама яксон либос пӯшидаанд. Ин чӣ сирре дорад? – шигифтзада суол кард Сухроб.

– Ин кори уламо аст, додарам! Эътирози худро бо ранги кабуд баён мекунанд, шогирдони вафодорашон ҳам сарсупурдаи онҳоянд.

Ногаҳон чашмони Сухроб, гӯё аз ҳадақа мебаромаданд, калон боз шуда, аз худ оташак бароварданд. Ӯ ба дидагонаш бовар накарда, бо диққати бештар ба як тан муллобачае, ки дар каф чӯбдасти дарозе дошт ва аз паси тӯдаи номуназзам медавид, зеҳн монд. Ӯро шинохт. Бо ҳаяҷон садо баланд кард:

– Мулло Фарҳод! Додӣ, бубинед, мулло ҳам бо ин тӯда аст!

Ҳамзамон бо ӯ Баҳрому Нодир ҳам бесаранҷом шуданд. Барояшон ин хабар дур аз интизор буд, ҳар ду осемасар ба гурӯҳи исёнгар, ки бо ғирев аз мадраса торафт дуртар мешуданд, диққат доданд. Агарчи Фарҳодро дар миёни муллобачаҳо мушаххас дида натавонист, Баҳроми баззоз бо катъият гуфт:

– Шумо аз ҷо начунбида, дур нарафта мунтазир бимонед. Ман мераваму худамро ба тӯда мезанам, ҳар чи бодо, бод! Мулло Фарҳодро дошта бо худам меоварам.

Нодири карбосӣ дар анг монд. Як лаҳза надонист чи кор кунаду чи гӯяд. Дар айнаи ҳол як чиз барояш равшан буд, ки раъйи муллобачаҳои ба шӯр омадаро шикастан кори осон нест. Онҳо касоне

хастанд, ки сарашонро дар роҳи чанги муқаддас ба тире тег мезананд, лекин ба пас намегарданд. Ӯ ханӯз чизе нагуфта, Сухроб аз оринчи Бахроми баззоз ниғаҳ дошту арз кард:

– Не, додӣ, инро ба ман гузored! Магар мешавад мо – чавонҳо чашм дӯхта нишине му шумо худро овора кунед?! Пас, чандин кӯху кӯталро паси сар карда омаданамон чӣ маънӣ дорад?

Дар ин лаҳза Нодири карбосӣ низ ба маънии «бигузор равад» ба дӯсташ абруӯ ҳам кард ва харфҳояшро чида-чида ба Сухроб гуфт:

– Дар айни ҳол аз миёни тӯда баровардани ҳамдеҳаат хеле саҳт аст. Агар ӯ муқобилат кунад тамоми муллобачаҳо ба сарат мерезанд, эҳтиёт шав!

– Ҳоло мебинед, ки чавонҳои кӯхистонӣ ба чӣ қодиранд, – бо итминон гуфт Сухроб, – ин давиданҳо дар пеши частухези мо миёни сангу харсангҳо ва доманаҳои кӯхӣ чизе нест. Ман чандин бор бузу гӯсфандҳоро аз даҳони тӯдаи гург канда гирифтаам, инҳо-ку одам!

– Агар одам ба чаҳл ояд, аз гург бадтар мешавад, додар! – бо лабханд афзуд Нодири карбосӣ.

Сухроб маънидор шумханд зада гуфт:

– Оре, ман ҳам аз ҳамон одамҳоям.

Бахроми баззоз хушҳолии дӯсташро дида ба завқ омад. Аммо, беҳаёл кафи даст ба дӯши Сухроб гузошту бо симои чиддӣ, дар ҳоле ки гулгулаи дарунаш дар гунаи қирмизиаш акс меёфт, изҳор кард:

– Дар ҳар сурат, вазъиятро кам нагир, додар, поида-поида рав, дар ҳамгаштӣ ё тангное худро ногаҳон ба тӯда зану аз дасти мулло бикап. Тавре амал кун дигарон дар ғафлат бимонанд.

– Албатта, додӣ, нигарон набошед!

– Мо дар пойи Манораи Калон меистем, ба ҳамон чо биёед, – ба самти рост ишора карда гуфт Нодири карбосӣ.

Ҳама ба сӯи созаи гирди сар ба осмон кашида, ки дар охири саҳни масҷиду мадраса, часпида ба гӯшаи ҷониби дигари масҷид қарор дошт, назар афканданд. Ба ростӣ, манораи бениҳоят баланд буд, вале қисми болоии он ба дараҷае абгор менамуд, ки бо вучуди фосилаи зиёд аз маҳалли муқарнасҳои чокшуда фурурехта ҳатто пилапоия дохилиаш ба назар мерасид. Дар баданаи мудаввари он ба мисли чомаи чиғда-чиғда чандин сӯроҳи қачукулаи калону хурд дида мешуд. Як лаҳза аз намои афғору захмдори сохтмон дили ҳар се таҳ кашид. Сухроб беихтиёр миёнбанди худро боз карда, лабаҳои чомаашро рӯйи ҳам дарунтар кашид ва дубора рӯмоли камарбандиро муҳкам бааст. Сипас, бе гап, дасташро ба маънии «ман рафтам» боло карду бо суръат аз қафои дастаи муллобачагон ба роҳ уфтод.

Нодири карбосӣ пеш-пеш ва аз қафои ӯ Бахроми баззоз хаёлангез, ду чашм ба пештоку айвонаҳои харошхӯрдаю чо-чо қошию оҷуррехтаи масҷиду мадрасаи рӯ ба рӯ қадамзанон то пойи Манораи Калон омаданд. Ҳамин ки то зери тоқи ба масҷид пайвасти манора расиданд, ногаҳон пирросзанон аз гирду атрофи он як села майна¹¹⁵ ва аз сӯроҳу чоқиҳои қисми харобшудааш хайли кабутарони ваҳшӣ ба парвоз даромаданд. Каме дуртар ду сағи дайду бо ав-ави гӯшгир ҳамдигарро пешкунон, сохтмони на он қадар баланди кулоҳшаклро давр зада гузашта рафтанд. Нодири карбосӣ то таҳи манора омад, сар бардошта нигоҳе андӯхгин ба тори он афканд. Аз девори зарбхӯрдаю саросар рангу нурқоҳида дилаш фишурда шуд. Бо ҳоли гирифта аз миёни кулӯху хиштҳое, ки паҳну парешон дар атрофи манора мехобиданд, чаҳор дона оҷур бардошт ва ба пеши девори масҷид омаду аз оҷурҳои дасташ ду «курсича» сохт. Худаш ба рӯйи яке нишаст, аз қаъри дил оҳ кашида гуфт:

– Бубин, ошно, ин ёдгории афсонавиरो ғосибони манфур ба чӣ ҳол овардаанд! Кӣ медонист, ки пас аз садҳо соли савлату ҳишмат ин муъҷиза ба қушхона бадал мешавад?!

– Ту нагӯю ман насӯзам, дӯстам! – дар канори ӯ чо хуш карда бо алам ба сухан даромад Бахроми баззоз. – Тамоми умр роҳнамои ҳазорҳо қорвону мусофир, мабдаъу макони нур, ҷойи адои азон, бо ҳама нақшу тазйиноту қадди баланд мояи нозишу мубоҳот¹¹⁶ будааст. Меғӯянд, аз созаҳои қадими Бухорост, аз ҳама ҷойи шаҳр дида мешавад, тану пояи устувор дорад.

– Оре, аз замони Арслонхон мебошад. Тибқи ривоятҳо, манораи аввалӣ, ки бо саросемағӣ сохта шудааст, фуру мерезад. Сипас Усто Бақо чадидан ба бинои он камар мебандад. Вале, ӯ пайи манораро рехта, ногоҳ беному нишон ғайб мезанад. Мақсадаш ин будааст, ки ӯро низ ба тезтар сохта тамои кардани бино маҷбур насозанд. Чаро ки поҳсаи иморат пас аз рехтан мебоист чанд муддат худро бигирад, то дар оянда соза муҳкаму пойдор бимонад. Дар миёни нақшу нигори болоии манора исми Арслонхону Усто Бақо ва соли итмомашро ҳаққоқӣ кардаанд.

– Ман шунида будам, ки соли бино ёфтаниаш 520¹¹⁷ аст.

¹¹⁵ **Майна** (مينا) مینہ – минои маъмулӣ аз хонаводаи сорсонон

¹¹⁶ **Мубоҳот** مباحات – тафохур ва нозиш; тафохур, фаҳр, ифтиҳор

¹¹⁷ 520 х.к. – мутобиқ бо соли 1127 милодӣ

– Шояд... – андешаманд сар чунбонда монд Нодири карбосӣ. – Гаромуни¹¹⁸ похсааш ба чилу як вачаб¹¹⁹ мерасад ва то боло нозуктар шуда, бо гардани бисту ҳафтвачабӣ ба сар кулоҳи вазнини тоҷмонандро «мепӯшад». Дар дохил пилапояи морпеч дорад. Агар похсааш сарфи назар шавад, аз сатҳи замин то шасту чор оршин¹²⁰ қад алам мекунад.

– Пилапояаш чанд зина дорад?

– Аз хишти пухта аст, саду панҷ зина дорад ва дар боло то чароғхона, ки маъзана¹²¹ ҳам мегӯянд, мерасад. Гирдогирди он бо шонздаҳ даричаи равоқшакл оро меёбад, – ҳамона ҷавоб дод Нодири карбосӣ, ки дар ин хусус иттилои бештар дошт, – ҳоло бошад, аз он маъзанаву равоку муқарнасҳои шигифтангези иртифоаш чизе намондааст.

– Афсӯс...

– Чӣ гӯям, ҳатто ҳамон Чингизи хунхӯр ин қадар харобкорӣ накарда будааст! Дуруст, ӯ аз нисф зиёди шаҳро ба коми оташ медихад, вале ҳамин ки ба ин майдон меояд, манораро дида моту мабхут мемонад. Чун сар бардошта ба арши созаи мунаққаш менигарад, кулоҳаш ба замин меафтад. Ҳам шуда сарпӯши худро мебардорад ва мунсифона эътироф мекунад: «Ман ҳеч гоҳ дар пеши касе сар ҳам накардаам, аммо ин соза ба дараҷае зебою ҳайратовар аст, ки месазад ба хурматаш таъзим ба ҷо оварӣ». Куффор бошанд, на танҳо ба дарки ин маънӣ рафтаанд, балки аз гулӯлаю бумбборонкуӣ завқ бурдаанд, – Нодири карбосӣ дар худ ҷӯшид, мушташро гиреҳ карда бо зарб ба девори такякардааш зад.

– Наход ки?

– Оре, ба гуфтаи ҷонибдоронашон, бо таркондану ба коми дуду оташ кашидани масҷиду гунбазҳо ва манораҳои баланд кулоҳ аз сар дур андохта, сари ҷо барҷеҳон табли шодӣ задаанд. Ин сарвқадӣ саршикаста низ, ба талқини онҳо, Манораи Марг будааст. Гӯё амирони Бухоро барои ҷазо додани гунаҳкорон аз ин бурҷ истифода мекардаанд, онҳоро аз чароғхонаи манора ба поин, ба зерӣ поӣ издиҳом мепартофтаанд. Инҳо бошанд, бо виқор гуфтаанд, ки «мо маргманораи замони ҷаҳолатро шикастем!». Ҳоло бубин, он «партгоҳ» ба сони даҳанаи ғор шудааст, на зинае дораду на чароғхонаю на равоқ...

Ҳар ду хомӯш монданд. Ҳаво каме сард буд, аммо хунокии хушк. Аз ғояти девору имороти баланд, гарчи дар бисёр ҷо тану ҷони харобу валангоршуда доштанд, боду насими ҳамешагӣ намевазид. Гирду атроф бӯии рӯбоҳу шағолхона медод, шаҳри овозадори Бухоро гӯё ки нафас намекашид, ба ғайр аз сарбозону муллобачаҳои шӯрангези нопадидшуда дигар касе ба чашм наменамуд.

– Рост мегӯӣ, сарнавишти ин созаҳои муъҷизаосо ҳам ширин будаасту ҳам талх, кадоме бештар, танҳо ба Худо аён, – ба хотири раҳӣ ёфтан аз вазӣ диму гирифта бо овози кам ба сухан даромад Баҳромӣ баззоз, – лекин мардум дами сард мезанад, ин харобкорон бечазо намемонанд... Эҳ, Сухроб ҳам дер кард, ба тӯда расид, нарасид...

– Андӯхгин нашав, ошно, ҳамин замон сару думашон пайдо мешавад.

Дубора ҳар ду ба сукут рафтанд. Лаҳзае нагузашта, баногоҳ хомӯшии атрофро садои ғичирросии чархҳои ароба шикаст. Ҳамзамон овози доду бедоди занона баланд шуд. Нодиру Баҳром беихтиёр ба самти рост, ба тарафи ароба, ки аз пушти манора сохтмони кулоҳшаклро давр зада меомад, дида дӯхтанд. Ҳаре ихтисосанон по меёзонд, ба рӯи гардуни¹²² қафои он чанд халтаи пур аз ашёву куҳнакола мехобид. Дар як канор писару духтараке менишастанд ва рӯ ба рӯи онҳо зане сару рӯи худро бо як рӯмоли калон печонида, химчаи дарозеро беист ба канораҳои гардун зада фарёд мекашид.

– Сад бор гуфтам, ҳама чиза гиред, а ёд наравад, намонад. Не, ба гап гӯш намекунед, ландахурҳо! – бо қаҳр садо баланд мекард зан. – Кӯзаи равған мондас, қурутҳо фаромӯш шудас, ҳатто телпаку ҷомаи пахтагината а гарихи таги ҳамба нагирифтаӣ! Калоншавон а хар батар мешавӣ, Мохӣ, ёду хушат да кучо, намефаҳмам!

– Худат саросема кардӣ, айби ман чӣ?! – бебокона гуфт духтар.

Писарак низ ба сухани ӯ афзуд:

– Гапи хуҳарам рост, тез шавед-тез шавед гӯён безор кардӣ. Ҳатто намондӣ ба берун буром. Да кучо бошад, аробата истон, набед да изорам...

¹¹⁸ **Таромун** ترامون – қутр, диаметр (-и доира)

¹¹⁹ **Вачаб** وچب – воҳиди тӯл: як вачаб 22 см аст

¹²⁰ 64 оршин – тақрибан 46,5 метр

¹²¹ **Маъзана** مازنه – ҷойи азонгӯӣ; айвонаки қисми болоии манора, ки махсуси азонгӯӣ аст

¹²² **Гардун(а)** (ا) گردون – номи дигари ароба, ки аз ҷӯб созанд ва бо он бор кашанд

Зан бо чаҳли бештар гуфт:

- Бало шудед, чувонимаргон, ин ча чита кор мекунӣ? Ё ба масҷид медаарой? Акун қис карда ист, ба Чорсу буроем да ягон гӯша мемеҷӣ.

Духтарак бо завқ хандид. Писар аз масҳараи ӯ хичолат кашида муште ба китфаш фурувард.

- О-о! – садо дардод духтарак. – Шармат ояд, хап шин...

Дар ҳамин лаҳза чашми зан ба мардони ғарибнамои таҳи девор уфтод. Бо нӯки химчааш оҳиста ба дасти писарак зада амр кард:

- Хез, а чоят! Ба назди ун ду мард раву арзу доғ кун. Мо рафтан мегирем, дасти холӣ наё!
- Оча, Моҳира фиристон, намебинӣ базӯр истодаам?!
- Гуфтам, рав! – ин дафъа бо химчаи дасташ сахттар ба дӯши писарак зада дастур дод зан. – Гирди манора бе он ҳам пури партов, ҳамон чо мезак куну гир!

Бача бо зарбаи химча як он аз чо хесту аз ароба ба поён фуромад. Дар ҳоли гиряолуд ғур-ғур зери лаб ким-чӣхое гуфт, модараш нашунид. Тозон ба пушти манора, ки гӯё аз чашми Баҳрому Нодири карбосӣ нопаёдо буд, гузашт ва бо шитоб нифаи эзорашро ба таҳ кашид...

Баҳроми баззоз, дар ҳоле ки канори дӯсташ аз сар то по ҳаракату бархӯрди зани ноошно ва бачаҳояшро зери нигоҳ мехонд, риши гирду дурушти то буни гӯш расидаи худро бо кафи даст молида, каме шигифтомез суол кард:

- Онҳо лӯлианд?
- Не. Доду вой ва ҳирси зан аз дасти замонаи беамон аст, – ба сухан пардохт Нодири карбосӣ, – равғану қуруту либосҳои пахтагини гиреҳ аз зиндагии рӯбароҳе дарак медиҳад. Яқинан хонаю чояшон ба балое гирифтор шудааст.
- Аз дасти чанг?
- Сад дар сад.
- Ба кучо мераванд?

Нодири карбосӣ китф дарҳам кашид. Чун ароба аз сахни миёнҷойи масҷиду мадраса гузашта дар чорраҳа ба самти рост печиду нопадид шуд, чашм ба писарак дӯхт. Бачаи жӯлидамӯй кафи дасти таршудаашро дар бари перохани домандарида поккунон ду-се қадам онсӯтар бо чашмони ало нигоҳ карда меистод. Аз сару сурати пурдоғу чиркбастааш маълум буд, ки чандин муддат рӯйи обу собунро надидааст. Дастони устухонию тану тӯши бениҳоят лоғари ӯ аз камоварди хӯроку маош дарак меод.

- Биё, писар, чаро мех шуда мондӣ? – бо мулоимат сухан дар миён овард Нодири карбосӣ. – Гапи очаат аз ёдат рафт?

Писарак лаби болоияшро миёни ду ангушт молидаву зер карда ба мардҳо наздик шуд. Дар ҳоле ки абрувнашро ба поён кашида, бо чашмони сурхшудаи дар косахона фурурафта ало-ало нигоҳ мекард, аз салобати мардони ношинос хӯсидаву дар худ печида, кафи дасташро, ки беист меларзид, ба пеш ёзонд ва ба сухан даромад:

- Амак... як-ду танга садақа кунед, илтимос...
- Аз кадом маҳаллай? Ба кучо сар гирифтед?
- А гузари Пистафурӯшон, хонаю дарамона сузонданд, кофирон... – писарбача ангушти чирколуди худро аз рӯйи чашм кашид ва бо овози камтар афзуд: – Додом да таги устунӣ хавлиамон монданд, се рӯз пеш гур кардем. Ҳоло ба хонаи аммаам меравем.

Дили Нодири карбосӣ таҳ кашид. Ноумедона ба сӯйи Баҳроми баззоз чашм дӯхт. Ӯ низ бо дилтангӣ ба ду ҷониб сар чунбонда монд. Ба писараки қоқинаи ғамгин раҳмашон омад. Беихтиёр ҳар ду даст ба чайб бурданд. Ду-се сиккай ба кафи дасти ларзон халонданд. Нодири карбосӣ гуфт:

- Дав, ба очаю хуҳарат расида гир!
- Раҳмат! – чашмони писарак аз шодӣ барқ зад, хурсанд шуда ба самти чаҳорроҳ давида рафт.

Ҳамин вақт аз пушти бурҷи поёнии масҷид, рӯ ба рӯйи писарбача сару сурати Сухроб ва дар канори ӯ бо сари ҳам қадамзанон Фарҳод падид омад. Ҳар ду шитоб доштанд, мисли ин ки аз таъқиби касе фирор мекунанд, бедасту по, суханҳоро ба ҳамдигар маъкулкунон қадам мезанданд. Аз он ки Фарҳод намеҳост қоматашро рост кунад ва димоғгирифта менамуд ва Сухроб низ беист ишораҳое мекард, мушаххас буд ҳар ду аз чизе нигарон ҳастанд. Баробари ба ҳам расидан Баҳроми баззоз дилҳавлу бесаброна Фарҳодро ба оғӯш кашид. Бо ғамхорӣ ба сухан омад:

- Кучоҳо мегардӣ, мулло? Ин чӣ аҳвол, ба тану тӯшат даст расонда намешавад!
- Нагӯед, амак, бадбахтӣ ба сарамон омад, – бо садои пасту гирифта сухан гуфт Фарҳод, – сухан бисёр, лекин кори вочибтаре дар пеш дорем.
- Чӣ хабар?
- Бояд Собирро берун орем.

– Ў дар кучост? – ношикебо суол аз пайи суол чид Бахроми баззоз. – Магар воқеаи нохуше пеш омад, ки мо намедонем?

– Дар тазохури дирӯзаамон ба асорат уфтод. Ҳар кӣ ба саройи Арк даромад дигар пас нагашт, мо бошем аз дарвоза нагузаштем. Аз кучое як гурӯҳ ҷавони маҳаллипӯш пайдо шуда, пеши роҳамонро гирифтанд, ночор ба ақиб баргаштем...

Фарход бо Нодири карбосӣ низ вохӯрӣ кард. Якдигарро наменинохтанд, аммо меҳри гарме дар вучуди ҳар ду ҷӯш зад, беихтиёр ба якдигар бағал кушоданд. Нодир ҷавони ношиносро бо либоси обиву саллаи хурди фарсуда, ки чеҳраи лоғар, чашмони сиёҳи дар хонааш фурӯнишаста, дасту панҷаҳои устухонӣ дошт, дар оғӯш гирифта, як лаҳза худро хеле сабуку беғам ҳис кард. Пай бурд, ки ин тани камҷуссаи наҳиф ғайри тасаввур мулаййин¹²³ асту нафаси хосе дорад, ба сони оҳанрабо пайкари тануманди ўро дар ҳавои нарму босафои худ ниғаҳ медорад. Ба ростӣ, чӣ бадани нафисе аст, ки гӯё насими руҳбахшERO аз худ мепароканад ва дилро фараҳ мебахшаду вучуди касро дар олами руъё ба парвоз медарорад. Ачабо, магар фариштаест раҳида аз олами ғайб? Чӣ сафое, чӣ ҳавое! Нишоту навозише, ки ҷуссаи чун пари ку сабукшударо дар моварои фарозҳои меҳолуд ба эҳтизоз водор мекунад... Овози расою гуворои ҷавон Нодири мастро ба худ овард:

– Аз дирӯз боз дилам ба бародари ҳофизам месӯзад, амак, – аз зери дастони Нодири карбосӣ худро раҳо карда, ду дида ба сӯйи Бахроми баззоз суханаширо идома дод Фарҳод, – имрӯз нияти мо ин буд, ки бо дӯстони мадрасаам озодии муллобачаҳои зиндонишударо талаб кунем.

Нодири карбосӣ аз суробҳои ҳаёл раҳо ёфт, нигоҳи имдодҷӯнаи дӯсташиро дар зеҳн хонда ба сухан омад:

– Ин корро ба ман вогузored, азизонам. Баҳром, ту роҳи хонаи маро медонӣ, бо мулло ба он ҷо раведи истироҳат кунед. Ману Сухроб аз пайи Мулласобир мешавем.

– Бехтар аст, ки худӣ ман равам, шумоён ўро намениносед, – гуфт бо якравӣ Бахроми баззоз, – ҷавонҳо ба хонаат баргарданд.

Сухроб як он ҷавоб гардонд:

– Ба ҳеч вачҳ! Собир дахто набудагист, Нодирака роҳ нишон диҳанд шуд...

Дигар ҷойи баҳсу талош набуд. Бо гуфтани «ҳар лаҳза ғанимат аст» Нодири карбосӣ Бахрому Фарҳодро ба самти манзилаш гусел карду худ бо Сухроб ба хонаи ошнои ҷавонбухориаш Ҳикмат роҳ пеш гирифт. Бовар дошт танҳо дӯстони ҷадидаш, ки имрӯзҳо бо сарбозони сурх ҳамдастӣ доранд, метавонанд барояш ёрӣ расонанд. Фақат онҳо медонанд, ки асируфтаҳо дар кучо зиндонианд, чӣ ҳоле доранд, ба чӣ уқубате гирифтдоранд.

Ҳамин ки пасу пеш майдони холии масҷиду мадрасаро тарк карда ба кӯчаи калон баромаданд ва аз он ҷо ба бозорҳои болопӯшидаю нимақушода гузаштанд, тараддуи одамон бештар ба назар расид. Мардуми шаҳр бо вучуди балою офатҳои ба сар омада аз пайи дарёфтани кути лоямут ва сарубасар кардани зиндагӣ дар таку дав буданд. Дар миёни равуокунандагон одамони сохту сумоти гуногун – дарвешу қаландарони кашкӯлбакитфу чомадарида, зану духтарони ба ҳаросемадаи фаранҷипӯш, марду ҷавонҳои деҳқонбашараи гардолуду анбонбапушт, муллобачаю савдогарони зарангу сергап ва, ҳамчунин, мардҳои аксаран қоматбаланди кулоҳу камзӯлу шалвори низомипӯшида, ки мушаххас буд аз меҳмонони ноҳондаи ғосиб ҳастанд, дида мешуданд. Пас аз даргириҳои як моҳи ахир, ки ҳанӯз маълум набуд аз пушти онҳо чи паёмадҳое ба бор хоҳад омад, мардуми боқимондаи шаҳр сари калоба гум карда, таваккул аз пайи ризку рӯзӣ медавиданд, худро ба ҳар кӯй мезаданд. Дару девори саройҳои ба бозор табдилёфта, тоқҳои заргарию саррофӣ, бурчу айвонҳо, чиғу¹²⁴ тавораҳои¹²⁵ дами ҳавлию кӯчаҳо – ҳар ҷое сохту созе дошт, хастаю абгор, рӯкафидаю тану тӯшдарида ба назар мерасиданд. Гӯшаю канори дудагирифта, аз ҳошия то кунчаки роҳраву кӯчаҳои дастрасӣ пур аз партову зуболаҳои дурандохта, зиёдиҳои хӯрду хӯрок, пӯсту пӯчоқи касифу нопок буд. Бӯйи ғашу гулсӯз аз ҷаҳор сӯй ба димоғ мезад. Одамон овораи халос кардани ҷони худ аз тааддиҳои рӯзгор монда, ба ин ҳама касофат нимнигоҳе ҳам намеафканданд. Касе ба ҳаёлаш намеовард, ки бо идома ёфтани ин гуна ҳоли пилишту¹²⁶ олудагиҳо шаҳр ба гирдоби касофат фурӯ хоҳад рафт. Ин шаҳри фитнаю офатдида ҷон дошт, вале ҷоне таҳлуканок, пур аз биму ҳарос, ошуфтаю хунсард...

¹²³ Мулаййин مُلَيْن – нармкунанда, оромкунанда

¹²⁴ Чиғ چيغ – чизи бӯрёмонанде, ки аз наводаҳои нозук мебофанд ва барои иҳота кардани ҷое истифода мекунанд; шиф

¹²⁵ Тавора تواره – девора, чапарак; девори аз шохаҳо кашидашуда

¹²⁶ Пилишт (палишт) پليشت – чиркин, нопок

Мадади дӯст

Нодири карбосӣ ва Сухроб дунафарӣ чанд кӯчаю паскӯчаро паси сар гузошта ба гузари валангоршудаи пушти мадрасаи Кӯкалдош бароманд. Азбаски тамоми умри Нодири карманагӣ дар Бухоро мегузашту дар байни тоифаю табақаҳои гуногуни одамон савдогарӣ мекард, ҳар як гӯшаю маҳаллаи дарун ба дарунро чун панҷ ангушт медонист. Ошноӣ пайдо кардани ӯ бо чавонҳои тозафикр, ки сафашон рӯз ба рӯз меафзуд ва маҳз онҳо бо дастаҳои бегонаи ба шаҳр фуруӯрехта ҳамкориҳои фаровон доштанд, боиси чанд баробар ҷоннок шудани доду гирифтҳои гардида буд. Барои ӯ на шакли шамоил, на миллати харидор нақше дошт – чи маҳаллӣ буду чи тотор, чи туркману чи урус. Нодири карбосӣ ҳамчунин, парвоя надошт, ки тарафи харидаш ба чӣ гуна сиёсат ё мазабегаравидааст – одами одии бетараф аст ё ислоҳотчӣ, сар ба зеру фурутан аст ё исёнгар. Агар рӯзе ҳадди ақал як тӯб матоъ мефурухт, хурсанд шуда мегашт. Рӯзҳои охир бошад, ба даргириҳои дохилӣ ва ҳамлаи сурхҳо нигоҳ накарда, бозораш гарм буд. Шиносу ношинос дарашро кӯфта меоманд, ба вижа чавонбухориён...

Хушбахтона, Нодири карбосӣ Ҳикматро дар хонааш ёфт. Ин ошноӣ чавонаш, ки чун тири туфанг сухан мегуфт ва ба мисли моку аз ин дар ба он дар гашта меистод, аз ҷумлаи рӯйдодҳои олам бохабар буд. Ба хусус, ҳар як ҳаракату ҷобачошавии аскарони сурх ва гумоштаҳои маҳаллии онҳоро қадам ба қадам медонист. Ҳанӯз аз рӯзе, ки лашкари ғосибӣ бедин шаҳри мусалмонобро тасарруф карда, кӯчаю майдонҳои ба хун олуда сохта, бо дилхушӣ бурҷу манораю биноҳои музайянро дарҳам реخت ва ба ин ҳамлаю хунхорию як идда мардуми кӯфрзадаи таҳҷойӣ дасти ёрӣ дароз мекарданд, ба назараш дунё ворона менамуд. Ӯ дар канори дӯстонаш чандин сол боз ислоҳотталабӣ мекард, дар воқеъ, дастаи то ҷое пинҳонкоре буданд, ки одамонро бо усули ҷадид ба омӯзишу дунёфаҳмӣ бармеангехтанд. Идомаи даргирию бошад, ба саъю талошҳои пешпо зад, дар як муддати кӯтоҳ чандин ҳаводори худро аз даст доданд, ба хусус, ҳама риштаю расани бастаашон бо зиёӣён ва толибилмони мадрасаҳо гусаста шуд. Ин буд, ки зарфи муддати харобкориҳои ахир дасткӯташ шуда монданд... Ҳикмат ба маҳзи ин ки Нодиру Сухробро дар дами остонааш дид, бо чеҳраи паҳн, лаб ба лаб нарасонда ба сухан пардохт:

– Хуш омадӣ, бародари карбосӣ, ҳеч интизорат набудам! Биё, даро, ба дарун даро, – пешопеш аз пилапояи айвон ба боло қадам зад ва чун ҳис кард меҳмононаш худро ба пас мекашанд, бо овози расотар афзуд: – Ҳа, рокид мондед? Хуб шуд, ки омадӣ, ҳамин ҳозир бо дӯстонам дар хусуси либосворӣ гап мезадем, ман порчаҳои туро таъриф мекардам. Ҳар яке зиндагӣ дорад, ташвиш дорад, ба худаш расам мегӯяд.

Сухроб дар ҳамин лаҳза Абдуи серҷоғи ҳамдеҳашро ба ёд овард. Абдуака низ ба ҳамсухбати худ асло фурсати гап задан наметод, дар гуфтугӯ ҷунун тунду тез буд, ки ҳамнишастонаш аз дасти ӯ безор мешуданд. Ҳоло бо марди мизбон рӯ ба рӯ шуда, вадарросзанон дар як нафас гуфтани ҷумлаҳои ба дида, ба завқ омад. Нодири карбосӣ аз даричаи нимақовоки хонаи бағали айвон сарусадохоро шунид. Ӯ каме нигарон шуда дилвопас гуфт:

– Хуб, агар меҳмон дорӣ, туро ба ташвиш намеандозем.

– Не-е, ин гапҳо чӣ, биёед ба мо ҳамроҳ шавед. Ту ҳам аз дидаю шунидаҳоят маслиҳат медиҳӣ. Ҳамаашро мешиноӣ, ғариба нест.

– Лекин, мо шитоб дорем, ёрии ту лозим...

– Чӣ гап? Наҳоیدا гуфтан гир, ба ту ёрӣ надихам, ба кӣ ёрӣ медиҳам? – Ҳикмат баргашту ба назди меҳмонҳо омад ва бо ҳамон суръат суханашро дунбол гирифт: – Ёдат рафт, худат маро гӯшу чашми Бухоро хонда будӣ? Ҳоло ки хунарам лозим шудааст, ман дар хидматам.

– Як бародарамон ба лашкари сурхҳо асир афтидааст.

– Чӣ хел?

– Чӣ гӯям, тасодуфан, худаш нафаҳмида дар миёни хайли муллобачаҳои исёнгар мемонад.

– Ӯҳ-ӯ! Бо дасти худ гарданаширо зерӣ теғ бурдааст-гӯй! – ба шӯру ҳаяҷон омада гуфт Ҳикмат. – Муллоҳо кори хато карданд, ба дасисаи гумоштаҳои амир фирефта шуда, марому ҳадафи булшевойҳоро нафаҳмида, бебокна ба ҳамла гузаштанд. Ҷабраш ба сари шогирдон омад, бечораҳои бовафою содиқ надониста ҷони худро дар ҳатар гузоштанд. Шунидем, имрӯз ҳам исён кардаанд...

– Оре, мо ҳам дидем, бо шӯру валвала ба сӯйи Арк метохтанд.

– Бо дӯстонам шабу сахар карда ду бор ба пешашон рафтем, барояшон бо сад мисол фаҳмондем, ки ин амалкардашон ба ҷуз сар бохтан дигар чизе дар пай надорад, гӯш накарданд. Булшевойҳоро кам мегиранд, гӯё қасоне бошанд, ки ба пешвозашон бо гулдаста мебароянд, – Ҳикмат даст аз пушти сар қашида яке пурсид: – Номи рафиқатон чист?

– Собир, Собири ҳофиз, – гӯё мунтазири ҳамин ҳарф буд ҳамона ҷавоб дод Сухроб.
– Зиндонихояшонро дар саройи Амридинбой ниғаҳ медоранд. Ҳоло бо шарикон машварат мекунам, як роҳашро меёбем.

Нодири карбосӣ хурсанд шуд.

– Э борақаллоҳ! Медонистам, ту боҳабар ҳастӣ, – гуфт бо лаҳни шод, – як коре кун дӯстам, одамони муқаррам – меҳмони моянд.

– Хуб, дарун намедарой?

– Дафъаи дигар. Ҳоло дер нашуда аз пайи кор шавем, мегӯянд ҳамин рӯзҳо роҳҳои Бухороро мебастанд, ҳукумати низомӣ мешудааст.

– Дар уболи меҳмонҳо намонем, мегӯӣ? – бо каме лабханд суръати суханронияшро нақоста гуфт Ҳикмат. – Парво нақун, ошноёни ҷавонбухориҳо ба кор мегирем, ҳоло онҳо бо булшевойҳо ҳамтабақанд.

Сухроб тоқат нақарда иддаои дилашро ба забон овард:

– Агар ҳам нашуд, суроғаи зиндонро ба мо гӯед, бас, ҳудамон ягон ҳила ба кор мебарем.

– Мефаҳмам, чӣ мегӯӣ, бародар! Аз дасти кӯҳистониён чи ҳила меояд, нағз медонам, – бо завқ афзуд Ҳикмат ва ба ҳараки айвон ишора карда гуфт: – Шумо як дам ин ҷо нишаста истед, ман зуд бармегардам.

Нодири карбосӣ «бисмиллоҳ» гуфта ба рӯи ҳарак нишаст ва бо оҳанги чиддӣ ба Сухроб гуфт:

– Ту зиндони он лаънатихоро ҳазл надон. Ҳоло як давраест, ки аз сояи одамон метарсанд, ба ҳеч кас бовар надоранд, ҳар каси душманнаморо дастгир карда ба ҳабс мепартоянд. Маҳбасашон ҳам аз сар то бун посбон дорад.

– Ба ин ошноятон мешавад умед баст?

– Ростӣ гап, Ҳикмат мор аст, ба ҳар сӯроҳу тешуке, ки ҳудашро мезанад, аз он вар сихату саломат дармеояд. Ту беҳаёл бош, мушкилро ҳал мекунад.

Сухроб то ин ҷо оромӣ беғам менамуд, аммо кам-кам тағйири чеҳра кард. Дар руҳсораш падид омадани чуруқҳои ғзаб ва мушти каме гиреҳкардаашро дида, Нодири карбосӣ дар идомаи суханаш афзуд:

– Худатро ба даст гир, додар. Агар зиндонбонҳо сарбозони амир мебуданд худатро танҳо мефиристодам, аммо ҳоло дунёи дигар аст. Ин булшевойҳо мусаллаҳанд, ба касе раҳм намекунанд. Фақат бо ҳилаю фиреб ба ҳадаф мерасем.

Сухроб пас аз андаке хомӯшӣ бӯғзи дилашро қаланд:

– Оре, ҳар гоҳ усул ба дасти нақорачӣ аст. Лекин, додӣ, дилам меҳаҳад ҳамин ҳозир бо доду гирев раваму ҳар як ғоратгари ғосибро гардан занам. Дар шаҳрамон як каф замини обод намондааст – ҳама ҷо харобу валангор, бар замми ин, бо одамон ҳар чи майлашон аст, ҳамонро мекунанд...

– Кор пухт, дӯстам! – дари хонаро кушодан замон гапи Сухробро бурида гуфт Ҳикмат. – Бародарамон Сирус бо ҳуди чаноби Ҳамдӣ суҳбат мекунад ва ризояти ўро меоварад. Мо ҳам ба саройи Амридинбой меравем.

Нодири карбосию Сухроб бо марди болобаланди гандумсурат, ки чашмонаш дар зери абруҳои паҳну дурушт базӯр дида мешуданд, аз наздик вохӯрӣ карданд. Бо ишораи Ҳикмат ҳама пасу пеш ба берун бароманд.

– Дақат дард нақун, ошно, туро заҳмат додем, – роҳравон бо лаҳни хиҷолатомез ба сухан омад Нодири карбосӣ, – лекин ин ҷо меҳмонхоят ҳастанд, беэҳтиромӣ намешавад?

Ҳикмат бо ҳамон беғуборӣ сухан гуфт:

– Меҳмони дур азиз аст, дӯстам, инҳо одамони худӣ, хонаам низ аз онӣ худашон, парво нақун.

...Нодири карбосию Сухроб то ба кӯчаи саройи Амридинбой расиданд, рӯз аз аср гузашт. Азбаски дар ин гузар рафтуомади аробаҳо ва аҳён-аҳён саворон сурат мегирифт, ҳавояш каме гарду ғуборолуд буд. Мисли ин ки насими поизӣ қаҳр кардааст, димоғи кас аз касрати ҳавои диму ғализ мегирифт. Дар саросари кӯча ҳатто як беҳ дарахт ба назар намерасид, вале Нодиру Сухроб айвони деворхояш харошхӯрдаю сӯроҳдореро, ки рӯ ба рӯи саройи бузург ҷой хуш мекард, ба худ чун соябон баргузиданд. Сару таҳи боргоҳи бой бо як дидан ба чашм наменақуд, девори баланди сартосар паритдораш соҳтмони дутабақои қасрмонандеро ихота мекард ва дар ду гӯшаи охир бурҷҳои мудаввари очурӣ чун манори ниғаҳбонӣ қад меафростанд. Дар миёноҳи девори ҳисорӣ дарвозаи болобаланди ҷӯбине бо қуббаю кунгураҳои нақшгуна нозе ба худ гирифта, аз боло бо як соябони ҳошиязеби тақязада ба ду сутунпои ғафс аз боду борону офтоб хиҷозат мешуд.

Дар айни ҳол дарвозаи қалони саройро аз берун ду марди туфангадасти низомипӯш пос медоштанд. Гоҳ-гоҳе сарбозоне аз дари хурди қанори он даробаро мекарданд. Сухроб бори аввал аз

наздик мездид, ки аскарони сурх чӣ фурму намое доштанд. Дар пешони кулоҳи ҳар яке ситорачаи панҷгӯша ва бар сандуқи синаи аксарияташон се наворхати кӯтоҳи қирмизранг дӯхта шуда буд. Тану гӯши худро бо тасмаҳое саҳт печонида, қоматашонро рост гирифта роҳ мегаштанд...

Нодири карбосӣ пушташро ба сутун зич карда ба лабаи курсипоя менишасту хира-хира фарози саройро аз мадди назар мегузаронд. Бар хилофи Сухроб, ҳаёли ӯро осмони обирангу пора-пора абрҳои сапеду хокистарӣ ва бештар аз онҳо, хайли зоғу калхотҳое, ки бар фарози сарой парвоз мекарданд, ҷалб намуд. Ҳар гоҳ зоғҳои сиёҳ гучурросзанон парида мегузастанд, ҳамон замон аз пайи онҳо лочинҳои сиёҳранг болҳои калони худро паҳн карда, шабеҳи лаппиши мавҷҳои баҳр пайдо мешуданд. Аз дур сару нӯли худро беист ба чапу рост гардондани ин мурғони лошакӯр равшан ба ҷашм мехӯрд, маълум буд ҳарисона дунболи насибаи имрӯза ҳастанд. Пас аз муоинаи тӯлоии мурғони осмонӣ Нодири карбосӣ ба сухан омад:

– Бубин, додар, то дирӯз ин мурдорхорҳо фақат дар дашту кавирҳои атроф мегаштанд, ҳоло бошад шаҳри мо барояшон маҳалли тағзия шудааст. Эҳ Худо, зиндагии мардум аз роҳ баромад, ҳама ҷо бо касофату тааффуни ҳаромӣ пур шуд!

– Вақте ки ба хоку бумат душман сар мезанаду худаширо соҳиб мехонад ва бо қадди рост мегардад, ғайр аз ин боз чиро метавон умедвор буд? – Сухроб аз чанд нафар сарбози тозаомада, ки бо виқор қадамзанон ба «зиндон» даромада рафтанд, ҷашм нақанда ба сухани Нодир ҷавоб гуфт. – Инҳо то худро нагиранд ҳамаро мекушанд, ҳама ҷоро месӯзонанд, ҳар чӣ ба дасташон ояд ғорат мекунад. Барояшон кӣ мемираду чӣ месӯзад аҳамияте надорад. Бовар кунед, инҳо мисли ҳамон ёвҳое ҳастанд, ки ба деҳаҳои мо зада медароянд, танҳо неруманду тавонотар, мусаллаҳ, дар ин корҳо пухташуда...

– Гумон дорӣ, баргашта мераванд? Мамлакат дубора ба дасти амириҳо мегузарад?

– Худо медонад, додӣ. Ба ин сиёсатҳо ақли ман намерасад. Лекин, ҳамин ҳозир ҳам ба ихтиёрам гузored омодаам бо сурхҳо набард кунам.

– Ба танҳои ҳеч кор аз дастат намеояд! Фақат ҷони ҷавонатро қурбон мекунию бас.

– Оре, аз ин хотир дандон ба дандон монда гаштаам, ин ҷо дасткӯтаҳам. Зодгоҳам ба ман баринҳо ниёз дорад, намегузорам, ки на ёваш, на сурхаш ба деҳаам даст ёбад!

– Ин гапи дигар, ба Бухорои мо Худо худаши ёри диҳад, ақлҳои солиму одамони хушманд ба сари кор оянд. Ту рафиқонатро зудтар бигиру аз ин ҷо бадар рав, ҳоло салоҳи кор ҳамин аст. Бе он ҳам, агар лозим шавад, кишвардорон ба суроғи шумо – ҷавонон низ мераванд.

Ҳамин дам як аспароба, ки садои ғичирросии чархҳои калонаш аз дур ба гӯш мерасид, омада дар назди дарвозаи сарой таваккуф кард. Пасу пеш аз он се нафар пиёда шуданд. Марди қадкӯтоҳи аввали Ҳикмат буд. Ӯ ҷолок ба пеш гузашта чанд сикка дар қафи аробакаш гузошту ким-чӣхое гуфт, ки соҳиби ароба ду банди дарози лигомиро саҳт алвонҷ дода, аспро каме дуртар ба сояи девор бурду истод. Сипас қафо намонда аз дунболи ду ҳамроҳи худ ба сӯйи дар қадам ниҳод. Сухроб дар ҷо ноором шуд, беихтиёр гуфт:

– Додӣ, омаданд! Мо ҳам равем?

– Мебинам, лекин ба мо иҷозаи ворид шудан намедиханд, – Нодири карбосӣ дар ҷойи нишаст такон нахӯрда бо мулоимат посух дод, – ҳоло бубинем, Ҳикмат чи мегӯяд.

Яке аз ҳамраҳони Ҳикмат, ки ба пеш гузашта бо сари баланд роҳ мерафт, аз одамони саршиносе буд магар, ҳанӯз ба даромадгоҳ наздик нашуда, ба эҳтироми хоси ниғаҳбонҳо сазовор шуд. Ҳарду посбон баробар туфангҳои миладарози худро болотар бардошта аз пеш ба канори китф часпонданд ва қомати худро ҷун алиф рост карданд. Гӯё аз омадани мехмонони муътабар хабар ёфта бошанд, ҳамон лаҳза дари хурд аз дохил боз шуд. Ҳикмат низ, ҷун медонист Нодиру Сухроб дар айвон мунтазираш ҳастанд, ба сӯяшон нимнигоҳе афканду наистода аз паси ҳамраҳони худ даромада рафт.

– Ана, бубинед вая... Мо барои чӣ омадем? – ноҳинҷор забон хоида гуфт Сухроб.

Нодири карбосӣ гӯё ин ҳолатро медонист, бо ҳамон беғамӣ бепарво нишастан гирифт ва ба ҷавони бетоқат дил дод:

– Нигарон набош, Сухроб, шояд ба ёрии мо ниёз надоранд. Ҳикмат ҳеч кореро бе барнома намекунад, ҳатман хешамонро мебароранд. Шояд ҳам ҳоли вазнин дошта бошад, мо бо худ мебарем...

Кӣ дидааст, ки зиндонӣ аз сиёҳҷол бо чеҳраи кушод барояд? Оё пеш омада, ки маҳбус дар пушти панҷара гӯшт гирифта фарбеҳ шуда бошад? Магар мумкин аст як нафар асири асоратгоҳ қадди рости сари баланд нишон диҳад?... Не, чеғи хурӯс дар ҳама ҷо яксон аст: маҳз маҳбас маконест, ки инсонҳоро аз ҳама зебой маҳрум месозад; фақат ҳамин боздоштгоҳ дасту пойи одамонро аз нишоту манзили хуррамӣ кӯтоҳ мекунад; танҳо ҷунин бандихона фикру андешаҳои неку ҳаёлҳои ширинро

дар банд меафканад. Инсон гоҳе хато мекунад ба сичн¹²⁷ меуфтад, гоҳе низ лоубол ба тухмат мепечад ва дигарон ўро гирифта мекунад, вале чунин ҳам мешудааст, ки бандаи шири хомхўрда дар миёни сели исёну даргириҳо нохудоғох мубталои асорат мегардад. Худо ниғаҳ дорад аз ноамнӣ, аз хавфи душман, аз бандубастҳое, ки шўри мардумро хушк кунад!..

Вақте ки Ҳикмат ва бародархонди ӯ Сирус аз ду бари Собири ҳофиз ниғаҳ дошта, аз дарвозаи сарой ба берун по гузоштанд, аввал Сухроб ва аз пайи ӯ Нодири карбосӣ бо ҳавлу шитоб ба чониби онҳо давиданд. Бечора Собир базўр худро сари по ниғаҳ медошт, на ранг дошту на нур. Ҳамагӣ дусе рўзи зиндонӣ ўро абгору нимчон карда буд. Гирди чашмони сиёҳи дар косахона фуруфтааш зардгуна менамуд, дар чаккаю даври гўшҳояш доғҳои кабуду сурхча равшан дида мешуд. Сухроб расидан замон бо эҳтиром салом арз карда гуфт:

– Худоё шукр, ҳама дидаю кашидаҳоятон дар пушт монда бошад, хуб ҳастед ҳофиз? – ва бетокатона ба Ҳикмат рӯ оварда афзуд: – Сипосгузорам, бародар, хеле заҳмат кашидед!

Нодири карбосӣ ҳам расида омад ва бо изҳори сипос нигоҳе ба Ҳикмат афканда, кафи даст ба сари Собири ҳофиз молид, аз ранги парида ва беҳолию дармондагии ӯ ба рикқат омад. Ҳофиз ду марди ношиносро, ки бо меҳрубонӣ омода буданд барояш ёрӣ расонанд, бо чашми дил дида, бо заъф лаб чунбонд:

– Шуморо... дўстам фиристод?... Мулло Фарҳод... ба чӣ ҳол аст ӯ?

Сухроб гуфт:

– Дўстатон сиҳату саломат, ду дида ба роҳи шумост.

– Додарам Мулло Фарҳод имрӯз мисли худат қаҳрамонӣ карданӣ буд, пешашро гирифтем...

– Сухбатро дар роҳ мекунед, бародарон! – гапи Нодири карбосиро бурида овоз баланд кард Ҳикмат. – Зудтар аз ин ҷойи наҳс дур шавем, ароба мунтазири мост.

Дар ин дам Сухроб бо ишора ҳамраҳонро каме дуртар хонда, бо як ҳаракат аз пушти шонаву поҳои Собири ҳофиз дошта рўи даст бардошт ва баланд-баланд қадамзанон ба самти ароба роҳ пеш гирифт. Ҳама аз қафо омаданд. Дар бағалаш ҳофиз бо дард ба сухан даромад:

– Тамоми баданам... месўзад... додар, аз сар то по... дард дорам...

– Муҳим ин ки аз ҳабсхона раҳо шудед! Ин тараф бо моед, аз дарду ранҷ фориг мешавед!

Ҳама дар ду тарафи ароба зич канори ҳам нишастанд. Нидои «ҳайт, чу!» гуфтани аробакаш ва аз пайи он гичирроси баланди чархҳои калон ба само печид. Аспароба каме ба ду чониб чунбида, сипас лўккасанон ба суръати худ афзудан гирифт.

– Дамашон гарм, ҷаноби Ҳамдиро! Бо як илтимос ба додамон расиданд, – хушҳолона ба Ҳикмат рӯ оварда гуфт дўсти абрупахни ӯ Сирус, – дар назди раҳбари Кумитаи инқилобӣ обрӯ доштаанд, бо як даҳон гап мучаввизи¹²⁸ озодиро гирифта баромаданд.

Ҳикмат илова кард:

– Умрашон дароз бод! Ростӣ гап, ман он қадар бовар надоштам, гумон мекардам дар ин айёми бесарусомонӣ касе моро гўш намекунад.

Нодири карбосӣ ба гап ҳамроҳ шуд:

– Ману дўстам Баҳромро қарздор кардед, навқаратон шавам.

– Ин суханро нагўй, ошно, мо ихлосманди шумоем, – ба суханаш идома дод Ҳикмат, – ҳоло зудтар Собир-ҳофизро ба манзил расонед, аҳволаш бисёр вазнин, бояд истироҳат кунад, доруо даво бигирад...

Ароба то ҳамгашти пушти Кўкалдош омада истод. Ҳикмату Сирус даъвати дўстонро барои зиёфат дар хонаи Нодири карбосӣ қабул накарда ба ҳавлии худ даромада рафтанд. Сухроб тамоми роҳ аз ду шонаи Собири ҳофиз дошта меомад, саъй мекард ӯ аз лекулеки ароба камтар такон хўрад. Ҳофиз таб дошт зоҳиран, аз тану димоғаш ҳаври гармӣ мебаромад. Баданаш камокон меларзид. Худро мисли як бача ба дарун кашида, мекушид ҳарчи чафстар дар бағали Сухроб чо шавад.

Дар хонаи Нодири карбосӣ аз нисфирӯз боз деги обгўшт мечўшид. Қадбону каллаю почайи ҳилим-ҳилим пухтаро бо гўшту сабзию шалғам дар як лагани ҷудоғона гирифта, лахчайи зерӣ дегро қанда намекард. Чун Баҳроми баззозу Фарҳод омадани ёрони худро баҳона карда аз хўрдани хўрок сар тофтанд, ӯ ҳама чизро муҳайё сохта мунтазири шавҳар менишаст. Омода буд ба маҳзи омадани вай ва меҳмононаш обгўштро кашад. Дар ин миён писарашро бо Фаршед барои нону сабзичот фиристод. Дар меҳмонхона тозатарин кўрпачаҳояшро паҳн кард, барои тақя чо-чо лўлаболиштҳои гулдўзишударо гузошт, дастархони калони оҳариашро густурд. Аз қанду қурсу ҳалво ҳар чӣ дар сандуқ дошт, ба рўи дастархон баровард. Аз пазирой то ҳавлию дами дарвоза чорўб зада тамиз

¹²⁷ Сичн سجن – зиндон, боздоштгоҳ

¹²⁸ Мучаввиз مجوز – иҷознома, рухсатнома, парвона

карда монд. Ҳар қадар шом наздик мерасид, дилаш бештар гум-гум мезад. Хеле мехост корҳои кардааш ба шавҳар хуш ояд, аз меҳмондории ӯ хурсанд шавад.

Пардаи шомгоҳон Бухорои дар худ гирифтаре пушонд. Вақте ки Сухроб Собир аз ҳол рафтаре рӯи даст бардошта ба хонаи Нодири карбосӣ даровард, дигар ҳама ҷо тип-торик шуда буд. Дар як лаҳзаи кӯтоҳ пас аз тақутуқ кушода баста шудани дарби хурди дарвозаи дулинга садои хирру пуфти аспони тавилаи соҳибхона ба гӯш расид, бо дард нола кашидани ҳофизи хаста дили Сухробро сӯзонд. Ҳамин дам, мисли ин ки ба дари даромад гӯшу хуш менишастанд, Фарҳоду Баҳроми баззоз ва аз пайи онҳо Фарзому Шаҳриёр давида ба ҳавлӣ баромаданд. Аз ҳама охир қадбонуи хона фонус дар даст берун омад. Нодир садо баланд кард:

– Хавотир нақашед, бо мадади дӯстон ҳамааш нағз шуд! Иффат, ҷойи нарм дуруст кун, аҳволи ҳофиз вазнин аст, меҳобонем.

Фарҳод таҳаммулро аз даст дод, дар канори Сухроб қадамзанон гуфт:

– Аз ҳаёташ рамақе монда бошад шуд, ба худ меояд... Дӯсти азизам, маро хеле нигарон кардӣ, тарсидам, ки туро ҳам бой медиҳам... Аз шумо сипосгузорам, азизонам, ман маҷнун хидматҳои шумо ҳастам... Худоё шукр, ҳазор бор шукр...

Ҳарфи шаҳру хоби хуш

...Оби обгӯште, ки чанд соат мулоим ҷӯшида ширину хушмаза шуда буд, ба тану ҷони Собир ҳофиз марҳам шуд. Пас аз ғизои гарм Фарҳод дар канори ӯ нишаст, бо тамоми вучуд, чашмонашро нимпӯш карда, кафи дасташро ба пешонии рафикаш гузошта, ба дуохонӣ даромад: «Паноҳ ба номи Худо ва ба Худо ва аз Худо ва ба сӯи Худо ва он ҷӣ Худо бихоҳад ва ин ки ҳеч неру ва ҳаракате нест. Магар ба изни Худо ва ин ки Иброҳим дӯсти Худо ва Мусо наҷотёфтаи Худо ва Исо рӯҳи Худо ва Муҳаммад фиристодаи Худо, ки дуруди Худо бар ӯ ва оли ӯ ва бар ҳама анбиё – аз бодҳо ва дардҳо. Ба номи Худо, ба ёди Худо ва бо истимдод аз тақдироти Худо, барои Собир писари Аҳмад, иқрор ба эътиқодот надорад магар мусалмон, паноҳ мебарам ба Худо бо калимот. Томмае, ки Ҳазрати Одам алайҳиссалом Худоро бо онҳо хонд, то тавбаи ӯ пазируфта шуд, ҳамоно ӯ тавбапазири меҳрубоне аст. Эй дардҳо, бо иҷозаи Худованд ва калимоти муқаддас шуморо фироре медиҳам, ки Худое ҷуз ӯ нест. Ҳамоно ҳар кор ва офаринише барои ӯст, офарин бар Худо – Парвардигори ҷаҳониён...»¹²⁹.

Дар ҳавои садои маҳин ва илтимоҳҳои умедворона аз Парвардигор бемор ба ғанаб рафт. Ҳама хомӯшу дам дар дарун тановул карданд. Дар поён Баҳроми баззоз сухан дар миён овард:

– Гӯё аз як кӯҳи ҳавлноқ гузаштем, имшаб меҳмони дӯстам мешавему фардо субҳи зуд ба роҳ мебароем, – ва ба Фарҳод рӯ оварда гуфт: – додарам, худат як дуо барои суфра бихон, дастархонро бардоранд, поҳора дароз карда, каме доди хангомаро медиҳем.

– Омин аз бузургон, – таориф кард Фарҳод, аммо Баҳроми баззоз қатъӣ гуфт:

– Вақте ки мулло дорем, ҳама ихтиёр дар ӯст, бигӯ, додар!

Фарҳод бо камоли майл дурри сухан бо оҳанги нарм ба лаб чид:

– Илоҳо, ки ин суфра маъмур бод,

Ҳамеша пур аз неъмату нур бод.

Забони бадандешу чашми ҳасуд,

Аз ин суфраву соҳибаш дур бод!

Ҳама бо рӯҳбаландӣ даст ба омин бардоштанд. Фарзом, ки то ҳол ноҳинҷорӣ бародарашро дида харфе намезад, ғеҷида наздиктари ӯ нишаст ва нарму оҳиста пурсид:

– Чӣ кардед, додӣ? Барзуи шарикдарсатонро дидед?

– Эҳ, напурс... Ба дидан дидему... – Фарҳод каме ба сукут рафт, бо дилтангӣ ба Собир хоб нигоҳе афканда ба суханаш идома дод: – Вақте ки бо Собир ба манзили пошнақоқ расидем, дар гирди бечора ҳама хешовандонаш чамъ шуда буданд. ӯ бо ҳоли зору низор вазъи асафаваре дошт. Аз он ҷавони лӯндаи китфу бозудор нишоне наёфтем. Мисли ҷӯб қоқи қоқиштак ба назар мерасид,

¹²⁹ Тарҷумани ин матн аз сомонаи форсии <https://www.borna.news> баргирифта шудааст:

(بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ مِنَ اللَّهِ وَ إِلَى اللَّهِ وَ مَا شَاءَ اللَّهُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلَ اللَّهِ مُوسَى نَجِيُّ اللَّهِ عِيسَى رُوحَ اللَّهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ص. مِنْ الْأَرْوَاحِ وَ الْأَوْجَاعِ بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ عَزَّ أَنْتُمْ مِنَ اللَّهِ لِصَابِرِ بْنِ أَحْمَدَ لَا يَقْرُبُهُ إِلَّا كُلُّ مُسْلِمٍ وَ أُعِيدَهُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ الَّتِي سَأَلَ بِهَا أَنْتُمْ قَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ إِلَّا أَنْزَجَتْ أَيْتُهَا الْأَرْوَاحُ وَ الْأَوْجَاعُ بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَ الْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ)

кӯтоҳ-кӯтоҳ нафас мегирифт, ҳатто чашмонашро наметавонист калон боз кунад, ёрои ҳаракат надошт. Гуфтанд, ба болои чароҳату хуни бисёр талаф додан, як ҳафта-дах рӯз аст, ки чизе намехӯрад. Танҳо бо обу пиёбашӯрбо радди чӯъ мекунад. Раҳмамон омад... – Фарҳод дубора хомӯш монд. Охи бадарде кашиду бо тақозои нигоҳҳои чиддию пайгирони ҳамнишастон накли худро идома дод: – Бечора, моро дида чон даровард: чашмони нимабозаш гӯиё хандиданд; лабони парсинбастааш ба ду самт ёзиданд; ангуштони лоғари худро боло-поин чунбондан гирифт. Дар наздаш сари дузону нишаста, ҳар ду бо навбат ўро оғӯш кардем. Ҳарчанд аз баданаш бӯи туршиву хаври димоғири беморӣ меомад, дар назарамон чун кӯдаки навзоди хушнакҳат метофт, чун тифле, ки ба мувозибату ғамхорӣ муҳтоҷ аст. Ў аз гап монда буд, як шабонарӯз дар наздаш монда бо имою ишора ўро дилбардорӣ кардем, аз сараш об рехта шустушӯ додем, шалвору пероҳанҳои тозаи овардамонро ба танаш пӯшонидем. Ҳамин ки каме ба худ омаду ба чехрааш нур дамид, бо Собир ба хонаи устодамон Домулло Асвад ва ду шарикдарсамон Илҳоми ғичқакиву Навшоди калла рафтем, ба арвоҳи он гузаштагони азиз дуою фотиҳа хондем. Аммо... Эҳ-х, бо чӣ забон гӯям... Чун дубора ба манзили дӯстамон баргаштем, дигар ў дар қайди ҳаёт набуд. Хоҳару бародаронаш бо нигоҳҳои пур аз самимият ба сӯямон дида дӯхта, дуо мекарданд. Онҳо мегуфтанд, ки ба шарофати мо мушкили дӯстамон осон шудааст, гӯё ин ҳама муддат мунтазири ҳамон андак ғамхорию мувозибати мо буда. Худованд барояш биҳишти баринро раво гардонад...

Дар хонабудаҳо ба суханҳои ў гӯш дода хомӯшу мағмум менишастанд. Ба эҳтимоли зиёд ҳар кас рӯйдодҳои ахирро аз чархи ҳаёл мегузаронд. Нобасомонию ин гуна маргумирҳои нобаҳангом нештари занбӯрҳои ба қиём омадаро мемонд, ки бераҳмона пардаҳои нозуку ҳассоси пиндору андешаҳоро мехарошид. Чон додани инсон хеле осон шудааст, гӯё барги хазони нопойдорест, ки бо вазидани насими кӯтоҳе аз бун канда шуда ба фано меравад. Баҳроми баззоз шишаи сукутро шикаст:

– Дубора ба Хоча Порсо меравед? – ба Фарҳод рӯ оварда пурсид ў. – Қоре доред он чо?

– Намедонам. Як даст сарутанамон дар манзили Барзу монд, аммо аз он муҳимтар як ҳалта китоб аст, ки хешонаш ба мо супурданд.

Нодири карбосӣ ба сухан ҳамроҳ шуд:

– Мулло Фарҳод, агар ин хел аст, пагоҳ як аробаро ичора мегирам, мо – ду нафар ба хонаи шарикдарсатон меравем ва аз ҳамон ҷо рост ба Дарвозаи Самарқанд мегузарем.

– Хеле хуб, Баҳромдодӣ бо бачаҳо моро дар баромади шаҳр интизор мешаванд...

– Ман бо шумо меоям! – беихтиёр дар миёни сухан давид Сухроб. – Палла баробар шавад – се кас ба он сӯй, се кас ба ин тараф.

Ҳама мулоим хандиданд. Нодири карбосӣ бо дилгармӣ ба ҳузури меҳмонони худ изҳор кард:

– Бошад, Сухроб бо мо равад. Ҳоло биёед, азизонам, як ҳаво хӯрда дароём, Ифбат ҷой андозад. Пас аз сафари тӯлонӣ шаҳри вайронаи мо шуморо хастаю лакот кард. Хоб рафта хезем, Худо подшо, қорамонро Худаш осон мекунад.

– Ё Аллоҳ! – садо баланд кард Баҳроми баззоз ва ҳама пасу пеш ба по хеста аз хона баромаданд.

...Баҳрому Сухроб ба маҳзи сар ба болин ниҳодан бо садоҳои ками «пуф-пиф» хоб монданд. Фарҳод бошад, бори дигар ба назди Собирӣ ҳофиз гузашт, аввал набзи ўро ва сипас кафи даст ба пешониаш гузошта дамои баданашро санҷид. Чун мутмаин шуд ҳоли дӯсташ хуб аст, зеро лаб дуо хонд: «Ло илоҳа илло анта субҳонака инни кунту миназ-золимин». Баргашта ба ҷойи худ омад ва паҳлуи Фарзом дар зеро як кӯрпа ғунҷида дароз кашид. Додар оҳиста аз ў пурсид:

– Аҳволашон чӣ хел?

– Хеле ба худ омад, то пагоҳ нағз мешавад.

Дар миён хомӯшӣ нишаст. Фаршед саъй мекард чашмонашро пӯшида ба хоб равад, аммо не, ҳатто ғанаб намебурд. Чун ҳис кард бародар низ бедор аст, кунҷковиаш рӯ гирифт ва бо овози кам савол дод:

– Додӣ, Хоча Порсо кист?

Фарҳод ба паҳлуи рост гашта, бо кафи даст мӯйҳои чигилшудаи Фарзомро мулоим ба пас ҳамворкунон ба нақл даромад:

– Ту Хоча Баҳоваддини Нақшбандро шунидай, бале?

– Баҳоваддини балогардон?

– Борақаллоҳ! – хушҳол шуда аз нӯки бинии додар пучида монд Фарҳод ва дар посухи суоли ў идома дод: – Шогирди пири маъруф Саид Мир Кулол, Хочаи Бузург, ҳамон сӯфии дарвешмабу камбағале, ки зимистонҳо рӯи камишу паҳол хоб мерафту тобистон бо бӯрӣ қонеъ мешуд, як коса ошро бо шариконаш бо ҳам мездид, марди заҳматпешае, ки аз меҳнат сар намебардошт, шиори худашу ҳамтариқатонаш чунин буд: «Дил ба ёру даст ба кор»... Ба ту гӯям, Хоча Порсо ҳам муриди бовафо ва пайрави муътамади Шайх Баҳоваддин аст. Аз сӯфиёни шинохтаи бухороист, чандин

рисола дар илми тасаввуф дорад. Ханӯз дар замони зиндагии худ мадрасае бо номи худ дошт. Соли 822¹³⁰ аз дунё дармегузарад, дар маҳдудаи мадрасааш ба хок месупоранд. Мақбараи ӯро чӯби борики дарозе бо думи ғажгов¹³¹ зеб дода, аз чароғхонааш барои равшан кардани шамъҳо истифода мебардаанд. Он замон гузар бо исми Хоҷа Порсо ёд мешудааст.

– Пас, чаро ҳоло Кӯйи Деҳқон мегӯянд?

– Ин ном як-ду аср дертар зикр мешавад, вақте ки китобхонаи мадрасаи Хоҷаро мураттаб месозанд... Ба хогири бузургдошти эшон ҳамин мадраса ҳам кофист, – Фарҳод як дам хомӯш монд, яке барғаҳои хотирааш рӯгардон шуду афзуд: – Тибқи нақлҳо, дар давоми сол яке аз маросими занона, ки «Сайл» ном дорад, дар дохили мадраса доир мегаштааст. Занон сачда карда, дуо хонда, хангоми зиёрат нонҳои бо худ овардаашонро дар равшан таф меводаанд. Бо ин эътиқод, ки аз бӯйи нони тафдода рӯхи марҳумон меосояд...

– Эҳ додӣ, ба гумонам ҳар ваҷаби Бухорои мо як таърих дорад, лекин имрӯз ба ҳолаш маймунҳо механданд.

Фарҳод охи сабуке кашид, канда-канда фикрашро изҳор намуд:

– Бубин, додарҷон, мардуми мо бисёр зулмхоро дидааст: як замоне аъроби биёбонӣ бо калтаку шаллоқ ба сарамон тохтанд, чанд муддат муғулҳои чоҳилу ваҳшӣ бо камону шамшер хунрезӣ карданд, солҳое низ ёвҳои беҳонаю дар фаровон ҷабру ситам доданд, ҳар чӣ доштем ба яғмо бурданд, аммо... Имрӯз шоҳиди он ҳастем, ки озору бедодгарии сурхҳои лаъин аз ҳама гузаштааст! Аз он ситамҳо, ба ҳар ҳол, одам захмӣ шуда, чонаш дар қолаб дук-дук зада, хонаю дараш бо вучуди нимавайронӣ боқӣ мондааст, вале ин гулӯлаю бумбҳои наҳс дар роҳи худ ҳама чизу қонварро ба хок яксон карданд, сӯзонданд, гирдбоди гарду дуди беинтихоро ба осмон бароварданд. Чандин осори хунарию фарҳангиамон, ки дар тӯли асрҳои зиёд аз боду бӯронҳои бешумори тааддигарон эмин мондааст, зарфи чанд рӯз харобу валангор шуд, одамон бо тарсу таҳлукаи бепоён хонаю ҷойи худро тарк карданд, Бухорои ҳамеша серодам ба майдони тохтутози ваҳшиҳо мубаддал гардид. Ҳарчанд сарбозони амир дар камтарин муқобилат роҳи фирорро пеш гирифтаанд, халқи маҳаллӣ бо қонсаҳтӣ пархош карда, дар қанҷҳои кӯчагӣ қаҳрамонӣ нишон додаанд. Онҳо дастҷамъона аз бому тирезаҳои худ низ ба сари аскарони Фурунзе оби ҷӯш рехтаву сангу кулӯҳ андохтаанд. Фурунзеи лӯтибози номард ба танг омадани аскаронашро дида дастур медиҳад, ки ба қанҷи ҳавоӣ гузаранд. Кам не, ғам не, ёздаҳ ҳавопаймо дар осмони шаҳр ба парвоз даромада беист бумбафкани мекунанд! Айропланҳои аждаҳодам зарфи чор рӯз саду ҳуфтод бумб партофта, чандин гузари ободи Бухорои куҳанро ба хок яксон мекунанд. Мегӯянд, алангаи кӯҳи оташ аз бисту панҷ ҷойи шаҳр баланд шудааст. Пас аз он дар байни мардум суханҳои шодиомези халабонҳои¹³² сармаст даҳон ба даҳон паҳн мешавад, ки аз тарқондани масҷиду Манори калон завқ бурда гуфтаанд: «Бумб дар қафам аст, дар поин масҷидро мебинам. Ва, рост парт мекунам ба сари гунбаз... Хур-ра-а!». Ба дохияшон – Линин ҳам пайғом фиристода бо худситой арз кардаанд, ки «нисфи шаҳр ба коми оташ рафт!»... Эҳ, ту гумон мебарӣ, душман инро намехост? Не, бо вучуди ин ҳама зулму ваҳшигарӣ, аксариюн – ҳамон булшевикҳои «хайрҳо» аз амалу кирдори наҳси худ ифтихордоранд, бо садои баланд мегӯянд, ки ҷаҳони истибдодро нобуд кардаанд, иморати ҷаҳолатпарастро аз байн бурдаанд! Вале чашми ҳариси ин ҳабисон лак-лак ҷасадҳои лахтулаб, девору манору сохтмонҳои ба хок яксоншударо намебинад, лаънатиҳо парвое надоранд, ки рӯзи бухороиён сиёҳ гардида, зиндагиашон баҳам рехта, дару пила, кӯю кӯча ва ҷӯйбору рӯдхояшон хунин гаштааст. Ин фоҷиаангезони ҷаллод аз чодари ғаму кулфат пӯшидани мардуми маҳаллӣ хурсанду шод ҳастанд, бо нобуд кардани осори ниёкони мо ва суҳафу каломии дини мубин меболанду мисли улоғҳои шитабӯйида ҷуфтак мезананд...

Овози маҳини пиш-пиш нафаскашии Фарзод шунида шуд. Фарҳод кӯрпаро болотар ба сари ӯ кашида, ҳудаиш низ ба хоб рафт.

Сардоба

– Об! Об!!

– Об! Бобо ба об расидем! Бубинед, Сардоба аст он ҷо!

Ногаҳон садою нидоҳои хушнудонаи як писару духтараки аз ӯ бузургтар мусофирони дар роҳ хастаю шалпаршударо ба худ овард. Дар ин дам, ки офтоб тоза ба қадди найза болои сар омада, дашту кавири пур аз хору бедарахтро доғ мекард, ду идда роҳгузинони ба тақар-туқури аспаробаҳо

¹³⁰ Соли 822 ҳ.к. – мутобиқ бо соли 1419 м.

¹³¹ Ғажгов غرگاو – қӯтос

¹³² Халабон خلابان – он ки ҳавопайморо ҳидоят кунад: ҳавонавард

ва тақ-туқ помонии аспони худ одаткарда пинакравон аз масири Бухоро ба Кармина наздик мешуданд. Ба махзи ин ки дар пешорӯяшон, аз миёни пардаи нозуки ба эҳтизоз омадаи ҳавои гарму дим суроби созаи пасти гунбаздоре ба дида хӯрд, ду нафар навраси бетоқат худро аз ароба ба поин андохта ба он самт дартоз шуданд. Аз ин шитобу саросемагии бачаҳо мӯйсафеди қамчинбадаст, ки аробаро ҳидоят мекард, ба изтироб омада дод зад:

– Биистед, кучо меравед?! Ҳоло то Сардоба ду-се чакрим роҳ аст, гардед ба пас!

Аммо, ин амри бобо дар ҳаво монд. Набераҳои сархуш аз овозаи оби сард, ки дар миёни биёбон чой хуш карда буд, ба пушт нагашта, аз ҳамдигар сабқаткунон ба сӯи марра давиданд, то сару рӯи палосидаю лабҳои хушки қокро ба чашмаи мурод расонанд. Дар ин лаҳза сақфи гирди гунбазии Сардоба ва дарвозаю деворҳои баланди корвонсаройи он ҳар дуру чун оҳанрабо ба сӯи худ мекашиданд. Анбӯху аргамчини парандаҳо низ дар фарози он маҳдуда аз сафои обу нишоти ҳаёт дарак медод. Ҳар қадар наздиктар мерафтанд, шибху суроби одамони мутараддид¹³³ ва аспу улоғу шугурҳояшон аёнтар дида мешуд. Ин нози сахрой бо нигоҳе фишурда чехраи нозанинро мемонд, ки аз холи шуқуфта ҳусн боз мекард. Тамошои чунин як зебӣ пас аз паймудани сафари дурудароз ба дилҳо умеди зиндагӣ илқо менамуд ва нафосату латофаташ бисе руҳбахшу дилнавоз буд...

Аспаробаи дигарро аз дунболи мӯйсафед марди сиёҳчурдаи қавиҳайкале, ки бозувони бақуввати ӯ аз зери остини чома ҳам лаппида меистод ва сандуки синаи паҳне дошт, идора мекард. Муштариёни ӯ Фарҳоду Собии ҳофиз ва як чуфт зану шавҳар буданд, ки тамоми роҳ гапзанон меомаданд. Марду зан мулло будани Фарҳодро дониста, ба ӯ бо эҳтирому мулозимати хос бархӯрд мекарданд. Ҳар чӣ ба зехнашон меомад, аз ӯ мепурсиданд. Хеле хурсанду сари ҳол буданд, ки ҳамсафарашон чавони доною ҳамадоне аст. Аспаробаи онҳоро гоҳе аз қафо ва гоҳе низ пеш гузашта аз бағалу чилав се савора мушоаят менамуданд. Савораҳои ошно – Бахроми баззозу Сухроб ва Фарзони мамнуну шод, ки ин сафарро барои хеш имтиҳони нахустин дар рӯзгори ба сар бурдааш медонист, то ин ҷо хастагии роҳи тӯлониро аз Хонработ то поёни Ҷӯли Малик дар тану ҷони худ пай мебарданд. Аз дасти лик-лики беохири аспон мехостанд ҳарчи зуд пуштҳои озурдаро ба сабзаи ҳаволии корвонсарой молиш диҳанд.

Ҳамон зайле ки аробадори мӯйсафед аз қафои набераҳояш овози изтиробомез баланд карда гашти аробаашро тезтар намуд, гурӯҳи дувум низ ба суръати худ афзуд. Бо ҷодаҳои хокии сахрой бештар аз нӯздаҳ фарсахро¹³⁴ тай намуда, дар миёни дашти бекарон ба манзили обод ва ба хусус, ба чашмаи об расидан, бениҳоят рӯҳбахшу ҷонфизо буд. Ин мояи лаззату фараҳро то мағзи ҷон ҳис карда мусофирон шод шуданд ва дар ин лаҳза аспонашон ҳам гӯё ҷон гирифтанд. Дар ҳоле ки манзари рӯ ба рӯ ва йӯрғазании аспаш Бахроми баззозро ба шӯру ҳаяҷон меовард, дар канори Сухробу Фарзом лик-ликравон масрурона изҳор кард:

– Мегӯянд, ҳашт-нуҳ қарн инҷониб корвонсаройи Работи Малик нишемангоҳи корвонҳои аз роҳ расидаи Роҳи бузурги абришам аст. Ҳар кӣ ба сӯи Бухоро меояд ҳатман дар ин гӯшаи обод дами фароғат мезанад, хастагӣ мебарорад, ҳатто ним шаб-як шаб хоб рафта пасон сафарашро идома медиҳад.

– Ман ба Сардоба тан додам! – ба сухан ҳамроҳ шуд Сухроб. – Ин созаи бебаҳо манбаи ҳаёт аст. Азбаски дар зери замин дуруст кардаанд, обаш доимо сард мемонад. Ва оби сард, ба хусус, дар фаслҳои гарм роҳати ҷон аст.

– Рост мегӯӣ, додар. Ин махзани бебаҳо, ки дар дили дашт ҷо хуш кардааст, обашро аз рӯди Зарафшон мегирад. Оё медонӣ ҷӯйбори обрасони он чӣ қадар тӯл дорад? Бисту ҳашт чакрим!¹³⁵. Худаш манбаи хурде ҳам нест – бо кутри панҷоҳу ҳашт вачаб¹³⁶ ва баландии дувоздаҳ қулоч¹³⁷. Баҳору зимистон об дорад, оби мусаффо! Агар ин махзан намебуд, Худо медонад, корвонҳо ба чӣ ҳол меуфтанд.

Барои Фарзом гуфтугӯӣ ҳамраҳонаш хеле қолиб буд. Аз ду паҳлуи аспаш лингзанон саъй мекард аз онҳо қафо намонад. Ӯ дар омади гап гуфт:

– Метавонистанд як ҳавзе созанду монанд, амак. Лекин, бубинед, бо ҳавсала чӣ хел созаи диданиро бунёд кардаанд. Сақфи гунбазшакл ва девори доирашакли гирдаш бо хишти пухта як меъмории бебаҳои ёдгори ба хотир меоварад. Дар рӯ ба рӯяш низ сохтмону сутунҳои корвонсарой аз диди нозуку зебописанди устоҳо дарак медиҳад.

¹³³ Мутараддид متردد – омаду рафткунанда; раванда

¹³⁴ 19 фарсах – ҳудудан 115 км

¹³⁵ 28 чакрим – ҳудудан 30 км

¹³⁶ 58 вачаб – 12,8 м

¹³⁷ 12 қулоч – 20 м

– Оре, писарам, ин маҷмуа аз ҷумлаи ёдгориҳои беназири таърихӣ дар атрофи Кармина аст. Мардуми мо дар баробари баровардани ҳочату ниёзҳои худ ҳамчунин ба зебӣ, ба фарҳанги сохтусоз бисёр тавачҷуҳ кардаанд. Ҳоло мебинӣ, ҳатто очурчинии Сардоба бо чанд шаклу намо сурат гирифтааст. Барои обгирӣ пилапоия махсус дорад ва аз ҳамон роҳи дастрасӣ вақт ба вақт кафи махзанро аз гилу лой ва ҳар гуна таҳнишаст тоза мекунанд.

Дар ҳамин дам ногоҳ садои ҷонхароши писарона аз ҷониби Сардоба баланд шуд. Ҳамоно мусофирон ҳама ба он сӯ дида дӯхтанд. Писари пеш-пеш давидаистода ғелида рафта, дар миёни хору хок жӯлида менамуд. Духтарак аз пешпо хӯрдани ҳамроҳаш тарсида, ҷӣ кор карданашро надониста, ду даст ба зону занзанон бобояшро ба ёри садо мезад. Аввал аробаи мӯйсафед ва аз дунболи он аробаи Фарҳодиною савораҳо ба чорхез даромаданд. Фурсати зиёде нагузашта ҳама ба даври писару духтарак чамъ шуданд, ки ҳар ду каме дуртар аз Сардоба нишаста монда, ҳоли табоҳ доштанд. Писар бо дард нола мекард, як дасташ лат хӯрда буд магар, ба поин кашол ва то миёни ангуштони дасти дигараш ҷӯйҷаи хун шорида буд. Остинаш низ то болотари оринҷ хунолуд ба назар мерасид. Аз ҳама пештар Сухроб болосари бачаҳо расиду чаҳида аз асп пиёда шуд ва писараки чароҳатдидаро озод рӯйи даст бардошт. Ҳамин ки мӯйсафед низ бо аробааш наздик шуд, бо тезӣ писарро ба кафии пушт, ба рӯйи намадпорае, ки ҳамоно аробакаш густурд, хобонид.

– Ба гап гӯш намекунед, сағираҳо! – бо ҷаҳл дод зад мӯйсафед. – Аз ин бадтар шав, дардат ба даво!

Писарак саҳттар гиря кард. Аз ниҳояти зарбу харошхӯрдагӣ тамоми ҷонаш дард дошту месӯхт, ки лабонашро ғунча карда, «о-о-уу» гӯён нафаси ҷуқур ба дарун мекашид, ингос мезад. Ба ҷору ҷанҷоли мӯйсафед кордор нашуда, Сухроб беист миёнбанди латтагии худро кушод ва ба шамол додани писарак пардохт. Дар ҳамин асно Фарҳод ба имдод расид.

– Бобо, аз сарзаниш фоидае нест, ягон порчаи тоза ё дока доред? – гуфт ӯ ба мӯйсафед ва баргашта аз Сухроб хоҳиш кард: – Мешии обамон дар дасти Фарзод аст, ҳамонро биёр, бародар.

Мӯйсафед нафас ба дарун кашида, аз таҳи яктаҳаш як сарбанди сапедеро бароварда дар канор гузошт. Фарҳод почаҳои писаракро то зону ва остинҳои куртаи ҷо-ҷо порашудаашро то беҳи дастонаш бар зада монд. Ҳоли асафоваре дошт писар, тавре ки пӯсти дасташ дар чанд ҷо лахта-лахта канда шуда хунобча менамуд, ҳар ду пояш аз зарбу лат ва неши хору хас ранг ба ранг зада буд. Ба маҳзи ин ки Сухроб омад, Фарҳод поралаттаро ба зери мешӣ дошта тар кард ва бо эҳтиёт ба тоза намудани хоку хуни маҳалҳои харошидаи дасту пойи ҷабрида пардохт.

– О-о-о! Оча-ҷо-он!

– Тоқат кун, додарҷон, тоқат кун... Ҳоли ҳамаш зебо меше, амак дору мемола, – аз дард кашидани писарак абру чин карда сухан ба лаб мечид духтараки ҳамроҳаш. Мӯйсафед бошад, ханӯз аз ҷаҳл нафуромада буд. Бо вучуди ин ки дилаш ба набера месӯхт, рӯякӣ ўро хоҳиш меод:

– Ман гуфтам, пешхезӣ кун? Ба кучо медавӣ ин қадар... Якрава давош ҳамин, сӯз, лаввас зан!

Фарҳод бошад, оромӯ сархам, ба мисли табибҳои чашмикордон ба дармон кардан идома дод. Пас аз шустану зудудани олуудагиҳо, дар поёни кор аз ҷайби дарунии ҷомааш рӯмолчаи гиреҳзадаеро бароварду боз кард. Дар рӯмолча хокаи хокистарие буд, ки аз ин дурандешии Фарҳод ҳама ба шигифт омаданд. Ў дубора «бисмиллоҳ» гуфта, гарддоруро аз пушти панҷаи даст то болотари оринҷ ва ба ҷойҳои харошхӯрдаи пойи писарак пошида баромад. Як дам хомӯшӣ ҳукмрон шуд. Аз ҳама бештар чашмони духтарак, ки бо дилсӯзӣ худро меҳӯрду нороҳат буд, ҷило доданд, ба лабонаш табассум давид. Писарбача низ ором шуда, ба ӯ нигоҳи шод афканд. Фарҳод корашро ба сомон расонида, бо як фараҳи дарунӣ сар боло кард ва ба мӯйсафед гуфт:

– Хатар дар пушт монд, ҷойи нигаронӣ нест. Як дам бихобад, гарддору ҳазм шуда дасту пояш ба худ меояд.

Чашмони меҳрогини мӯйсафед ба рӯйи Фарҳод хандиданд. Аз он ки чеҳраи дудбору ҷаҳломези ӯ дар як лаҳза ҳамчун осмони дар миёни абрҳои сиёҳу сойқа монда дубора ҷило боз кард, ҳама хушҳол шуданд. Ў баргашта даҳони кӯлборашро кушод ва аз он як баста ҳалвои лавзро берун кашида, бо изҳори сипос ба Фарҳод дароз кард. Аммо Фарҳод дасти ўро ба қафо гардонда бо лутф гуфт:

– Инро бо худ биёред, дар работ ҳама бо ҷою нон меҳӯрем...

Ҳамин дам ногоҳон аз ҷониби аспаробаи Фарҳоди «тарс» садои шаллоқ шунида шуду овози доду фиғони зане, ки дар болои ароба нишаста буд, баланд шуда рафт. Ҳама якбора ба он сӯй дида дӯхтанд. Ду ҳамсафари Фарҳод – зану шавҳар ба ҷони ҳамдигар дарафтида буданд. Мард доду бедодкунон меҳост ба сару тани ҳамсараш мушт занад, зани муштипар бошад, рамида-рамида саъй мекард ба ҳар навъе шуда сарашро ба дарун кашида, дастҳояшро дар муқобили муштҳои зӯрманд

сипар кунад. Ҳамоно Фарҳод ба самти онҳо дартоз шуд. Ӯ бештар аз нимҷонию озурдагии дӯсташ Собирӣ ҳофиз нигарон буд. Ба сари қазия ки омад, мард вайро дида ором шуд, бо ғзаб арз кард:

– Ин ношуди кӯр айнакамро зери кунаш монда шикаст!

Овози баланди ӯро шунида хурду калон яке бо овоз хандиданд.

– Не, домулло, ҳудаш мондасту ман надидам, нохост шуд! – гуноҳашро тан нагирифта ҳамоно ба суҳан омад зани дармонда.

Мард дубора дод зад:

– Нафасата каш, ношуди кӯр!

Фарҳод пеш аз он ки ба онҳо ҳарфе гӯяд, ба дӯсташ чашм дӯхт. Собир шонаҳояшро ба пуштаки ароба така дода, бо лабҳанди мулоим талошу даъвои ҳамнишастонашро тамошо мекард. Фарҳод ӯро осуда дида, бо як нигоҳи чиддӣ ба мард рӯ оварда гуфт:

– Ҳоло одамҳо мешикананду айнак чӣ аст, ки ин қадар пархош мекунед?! Шукр гӯед, ки чашмонатон сари чояш аст, ба Худо! Ин чӣ бераҳмӣ? Наход барои айнак шуда ҳамсари худро шаллоқ занед, инсоф доред шумо?! Меҳру мурувват намондааст... Зан ҳам одам, амонат аст дар дасти шумо. Агар аз одами худ зулм бинад, аз дигарҳо чӣ гила?

Мард аз шасташ гашт. Нигоҳашро аз Фарҳод гурезонда, ором ба гӯшаи ароба хазид. Шикастапораҳои айнакашро, ки дар кафи даст ниғаҳ медошт, қулоч кашида ба дур андохт. Ҳамсари ӯ бо садои паст, маҳзунона гуфт:

– Домулло, нофаҳмӣ шуд, моро бубахшед. Шон ҳам намехостанд маро шаллоқ зананд...

Фарҳод аз раҳмдилӣ зан таачҷуб кард. «Ин занҳо чӣ мардуме ҳастанд, во ачаб? – дар дил андешид ӯ. – Дар сарашон чормағз ҳам шикананд, аз марди худ ҷонибдорӣ мекунанд...». Ӯ часта ба ароба баромаду дар назди Собир нишаст ва як он ба аробакаши сиёҳчурда амр дод:

– Рафтем, ба корвонсарой даро. Дар Работи Малик чою наҳор меҳӯрему баъд ба роҳ мебароем.

Аз пайи дастури Фарҳод садои ғичирросии чархҳои аспароба то гӯши ҳама расид магар, пасу пеш аробаю аспакиҳо ба сӯйи работ роҳӣ шуданд, то он чо дигар як қадам роҳ монда буд...

Ҳанӯз ба корвонсарой нарасида, ба Сардоба, ки наздик шуданд, Фарҳод як ба дӯсти хастаҷонаш Собирӣ ҳофиз ва як ба писараки ҳамсафари латхӯрда, ки тамоми роҳ пасу пеш омада буданд, нигоҳе афканду ба Фарзом рӯ оварда гуфт:

– Додарҷон, ту ягон меширо бо оби ях пур куну ба работ гузар. Наҳор меҳӯрему баъд ба роҳ мебароем.

Сухроб бетоқатона арз кард:

– Ба Сардоба намефароем?

– Корвонсарой дастшӯйӣ дорад, ҳамон чо таҳорат мегирем, – ба чойи Фарҳод посух дод Баҳроми баззоз. – Пеш аз ба роҳ баромадан бо ҳам маҳзанро зиёрат мекунему ба чогаҳҳо об мегирем.

Ҳама бо аломати тасдиқ сар ҷунбонданд, вале Сухроб ба онҳо ҳамроҳ нашуда, бо лабҳанди мулоим ва нигоҳҳои мулозиматомез ба Баҳроми баззоз рӯ оварда лигоми аспашро ба дасти ӯ дод ва аз пайи Фарзом уфтод. Ҳар ду бо суръат қадамзанон ба тарафи созаи мудаввари Сардоба роҳ пеш гирифтанд.

Ба маҳзи ин ки гурӯҳи нав ба остонаи Работи Малик наздик шуд, ду нафар хидматгори сиёҳчурда, ки маълум буд аз офтоб сӯхта сиёҳ шудаанд, давида омаданду аспҳоро соҳиб шуданд ва ҷонварҳои бетоқатро, ки бо дидани бегонаҳо пӯзаҳои худро ба осмон карда, рам хӯрда, ноором мешуданд, аз лаҷомҳояшон дошта кашолақунон ба саисхонаи самти чап бурданд. Мусофиронро дар дохили ҳаёт як чойхонадори миёнсол пешвоз гирифт. Ӯ бо тамаллуқу хушбаёнӣ аз меҳмонони худ истикбол карда, ба як гӯшаи корвонсарой роҳнамоӣ намуд. Ба рӯйи як суфаи дарозрӯя қоличаи фарсудаеро густурда буданд. Фарҳод аз зери каши дӯсташ Собир дошта меомад. Пасу пеш Баҳром, зану марди ҳамаробаи Фарҳод ва мӯйсафеду бачаҳояш низ бо мушояти чойхонадор омада ба рӯйи суфа баромаданд. Ҳама гирди ҳам нишастанд, мӯйсафед нафаси амиқ кашида даст ба дуо бардошт ва дурудароз ба маънии «расидан ба хайр» дуоҳое хонду ҳама даст ба рӯ кашиданд. Ҳамон замон писарбачае дар китф лӯнғӣ ва дар даст офтоба ҳозир шуд. Бо ишораи Фарҳод ӯ нахуст ба дасти Собирӣ ҳофиз об рехт. Паси ҳам дасту рӯ шуста, бо изҳори сипос ба обдастдор мегуфтанд: «Таҳҳарақаллоҳу мин ҷамиъа зунубика» (طهرك الله من جميع ذنوبك) ва обрез бо хушҳолӣ ҷавоб мегардонд: «Ва лака мислу золика» (و لك مثل ذلك).

Работи Малик серодам буд. Дар айвонҳои дарунӣ ва чо-чо дар саҳни васеи дохилаш одамон сарчамъ нишаста, суҳбатқунон чою ғизо меҳӯрданд. Як гурӯҳ марди чомасапед, ки ҳама ба сарҳояшон салла баста, ба даст тасбеҳ гардонда, бо карруфарри хос дар бағалдасти меҳроби корвонсарой менишастанд, бештар диққати раҳгузаронро ба худ ҷалб менамуданд. Каме дуртар аз онҳо занони фаранҷипӯше низ ғарқи хангома буданд, ки аз сарулибоси оҳориашон ба хонаводаи

сипо, яъне ба ҳамон мардони ҷомасапеди сӯфимаоб тааллуқ доштани онҳо ҳувайдо буд. Баҳроми баззо аз онҳо чашм нақанда, ба маҳзи чой овардани чойхонадор аз оринчи ӯ дошта пурсид:

– Бародар, онҳо аз кучо омадаанд, чӣ қораанд?

– Гуфтанд, аз аҳли Балханд, ба зиёрати Ҳазрати Нур мерафтаанд.

– Оҳ-ҳо! Пас, бо мо ҳамсафар мешаванд...

– Хеле борубуна доранд. Шунда ки дар шаҳри Нур қурбонӣ меодаанд, ҳатто шутур ҳалол мекардаанд.

– Худо хайрашонро диҳад, – ба гап ҳамроҳ шуд Фарҳод, – Дуо мекунем ба тӯфонҳои рӯзгори мо гирифтормашуда, сиҳату саломат ба мулки худ баргарданд.

Чойхонадор дарҳол афзуд:

– Саройбони мо ҳам ҳамин гапа гуфт, ба ҳудашон таъкид кард, ки замона хатарнок шудааст. Вале парво надоранд, «Худо ниғаҳбони мост» мегӯянд...

Ноғаҳон аз самти чап, садои доду бедоди ду нафар марди қаландармаоб ба фазо печид. Бо ин ки қасе ба онҳо қордор намешуд, аз ҳар сӯ чашмҳо ба ҳамон тараф дӯхта шуд. Бар ҳилофи давраи сӯфимаобон дар он гӯша чанд зану мард ва бачаҳо бо либоси ҷиғда-ҷиғдаи риштаю пахтааш овезон, бо мӯйҳои расида, ришҳои ғулуи номурақтаб, аксаран поҳои урёни сиёҳу захмишуда, бо нигоҳҳои ҳарисонаи умедвор гирди ҳам чамъ шуда буданд. Бачаҳояшон беист дар гирдашон давутозқунон ба ҳам дармеафтанд, бе ибто ба якдигар сухани фаҳш мегуфтанд. Аҳёнан аз мардони давра дод зада, «Ҷим, нафасата каш!», «Қис кун, шин дар қоят!», «Напар, думата ғундор!» гӯён бо дӯғу дабара сарзаниш мекарданд, вале бачаҳо бепарво буданд. Ин суханҳо барояшон одию маъмули менамуд. Вале... қанҷоли ду мард ба қиём расид. Бо ҳақоратҳои саҳт ба гиребони ҳам дарафтанд. Мардони дигар ба по хеста миёнҷигарӣ карданд, аммо бефоида. Бо як чашмпӯшӣ, дар назари ҳама ду қаландар ҳамдигарро кӯфта, ба ҳам овехта ба замин яксон шуданд. Даргирии онҳо ду саги ваҳшии аз худ рафтормемонд, ки гӯё сари «модасаге» ба тавофуқ нарасида буданд. Қорд ба устухон расиду саройдор бо ду нафар ёвари худ ба самти онҳо дартоз шуд. Бо мушкилӣ мардҳои хунгирифтормашуда аз ҳам ҷудо карданд, лекин даҳони бефаровези онҳо ором намегирифт, ҳар чи баду бери меҳонистанд, бо ҳашм ба сари ҳам фуру мерехтанд...

Бо авҷ гирифтани даргирӣ Сухроб тоқат нақарда аз ҷо хестани шуд, ки Баҳроми баззо нагузошт.

– Бигзор гӯшти якдигарро хуранд, онҳо қасдан ин қорро мекунанд.

Сухроб ба шигифт омад, аз бепарвоии ҳамраҳони бузурғоли худ тааҷҷуб кард.

– Онҳо ману ту баринҳоро ба қанги худ қашида баъд товон меситонанд, асло қордор нашав! – дар идомаи қаломаш илова кард Баҳром.

Дар ҳамин асно як он баланд шудани садои қонқонаю нолаи қанона ва дар пай доду қиреви гӯшхароше ҳамаро ба ваҳшат овард. Дигар, Сухроб қарида аз ҷо хест, аз қаси ӯ Фаршад низ бедиранг сари по шуд. Ду қани ҳамсафарашон гиребон дошта, туф-туфқунон ба аноигӯйӣ даромаданд:

– Э вой, ин қи шӯру бадбахтист!

– Худоё, ба ин мардум қи шудааст, ҳама банги девона хӯрдаанд магар?

Ҳарчанде ки бисёриҳо дар саҳну айвонҳои қорвоқсароӣ аз ҷо нақунбида, ба ин ҳама доду бедод бепарво ҷою нон меҳӯрданд, Сухробино бе таҳаммул ба сӯйи дарби даромад давиданд. Дар пешорӯйӣ работ қаҳор савора ба қони ҳам дарафтида асптозӣ мекарданд. Қарс-қурс садои қамқинзани онҳо ба бару дӯши ҳамдигар ҳамроҳ бо доду бедодашон ба осмон паҳш мешуд. Манзараи ваҳшатзо он буд, ки як аспакӣ дар миёни онҳо монда, тану тӯши духтароро маҳкам ба қоши зин зич қарда, дошта меистод. Духтари бечора, ки бе сербанду рӯбанд монда, бо мӯйҳои ба қор сӯ титу қарешон барраи ба қанғоли уқоб афтидаоро мемонд, ҳам даст мезаду ҳам по, бо овози дардолуд аз Худо имдод меҳост. Савораҳои атроф ба қафалу паҳлуи аспони худ кӯфта-кӯфта саъӣ мекарданд ба марди васат наздик шавад. Вале ӯ бо сари ҳам, бо қарчи неруе дошт, духтарро зери зону ниғаҳ дошта, бо як даст аспашро тозиёнақанон ба қирор водор қардани мешуд. Қи манзарае! Давутоз ва ар-ури савораҳо бузқашии мардони хузарбро ба хотир меовард. Қар яке саъӣ мекард тану қалла ба миёни тӯда қанаду лоқани сари зинро ба даст дарорад...

Сухроб ба ҳашм омад. Беш аз ҳама бо дидани қеҳраи ваҳшатзои духтари ақира ранг бохту бо шӯри қавонмардӣ таҳаммулро аз даст дод ва бо тамоми неру ба сӯйи савораҳо тохт. Қамин ки нахустин асптозе аз рӯ ба рӯяш пайдо шуд, бо тамоми неру тоб хӯрду бо пушти соқи по қарбаи саҳте ба сари қани аспи ӯ фуқовард. Савораи ноғаҳон ба сари зин бебун шударо аз нӯқи қамқинаш дошта, бо як қашиши саҳт аз асп даровард. Лағади обдоре ба буни қардани ӯ заду тозиёнақашро ба дастии худ гирифт. Қамин дам савораи дуқом ба самти қариби ноғаҳонӣ ҳамлавар шуд. Аммо, бо як чашмпӯшӣ нафаҳмида монд, ки бар сари панҷаҳои бақуввате дар фарози сарҳо муаллақ мезанад. Қуссаи қун

коҳ сабуқшудааш аз арши зин канда шуда, ду бор бевазну беҳуд даврзанон ба замин яксон шуд. Сухроб ду кафи даст, мисли ин ки гарду хоки панҷаҳояшро меафшонд, ба ҳам заду дубора ҳолати исто ба худ гирифт. Дар ҳоле ки тамоми мушакҳои баданаш таранг шуда, бозувони дамидааш аз рӯи остини тунук чунбида меистоданд, ғазаболуд ба тарафи савораи сеюм дида дӯхт. Марди ноошно бо нигоҳҳои ҳайратзо корзорро тамошо мекард. Ӯ низ ноогоҳ аз ғафлати ҳамтоёнаш, гӯё ки ба тавони аспи хеш бовар мекард, мустақим ба болои Сухроб асп давонд. Дар ҳоле ки аз ҳучуми ӯ одамони ба сахнаи тамошо баромада дам дар дарун истода, оқибати наҳсеро бар сари Сухроб мунтазир буданд, ҳодисаи шигифтангезе ҳамаро лол кард: Сухроб баробари наздик шудани аспу саворааш барқосо чап дода тоб хӯрду бо мушти гиреҳкардаи худ чунон зарбаи муҳликоваре ба сустиаҳи асп зад, ки ҳар ду – аввал асп, аз пайи он аспакӣ сарозер ба замин афтида, бо вазни худ то хеле ҷо гелида рафтанд. Ин ҳарбу зарб издиҳомии росту шахшударо ба по ҳезонд, гӯё ҳама ба зери бағал теғ хӯрда буданд, як он дасту сару гардан ба осмон бардошта, шӯру шааф роҳ андохтанд. Ҳаёҳуи шодиомез ба фалак печид.

Лаҳзае гузашту бо ҳаракати Сухроб хомӯшӣ ба миён омад. Ӯ оҳиста қадамзанон ба савораи чаҳорум, ки аз таҳдиди рақибон осуда шуда, духтари леҳшударо каме ба пеш кашида қомати худро рост мекард, наздик шуд. Савора дастҳои дарозкардаи Сухробро дида, беихтиёр духтарро раҳо кард. Худаш низ бо беҳолӣ зину рикобу узангуҳоро пармосида, аз асп фурумад. Ҳамин ки саройдор дид Сухроб духтарро рӯи ду даст дошта, ба тарафи работ меояд, ҳамано одамони чамъшударо ба ду самт таладеҳон барои ӯ роҳ кушод ва пешопеш аз дарби вурӯдӣ гузашта ба хонаи пазирой даромад. Саройдор роҳравон бо садои баланд амр медод:

– Толиб, табибро ҷеғ зан! Рӯзибой об гарм кун! Навшод, зуд биё ба ин бародар ёрӣ деҳ!

То замоне, ки Сухроб духтари маҷақшудаи беҳушро ба хона дароварда ба рӯи бистар хобонида баромад, аз се марди хунхор на ном буду на нишон. Онҳо бо дидани издиҳомии ба шӯр омада бе пӯшт-пӯшт савори асп шуда, ба сӯйи Кармина фирор карда буданд. Аз Сухроб марди чаҳоруми мазлум пешвоз гирифт. Ӯ баробари дидани халоскори худ дар пеши пояш зону зад ва ашкрезон ба ӯ изҳори сипосу қадрдонӣ намуд. Сухроб аз канораи шонаҳои ӯ дошта ба хестан водор намуд ва пурсид:

– Чӣ хабар? Чаро номардон ба ҷонат дарафтанд?

– Хостанд маҳбубаамро аз ман кашида гиранд. Амакбачааш ду рафиқи худро ба ёрӣ хоста аз пайи мо афтанд. Гурехта то ин ҷо расидем, дигар мадорам намонд...

– Ишқ гӯй! – ба завқ омад Сухроб. – Даро, маҳбубаатро соҳиб шав.

Мардум аз ҳам парешон шуда ба ҷойҳои қаблии худ баргаштанд. Гурӯҳи сӯфимаоби назди меҳроб аз ҷо начунбида, ғарқи хангомаю ғизохӯрӣ ба дунёи атроф сари мӯе тавачҷух намекарданд. Дастаи қаландармаоб ба назар намерасид, онҳо чи карданду ба кучо рафтанд, барои Сухроб номаълум буд. Ӯ дасту рӯ шуста ба чамъи худ пайваст. Ҳамаро шоду хуррам дид, суханҳои меҳромези ҳар яке тасаллибахшу умедовар буд. Аммо ҳамин ки дар гирди суфра нишасту ду-се пиёла ҷойи дарозкардаи Фаршедро хӯрд, дар тамоми ҷисму ҷонаш дарди мулоими ҷонгиреро ҳис кард. Беихтиёр бо ранҷ дастҳояшро ба ду самт ёзонда, танашро рост кард ва нафаси амиқ кашид. Фарҳод гуфт:

– Аспро зада чаппа кардан кори сахл нест. Худоро шуқр кун, ки ягон ҷоят нашикаст, лекин чанд муддат дард мекашӣ, сабр кун.

– Эҳ, Сухроб, Сухроб! – илова кард Собирӣ ҳофиз бо овози гирифта. – Барои наҷот додани мазлуме ҷонатро дарег намедорӣ, офарин бар падарат!

Баҳроми баззоз гӯё ҳанӯз карахт буд.

– Маро лол кардӣ, Сухробҷон! Худатро эҳтиёт кун, – мухтасар гуфт ӯ. Ҳама аз нав ба тановул пардохтанд...

5. АРҶСӢ

Ҳезумаки

– Апа, меоянд! Гала-гала меоянд!! – бо шӯру валвала худашро ба дару девор зада омадани Шумшук Маҳтобу Наимаро, ки дар сари оташдон деги кашкро бод мекашиданд, як қад парронд. Маҳтоб ба гиребонаш туф-туфкунон садо баланд кард:

– Э, сағир, тарсондӣ! Ҳезумакиҳо меоянд?

– Кам не, як рама! Да ин ҳавлиятон намеғунчан, гапам рос, бовар кунед!

– Наход ки?! Фарнур гуфта буд ҳафт-ҳашт хар меорем...

– Эҳ, хоб мебинӣ хола, худам ба чимҳом дидам, як галаанд!
– Хуб, воҳима накун Шумшук, шуда бошанд, даҳ кас ё давоздаҳ кас...
– Ё тавба, ё тавба! Ё ин одамон кару гунганд ё зувони ман тутила шудааст, – Шумшук беибо то назди модару духтар омаду чанг зада аз дасти Маҳтоб калбези пури кашкашро гирифт ва ба қафо гашта фўрт-фўрт хўроки доғи нимапухтро дам кашид.

Маҳтоб ба ин гуна рафторҳои марди нимчахаёл одат карда буд. Аз ӯ нороҳат нашуда, бо нимханди турш афзуд:

– Лекин ту ҳам гапа кашол додӣ, ба ҳезум рафтаҳо чанд касанд?

Шумшук тағи кашкро фўрт кашида, бо зарб калбезро ба дасти Маҳтоби ҳайратзада қапонд ва двр ҳоле ки лабу лунчаш сап-сафед олудаи оби кашк шуда буд, бари яктаҳи дарози чо-чо даридано дарбеҳдорашро дошта бодзанон ба самти кўча шитофт ва ҳамон гапашро сари забон такрор кард:

– Як рамаанд, гала-гала меоянд...

– Ин сағир беҳуда гап намезанад, аз афташ ҳезумакиҳо бисёранд, бояд хубтар тайёри бинем, – ба Наима рӯ оварда бо андеша изҳор намуд Маҳтоб. – Ту зуд раву тағои Равшаната чеғ зан, духтарам, сарубарги омадурафтро саришта кунад, имрӯз меҳмон зиёд дорем. Гуфта буд сахарӣ меоям, офтоб баромаду ханӯз даракаш не.

Наима «хуб шудааст» гӯён пешдоманашро кушода акнун ба роҳ афтидани шуд, ки аз берун садои Равшан ва ҳамроҳи ӯ Носирбоқӣ – бародари Нурбоқӣ ба гӯш расид. Онҳо низ бо шитоб меоманд, равшан ба назар мерасид, ки бо корҳои тадорук банд ҳастанд. Маҳтоб ҳар дуру дида чон гирифт:

– Кучой, додар, ҳаял кардӣ, дар дунё чӣ гап? Шумшук ин чо буд, воҳима карда рафт, – бетоқатона гуфт ӯ.

Равшан ҷавоб дод:

– «Гала, гала»-аша ман ҳам шунидам, рост мегӯяд. Ин сахарӣ ҳама ҷавонҳои деҳа ба Фарнур ҳамроҳ шудаанд. Аз рӯйи мўлҷар, як сӣ ҳаракӣ ҳастанд.

– Во аҷаб?!

– Оре, ба маҳзи ин ки шунидаанд, ҳезумакӣ барои Фарҳод аст, ҳама ба гузари Бору рафтанд, – ба сухан пайваст Носирбоқӣ. – лекин ҷойи хавотир нест, мо ҳам омодагӣ дидем.

Равшан илова кард:

– Ин хабарро фаҳмидаму ба хонаи амаки Нурбоқӣ шитофтам. Молашонро ҳалол кардем.

– Кашк чӣ мешавад?

– Дигар ба он чо кашк намебарем, шўрбо дар дег карданд. Фарнур медонад, нисфи ҳезумро ба ин чо меоваранд. Додиям дар кучоянд?

– Аз сари дукашон омада бо Фаршед ба обумева рафтанд, ҳамин замон меоянд, – ором шуда гуфт Маҳтоб, – ба хонаи қудоён гузаштани буданд.

– Ҳамааш нағз мешавад, апа, парво накун!

Носирбоқӣ дар тақвияти сухани дўсташ афзуд:

– Дар тарафи мо ҳама хешон чамъ шудаанд, омодагӣ зўр, баромади офтоб ганда не. Худо хоҳад, се рӯзи дигар арӯсии чоночоне барпо мекунем.

Маҳтоб бо хушҳолӣ даст ба рӯ кашида гуфт:

– Илоҳо, гуфтаат шавад, додарҷон, имрӯз-пагоҳ додаронат ҳам аз сафар мерасидаанд...

Дар ин дам садою ҳаёҳуи гӯшгири ҳезумкашон дараҳои Фечаку Фориконҳоро ба сар мебардошт. Ҷавонон аз кори дастҷамъию гирди ҳам рехтани худ ба илҳом омада, ҳар яке аз қафои харони бор ба пушт ҳезумҳоро доштаравон, гоҳе «хии», гоҳе «ишш»-гӯён, ба ҳамдигар ҳазлу шўхикунон, тамоми мурғону чонварону кўхиро ба ғирев оварда буданд. Ду қофила гӯшдароз доманаю ҷарҳои кўхиро паси сар гузошта, аз зери дарахтону буттазори ду нова ба мисли ду рӯди қачу қилеб ба берун заҳида, дар сарғаҳ ба ҳам омехтанд ва чун корвоне бо шўру шавқи бештар ба самти деҳа сарозер шуданд.

Пеш-пеш корвони харҳо Фарнур мерафт. Ӯ аҳёнан аз роҳи борики пурпечутоб ба канор баромада, ба ҳамраҳони худ амру дастурҳо меод, соҳиби ҳар хареро, ки бораш қач буду базўр роҳ мегашт, барои дуруст кардани ҳезумҳо фаро мехонд. Вале, бо вучуди ҳама саъю талош чанд хар аз дасти қачии бор дар сари нишебоҳ ба чорўбу харсангҳо бархўрда чаппа шуданд. Баъзе харон низ ба вазнинии бор ва лингу халачўбзаниҳо тоб наоварда сари чо нишаста мемонданд. Ин ҳама ташвиш танҳо пас аз ба роҳи ҳамвортар баромадан қоҳиш ёфт. Бо ин ҳол, охири хари қофила, аз он ки соҳибаш наметавонист вайро саришта кунад, ҳеч ба мизон намеомад, бори ҳезум ё ба чап ё ба рост мелағжиду ҳар ду сари чо истода мемонданд. Фарнур ба ёрӣ шитофт ва писари сангтарош Ҳабибро, ки аз паси марқаб арақшору аз ғояти асабоният суп-сурх шуда буд, дида гуфт:

– Парво накун, ҳоло ресмони боратро маҳкам кашем ҳамааш дуруст мешавад.
– Кош ҳамин ҳезумро ба пушти худам мебасти, аз ин улоғи билъат¹³⁸ дида бехтар то хона мебурдам, – аз он ки росткуниҳои бор ӯро бениҳоят азият дода буд, бо захр гуфт ӯ.

Фарнур аз чаҳли рафикаш ба завқ омада илова кард:

– Ту, ки фақат ба тарошқорию додоят ёрӣ додай, аз кучо донӣ бори қач ба манзил намерасад?

– Оре, ҳоло фаҳмидам, ки барои чӣ домолло ин мақолро пайваста такрор мекард, – аз ҳарфи Фарнур қувват гирифта ба суҳанаш идома дод Ҳабиб. – Бубин, чӣ қадар ташбеҳи бачоё сохтааст халқи мо: ҳамеша бояд рост гӯему рафтори дуруст кунем, то ба мақсад бирасем, вагарна бечора мешавем.

– Ҳақ асту рост! – Фарнур ресмонҳои бори харро кушод, ҳезумҳои пасу пешшударо дубора бо тартиб дарҷид ва аз нав борубанд карда дар ниҳоят гуфт: – Ана ин гапи дигар, акнун харат то Ирок ҳам гӯӣ, ликкас зада меравад! – ва як халачӯби обдор ба сағрии гӯшдароз фурувард.

Дар сарғаҳи гузари Даридуруд қофилаи харони боркаш бо амри Фарнур ду даста шуданд: яке аз самти чап ба сӯи гузари Сафолако ба манзили Нурбоқӣ ва дигаре аз самти рост ба тарафи хонаи Шокирусто раҳсипор шуданд. Шумшук низ аллақай ба пешвози онҳо баромада, дар роҳи даромад ба деҳа бетоқатона мунтазир меистод. Ин марди дарвешнамо бо ақли норасои худ саҳт алоқаманди чунин ҳашарҳои деҳа буд. На рӯз оромӣ дошту на шаб хоби дурустхисобӣ мерафт. Ҳамеша мехост аз дасти дигарон ду-се сикка гирад, нон хӯрад. Гадоӣ намекард, аммо ҳар киро меканд, чунон дастҳову тани ӯро молида эркагӣ мекард, ки кас беихтиёр ҳарчи дошт рӯи қафаш мегузошт. Ҳеч як ҳодисаю чамъомади деҳа аз чашми ӯ дур наменонд. Ҳоло низ баробари дидани аввалин хари ҳезумкаш шодону дастафшон ба истикболи ҷавонон баромад. Ҳамин ки дид Фарнур бо дастаи яқум ба самти рост печид, вай сару китфони худро алвонҷдеҳон, бо ишораи ин ки ӯ ба дастаи самти чап сару сарвар мешавад, пешопеши қофила ба роҳ даромад.

Манзилу ҳавлиҳои духтардор – Нурбоқиро то сари кӯча об зада тоза рӯфта буданд. Дар он ҷо даробарои одамон зиёд менамуд. Ба хусус, гуфтугузори занон, чунбучӯли духтарони хонаводаю хешони онҳо бисёр ба назар мерасид. Маълум буд, ки оилаи духтардор бо тамоми вучуд омодагиашонро ба арӯсии нигини хонадони худ – Холпарӣ, ки қарор аст бахшидаи Мулло Фарҳод шавад, оғоз кардаанд. Имрӯз дар манзилашон маърақаҳои оши ҳезумақӣ ва дарзбурон доир мегардид. Аз як сӯ мардон маводи лозимаи чашни арӯсиро ва аз ҷониби дигар занон кӯрпаю болину либосҳои арӯсро омода мекарданд. Ин маросим бидуни дастчамъӣ қобили иҷро нест. Аз ин хотир, ду хонаи дарунӣ аз зан пур шуда, сару садоҳояшон то хеле ҷо доман паҳн мекард. Баробари ҳангомаю ҳазлу шӯҳиҳои беохир, даст ба дасти онҳо намерасид: яке кӯрпаю болин таҳи пахта мекард¹³⁹, дигаре онҳоро қатор мерафт¹⁴⁰, савумӣ лаблӯлок мезад, чаҳорумӣ порчаи пероҳан мебуриду панҷумӣ онро медӯхт... Бо тамошои бонувон манзарае дили ҳар бинандаро ба ҳаз меовард: ҳам даҳонашон меҷунбиду ҳам дастонашон!

Дар дили саргармии корҳо, вақте ки ҳар кас даргири шуғли худ буд, ногоҳ садои шӯру қиёми духтаракони дами ҳавлӣ дар гӯшҳо мум рехт:

– Ана, додиён меоянд, ҳезум меоранд!

– Ҳезумақиҳо омаданд!

– Бинед, як корвони хар ҳезум меояд! – аз паси духтарони ғалаён бардошта тамоми писаракони ҳамсинну соли онҳо низ бо доду фиғони гӯшгир ҳамчун арғамчини турнаҳо саф каша ба ҷониби кӯча давиданд. Онҳоро дида, аз як ҷақрим раҳ Шумшук низ пеш-пешӣ ҳезумақиҳо ба рақсу бозӣ даромад. Ӯ чунон дасту позанон хурсандӣ мекард, ки ҳамшавию даврзаниҳои берабташро дида ҳар кас ба ҳаёл мерафт девона шудааст.

Аз пайи шӯру шавқи бачаҳо як даста зану духтар аз хонаи миёнаи соҳибҷашн бо хурӯш ба ҳавлӣ баромаданд. Гӯянда Сабзигули доирабадаст пеш-пеш қадам гузошта, китфу бозувони худро чунбонда-чунбонда бо маҳорати хос ба дафзани даромад ва бо сози худ, оҳанги доираро ҷӯр карда, мисли ин ки аз забони домодшаванда мехонад, ба сурудан пардохт:

*Аз лаби сойи дара ҳезуми хушк овардам,
Бо дили хунгаштаю ҳалқуми хушк овардам.*

¹³⁸ **Билъат** بِلْآت – лаҳҷ. нотавон, камчуръат

¹³⁹ **Таҳи пахта кардан** ته پخته کردن – аз марҳилаҳои кӯрпадӯзӣ: чилди кӯрпаю болинҳоро бо пахта пур кардан

¹⁴⁰ **Қатор рафтан** قطار رفتن – аз марҳилаҳои кӯрпадӯзӣ: пас аз гузоштани пахта дар радҳои мувозӣ дӯхтани кӯрпа аз рӯи чилд

*Апаҷон, холӣ кунед тандеру¹⁴¹ зери дегро,
Хоричебу мишаву¹⁴² бодоми хушк овардам.*

Ҳама ба ӯ ҳамовоз шуданд:

*Ҳезум омад, ёр, ёр,
Ба хонаи соҳибёр,
Ёр, ёр, ёроне!*

Гӯянда Сабзигул боз яккахонӣ кард:

*Як ҷаҳон симу зару марҷони сандуқ бар шумо.
Аз забони ин гулом изҳори қуллуқ бар шумо.
Кош, ман бо худ барам як пора ҷон аз ҷонатон,
Ҳар чӣ дорам, медиҳам, ҷонам тасаддуқ бар шумо!*

Ҳамраҳон ҳамовоз шуданд:

*Ҳезум омад, ёр, ёр,
Ба хонаи соҳибёр,
Ёр, ёр, ёроне!*

Сурудхонӣ то расида омадани ҷавонҳои ҳезумкаш идома ёфт. Пеш-пеши онҳо Шумшуки аз худ рафта шоду хурсанд, дар худ нағунчида, бо ғуруру сарафрозӣ ва қилиққунон рақс мекард, дар ҳавлӣ як гурӯҳ духтар рақскунон ўро ба доираи худ гирифтанд, аз пасу пеш садои кафқубии чамъомадаҳо канда намешуд. Ба маҳзи вориди ҳавлӣ шудан чанд нафар мард тозон баромада, харҳои ҳезумро ба самти ҳезумхонаи Нурбоқӣ бурданд. Ҷавонҳои аз кӯҳ расида бошанд, паси ҳам дасту рӯ шуста, бо хидояти хидматгузoron ба хонаи пазирой даромаданд. Барои онҳо дастархони хоси зиёфат густурда шуда буд. Аз нону қанду қурс гирифта то анвои мухталифи меваҳои боғӣ суфраи пазироиро оро меод. Ба ҳезумкашон аввал чойи гарму набот ва дар идома обгӯшт доданд. Дар ин миён Шумшук низ дар пойгаҳ нишаста, диққати ҳамаро ба худ ҷалб намуда, гӯё мизбон ҳудаш бошад, бо имою ишораҳои фаровон ва суханҳои таваққули бачаҳоро ба хӯрдану тановули нуқлу навои дастархон муроот мекард.

Дар поёни зиёфат, пас аз он ки косаҳои холиро чамъ карда бароварданд, бародари дувуми соҳибҷашн Сафобокӣ ба назди ҷавонони ҳезумкаш даромад. Ҳама хостанд ба эҳтиромаш аз ҷо хезанд, аммо ӯ бо ишораи даст ба ин имкон надода гуфт:

– Нороҳат набошед, азизонам! – Сафобокӣ низ дар пойгаҳ канори Шумшуки ҳамеша хандон чой хуш карда афзуд: – Ҳамаатон хуш омадед, дардро набинед, бачаҳо! Кори савоби шуморо Худо арҷ кунад, садоқати дӯстиву бародарӣ ин аст, ки дар лаҳзаҳои вазнин дасти ҳамдигарро мегирем. Боракаллоҳ ба шумо!

Ҳамин дам ҷавоне дар даст бастае бардошта вориди хона шуд ва ба паҳлуи Сафобокӣ омада нишаст.

– Ду-се рӯзи дигар арӯсии дӯстатон Фарҳоду духтари мо Холпарӣ баргузор мешавад, – ба суханаш идома дод Сафобокӣ ва аз «иншоаллоҳ», «Худо хоҳад» гӯён ҳамовозӣ кардани ҳамнишастон руҳ гирифта гуфт: – Ҳоло, аз пеши хамир – фатир, дастовезҳои тӯйи арӯсиро ба шумо тақдим мекунем, ба ҳамаатон чунин рӯзҳои босаодат муяссар гардад, саломат бошед!

Чун ҳар як ҷавон аз ин илтифоти соҳибҷашнҳо изҳори сипос менамуд, ҷавони тозаомада бастаи дасташро кушоду аз он рӯмолчаҳои кашидадӯзишударо, ки нишона аз хунарҳои дасти арӯсшаванда буд, ба каф гирифт ва аз самти рост яктой ба ҷавонҳо дода баромад. Ҳар кас бахши худ – рӯмолчаро гирифта бо эҳтиром мебӯсид, ба ҷашм мемолиду бо меҳр дар ҷайб мегузошт. Аз рӯмолчаҳо як дона ба Шумшук низ насиб гардид. Ӯ бо дарёфти ҳада беихтиёр аз ҷо ҷаҳида хест ва дастҳояшро боло бардошта бо завқ дар гирди як по давр зад. Хурсандии ўро дида ҳама бо шавқ хандиданд.

Пас аз лутфу таорифу шодмонихо Сафобокӣ даст ба дуо бардошт:

¹⁴¹ **Тандер** تاندير – лаҳҷ. танӯр

¹⁴² **Миша** ميشه – лаҳҷ. номи дарахти кӯҳӣ

– Умедворам, ки Худованд ин ду завчи ҷавонро мазиди тавфик иноят фармояд, бо меҳру вафову сафову самимият онҳоро то охири умр бирасонад, дар дунёву охират ҳамсари ҳамдигар бошанд то дар бихишти барин. Ва ниҳоятан, авлоди солиму солеҳу муслеҳу муфриду донишманду муфид барои худашон ва хонаводаву ҷамъи ҷомеаи инсониву уммати исломӣ ироа ва ҳада бидиҳанд. Илоҳо, барои ҳар як ҷавони дар ин ҷо нишаста, ки заҳмат кашида хидмати дӯсти худро ба ҷо овардаанд, ба касбу кор, ба умру нон, ба молу мулкашон файзу баракат ато намуда, ба меҳру муҳаббати ҳамдигар сазовор гардонад. Омин, бираҳматика ё арҳамар-роҳимин!

Пас аз даст ба омин бардоштан ҳама бо ҳам аз ҷо хеста, хушҳолу масрур аз хона бадар рафтанд. Бо ин ки дар назди дӯсту бародари арҷманди худ – Фарҳод рӯсурх буданд, аз зиёфат ва ҳаҷия хоксоронаи соҳибҷашн фараҳманд гашта, ба самти дарвоза роҳӣ шуданд. Дар ин лаҳза Шухрати болобаланду бозудор, ки дар миёни ҳамтоёнаш бо исми мустаори «баҳодур» ном бароварда буд ва дар ин ҳезумкашӣ канори Фарнур ба ҷавонон сарварӣ мекард, ба Сафобоқӣ рӯ оварда изҳор намуд:

– Аз шумо як ишора, аз мо ба сар давидан, амак. Тӯй акнун сар мешавад, ҳар гоҳ хизмате лозим шуд бароямон фармоед. Мо навқару мухлиси дӯсти муллоямон ҳастем!

– Саломат бошед, писаронам, агар зарурат пеш омад, ҳатман хабар мекунем. Худо ёратон бод!

– Хайр!

Дар хонаи дигар бошад, хою ҳангомаи занон ҳанӯз идома дошт. Аз даробаро ва шинухези онҳо аён буд, ки тоза ба авчи кор расидаанд. Барои ёрӣ додан ба дӯхту дӯзи онҳо боз чанд нафар зани деҳа омада ҳамроҳ шуданд. Ба назар мерасид, ки ҳама бо дили гарм барои омода кардани ҷиҳези духтар камар бастаанд. Маъмулан, ин гуна ҳашарҳои занон тамоми шаб, ҳатто то дамидани субҳ идома меёфт...

Тӯйбарон

Субҳи дигар аз рӯзҳои босаодат чеҳра боз кард. Ҳарчанд офтоб тоза аз паноҳгоҳи шабонаи худ берун омада лаб-лаби доманакӯҳҳои Сафеду Сиёҳ ба аҳли Бору чашмакӣ мезад, ҳавлии Шокирусто аллақай пур аз одам шуда буд. Равуо, доду гирифт, тараддуди мизбонону меҳмонон ба дараҷае зиёд менамуд, ки агар аз фосилаи парвози мургон нигоҳ кунӣ, гумон мебарӣ дар ин манзил мӯрҷаҳо хона кардаанд. Аз бозию даводави бачаҳо гирифта то нонпазии занону таҳияи обгушти зиёде бо ҳиммати Ҳосилошпази маъруф ва шогирдонаш, аз баргузории маъракаи калоне гувоҳӣ меод. Ба ду хонаи андаруни Шокирусто низ даробарои хидматкoron канда намешуд. Дӯстону ошноёни соҳибхона аллақай аз роҳҳои дур – ин тараф аз Авлиёву Қизилработу Нур, он тараф аз Синдоб, Моҳигарм, Хумгузар, Пойгач ва деҳаҳои пушти кӯҳ расида омада буданд ва ҳоло дар гирди дастархони тӯёна доди ҳангомаро меоданд. Аз дер вақт сокинони Бору ин гуна нишастии бошукӯҳ надоштанд, дар давуғеч ва дидаҳои нурбори онҳо пазмонии шадиде ҳис мешуд. Ба мисли ҳашарҳои дастҷамъӣ аз хурд то калон – ҳар кас саъй мекард дар пазироии меҳмонон сахм гузорад, дар канори соҳибхонаҳо ба гирумони тӯйи арӯсӣ ёрӣ диҳад.

Дар ин миён, бар хилофи хушҳолию беғамии ҷамъомадагон, қадбонуи хона Маҳтоб нороҳат менамуд, гӯё дилаш ба ҳавл меомад. Ӯ наистода худро ба ҳар кори пешомада мезад, меҳост ғамгиниашро бо шуғле талофӣ кунад. Бо ҳаяҷону дилвопасӣ гоҳ ба ҳамраҳонаш, гоҳе зери лаб дардашро ба берун мерехт: «Эҳ, Худочон, кош зудтар расида меомад. Хеле ҳаял кард, писарам, дар кучо дармонда бошад-а?...». Дугонаш Бибисоро аз дирӯз боз дар канори ӯ буд ва ин изтиробу нигарониашро дида, як лаҳза ҳам ӯро танҳо намегузошт. Ба ӯ дил доданӣ шуда гуфт:

– Нигоҳ кун, гуфтанд ба Нурамон омадаанд, ҳеч ҷойи хавотир нест. Аздусар шаб ба роҳ баромадагистанд, ҳамин замон расида меоянд.

– Дарунам месӯзад, дугонаҷон, вақти тӯйбарӣ шуду ҳанӯз ҳам сару думашон маълум нест. Бин, хонаҳои ҳамсояҳо ҳам пури миҳмон... – Маҳтоб як ташт пур аз чурғоти хобондашро аз ошхона бароварда бар рӯйи санги паҳни гӯшаи айвон гузошт ва ба духтараш Наима, ки нонҳои аз танӯр кандаи дағечаш Гуландомро дар дастархони калоне ҷамъ мекард, рӯ оварда амр дод: – Қатик¹⁴³ аз ёдатон набарояд, баъди шӯрбо нимқосагӣ кашида ба меҳмонон расонед!

– Оре, ҳатман тақсим мекунанд, – ба ҷойи Наима ҷавоб дод Бибисоро, – ту бисёр овора нашав, биё як дам шин, дам гир.

– Э, бибӣ, ин қадар кор пеши по асту ман дам гирам? То омадани бачаҳо ҳамаша тинҷ кунем, баъд саросема намешавем. Лекин аз онҳо дарак...

¹⁴³ Қатик – чурғот, мост

Маҳтоб гапи даҳонашро то охир нагуфта, ногоҳ садои баланди Шокирусто аз дами остонаи меҳмонхона баланд шуд:

– Аспа рост кунед! – меҳмону мизбонҳо, хурду калон як лаҳза сари ҷо хомӯш шуданд, усто ба нидои худ афзуд: – Равшанҷон, Фаршед, зуд бошед, зину абзори аспа бандед, Фарҳодиён расиданд, тӯй мебарем!

Як он ҳаёҳуи хурсандиомези бачаҳо ба фазо печид, ҳатто як идда духтару занони дар чунбучулбуда аз шодӣ худро дошта натавониста ба ракс даромаданд. Бибисоро бо хушнудӣ изҳор кард:

– Нагуфтам ҷойи хавотир нест, дугонаҷон? Ана акнун тез омода шав, зебу зинати аспа барор ороиш медиҳем.

Маҳтоб ўро ба оғӯш гирифт, беихтиёр остин аз чашм кашида гуфт:

– Бахмал ҳам ҳаст, сўзанӣ ҳам, шилшилаҳои зардўзӣ ҳам! Наимаҷон, корҳоята ғун кун, бо дугонаҳоят аспӣ арўса оро диҳед!

– Ана, ин гапи дигар! – аз шодмонии дугонааш ба завқ омад Бибисоро. – Чехраи ту ҳам табассума медидааст-ку?!

Шокирусто дар дами остона як дасташро ба дўши Султон писари Шаҳбози кўзагар, ки ҳамсоия девордармиёнашон аст, гузошта, дар ҳоле ки аз хушнудии занҳо завқ мебурд, ба Маҳтоб гуфт:

– Ба қосидамон ягон шавгинӣ¹⁴⁴ намедиҳӣ? – ў китфи Султонро фишурда каме такон дод. – Аз миёнбандҳоят барор!

Маҳтоб бо камоли майл хушҳолона ҷавоб дод:

– Ман қурбони дасту пою чашмони қосидамон шавам, албатта медиҳам! – аммо ба ў ҳаял наодо, Наима тозон ба хона даромад ва як миёнбанди шоҳиро бароварду ба кафӣ модараш халонд. Маҳтоб дуоқунон миёнбандро дар камари Султон баст: – Аз буданатон гардам, писаронам, ту ҳам ба мисли додиат ба як нозанин хонадор шавӣ, Илоҳо!

Шокирусто гуфтаҳои ўро қувват дод:

– Шунидам, ки аз сахар ба дидбонӣ рафтаӣ, боракаллоҳ, писарам!

Султон аз ин ҳама илтифот бениҳоят хурсанд шуд. Ҳоло ҳис мекард, ки чанд посе дар теппаи Пиритурк нишаста, ба роҳи Авлиё чашм дўхта интизорӣ кашиданҳояш ҷӣ мазийяте дорад. Бо хушҳолӣ даст ба миёнбанди шоҳӣ гузошта, нигоҳе мамнуниятомез ба Шокирусто афканду давида ба миёни бачаҳо рафт...

Ба ғайр аз меҳмонони дуру дурдаст, ки бо сарону мўйсафедони деҳа дар меҳмонхонаҳо нишаста ғарқи суҳбату хангома буданд, ҳама – хурду калон, зану марди тўйхона ба пешвози Фарҳоду Сухроб ва ҳамраҳони онҳо баромаданд. Ба маҳзи ин ки ҷаҳор аспакӣ аз дамғаи гузари Пайк намудор шуданд, дар сари кўча шўру қиёми ҳозирин ба фазо печид. Ҳар кӣ ба наҳви худ, бе эътино ба атрофиёнаш суҳан мегуфт, хушҳолиашро пинҳон намекард. Дар ин миён аз ҳама бештар Шумшуки ба вачдомада беҳад хурсанд буд. Ў бо имою ишораҳои ба одамҳои азхудрафта хос ором наистода, беист аз дарвоза ба сўйи харсангҳои болотари хона медавиду пас мегашт. Гоҳ-гоҳ ба назди Маҳтобу Бибисоро ва дигар занҳои калонсол омада, лабҳои паҳну баланди худро ёзонида, дандонҳои зардгунаашро намоишдеҳон механдид ва аз дастҳои онҳо дошта, бо ишораи «ракс кунед» ба боло мебардошту дубора частухезқунон дур мешуд. Зану духтарон ба ин гуна амалҳои Шумшук одат карда буданд, ҳеч кас аз ў нороҳат намешуд, баръакс, ҳама аз будану девонавор қилиқ карданҳои ў хушҳол мешуданд.

Рўзи ҳаштуми моҳи сафар. Хуршеди тирамоҳӣ ба тахти авчи худ нарасидааст, то намози ҷумъа ханўз вақт ҳаст. «Ҳоло, ки Фарҳодҷон омад, ба корҳояш, иншоаллоҳ, мерасад, – бо маъзаратҳои аз хонаи меҳмонон ба берун баромада истода бо худ андешид Шокирусто, – бояд зудтар ҳаммому ороишашро карда ба тўйбарӣ омода шавад...». Аз самти дарвоза садои Равшан баланд шуд:

– Додӣ, эшони Саидҷону дўстатон Баҳром ҳам меоянд!

– Боракаллоҳ, боракаллоҳ, лутф кардаанд, аз ташрифи ин ҳама ошноёни нурӣ сарам ба осмон расид! – Дар миён дастури додааш ба хотир омаду аз Равшан суол кард: – Васиҳои тўйро ҷӣ кардед, асп омода аст?

Равшан бо хушҳолӣ посух дод:

– Аз ин тараф парво нақунед, зину афзорашро бастем, акнун занҳо вайро «келинҷак» меқунанд. Ҳама мунтазири Фарҳоданд, ба маҳзи ин ки ҳозир шуд, тўйро мебарем.

– Боракаллоҳ! – Шокирусто ба самти кўча шитофт...

¹⁴⁴ Шавгин(ӣ) (ى) شوگين – ҳада, шодиёна

Сафари дароз кӯбаеро монад, ки ҳар гуна марди сангинтанро низ кӯфта леҳ кунад. Фарҳоду ҳамраҳони ӯ ба по истода худро бардаму сари ҳол вонамуд мекарданд, вале аз қиёфаю чашмони сурху фурурафта ва вазнин қадам бардоштани ҳар яке хастагиашон равшан намоён буд. Ба хусус, Баҳроми баззоз аз ниҳояти мондашавӣ базӯр аз асп пиёда шуд. Ҳатто барои фуромадан Шокирусто аз дасташ дошта ёрӣ расонд. Дӯстони дерина чанд муддат ҳамдигарро дар оғӯш гирифта истоданд. Аз хурсандӣ дили ҳар ду об мешуд, азбас гулуяшон аз хӯрӣ дар банд омада буд, чанд лаҳза натавонистанд ҳарф зананд. Ин вохӯрии самимӣ ва чанд лаҳза ҳамдигарро дар бағал ниғаҳ доштани ду марди калонсол ҳамаро дилшод намуд. Эшон Саидҷон ба Фарҳод пайравӣ карда аз асп пиёда шуд ва дар ҳоле ки ҳиссиёти гарме сартопо ӯро низ фаро мегирифт, аз ин мулоқоту таҳайюри одамон ба шигифт омада изҳор кард:

– Ойбуна тойбуна обидуна ли Раббину ҳомидун.¹⁴⁵ Дида ба дидор расидан муборақ, устобобо!

– Ба қадамҳоягон ҳасанот, хуш омадед! – Шокирусто хушҳолона даст аз Баҳроми баззоз бардошт ва дӯсти писараш Саидҷони эшонро ба оғӯш кашида вохӯрӣ кард.

Дар ин миён Фарҳоду Сухроб ва Фарзом бо чамъомадагони хурду бузург ба мулоқоту ҳолпурсӣ даромаданд. Шодии аҳли деҳа ҳадду канор надошт. Дар гирду бари марду зан пармосида гаштани Шумшуки бетоқат низ ҳамаро ба завқ меовард. Алаҳусус, зуд-зуд дар назди Фарҳод пайдо шуда, сару китфонашро сила мекард, аз пушти панчааш бӯса мебардошту ба чашмҳояш мемолид ва даҳонашро паҳн карда хандакунон аз ӯ дур мешуд. Аз хурсандӣ дар куртааш намегунҷид, лекин ҳарфе намезад, даст афшонда рақсҳои аҷибу ғарибе мекарду дар идомаи хандаҳояш «хош-ш, хур-ра!!» гӯён дод мезад.

Пас аз истиқболи Фарҳоду меҳмонон ҳама аз пайи кори хеш пароканда шуданд. Шокирусто дӯсташ Баҳроми баззозу Эшони Саидҷонро бо иззату иқром ба меҳмонхона бурд. Фарҳод бо Сухробу чанд нафар ҳамсоли худ, ки аз субҳи солеҳон мунтазири ӯ буданд, ба хонаи ҷойишист даромаданд. Равшан пеш-пеш ба онҳо роҳбаладӣ карда, раҳораҳ ёдоварӣ намуд:

– Фарҳодҷон, аз сафар омадед, ҷой хӯрда, каме дам гиред. Баъд шустушӯ кун, ҳаммом омода аст.

– Хуб шудааст, тағо.

Фарҳод бо эҳтиром Сухробро ба пеш мурут кард, аммо ҷавон бо илтифот худӣ ӯро ба пеш гузаронд ва дӯстонаш аз қафо роҳ уфтоданд. Фаршед хушҳолу мамнун дар канор қадамзанон гуфт:

– Ҳама чиз барои тӯй омодааст, додӣ, фақат мунтазири шумо будем. Агар бетоқатии очаро мегидед, мисли мурғи парканда типиррос мезаду намедонист чӣ кор кунад.

Равшан илова кард:

– Бечора чанд бор оби дида ҳам рехт. Метарсид, ки ту намеой, Худоро шукр, ҳамааш табъи дил шуд.

– Сафари сахтеро аз сар гузаронидем, тағо, – бо он ки дар чехраю тамоми ҷисму ҷонаш осори зарбаҳои бепоёни роҳи тӯлонӣ мушоҳида мешуд, аз пешвозу шодиҳои аҳли байт ва ҳамдеҳагон рӯҳ гирифта ба сухан омад Фарҳод. – Ҳам ғам дидему ҳам хурсандӣ, дар кул, азимати вазнине буд. Агар ростӣ гапро гӯям, худам ҳам ҳар як шабу рӯз нигарон будам. Пайваста дуо мекардам, ки мушкиле пеш наояду аз роҳ намонем. Худо умрашонро дароз кунад, амаки Баҳрому Сухробҷон ёрии бузург расониданд. Ба шарофати эшон ҳоло – дақиқан рӯзи чумъаи муборақ дар канори падару модарам ва ҳамдеҳагон ҳастем...

– Худоро шукр!

Дар ҳоле ки Шокирусто бо дӯстону бародарони худ меҳмонони аз дурдаст омадаро пазирай мекарду аз ҳар ҷониб ба онҳо мерасид, аз гузари Пайк фавҷи бепоёни тӯйбарон ба самти гузари Сафолако сарболу шуданд. Дар миён аспи ороишӯфта бо савлат қадамзанон мерафт. Ба пушти он сӯзани бо рангҳои баланд гулдӯзишударо андохта буданд, аз сар то дум шилшилаҳои заррину нуқрай алвонҷхӯрон нигоҳхоро батамом рабуда, бо нури хуршед бештар ҷило меоданд. Зини қошбаланди асп зебу зинати ҳосса дошт. Он бо як порча матои баҳмали сурхранги рӯяш, ки куллан зардӯзи шуда буд, аз ҳар сӯ ба монанди тахти мунаққашу нурбор ҷилва мекард. Пеш-пеш чанд тан марди калонсол ва як гурӯҳ зан, ки наздикони соҳибсур буданд, қадам мезаданд. Аз ду ҷониб аспро дӯстони домод ихота карда, бо шӯру қиём роҳ мепаймуданд. Шӯхию бозии онҳо ҳадду канор надошт, яке ба навъи худ оҳанг месароид, дигаре суруд мехонд, бақия ҳам ракс мекарданду боло-боло частухезкунон табли шодӣ мезаданд. Лигоми аспро Фарҳод дошта мерафт. Дар ин лаҳза ӯро бо як нигоҳ шинохтан амри муҳол буд: ҷомаи фоҳираи зардӯзишуда ба тан, саллаи сап-сафед бо

¹⁴⁵ Тоҷ.: Тавбакунон, ибодаткунон баргаштем ва барои Парвардигорамон ҳамдгӯянҷадем (М.Абдуллоҳзода: Нақши дуо дар зиндагии инсон. Душанбе – 2013).

точаки заррину пари мурғдор ба сар, мӯзаҳои чармини ялаққосӣ ба по дошт. Ба назар мерасид, ки ороишгарон ба маромаш расонида, аз ӯ домоди шаҳвор сохтаанд. Ин намои ҷаззоб вайро аз дигарон баръало ҷудо нишон меод, хурду кулон, бачаякону духтаракон ва ҳама занони тӯйбар бо ҳавас ӯро тамошо карда мерафтанд.

Ба маҳзи наздик шудан ба гузари Сафолако гурӯҳи овозхони занон ба пеши тӯйбарон гузаштанд. Фазилатхолаи хушадо доираи дасташро ба сози оҳанг алвонҷдеҳон ба задан даромад ва садои гиروي худро аз миёни фавҷ баланд кард:

*Тӯй меорем аз поён,
Хони қудой намоён.*

Ҳамон аз даври бараш бардорандаҳо ҳамовоз шуданд:

*Ҳой арӯс, ҳой арӯс,
Келин мебарем имрӯз!*

Дубора садои тақи Фазилатхола ба фазо печид:

*Тӯйи додарам бозӣ,
Мекунем шавқу шодӣ.*

Бардорандаҳо нақаротро такрор карданд:

*Ҳой арӯс, ҳой арӯс,
Келин мебарем имрӯз!*

Гузари Сафолако ранг ба ранг пур аз одам буд. Ба хусус, аз дами дари Нурбокӣ гирифта то сари кӯчаи калон тамошогарон тӯда шуда, ҳамдигарро теладеҳон ғалоғула мекарданд. Мисли ин ки хурду калони деҳа дар як ҷо чамъ омада буданд – сӯзан партоӣ, замин намеуфтад. Аз ҳама пеш, дар сари кӯча гӯяндаи хушовоз Сабзигул ва чанд нафар зану духтаракони бардорандаи ӯ доира ба даст чашм ба роҳи тӯйварон меистоданд. Ва албатта, Шумшуки қаландармаоб, ки имрӯз ба истисно худро каме оро дода буд, кулоҳу чомаю пероҳани танаш шустаю тоза ба назар мерасид, беист гирд-гирди одамони чамъшуда роҳравӣ мекард ва баъзан бо дав ба кӯча мебаромаду дубора ба ҳавлӣ бармегашт. Якчанд бачаяку духтаракони кокулпарешон низ аз думи ӯ канда намешуданд, аз хурсандиаш ба завқ омада, хандакунон қиҷув роҳ меандохтанд.

Ба маҳзи наздик шудани тӯйварон аз пайи Фазилатхола Сабзигул низ ба овозхонӣ даромад:

*Мо шистаем раҳпоён,
Домод оян гулчошон.*

Билофосила бардорандаҳои атрофаш ва «даста»-и Фазилатхола ҳамсадо шуданд:

*Ҳой арӯс, ҳой арӯс,
Келин мебарем имрӯз!*

Сабзигул:

*Духтар мерад молаш қатӣ,
Амлоку рузгораш қатӣ.*

Бардорандаҳо:

*Ҳой арӯс, ҳой арӯс,
Келин мебарем имрӯз!*

Сабзигул:

*Хони додош ҳаюло¹⁴⁶,
Хони бахташ бисмил(л)о.*

Бардорандаҳо:

Ҳой арӯс, ҳой арӯс,

¹⁴⁶ Ҳаюло هیولی – ҳар чиз, моддаи асли

Келин мебарем имрӯз!

Дар ин миён аз ду ҷониб садои доиразаниҳо баландтар ба осмон печид. Ба навои дилнишин ва пайдарҳами бум-бака-бак, бако-бака-бак садои гӯшнавози чиқ-чикии ҳалқачаҳои доираҳо ҷӯр мешуд. Ҷун фурсате овози гӯяндаҳо садо надод, аз гирду бари Сабзигул Момозираи шӯҳ ба ҷони тӯйоварон расонида шунаво байт гуфт:

*– Оштулмочас¹⁴⁷ тӯятон,
Марги обурӯятон!*

Яке «ху-у-у» гӯён садои шигифтангези чамъомадагон баланд шуд. Ҳамоно аз Момозира паст наомада Фазилатхола низ бо овози баланд шӯхиомез гуфт:

*– Овардаем қанду лабот,
Духтар барем шавед кабоб!*

Ин дафъа шодию шаафи одамон баландтар садо дод ва беихтиёр ҳама зану бачаҳои самти тӯйоварон тӯлонӣ кафкӯбӣ карданд. Фазилатхола аз ин пуштибонӣ хурсанд шуда мавзӯи сурудро иваз кард ва доираи дасташро низ сабуктар зада афзуд:

*Гули гулҳой, ман аз ту нагардам,
Агар бурӣ сарам, аз ту нагардам.
Агар бурӣ сарам бо ханҷари тез,
Ба хун ҷавлонзанон гирди ту гардам.*

Аз тарафи кудо Сабзигул ба ӯ ҷавоб гуфт:

*Истора ба боми мо қатор омада буд.
Шаҳзода ба кӯйи мо савор омада буд.
Аз вай пурсед, бари чӣ кор омада буд?
Дилгир шудаю дидани ёр омада буд?*

Фазилатхола:

*Шаҳ омадаву кори вая рост кунед,
Аз моҳи хубон рафтани дархост кунед.
Маҳр аз тани мою ба маҳи ноз шумо
Сарто бикунед бе камуқост кунед!*

Аз ҳар ду ҷониб дубора садои дафзанӣ баланд шуд. Дар сахнаи байни ду гурӯҳ духтаракону писарбачаҳо беист арғушт мерафтанд. Ҳар ҷо ҳар ҷо занони калонсол низ остинҳои баланду доманҳои васеи худро пар занонда, ба рақс мебароманд. Ҳамин лаҳза пешопеш амаки арӯс Сафобокӣ ва аз қафои ӯ чанд нафар мард бо муштҳои пури орд босуръат ба самти тӯйоварон гузаштанд ва ба ҳар марду ҷавоне, ки пеш меоманд, ба гардану гунаҳояшон орд молидан гирифтанд. Меҳмонон доду фарёдкунон аз онҳо фирор карданд, онҳо бошанд бо хандаю садоҳои шод дунболгирӣ карда, аз ордпошӣ даст намебардоштанд. Ниҳоят, Сафобокӣ ба дӯсти худ Зоҳир, ки тӯйоваронро сарварӣ мекарду канор-канор меомад, расида гирифт ва маҳкам аз ду гӯшаш дошта кашиду хушҳолона гуфт:

– Хостӣ аз ман фирор кунӣ, ҷӯра, асло! – дар ҳоле ки аз кафҳои ордолуди ӯ то бунӣ гӯшҳои Зоҳир ало-ало сафед шуда буд, гӯшкширо ҳам бас намекард. – Фикр кардӣ, духтарбарӣ осон аст?!

– Бимол, бикаш, ҳар коре меҳохӣ бикун! Имрӯз давра аз они туст... – зиёд муқобилат нишон навода ҷавоб гуфт Зоҳир. – Дар гузари мо ҳам тӯй мешудагист...

Айнан ҳамин гуна ордмолию гӯшканию гуфтугузор дар байни чанд каси дигар, ки аз пайи рафикӣ ба ҳамдигар «хариф» шуда буданд, ба амал омад. Ҳазлу шӯҳӣ, хандаю бозӣ, ҳаёху ба авҷ расид. Пас аз ордмолиҳо чанд нафар зани солманд дар лаълию лаъличаҳо қанди сапеду парварда

¹⁴⁷ **Оштулмоч** **اشتلماج** – навъи хӯроки миллӣ, ки бо дӯғоби ҷӯшониди ва хаамири бурида омода мешавад

бароварданд ва ба ҳар касе дасташон мерасид, тақсим карданд. Ба хусус, ба қанду курс талош кардани писарбачаю духтаракони хурдсол завки дигар дошт.

Дар ин миён бародарзодаи Нурбоқӣ – Азимҷон, ки ҳамсолу ошнои дерини Фарҳод буд, ба назди «сипоҳ»-и домод омад ва ба рафиқи худ суханхоеро гӯшақӣ кард. Ҳамоно ҳама аз маърака ҷудо шуда, бо роҳи аробагузар ба ҷониби болодаст, ба хонаи ҳамсоия соҳибгӯӣ роҳ пеш гирифтанд. Дар он ҷо дастархони хос барои домод ва дӯстонаш густурда шуда буд...

Лигоми аспи ораста дар дасти Равшан монд. Ё баробари рафтани Фарҳоду ҳамраҳонаш бо чанд нафар марди тӯйовар, ки сару рӯйи ҳамаашон аз сапедии орд хандаовар ба назар мерасид, аспро кашола карда ба самти ҳавлии Нурбоқӣ қадам бардоштанд. Ин ҳаракаташон аз поёни лаҳзаи дилхушӣ дарак меод. Фазилятхолоаю Сабзигул доиразаниро бас карданд. Бо фарохонии бонувони мизбон меҳмонони калонсол ба ҳавлӣ ва аз он ҷо ба меҳмонхона даромаданд.

Одамони аз тарафи кудо ва аз деҳаҳои ҳамсоия омадаро дар хонаҳо ҷо карданд. Дигар ҳозиршудагон гурӯҳ-гурӯҳ дар зери валанги току суфачаҳои канори ҳавлӣ ба рӯйи шолчаю намадҳо нишастанд. Ҷавонҳои хидматкор даст ба даст бо косаҳои сафолӣ ба шӯрбокашонӣ машғул шуданд.

Ақди никоҳ

Зоҳиру Равшан бо чанд нафар аз мардони соҳибгӯӣ дар назди дарвоза мунтазири мулло меистоданд. Қарор буд хутбаи никоҳ хонда шавад ва пас аз «пӯшонидани либос» ба домод арӯсро гирифта баранд. Интизорӣ зиёд тӯл нақашид. Дар дили суҳбат Равшан аз дур омадани чанд нафарро дида пайғом расонд:

– Мулло Дурандеш меоянд!

Ҳама ба он сӯ чашм давонданд. Сафобоқӣ дарҳол ба ду ҷавоне, ки дар гирду барашон омодаи хидмат меистоданд, рӯ оварда гуфт:

– Хонаи миёна омода шуд, Шухратҷон?

– Оре, тозаю озода аст, кӯрпача партофтем.

– Обдастаро бо оби ширгарм пур кунед, зуд бошед, мулло меоянд!

– Хуб шудааст! – ҷавоб дод Шухрат, ки аз ошноёни Фарҳод, додарзодаи Нурбоқӣ буд.

Аз ҳама пеш Мулло Дурандеш қадам мезад. Ба сар аммомаи тозаи оҳорӣ баста буд, фаши кӯтоҳи он аз самти чап овезон меистод. Чеҳраи пиронааш бо риши сап-сафед нуронӣ ба назар мерасид. Аз зери абрувони ширгуни на он қадар паҳн нигоҳҳои гарми дилнишин дошт. Имрӯз ҷомаи кимҳоб ба танаш бениҳоят мезебид. Миёни ду даст китоби бузургеро гирифта, бар сари сина дошта меомад. Дар канор ӯро Содирамак, муридаш Каримҳочӣ ва се нафари дигар, ки ҳама тозаю озода пӯшида буданд, ҳамроҳӣ мекарданд. Ба маҳзи расидану салому алайк Сафобоқӣ ба мулло гузориш дод:

– Меҳмонон омаданд, домулло, хонаи миёнаро барои шумо рост кардем. Ҳар дастуре ҳаст, бифармод.

Мулло пурсид:

– Вакили духтар кӣ аст?

– Тағояш Абдурахмон.

– Хеле хуб, аз тарафи домод як каси дигар ба Содир ҳамроҳ шавад, – мулло бо муруоти Шухрат сари по нишаста, даст шуста афзуд: – Як коса оби тоза ҳам ба хонаи никоҳ дароред...

Дар манзили ҳамсоия мурғи хушнудиву бениёзӣ бол мезад, чашмаи илҳоми ҷавонон ба ҷӯш омада, фазои хона беш аз пеш мамлу аз суҳбату шеър таронаи ноб мегардид. Аз остона гирифта то дару панҷараҳо ва болору вассаҳои кошона гӯё дар баҳри шодиву шодмонӣ ғарқ мешуданд. Ба назар мерасид, пас аз фаро расидани ҷунин лаҳзаҳои деринтизор касе намехоҳад суруру нишот ва хаяҷонҳои ботинии худро ошкор нанамояд.

Фарҳод дар пешгаҳ менишаст. Ё ҳеч каломе намегуфт, вале бо дилгармӣ ва таҳайюҷи хос хушҳолии дӯстони худро мепазирuft. Пайваста лабханди мулоиме дошт, ки талоли¹⁴⁸ чеҳраи шоди ӯро меафзуд. Агарчи заҳматҳои роҳи дур аз нӯки по то мӯйи сар вучудаширо ба «ғанаб» мебурд, истод мекард, намехост ҳатто як лаҳзаи чашмпӯширо аз муҳтавои ҷашни арӯсиаш нодида гирад. Дар дили ин хангомаҳо аз берун садои Равшан баланд шуд:

– Фарҳодро гӯед барояд, Мулло Дурандеш хутбаи никоҳро сар карданд.

Бо шунидани ин овоз яке аз ҳамнишастон Сорбони «шоир» бо чеҳраи хандон ба Фарҳод рӯ оварда гуфт:

¹⁴⁸ Талоло ۛۛ – равшанӣ, дурахш, дурахшиш

– Имрӯз ҷамоли ту бар дида муборак бод,
Бар мо ҳаваси тоза печида муборак бод!

Бирав дӯстам, қабул кун, бахшидаат мунтазири туст. Бахту саодат ёратон бод!

– Бахт ёратон бод! – ҳамовоз шуданд ҳамнишастони дигар.

Фарҳод бо ду рафиқи худ ба ҳавлӣ баромад. Ба тағояш Равшан, ки дар дами дарвоза мунтазири онҳо меистод, аз рӯйи одат дубора даст дод ва дар ҳоле ки бе сухан якдигарро мефаҳмиданд, аз роҳаки миёни ду девор ба пушти манзили Нурбоқӣ гузаштанд. Ҳеч гуна боде намевазид, аммо шоҳаҳои дарахтони гирди ҳавлиҳо гӯё алвонҷхӯрон ракс мекарданд, баргҳо ба ҳам каф мезаданд. Селаи миною гунчишакон паси ҳам аз фарози танӯрхона парида ба самти боғ рафтанд ва аз он сӯ як тӯда кабӯтар бо овозҳои омехта болзанон ба тарафи кӯча париданд. Ин ҳама хусни атроф бо дили ба сурур омадаи Фарҳод ҳамоҳангӣ дошт. Хастагии пештара ҳар қадар ба тану ҷуссааш фишор меовард, ӯ дар худ неруи тозатарро ҳис мекард ва барои расидан ба висол берун аз ихтиёри худ пой меёзонд...

Ниҳоят, дар пушти даричаи хонаи миёна қарор гирифтанд. Равшан кӯтоҳ сулфида монд. Аз дохил Мулло Дурандеш бо қироати дуои кӯтоҳе ба сухан омад:

– Ба фармони Худованди ҷаҳон ва Холиқи кавну макон ва Мураббии оламиён... ба номи Ҳазрати Муҳаммади Мустафо салаллоҳу алайҳи ва асҳобиҳи васаллам... Шумо, ки ба гувоҳии ин ҷамоаи муслимин дар ҳолати оқил ва болиғ будан дар ин маҷлиси хайр ҳозир мебошед, нафси нафисаи муаккалашонро ба занӣ ва ба никоҳи мусалмонӣ ва ба маҳрайни мазкурин ва ба ду амри шаръӣ, ки байнаннос машхур ва маъруф аст: яке он ки шаш моҳи комили қамарӣ бе нафақа монда ғайбат нанамоед ва дигар он ки бе вачҳи шаръӣ зарбу лат нанамоед; агар яке аз ин ду амр ба вуқӯъ ояд, мусаммоти мазкура ба нафси худ мухайяра бошад; аз барои тан ва нафси худ хостедаш ва қабул кардедаш ба занӣ?

Як лаҳза сукут ҳукмфармо шуд. Яке аз ҳамраҳон оҳиста аз остини ҷомаи Фарҳод кашид. Ӯ бошад, ба посух додан шитоб накард, бо чашмони нимапӯш ба хаёл рафта, гуфтаҳои муллоро аз зехни худ гузаронид. Дар поён сар бардошта бо садои шунаво ва бурро ҷавоб дод:

– Хостамаш ва қабул кардам!

Мулло дубора ба хондани салавотҳо даромад ва дар идома изҳор намуд:

– Ба гувоҳии ин ҷамоаи муслимин, ки ҳозиринанд дар ин маҷлиси хайр, шумо, ки вакили собитулваколатед, аз қиболи мусаммоти муъмина Холпарӣ бинти Нурбоқӣ нафси нафисаи муваккалашонро ба занӣ ва ба никоҳи мусалмонӣ... ба ҳамин ҷавони ҳозирномада ваколата бахшидедаш ба занӣ?

Дубора хомӯшӣ ба миён омад. Вакили духтар – тағояш Абдураҳмон мисли ин ки ба даҳон об гирифта ё дар ду гӯш пунбадона гузошта буд, лаб во накард. Мулло пурсиши худро аз нав такрор кард. Боз ҳам Абдураҳмон сухане нагуфт. Хомӯширо халалдор карда, мулло дафъаи сеюм дарҳости худро қироат намуд. Ҳамин дам Содирамак бо чобукӣ аз чайби дохили қабояш ду-се танга бароварда дар рӯйи пӯстаки зерпояи вакили духтар гузошт. Билохира, Абдураҳмон ҷавоб дод:

– Ваколата бахшидемаш ба занӣ!

Мулло Дурандеш ҳамона ба хондани дуои азим барои шукру ситоиши Худованди мутаъоли сарибуласар пардохт ва дар ниҳоят, бо арзи таҳният гуфт:

– Борақаллоҳу лакумо ва борака алайкумо ва ҷамаъа байнакумо фи хайрин, аз сидки дил никоҳи мусалмониро ба ҷавону духтар табрик мегӯем! Акнун аз косаи оби никоҳ аввал домод, сипас арӯс бихӯранд ва боқимондашро ба даруни танӯр ё оташдон бирезед. Ё Худо, дар ҳама хонавода осоишу роҳат, бахту шукуфой ҳукмрон ва ҳама аҳли умедвору ниёзманд дар паноҳи Офаридгор бошанд...

Арӯсфаророн

Офтоб аз раъси деҳаи Бору ба канор мерафт, вале дастанурҳои зарринфомаш моил набуданд аз аз руҳи ҳазор-ҳазор барги хазони дарахтони даври ҳавлиҳо ва боғоти рӯ ба зардӣ супурда даст шӯянд. Аз шуоъҳои меҳрогини хуршед ҳамчунин тахтасангҳои хоро, ки фарози доманакӯҳҳои Пашнигорро дар самти рости кӯчаи пиёдагард мепӯшонданд, дил кандан намехостанд. Гармии мулоим ва форами фаррухчеҳраи осмонӣ ба ҳар як сокини деҳа низ фараҳу осоиш ато мекард. Одамон пасу пеш бо ҳилҳилаю ҳаёхӯйи шодиомез даври аспӣ арӯсӣ чамъ шуда, аз гузари Сафолако ба самти маҳаллаи Пайк сарнишеб шуданд.

Аспӣ орою озинёфтаи арӯс оҳиста роҳ мерафт. Бар рӯйи зини мисли тахти шоҳ муҷаллояш тағои шоҳгули имрӯз Абдураҳмон бо савлат менишаст. Ӯ бо як даст лигоми аспро, ки гӯё расане тобида аз нахҳои заррину лочвардӣ буд, дошта, гоҳ-гоҳе бо кибор ба дастафшониҳои атрофиён сар

чунбонда қуллук мегуфт. Қабои тозаи кимхоб бо шиёрҳои зардӯзишуда ба танаш мезебид ва аз ду самт мӯзаҳои ялаққосии чармиаш, ки андармон ба узангуҳои нақшдор буданд, ба такабури ӯ меафзуданд.

Арӯс дар пушти тағо, бо ду даст аз камари ӯ дошта менишаст. Тамоми роҳ сархам мерафт, чехраашро тӯри фаранчимонанди сапед пинҳон мекард ва аз болои он рӯмоли гулдори шаршарадореро партофта, ба пешониаш як даста ҳазориспандро ба шакли гулдаста халонда буданд. Дар тан аз болои куртаи дарози адрас чомаи пурнақшунигор ва зардӯзишуда пӯшида буд. Ҳарчи асп хиромида роҳ мерафт, вай дар пушти чаҳорпойи танноз ба мисли парие ҷо хуш карда, дар зери нурҳои шикастаи хуршед шабеҳи як пора лаъли дурахшон чило меод.

Ба маҳзи ин ки асп арӯс ба кӯчаи Шокирусто расид, аз ҳама пеш Шумшуки дарвешмаоб бо як даста бачагони хурдсол мағал карда, частухезкунон аз омадани меҳмони нав пайғом расонданд. Фавҷи гусастаи одамон ба ҳам омада, дар назди дарвозаи ҳавлии тӯйдор ҷамъ шуданд. Дар ҳамин асно диққати ҳамаро садои баланду муассири Фазилатхола ба худ ҷалб намуд. Дар сурате ки давру барашро аллақай занону духтарони бардоранда печонида буданд, дафзанон ба сурудгӯйӣ даромад:

*Келин омад молаш қатӣ,
Дегу дегбардораи қатӣ.*

Бардорандаҳо:

*Омад-омадои гардем,
Қадду қоматои гардем.*

Фазилатхола:

*Келин омад аз роҳи дур,
Худо кунад умраша пур.*

Бардорандаҳо:

*Омад-омадои гардем,
Қадду қоматои гардем.*

Фазилатхола:

*Келин келини моён,
Ҳақ надоред шумоён.*

Бардорандаҳо:

*Омад-омадои гардем,
Қадду қоматои гардем.*

Дар ин миён Абдуқодир дар сари кӯча мулоим «тор-р» гӯён аспро ниғаҳ дошт. Онҳое, ки дар самти ҳавлӣ буданд, соҳибхона Шокирустори дида аз ҳар сӯ садо баланд карданд:

– Роҳ диҳед, усто меоянд!

– Як тараф истед, Шокирбобо гузаранд, арӯсашонро қабул кунанд!

Тамоми меҳмонони Шокирусто ба назди дарвоза ҷамъ шуданд. Наима бо ёрии Фаришта дар як тағора ҳазориспанд дуд карда, берунтар аз даромадгоҳ дар сари роҳи арӯс гузошт. Маҳтоб ҳамроҳи модаршӯяш Ёкутмомо, модараш Бибизаррина, дӯстони ҳамрози худ Бибисоро, Гуландом, Майсамомо ва чанд нафар бонуи дигар пасу пеш ҳам меҳмононро хайра мақдам мегуфтанд, ҳам ба хурсандии ҷамъомадагон ҳамроҳ шуда хушхӯлӣ мекарданд. Онҳо баробари ҳозир шудани Шокирусто дар назди асп ба он самт гузаштанд. Як лаҳза таваҷҷуҳи одамон ба тарафи аспи ораста, ки дар болои он арӯсу тағои арӯс менишастанду дар гирдаш соҳибони ҷашн бетокатона мунтазири пиёда шудани онҳо буданд, ҷалб гардид. Шокирусто бо эҳтиром як даст ба сари дил гузошта, дасти дигарро ба самти арӯс ёзонд. Холпарӣ бо ишораи тағояш дасти худро дар зери остини баланд ба тарафи Шокирусто дароз кард ва лағжида ба поён фурумад. Сипас, аз як сар, аввал Ёкутмомо ва аз пайи ӯ занҳои боқимонда ӯро ба оғӯш гирифта, аз пешониаш бӯсида, ба сари дӯшаш тап-тапзанон ба самти ҳавлӣ роҳнамоӣ карданд. Арӯс тағораи ҳазориспандро, ки аз он дуди ғализе печида ба осмон мебаромад, ҳафт бор давр зад, чанд нафар духтараки хурдсол ба ҳам даст дода аз паси ӯ қанда намешуданд. Сипас дар миёни духтарону занони шоду хуррам аз остонаи дарвоза бо пойи рост қадам гузошта, зери лаб «Бисмиллоҳ» гӯён ба дохил ворид шуд. Канор-канори меҳмонон овози

дафзанӣ ва сурудгӯйии Фазилатхолоаю ҳамраҳонаш низ ба фазо печида, шодию нишоти ҳозиринро бештар месохт:

Фазилатхолоа:

*Хона меҳмон омадаст,
Шарбати чон омадаст.*

Бардорандаҳо:

*Омад-омадош гардем,
Қадду қоматош гардем.*

Фазилатхолоа:

*Хез, оча, келин омад,
Нури хона даромад.*

Бардорандаҳо:

*Омад-омадош гардем,
Қадду қоматош гардем.*

Дуртар аз дари даромад, дар назди айвони пешкушоди Шокирусто чанд нафар меҳмони аз дур омада даст рӯйи даст гузошта, бо завқ хурсандии тӯйоварон ва частухези духтаракону бачаҳои аз худ рафтаре тамошо мекарданд. Дар миёни меҳмонон Бобо Судур аз ҳама калонсолтар менамуд. Ӯ низ ба эродгириҳои соҳибони чашн тавачҷух накарда, аз меҳмонхона ба берун баромада буд, дар канори дигарон аз чашну шодмонии боруиҳо лаззат мебурд. Ҳамон лаҳзае, ки арӯс дар ихотаи зану духтарон ба хонаи бахт мебаромад, бо овози баланду рӯҳафзо гӯяндагӣ кардани Фазилатхолоа Бобо Судурро хеле ба вачд овард. Бо хушҳолӣ ба Бахроми баззозу Эшон Саидҷон рӯ оварда гуфт:

– Ба Худо, аҳли Бору мардуми биҳиштианд! Ин ҳама ҳунар, ин ҳама овоз... ҳаз мебарад кас!

– Рост мефармоед, Бобо, барояшон дуои пир рафтааст, – илова кард Баҳром ҳиссу ҳаяҷони шодиомези худро пинҳон накарда, – аз он чи ороянд, шукӯҳи фирдавс ҳувайдост.

– Бубин, чӣ қадар мучазу зебо месарояд: «Хез, оча, келин омад, нури хона даромад»...

Дӯсти Фарҳод Саидҷон бо таъйид сар чунбонда суруромез гуфт:

– Дар ин биҳиште, ки мегӯед, арӯсашон фаришта аст! Чӣ либосҳое, чӣ нозу ибӯҳое!

Дар зери оҳангу суруд ва ҳаёҳуӣ шодмонӣ ҳамаи бонувону духтаракон пасу пеш ба хонаи арӯс, ки соҳибхонаҳо барои меҳмони нав оростаю омода карда буданд, дохил шуданд. Ин хонаи Шокирусто аз утокҳои дигар калонтар ва ду тиреза дошт, дар пешгаҳу пойгаҳаш тоқчаҳои меҳробшакли дорои нақшу нигор қарор дошт. Ёздаҳ болори яксонӣ мунаббаткоришуда ва чуфтвассаҳои шиёрдору мунаққашӣ сақфи хона гиреҳи дилҳоро мекушод. Ҳоло арӯсро ба гӯшаи рости пешгаҳ, ба хоначаи маҳрамонае, ки бо овехтани сӯзани баланде аз болор то фарш ҳосил мешуд, гузаронданд. Ҳамроҳи ӯ дугонааш Шодигул низ ба пушти сӯзани гузашт. Бе он ки касе нишон бидиҳад, дар самти рост ҳама янгаю наздикони арӯс ва дар самти чап ҳешовандони домод нишаста гирифтанд. Бо тафовут аз пазириҳои маъмулӣ, ин лаҳза рӯйи хонаро аз болои гилему намад бо кӯрпаҳои паҳну калони нави дӯхташуда барои арӯс пӯшонида буданд. Албатта, ин на барои намоиш, балки аз қорҳои омадасозии «майдон» барои қуштии занон ҳисоб мешуд.

Як дафъа садои даф хомӯш ва Фазилатхона дар пойгаҳ ба гӯши даруну беруниҳо расонда эълон кард:

– Падару модари арҷманд, ҳешони азизи домод, биёед, меҳмони нав мунтазири шумост! Биёед, ҳадяҳои худро ба арӯсатон тақдим кунед, тоҷгули боғи базми мо мунтазири истикболи шумост, ки дар хонаи наваш чо хуш кунад.

Аз паҳлуяш Сабзигул низ илова кард:

– Оре, биёед, зуд бошед, ба гувоҳии ҷамоа ҳадяҳои худро эълон кунед!

Аз миёни бонувони самти чап Парисои баландқомат, ки ҳуссаи тануманди мардонаи ӯ аз зери куртаҳои дарозу остинҳои баланд ҳам мушаххас ба назар мерасид, ҳазломез гуфт:

– Хешон бичунбед, ба талоши мо дер нашавад! Ҳай дастҳоям мехоранд, чанд бечораро чалпаки замин накунам, ба худ намеоям.

– Ҳай-ҳай, суханатро дониста гӯй, – ҷавоб гардонд Мадина – бонуи тануманди дигар аз самти рост, – нашавад, ки тахтапушти худат заминро бибӯсад?!

Ҳар чо-ҳар чо занҳо хандиданд. Бисёриҳо, дар воқеъ, мунтазири куштии бонувон менишастанд. Ҳамин дам «бисмиллоҳ» гӯён Шокирусто ва аз пайи ӯ ҳамсараш Маҳтоб аз остонаи дар ба дарун кадам ниҳоданд. Фазилатбону бо садои баланд шеър хонд:

– *Ҳар чӣ дорам аз ту дорам, эй падар,
Эй, ки ҳастӣ нури чашму тоҷи сар.
Раҳмати борони равшантабор,
Меҳрубонӣ аз ту монда ёдгор!*

Шокирусто рӯ ба қониби сӯзанӣ, изхори ният кард:

– *Аз Худо орзу дорам пою қадами духтарам нек ояд, бо писарам Фарҳод умри босаодат ба сар баранд! Маро як пора замин дар гузари Порсоён ҳаст, ҳамон боғамро бахшидам, насибашон гардад!*

Як он садои кафкӯбии ҳозирин баланд шуд. Дубора Фазилатхола бо овози форами худ ба модаршӯйи оянда Маҳтоб рӯ гардонда шеър хонду сари ҳаёҳуи бонувонро шикаст:

– *Оғӯши ту, эй модари ман, бистари ноз аст,
В-он аллаи шабҳот маро гулшани соз аст.
Рухсору вучуди ту маро пайкари меҳр аст,
Ҳам қиблаву ҳам Каъбаву ҳам шиқу ниёз аст.*

Маҳтоб аз баргаштани нигоҳҳои ҳама ба сӯяш каме сурху сапед шуда, бо овози кам гуфт:

– *Хуш омадед, меҳмононам, нури дида, тоҷи сар. Чӣ ҳам мегуфтам, ба духтарам ҳама дову дастғаи ошхонаамро бахшидам! Илоҳо, зиндагиро ёд гирад, рӯзғорашро обод бисозад!*

Аз нав садои шодиомези чамъшудагон фазои хонаро фаро гирифт. Холпарӣ бо дугонаи худ дар пушти сӯзанӣ рост истода ҳама гапу гузorro гӯш мекард. Барояш чизе ба унвони ҳадя бахшидани соҳибони хона хеле шигифтангез менамуд. Аз он ки дар пайи Шокирустою ҳамсараш Маҳтоб амаку тағоҳои Фарҳод низ, яке кафгиру калбез, дигаре дегу қоблама ва ду-се нафар ҳам дастпонаю гӯшвору либосворӣ барин тухфаҳо ваъда карданд, дилаш бештар ба фараҳ омад.

Ҳанӯз хурсандию гулгулаи аҳли чашн аз расми бахшоишҳо кам нашуда, садои чирросии Парисо баланд шуд. Вай пас аз берун рафтани мардҳо остинҳои баланди худро то банди даст бар зада, дастҳояшро ба боло афшонда-афшонда дар гирди хона ба қадамзанӣ даромад ва бо ишора ба занҳои омада аз тарафи арӯс бо кибор гуфт:

– *Хуб, бас будагист худро ба кунчаку бурҷак кашидан, кӣ мебарояд ба «чанг»-и ман?!*

Ин фарохонӣ ба иззати нафси як нафар бонуи чавон, ки аз самти рост дар пойгаҳ менишаст, расид магар, часта аз чо хест ва рӯ ба рӯйи Парисо қарор гирифта ҷавоб гардонд:

– *Паҳлавон ҳам бошӣ, моро кам нагир, ана, худам бо ту даст ба гиребон мешавам! – Бонуи чавон тани худро ба пеш ҳам карда, бо чуръат ба миёни хона баромад ва бо нӯки ангуштон ишораи «биё, биё» карда Парисоро ба талош хонд: – Бубинам, чӣ қадр кувват дорӣ, гумон кардӣ мо аз сахро омадаем?*

Ду зан ба ҳам дарафтиданд. Ҳамҳамаву сару садоҳои зиёд хонаро ба сар бардошт. Парисо бо як даст аз банди дасти ҳариф ва бо дасти дигар аз пушти гардани ӯ гирифта, як он ба сӯйи худ кашид. Бонуи чавон ҳам чусту чолок камари Парисоро муҳкам дошта муқобилат кард. Якдигарро чанд бор ба чапу рост кашиданд, вале дар ниҳоят, бонуи чавон аз мадор рафт, ки Парисо пойи росташро аз пеш ёзонида ҳалук андохт. Бонуи чавон худро дошта натавонист ва сарболо ба замин уфтод. Ҳамоно садои кафкӯбӣ ва ғалоғулаи ҳозирин баланд шуд. Холпарию дугонааш Шодигул низ манзараро тамошо карда, аз таҳи дил завқ бурданд.

Дар воқеъ, барои Холпарӣ куштии бонувон ҳодисаи нав буд, ӯ бори аввал шоҳиди ин гуна «набард» мешуд. Агарчи занҳо бо ҳам дарафтида, ба ҳар сӯ дасту по зада, тану ҷуссаи якдигарро теладехон талош мекарданд, вале ҳеч кадом аз усули аслии куштӣ ба кор намебурд. Танҳо ҳамин кашокашиҳои беназму таваккулӣ ба духтарону занони нишаста шодию нишоти беохир ато мекард. Пас аз талоши боз ду-се чуфти дигар дар поёни мусобиқа Мадина ба Парисо талабгор шуд. Онҳо як пайт гирифтанду ҳеч кадоме пирӯз наомад ва як лаҳза даст боз карданд. Вақте ки хоستانд дубора ба талош дароянд, Фазилатхола гуфт:

– *Хоҳарам, Парисо, ту саҳт мегирӣ, ҳамаамон медонем! Ҳоло дар ин чо маъракаро ба Мадина бидех.*

– *И-е, барои чӣ? – ба шигифт омад бонуи куштигир.*

– *Барои чӣ мешуд, ту хеши ҳамин хонадонӣ, Мадина аз тарафи қудоҳо.*

Ба тасдиқи сухани ҳамтои худ Зебигул хандида афзуд:

– Соҳиби духтар ҳамеша нозҳои худро дорад, ҳа, шумо бояд нозбардор бошед!

– Ба ман муруввати ҳеч кас лозим нест! – овоз баланд кард Мадина ва беист ёзиду аз гиребони Парисо гирифт.

Дубора шавку шӯри бонувон бо ном бурдани исми Парисову Мадина баландтар садо дод. Аз ин чонибдориҳо Парисо бештар руҳ гирифт ва бо тамоми неру аз камари рақибаш дошта ўро рост ба боло бардошт. Аммо, ҳамин лаҳза як гӯшаи чашм ба Фазилатхола дакка хӯрд, ки лаби поёнашро газида сарашро ба ду самт мечунбонд. Дастҳояш суфт шуданд, аз раъй гашту Мадинаро напартофта, дубора ба поён гузошт. Мадина низ мунтазири чунин як лаҳзае буд магар, бо расидани поҳояш ба замин, яке тоб хӯрду рақибро пушти по зад. Парисо чун танай дарахт калавида гумсасзанон ба зер, ба рӯйи кӯрпаҳо уфтод. Аз ин «пирӯзӣ» ҳама хушҳол шуданд, аз ҷумла, Холпарӣ ва дугонааш Шодигул ба завқ омада, дар ҳоле ки аз чашмони ҳар ду нури хурсандӣ чило медод, чапак зада монданд...

6. ФОТИҲАИ МУЛЛОЙ

Рӯзи мубораки ҷумъа ҳанӯз домани сапеди худро ғун накарда буд. Агарчи бонувону духтаракон дар меҳмонхонаи Шокирусто, дар канори арӯси тозаомада шодию хушҳолии худро идома медоданд, бисёр ҳамдеҳагон ба хонаҳои худ пароканда шуданд, баъзе меҳмонҳои аз деҳоти ҳамсоя ташрифоварда низ ба манзилҳояшон баргаштанд. Шокирусто бошад, бо ҳамдастии Мулло Дурандеш мӯйсафедони деҳа ва меҳмонони муътабарӣ аз атрофу акноф омадаро дубора ба меҳмонхонаи калон фаро хонданд. Лаҳзае, ки ҳама барои тамошо баромада буданд, қадбону чавонони хидматгӯзор суфраю кӯрпаҳои пазироиро афшонда аз нав паҳн карданд. Дастархонро бо нону фатиру қатламаҳои тоза, қанди қоғазпечу парварда, анвои мева оро доданд.

Кам андар кам мешуд, ки деҳаи Бору дар нишасту маърақаҳои худ то ин ҳад меҳмонони олиқадрро пазиро бошад. Дар ин рӯзи фархунда мӯйсафедон бениҳоят мамнун буданд, онҳо ҳарчи сухани неку дасткушодӣ доштанд, ба дӯстони аз дур омада рӯ мекарданд. Дар пешғаҳи хона паҳлуи Мулло Дурандеш пирамард ва Дороамини солхӯрда Бобои Судур менишаст. Ў чеҳраи нуронӣ дошт, нигоҳҳояш, табассуми гарму сурхии гунаҳояш касро ба худ ҷалб мекарданд. Риши ғулуи сап-сафед ва аммомаи на он қадар бузургаш ҳамроҳ бо қабои якранг, ки аз сатини тоза буд, ўро бештар дилкаш нишон медод. Аз самти чапи ӯ Эшон Саидҷону Мулло Дуйсан менишастанд. Дар самти ростии Мулло Дурандеш низ Ҳочӣ Салими пуштиқӯҳӣ, Мулло Ҳалим ва Қозибобо ҷо хуш карда буданд. Бо шавку иштиёқ, ба наврасии худ нигоҳ накарда, дар ин маҷлис Фаршед низ бо дӯстонаш ҳузур дошт. Ҳамин ки хонаро то пойғаҳ пур аз одам дид, Мулло Дурандеш чилави суҳбатро ба даст гирифта изҳор намуд:

– Дарахту бутғаҳо пир мешаванд, навдаю шоҳаҳои онҳо суфт ва решаҳояшон хушк мегарданд, вале боғ доимо сарсабз мемонад. Зеро ки дар ин боғ ниҳолҳои тару тоза нумӯ мекунанд, ин рустаҳои нав фазои сабзи боғро фароҳам меоваранд. Зиндагии мо низ шабеҳи ҳамин боғ аст. Имрӯз ният карда будем дар ҳузурӣ ҷамоа ба шогирди худ фотиҳа диҳем, дасти муллоиро комилан ба ӯ супорем, – як лаҳза муллои деҳа хомӯш шуд, дар хона низ сукунат ба миён омад, ҳама гӯшу хуш ба ӯ, мунтазири идомаи суханаш менишастанд. Мулло афзуд: – Аз он ки Фарҳодҷон як-ду калом аз мо ёд гирифта буд, мегӯем шогирд, вале бояд иқрор шавам, ки ӯ таҳсилкарда аст, дар илми шарияту муллоӣ як сару гардан болотар аз мост. Дар Бухорои Шариф хонда омад, илми диниро то ҷое, ки лозим бошад, фаро гирифт. Бо ин ҳол, расму одати мо ин аст, ки барои дасти муллоиро гирифтани бояд фотиҳа бигирад, то кораш пешрав бошад шоиста. Фикр мекунам, имрӯз беҳтарин фурсат аст. Агар Эшон Саидҷон, ки муллои Нури моянд ё Эшони Судур, ки аз бузургворон ҳастанд, ин фотиҳаро диҳанд, иншоаллоҳ, об аз осӣб меафтад.

Эшон Саидҷон бо лабҳанд ба сухан омад:

– Бисёр хоксорӣ мекунед, домулло! Магар мешавад, ин ҳама бузургон нишастаанду мо фотиҳа диҳем? Боз ба кӣ – ба Мулло Фарҳод! Ман бо дӯстам бисёр гаштаам, ҳамроҳи вай сабақ омӯхтаам, ўро аз наздик мешиносам. Дар воқеъ, пешай муллоӣ ба ӯ муносиб аст, чи аз назари дониши динӣ, чи аз лиҳози қироат ва чи аз бобати донишани маросими мардумӣ. Аммо фотиҳаро бояд бузургон диҳанд. Ба қавли Мавлоно:

*Пирро бигзин, ки бе пир ин сафар
Ҳаст бас нуруфату хавфу хатар!*

Бо хатми ин сухани кӯтоҳ беихтиёр нигоҳи нишастагон ба сӯйи Бобои Судур дӯхта шуд. Ғайричашмдошт, эшон низ ба ду самт сари инкор чунбонда гуфт:

– Ин фотиҳаро аз ман ҳам умедвор нашавед. Вақте ки муллое бо таҷрибаи як умри инсонӣ, муллое, ки аз саршиносони тамоми деҳоти риштакӯҳи Нур асту дар канорамон нишаста бошад, магар мешавад мо пеш гузарем? Арзандау зебанда аст худи устодамон Мулло Дурандеш фотиҳа диҳанд. Албатта, рост фармуданд, Фарҳодчон дар мадраса хонда омад, дониши пухта дорад, аммо тибқи одатҳоямон, ки аз қадим ин тавр омадааст, бояд дуои устоду бузургонро бигирад, то кораш бобарор ояд, мақбули дигарон гардад...

Дар ин миён дар канори меҳмонон Фаршеду Шаҳром ва Султони ҳамсоҷашон, ки ҳар се аз якдигар бештар бачаҳои кунҷков буданд, дар пойгаҳ нишаста, бетокатона расми фотиҳадиҳиро пайгирӣ мекарданд. Ба хусус, барои Фаршед ин оини миллий хеле ҷолиб менамуд, саъй мекард ҳатто як лаҳзаи онро нодида нагирад. Вақте ки пас аз Бобои Судур навбати сухан дубора ба Мулло Дурандеш расид ва ӯ бо лаҳни гуворою муассири худ ба қироати дуоҳо пардохт, ҳар се ба ҳаяҷон омаданд, бо тамоми вучуд ӯшу хуш ба ӯ шуданд. Дар поёни қироат мулло ба Фарҳод рӯ оварда гуфт:

– Писарам, биё ба назди ман!

Аз пайи бародар Фаршед низ беихтиёр нимҳез шуд. Шаҳром аз домани ӯ нигоҳ дошт. Се наврас ба ҳам дида дӯхта шумханд карда монданд. Фарҳод аз пушти меҳмонон гузашта, даст ба рӯйи сина дар назди Мулло Дурандеш рост истод.

– Дар байни халқи мо таъбирҳое роиҷ аст, аз қабилӣ «устоду шогирд» ё «устою шогирд». Ҳар як устод барои оғози кор ба шогирди худ фотиҳа медиҳад, то арвоҳи пирони гузашта мадакдор ва шогирд бо бовару эътимод ба шуғли худ мустақилона иқдом намояд, – мулло ҳарфзанон аз зери чома миёнбанди беқасамашро кушод ва дар ҳоле ки ҳама нишастагон об дар даҳан ду чашм ба ӯву Фарҳод менишастанд, илова кард: – Рамзи фотиҳадиҳӣ бошад, бастанӣ миёнбанд ва тақдим кардани ашъ ё воситаи асосии пешаи онҳост!

Ҳамин ки Мулло Дурандеш миёнбандашро бар камари Фарҳод баст, ҳамон лаҳза садои кафкӯбии аҳли нишаст баланд шуд ва аз чанд ҷо нидохои «Мошоллоҳ!», «Боракаллоҳ!», «Даст марезод!» дар фазои хона нишаст. Дар ин миён хурсандии Фаршеду дӯстонаш поён надошт. Мулло Дурандеш бошад, хушҳолии одамонро барҳам назада, ба пас гашту аз тоқчаи таҳмони хона як дастбӯғчаи бо бандак гиреҳзадаро бардошт ва ба суханаш идома дод:

– Аз он ҷӣ ёдрас намудам, асбоби кор барои мо – муллою сӯфиён ҳамин «Қуръон»-у «Чаҳор китоб»-у «Фарзи айн» аст! – ӯ ҳар се китобро, ки хеле фарсуда ва захиргашта ба назар мерасиданд, рӯйи даст гирифт ва бо эҳтиром ба Фарҳод дароз карда гуфт: – Дасти ман не, дасти пирони хирад, ба номи Худованди қариму меҳрубон ва ёди Паёмбари ақрам(с) ва саҳҳобахояш, агарчи дарвеше дар роҳи дину шариат ҳастам, ҳама донишу маҳорат, саъю ҳаракат, файзу баракати муллоиямро ба ту бахшидам, писари азизам! Ту шогирди муносиб ва беҳтарин ҳастӣ! Офаридгор хофизу пуштибонат бошад, дар ин қори савобу муқаддас, ки иҷрои неки он барои мо ҳам қарзу ҳам фарз аст, муваффақу муайяд бош!

Мулло Дурандешу Фарҳод ҳамдигарро ба оғӯш кашиданд. Садои пайи ҳам даст задани ҳозирин баландтар аз пештар фазои хонаро фаро гирифт. Пас аз як дами хушҳолии Бобои Судур ба сухан омад:

– Мубораку хучаста бод! Фарҳодчон, мо ҳама ба дуоҳои Мулло Дурандеш ҳамроҳ мешавем. Орзу дорем дар ин қоре, ки бениҳоят муҳим асту масъулияти қалонро дар назди мардум ба дӯш мегириӣ, тобу таҳаммул ёрат гардад. Аз ин пас ту барои ҳамаи мо Мулло Фарҳод ҳастӣ, саъй кун ба ин номи баланд сазовор бошӣ. Худо ёвару мададгорт бошад, омин!

Ҳама бо ҳам дасти дуо ба рӯй кашиданд. Бо тартиб, меҳмонони дар пешгаҳ нишаста Фарҳодро ба оғӯш кашиданд табрик гуфтанд. Ва дар ҳамин асно «Ё Аллоҳ!» гӯён аз дар Равшан даромад. Ӯ бӯғчаи қалонеро ба Шокирусто дароз кард. Соҳиби хона онро аз даст нагузошта ба пешгаҳ гузашт. Фаршед тоқат накарда аз пайи ӯ хест ва ҳамин ки падар бӯғчаро ба замин гузошт, ӯ ҷусту ҷолок гиреҳашро боз кард. Ҳама мидиданд, ки ин дафъа навбати инъомдиҳӣ ба шогирд расидааст. Шокирусто қабои тозаӣ кимхобиро, ки бо шиёрҳои зичи дӯхтудӯз ва нахҳои зараш чашмхоро мерабуд, гирифта ба дасти Фарҳод дод, миёнбанди ҳамчунон зардӯзишударо ба кафи Эшони Саидҷон ниҳод ва бо хушҳолии сар чунбонда гуфт:

– Марҳамат, бачаҳоям, ба мулло пӯшонед, дуояшро гиред!

Вақте ки қаборо ба китфи Мулло Дурандеш гузошта ба камараш миёнбандро мебастанд, дубора садои хурсандиомез баланд шуд, ҳама пасупеш қалимоти шодбошро рӯйиҳам изҳор менамуданд: «Муборак бошад!», «Кам наёред!», «Офарин!»... Фаршед дар канори бародари муллои худ истода,

бо фахр гоҳе ба ӯ, гоҳе ба Мулло Дурандеш нигоҳ мекард, аз бародар дида бештар дар умқи чашмони вай нури шодиву сурур чӯш мезад, аз хурсандии аҳли хона ба вачд меомад...

Дарҳол пас аз инъому табрикоат бо ишораи Шокирусто хидматгорон обгӯшт ва сари пухтаи гӯсфандро пешкаш карданд. Ин меҳмондорӣ зиёфати хоҳе буд, ки аз гӯшти гӯсфанди забҳшуда ба шарафи расми «фотиҳадиҳӣ» дода мешуд...

Пас аз нишаст Мулло Ҳалим меҳмонони қизилработиро бо сарвари Мулло Дуйсан ҳамроҳи худ ба Авлиё бурд. Дӯстону ошноёни аз Нуру пушти кӯҳ омада бошанд, мондагор шуданд, ҳама дастҷамъона ба Масҷиди Баландӣ рафтанд, то намози шомро гузоранд. Қарор ба ин буд, ки шабро дар хонаи Дороамину Қозибобо ва Мулло Дурандеш гузаронда фардо ба роҳ бароянд. Дигар, мебоист бо Мулло Фарҳод худохофизӣ кунанд, ӯ аз гусели дӯстон дида кори муҳимтар дар пеш дошт. Дар дами дарвоза дӯсташ Эшон Саидҷон бо вай ва Фаршед, ки аз думашон канда намешуд, хайрухуш карда, дар ҳоле ки дасташро мефишурд, шӯхиомез гуфт:

– Медонӣ-а? Нашавад, ки чилларо вайрон кунӣ?!

Ҳар ду маънидор хандиданд. Фаршед ба ин порасухан сар дарнаёвард, вале ӯ низ аз пайи ду мулло хандида монд.

